AL. JIRÁSKA

SEBRANÉ SPISY.

DÍL XXXVII.

Z MÝCH PAMĚTÍ.

I.

DRUHÉ VYDÁNÍ.

VYDAL J. OTTO V PRAZE.

1911.

www.digiBooks.cz

Z MÝCH PAMĚTÍ.

POSLEDNÍ KAPITOLY

K NOVÉ KRONICE »U NÁS«.

I.

DRUHÉ VYDÁNÍ.

VYDAL J. OTTO V PRAZE.

1911.

VZÁCNÉMU PŘÍTELI

DVORNÍMU RADOVI

FRANTIŠKU WENIGOVI

A. J.

Z MÝCH PAMĚTÍ.

Psáno r. 1909—1910. (Zvon.)

Především se vinen dávám, že jsem beze všeho povolení a svolení změnil — ač v nejlepším oumyslu — jméno svého rodiště, jakož i jméno jeho ctných konšelův, i farářovo, anobrž i jméno svého vlastního děda. Toho všeho dopustil jsem se v „U nás". Proto čtenáři této knihy marně hledali na mapách „Padolí" a rodáci moji divně a různo hádali a rozumovali o těchto převrácených jménech.

Z toho všeho se teď vyznávám čtenářům „U nás" proto, poněvadž se chci opět zatoulati do svého rodiště a přidat k této své kronice několik kapitol; a v těch já sám mám býti hrdinou ne posledním.

Proto je nemožná nadále nebo nanovo překřtívat své rodiště, ač bych, přiznám se, tuze rád na tom zůstal. Než, kterak tu tvrdit proti vlastnímu křestnímu listu, že jsem se narodil v Padolí? Kterak vysvětlit, že děd můj, slavný kolář, na jehož strakaté, kozácké kobyle konšel Mityska se o installaci spanile pro obveselení slavnostního průvodu svezl, že tento můj děd, otec mého otce, se jmenoval Jírovec?

A tak Padolí bude Hronovem, ač Hronov mých chlapeckých let byl ještě starým Padolím v „U nás", tichým, selským městečkem roubených, bělostných stavení pod šindelovými a doškovými střechami, a ne Hronovem těchto dnů, v němž prosté ty příbytky mizejí v ulicích zděných domů, mezi továrnami vysokých, černě dýmavých komínů.

Z tichého městečka nové, živé město. I hřbitov v něm nový. Pustou stráň za kostelem zdělal před léty farář Regner — Havlovický — v pole. Toto pole, klopotnou prací dobyté, je teď hřbitovem.

Starý hřbitov u kostela opustili. Je teskně tichý, smutně klidný. Pustne. Vysoké lípy, zasazené kdysi farářem Regnerem u kostela, u obruby z červenavého pískovce, keře a stromy za obrubou šetrně zakrývají sešlost hrobů i prostých pomníků, jejichž vyzlacené písmo slepne a jejichž kámen se prozelenává lišejníkem.

Co tu roste, jen bují, houstne, divočí. Smutečný jasan sklenul se v šerou besídku, do závojů truchlé vrby až do země splývajících, zabořil hlavu plačící anděl primitivního díla, kdysi volně stojící. Chvojky na podiv vysoko urostly; z temné jejich zeleni probělávají se zmohutnělé, ale popraskané kmeny bříz. Tmavý mech a lišejník měkce obložil jejich rány. Mezi břízami jasan, javor, jeřáb s rudnoucími hroz-

ny nebo růžová křovina zdivočelá, rozlezlá v houštinu kopřiv, šťovíku a kvetoucího kostivalu.

Kde volno, kde ani křížku, ani křovin, slehly se rovy v bujný trávník. V něm osamělá svíce zlatě hořící divizny u zapadlého rovu, keř pivoňky v trávě utopený nebo bujné pruty modrých koníčků. Tu onde na travné vlně pestré karafiáty a nad nimi pablesky skleněné, barevné koule na tyčce, zbytky to hrobových zahrádek, jichž dřevěné, malované plůtky dávno již zašly.

Pusto a ticho. Je a bude. Pohřební žalmy se tu nad otevřeným hrobem neozvou, ani jejich průvod, žalobný kvil klarinetů a měkký, jako zastřený, temný, tlumený žal lesních rohů, ani pláč a nářek. Všecko srovnáno a zapomenuto, hroby i bolest. Staré Padolí tu tiše spí. Staré Padolí všecko a sedláci a chudí tkalci z vesnic na dole i v kopcích.

Obcházím, a moje mladost se mnou. Obcházím, hledám příbuzné rodu i staré známé v známých i neznámých hrobech. Z těch starochů nejednoho jistě už před léty vykopali a jeho kosti v uzlíčku svázané zavěsili nad hromadou lebek a bílých hnátů v kostnici u obruby. A již ani tam jich není.

Sakristie otevřena. Její chlad, její zvláštní dech mne ovanul a v něm vůně dávných let. U dveří stará, měděná kropenka, jak bývalo; ale štětinatý kropáč zmizel. Na zdi bělostné komže, červené sukýnky ministrantské. Kostelník vytáhl z černé skříně ještě jiné, hrubě starší, otřelé a vyrudlé. Ty jsem i já nosíval. Nu, lhostejně na ně nehledím. V těch jsem i já ministroval, tenkráte, když tu Knahl — Kalina Justinčin — ale již bělovlasý, strojil za těch krásných, zářivých jiter pana faráře k oltáři, když tu zapisoval brkovým perem svým pěkným, zřetel-

ným švabachem do sešitu otčenáše „za v pánu zesnulé".

Leccos tu jinak, než bývalo, tu i v kostele. Také starou zvonici, chudáka, omalovali, její jindá bělostné zdivo i ztemnělé, nenatřené bednění. Jen jedno se nezměnilo. Umíráček, smrti hlas. Ten jediný ne. Lká, jako lkával. Všem tu odzvonil. Mortuos plango.

S bohem, sousedé, já ještě přijdu.

I.

Nejstarší historie mé maličkosti, pokud má paměť jí slouží jako historický pramen, jest, jak už prvotní dějiny bývají, poněkud mlhava. Dřevěné, bedněné schody na půdu, mohutný, hnědý trám v roubené stěně u nich, šero nad schody a za nimi, tiché, nehnuté temno staré půdy s tajemným přísvitem někde ze skuliny šindelové střechy, toť první dojem, který v mou paměť v době útlého dětství tak se vryl, že zůstal, a nevybledl. A zdá se mi, že mne někdo tenkráte nesl do těch schodů, odkudž jsem poprvé nahlédl do temnot podstřeší plného černých koutů a koutků, děsivých i lákavých dětské mysli.

Po temnu staré půdy jas zářivého dne na podsíni dřevěného příbytku. Na „městečku" to bylo, jak jsme říkali nynějšímu hronovskému náměstí. Dřevěné sloupy vidím, a pod nimi na podsíňce poklop. Zakrýval schody do sklepa. Po tom poklopu jsem běhal, po jeho prknech dupal bosou, dětskou nohou. To mám v živé paměti a že to bylo na rohu náměstí u cesty, a že tam slunce plným proudem svítilo a hřálo.

Na to se pamatuju, ale na nic více, ani ne na stavení samo. Tenkráte patřilo mému strýci Seidlovi, Zejdlovi, jak my jsme říkali. (V „U nás" se Klimeš jmenuje.) Strýc koupil ten příbytek r. 1847 a ještě téhož roku zahráli si tam Hronovští divadlo, dvacet let po představení „Berounských koláčů" nahoře ve škole, v „klase", jak si tam Štěpánkův kousek vypravili v plachtách a prostěradlech na nízkém, vrzavém podiu, o čemž už psáno.

Tak z toho strýcova stavení pamatuju si jen vyzářenou podsíň. A za nedlouho po tom slunečném dnu, snad za nějaký týden, snad už jen za několik dní vyzářila se naposled a hrozně. Bylo sedmého roku po tom představení, v květnu r. 1854, kdy mně nebyla ještě ani tři léta. Tenkráte padl na Hronovské veliký strach. Nalezaliť psaníčka pohozená na různých místech, na cestě, u plotu, na hřbitově, a všechna stejného obsahu, že bude hořet, že Hronov vyhoří. V jednom z těch listů označen i žhář; že prý bude o požáru ležet v peřinách a kouřit a že bude mít flintu u sebe.

Rázem oživla zapomenutá hrůza posledního požáru r. 1836, kdy „na městečku" lehlo popelem deset stavení, mezi nimiž také příbytek Černého Vacka. Po tomto prvním ohni zůstalo ještě do r. 1854, tedy po osmnáct let, a ještě pak déle, na jižní straně náměstí jedno ze spálenišť, tam, kde bylo Součkovo. Za ta dlouhá léta přestalo být smutným místem. Bylo už jen rejdištěm dětí, a jak zarostlo travou a bejlím, zapadla pamět na hrozný požár.

Ale tajemná psaníčka svým děsivým ohlášením pustila hrůzu po všem klidném městečku. Sousedé začali hlídat, ponůcky obcházely. Na to se nepamatuju, ale na to, že mne jednou v noci náhle zburcovali, že se strhl u nás ve světnici a po všem

stavení shon a zmatek tak jako venku na silnici, u které naše stavení stálo.

Slyšel jsem hluk z tiché noci; koně uháněli, lidé běželi úprkem. U nás ve světnici se míhala světla, jak pobíhali s planoucí loučí a se svíčkou. Ta světla vidím, dusot koní slyším a temný, zmatený křik. Více však nevím z té chvíle náhlého poplachu a zmatku. Jen to pamatuju, že jsem se pojednou ocitl na naší velké zahradě za stavením, v hromadě peřin, dole na zahradě skoro až u řeky.

Byla tichá, májová noc, jak jsem později zvěděl, měsíc svítil tak jasně, „že by byl krejcar našel". Ale já pamatuju jen vysoké olše u řeky za mnou a kolem trávník jasně vyzářený a před sebou celou zahradu ostře zjasněnou a za ní na pravo od Vlachova domu, jenž stál vedle našeho příbytku, hrozný oheň, plápoly divokých, vysokých plamenů, a sloup černého dýmu nad nimi.

Ten Vlachův zděný dům, nedávno vystavěný, měl ohromný, vysoký štít a těžkou vysokou střechu. Byl té chvíle našemu stavení hradbou. Hořící příbytek s podsíňkou, s chlévem, přístavky, všecko ode dřeva. Patřil mému jmenovci, čtvrtláníku, s nímž hospodařil jeho otec. Současně hořelo dole „na městečku", kamž od nás nebylo vidět, a kde oheň vypukl a zuřil dříve, nežli v našem sousedství; od toho chytlo jeho sousedství na pravo, druhé, třetí, v téže řadě. A tou řadou letěl oheň dál. Hned chytilo a hořelo, a hned plápolem, neboť všude samé dřevo, samá sláma.

Ležel jsem v peřinách a díval jsem se na požár. Nepamatuju se, že by mne i jen na chvíli byly popadly strach nebo ouzkost. Ležel jsem uváben nevídaným, velkolepým divadlem ohromného ohně, jeho divokých, vysoko šlehajících plamenů. Nepamatuju

se, že matka mne sem zanesla, nepamatuju se, že jsem přece měl na okamžik záchvat úzkosti, doma, ve světnici, jak mně matka později vypravovala, a sice o sekery a motyky. Nežli mne vynesla, volal jsem hartusivě, ať snesou sekery a motyky. O ty jediné jsem měl starost, a když se mne matka ptala, proč je chci, odpověděl jsem: aby nás nezabili.

Na to se nepamatuju, ani na začátek, jak starý Michálek k nám přiběhl, na okno zaklepal a matce šetrně oznámil, že hoří, jak matka poslala bratrance Matěje dolů do mlýna, kdež otec, pekař, té noci mlel a že nejstarší sestra, Helena, běžela na „draha" pro strýce, otcova bratra, jenž s naším koněm jezdil. Otec i strýc přiběhli; strýc vyvedl koně dolů na zahradu „do strže" u řeky, kdež jej v olších uvázal. Dobytek vyhnali na zahradu. A ze sousedství, výše na levo od nás, hledě ze zahrady, z chalup u cesty stal se v tom zmatku divoký vpád do naší zahrady. Vyděšení sousedé zpřelámali, zpřevraceli plot a snášeli do zahrady a rovnou do žita (kus zahrady byl na pole zdělán), do krásného žita, nábytek a peřiny. Z toho žita pak nebylo nic.

O tom všem nevím ze své paměti a také ne o hrozných scénách v nedalekém sousedství u požáru. Zahrada hořícího stavení také velká, stromy ne hustě vysázená, sousedila přímo s naší, neboť zděný Vlachův dům mezi oběma dřevěnými příbytky neměl žádné. A ten soused, jehož hospodářství ničil oheň, osmáhlý, mladý muž, tenkráte ne plných třicíti let, jak jsem se nyní doptal, seděl té chvíle ne tuze daleko ode mne, já o něm nevěděl, na konci své zahrady u řeky — v peřinách. V peřinách seděl ustrojený, kouřil a pušku měl o strom opřenu.

Dlouho však neseděl. Přihnali se za ním, sesypali se na něj, nejdivočeji můj strýc, dolejší mlynář,

na nějž se snad trochu pamatujete z „U nás". A tento muž, jindá veselý, jenž miloval žert a šprým, té chvíle až do nerozumu rozvzteklen, jakkoliv jeho mlýn nebyl přímo v nebezpečenství, popadl domnělého žháře a nesl jej v průvodu zuřících a proklínajících k požáru, aby jej hodil do ohně. A mladý Jirásek se neozval, nebránil, mlčel.

Strýc mlynář byl by vyvedl svou, než v tom dva četníci v helmicích, jak tenkráte za Bacha pořád obcházeli a přecházeli, namátli se u ohně a zadrželi strýce i rozvzteklený houf. Mladého Jiráska zachránili, ale hned mu také řetízky chystali. Tu však se ozval; vykřikl, že nezapálil, on že nezápálil. Nedbali. Spoutali ho. Nevzpíral se, nebránil, a již pak ani nehlesl. Mlčky šel s nimi.

II.

Nejdříve byl oheň založen „na městečku" u „zeleného stromu", od něhož ihned chytlo sousední stavení, Šimka pernikáře. A dál letěl oheň směrem jižním. Na stavení za „zeleným stromem" na půlnoc, nahoru směrem ke kostelu nevskočil. Ta by byla zůstala, kdyby za nimi výš nevzešel oheň z Jiráskova. Tak vyhořela celá řada od něho až k náměstí, jehož západní strana byla už dříve v plamenech. V nich zašel také příbytek strejce Zejdla, ten s podsíňkou a poklopem v ní.

Od Jiráskova hnal se oheň dolů do náměstí; ale nejbližšímu sousedstvu přes cestu nestalo se nic. Tak zůstal bez pohromy také Knahlův (Kalinův) příbytek se zahrádkami v předu, v pravo, v levo ode dveří.

Oheň byl založen; nikdo o tom nepochyboval. Všecko městečko obviňovalo našeho souseda. Založil u „zeleného stromu", tak soudili v té jistotě, že oheň půjde nahoru a zachvátí také jeho. Měl prý „hodnou assekuraci". Ale když oheň uhnul zrovna v opačnou stranu a soused viděl, že by jeho usedlost zůstala nedotknuta, prý ji podpálil. Viděli prý jej tam s lucernou. Ozývaly se také hlasy, že jeho otec o tom všem věděl. Ale té noci nemeškal doma, mlel v dolejším mlýně.

Mladý soused seděl u krajského soudu v Hradci Králové tři léta v „inkvizici". Vyslýchali jej, volali hronovské svědky, kteří do krajského města měli dobrých pět mil. Ještě po letech se o tom soudu u nás hovořilo. Sám se pamatuju, ač ne dost určitě, jak starý Vondra, tenkráte ještě ne tak starý, líčíval hradecký soud, všecko řízení, svědky, obžalovaného. Toho odsoudili, ačkoliv se nepřiznal, a nic také nepověděl ani na svého otce, aniž na koho jiného, třeba že se šeptalo ještě o dvou spoluvinících.

Mnoho tu záhadného, v těch podhozených psaních, v tom mlčení, jež bylo snad hroznou synovskou obětí, v celé povaze odsouzeného. Za ta dlouhá léta, co seděl u vězení, rozneslo se asi dvakráte městečkem, že se navrátí z Kartouz, že dostal milost. A tu prý pokaždé starý jeho otec se hrubě znepokojil a pokaždé ulehl. Až pak se zle rozstonal a umřel. Syna se nedočkal. Ten se vrátil po osmnácti letech, zahospodařiv si něco peněz, ve vězení tkalčil, a usadil se u svého bratra. Za několik málo let zemřel. Ještě na smrtelné posteli opakoval, že nezapálil —

Spáleniště po jeho stavení zůstalo léta spáleništěm. Zarostlo tak, jako Součkovo dole na náměstí, a my děti „z hořejšího konce" jsme se v něm

„páraly" (hrály si). A mé dramatické muse bylo prvním jevištěm. Začalit u nás, to jsem už chodil do školy, zase divadlo, však o tom zvláště povím, a mne ty hry tak nadchly, že jsem napsal také kus. Byl asi hodně romantický. Vystupovali v něm cikáni, to si pamatuju, a jako praví cikáni tábořili u ohně. Ten jsme o představení v tom spáleništi rozdělali. Bylo v létě za parného odpoledne v sousedství dřevěných stavení.

Já, autor, jsem hrál také. Vím, že jsme nedohráli. Rozehnali nás jako vrabce. Já uprchl do naší stodoly, kdež jsem se skryl v přístodolku. Ale autor-herec byl volán, musil ven. Otec mne vyvolal, když mu za tepla oznámili, ne že má synka dramatického autora, ale lehkomyslníka, kterýž topí ohně mezi příbytky. Vyšel jsem tedy — sit venia verbo — ale myslím, že jsem lezl a zvolna lezl, vyšel jsem na opětované a důrazně opakované vyvolání z přístodůlku na humno, kdež — ach, muso dramatická, tak jsi ještě nikdy nebyla odměněna! —

Na bývalém spáleništi je teď zahrada.

Hronovský požár r. 1854 nezůstal bez památky pro českou literaturu. Když po letech jsem se dostal na gymnasium v Litomyšli, zajel hned první prázdniny, r. 1875, A. V. Šmilovský se mnou do Hronova. Tu náhodou zaslechl jmenovat nešťastnou ženu odsouzeného Jiráska. „Spálená Jirásková" jí přezděli na rozeznání, neboť v mém rodišti je množství Jirásků. Jméno to živě zajímalo Šmilovského, jejž třeba, jak od něho jsem slyšel, někdy i pouhý, cizí titul inspiroval k původní práci. (Rozptýlené kapitoly na př.) Vzpomenete-li na jeho povídku „Spálený Šimák", uhodnete, odkud ten podivný nadpis.

III.

Pocházím z rodu původně selského. Jeho dějiny jsou prosté; osudy českého sedláka, jeho osudy. Mnoho v nich útisků a z těch za starých dob ze všeho nejhorší nevolnost a robota. Jedna však větev našeho rodu měla osud onačejší. Hospodařila na šlechtickém někdy sídle a byla bez roboty, svobodna.

V Hronově stávala ode dávna tvrz na pravém břehu Medhuje při samé řece v rovince našeho údolí kdysi bažinaté. Tvrz byla dřevěná, obehnaná půlkruhovým náspem, jehož konce dotýkaly se řeky. Příkop mohl býti nadýmán vodou potoka, tekoucího od nedaleké vsi Zbečníka z Maternice lesa. V sousedství tvrze blýštěl se za starodávna nejeden rybník a rybníček, takže stála v mokřinách mezi vodami.

Na této tvrzi sídlela drobná šlechta, povinná manskou službou pánům náchodského hradu. Tak vojensky sloužili hronovští zemané v 15. století otci Jiříka Poděbradského, panu Viktorinovi, příteli Žižkovu, sloužili Jiříkovi králi, sloužili panu Koldovi z Náchoda, s nímž Petr z Hronova zajel do Polska na žoldnéřskou službu a podepsal s ním a s jinými „dobrými" (šlechtickými) v rotě odpovědný list polskému králi, když dlouho neplatil smluveného žoldu.

Dřevěná tato tvrz vypálena asi za strašlivého nájezdu sousedních Slezáků do husitského Hradecka, zvláště na Policko a Náchodsko, r. 1421. V 16. století stál na místě této tvrze selský statek, ale svobodný, jemuž pak říkali „dvůr" a po dnes tak říkají. Po staré tvrzi zůstal jen val a ten objímal až do posledních let minulého století starý, dřevěný statek, jenž i dnešního dne má svou skrýši z časů,

kdy přes tu chvíli bylo nutno uklízet před vojenskou hrabivostí. Na tom valu jsem se jako chlapec dost nahonil. Dnes po něm sotva patrná stopa. Z polovice jej zničili, když r. 1888 v samém sousedství na volném lánu zemanském, kdež se obilí vlnívalo, vystavěli továrnu. Druhá část náspu skoro úplně rozkopána před nějakým rokem za opravy dvorských přístavků. Tenkráte tam našli dukát z časů uherského krále Sigmunda. Zlatý ten peníz, který snad některý z těch hronovských šlechticů přivezl z vojanské služby z Polska nebo z Uher, mám na památku.

Tvrz zašla a na „dvoře" seděli už jen sedláci. Koncem 16. století jmenuje se tu Matěj Míchalů, Bartoloměj Kvirenc, v 17. století rod Maršíkův. Jan Maršík prodal svobodný ten statek r. 1679 Pavlu Židovi a ten ještě téhož roku Matěji Jiráskovi. Tak se dostala větev našeho rodu na zemanské zboží a kvetla tu od toho r. 1679 až do r. 1882.

Roboty neměli, ale beze vší povinnosti přece nebyli. Kdykoliv jela náchodská vrchnost do Prahy nebo do Vídně, dováželi „dvorští" tak jako ostatních čtrnácte svobodníků na náchodském panství za ní „pakáž" nebo na zámek sůl a víno. Vrchnost vydržovala na těch cestách jejich čeleď a koně, platila clo i mýto. Až pak kněžna Maria Benigna Piccolomini z Aragonu změnila r. 1668 tu povinnost za stálý plat 170 zl. ročně. To platili všichni svobodníci na rozdíl; „dvorští" Jiráskové odváděli ročně 12 zl. 8 kr.

Nad to musili všichni svobodníci každého čtvrtletí dáti v náchodském kostele na své útraty sloužit za kněžnu zpívanou mši a všichni byli povinni pokaždé na tu mši přijíti.

Poslední účastník těchto zádušních bohoslužeb žije po dnes, Jan Jirásek, poslední z „dvorských", stařec čtyř a osmdesáti let, za jehož mladosti „tadyk v Hronově jedna cihla neležala a byly samý chalpy a takový barabiny pětadvacet až třicet šárů*) lomenice ukrutny, šecko samý dřevo, samá sláma. A teď, dyž se s kopce dívám! Ale šecky ty zděný domy kromě Koubova a Prouzova, šecko bylo vystavěno za mý paměti." Tento nejmladší „dvorský" jako výrostek nosil za svého otce každého čtvrtletí, pokaždé o suchých dnech, jak ustanoveno, povinný poplatek do důchodu na náchodský zámek, pokaždé „toral a dva krejcary šajnu"; i jednou v kostele o té zádušní mši, jež byla v kvatembru ve středu, zastoupil svého otce. Nad tím se pohoršil Vít z Rybníků, nejpřednější ze všech patnácti svobodníků, jehož statku říkali „u zemanů".

„A co pak že tatík nepřišel," ptal se, když zvěděl, koho hronovský výrostek zastupuje. „Nejlepší by bylo, aby už skotáka poslal."

O té mši musil mladý repraesentant jako všichni svobodníci, když při obětování šli kolem oltáře ofěrou, položit groš na talíř (byl cínový), a druhý pak hodit do „měsíčku" či do „míšku", který měl kostelník na tyčce a obcházeje pozváněl lehce malým zvonečkem na tom míšku dole připevněným.

Měl-li synek ze dvora cestu do Náchoda, jel obyčejně na koni, neb tatík sám vybízel: „Osedlej si kobylu, co budeš trhat boty." Na této kobyle vyjel si jednou, vzpomíná starý p. Jirásek, jeho děd ze „dvora" za zvláštních okolností. Přišel jednou odpoledne ze své „vejměničné" chalupy do „dvora" podívat se k synovi. Bylo záhy z jara a tálo. Když

*) Doškových řad na střeše.

děda chtěl k večerou domů, nemohl; Medhuj se náhle rozvodnila a zalila vše kolem „dvora". Výměničná chalupa nestála hned u statku, nýbrž hodný kus od něho u vypuštěného rybníku, kdež býval stav.

„Na noc tu neostanu," rozhodl se dvorský děd. „Josefe, osedlej mně kobylu."

Syn vymlouval, a jak že otec dojede.

„Dám nohy vzhůru, jen se neboj, dojedu."

„A kdo pak přivede kobylu?"

„Však ona trefí sama."

A tak osedlali kobylu; starý „dvorský" v beranici, v krátkém kožíšku, v širokém opasku, ve vysokých botách vsedl na koně a jel proudící, kalnou vodou, červeným jezerem ku své chalupě. Dobře se dostal „na stau", sesedl, hodil třmeny přes sedlo, aby se neploužily vodou, otočil kobylu, houkl na ni, a dobrá hnědka brodila se potopou, až se šťastně dobrodila zpátky ku dvorské bráně z červeného, neotesaného kamene, za níž v nádvoří čtyři košaté hrušky a za valem u řeky černé olše hučely do deštivého soumraku.

Vnuk tohoto starého „dvorského", výše jmenovaný stařec, chodíval za mlada také na robotu, ačkoliv byl ve svobodném statku; u náchodského dvora sena sušíval, to za starší sestru, provdavší se do chalupy. A ta chalupa měla roboty třinácte dní.

Ten starý „dvůr" se zajímavým výstupkem stojí dnes už bez náspů, bez staré brány, s novějšími přístavky, v okolí hrubě změněném, ale zachovalý. Také vnitřní starobylost, starý způsob života se v něm dlouho dochovaly; dokud tam Jiráskové hospodařili. Ve „dvoře" panoval nejdéle patriarchální život (i ženatí synové zůstávali v něm při rodičích), patriarchální hospodářství i starodávná, dnešním dnům úžasná pohostinnost. Tou byl široko daleko prohlá-

šen. Kde jaký poutník, dráteník, každý zastavil se tu na nocleh; tovaryši kominického mistra náchodského, kteří před r. 1848 panství obcházeli, nebo Hronov a ostatní osady neměly svého kominíka, různí světoběžní muzikanti, kramáři o poutích a jarmarcích, nevidomí, chromí, kteří o těchto dnech také přicházeli, všichni chodili do dvora na noc; a žádného tam neodbyli.

Tu tedy sídlela a hospodařila, nikoli však v blahobytu, na velkém, někdy zemanském statku větev „dvorských" Jirásků. Hospodáři se říkalo prostě „Dvorský" a toho jména užil jsem jako titulu ku svému novellistickému pokusu, jenž vyšel r. 1872 ve „Světozoru". Ale měl jsem z toho. Roznesloť se, že jsem dal „Dvorského" do novin, ač jsem opravdu ho neměl za model. Z těch řečí pak ještě veselý výstup s „krajním" Jiráskem, o čemž až dále.

Tolik o dvorské pošlosti, abych mluvil s genealogy; teď několik vzpomínek na vlastní rod.

R. 1737 koupil Václav Jirásek od Václava Černého za 31 kop chalupu, kterou „v pominulých létech (t. j. v 17. století) Václav Šašek vystavěl „na obci". Přídavek ke koupené chalupě: „Stůl, měděnec, motyka, řezačka a co hřebíkem přibito". Toho jistě mnoho nebylo. Václav Jirásek složil 12 kop ihned, ostatek doplatil po lhůtách teprve až r. 1751. Panovaly zlé časy, bylo za slezských válek a po nich. A za nedlouho zase vojna, sedmiletá.

Po vítězství kolínském porážka u Lysé ve Slezsku. Císařské vojsko odtud ustoupilo do Čech. Na Policko, do Hronova přivezli také množství raněných. Uložili je po statcích, po staveních. Za tehdejšího hrozného zdravotnictví a způsobu léčení, nad to v takovém chatrném opatření, nejen že rány se

těžko hojily, ale vznikla ještě morní nemoc. Mřeli vojáci, mřeli jejich hostitelé.

Ve statku, jenž stával tam, kde r. 1854 vypukl požár, v č. 7., v sousedství mého rodného domu, zemřel začátkem února toho r. 1758 hospodář Václav Plundra; tři neděle po něm skonala jeho žena a starší dcera Regina, obě téhož dne, a za deset dní druhá dcera, patnáctiletá Eva. Tak ta nešťastná rodina vyhynula. Osiřelý, zamořený statek, ne hrubě veliký, ujal s vůlí náchodské vrchnosti výše psaný chalupník Václav Jirásek; a ten byl můj praděd.

Zemřel r. 1788 u věku devadesáti let. Čtyři dni po něm, dne 14. prosince, odešla na věčnost jeho žena, má prabába. Bylo jí tři a osmdesát let. Za jejich syna Jakuba byly koncem 18. století polnosti a zahrada při č. 7. rozděleny. Při jednom dílu zůstal starý, původní příbytek; při druhém, větším, jenž měl asi třicet korců s nevelkým lesem, vystaveno nové stavení se stodolou a s chlévy, nynější č. 90. Tam hospodařil můj děd, to zdědil pak můj otec a tu v tom roubeném stavení jsem se r. 1851 narodil.

IV.

Je ze starších v Hronově; vysoký věk dobře na něm znáti. Skrčilo se pod silnicí, u níž stojí; vzrostla mu již skoro nad okna. A změnilo se za posledních třicet let. Kterak uvnitř, nevím, neb léta jsem nepřekročil jeho práh. Ale kterak vně, to zřejmo na dvorečku, na lomenici a nejvíce na střeše. Šindel zmizel a s chléva a stodoly došky se sametem zeleného mechu. Ohavný, dehtovaný papír teď kryje staré krovy.

Veliká zahrada, vlastně sad, v boku stavení a za ním, daleko za ně, od silnice až k řece rozlehlá, je dnes menší, nežli bývala. Pruh u cesty, kdež se zelenal a kvetl příkop šťovíkem, kopřivami a zlatou mochnou, kdež u plotu vznášela se řada starých vysokých stromů, je teď zastavěn. Několik zděných domů tam stojí. Než i tak, po tom ztenčení, vyrovná se té zahradě málokterá v městě.

Rodné mé stavení stojí nedaleko severního konce Hronova při silnici do Police a do Broumova. Od ní vede zrovna „před našimi" na pravo cesta do vršíčku ke škole, faře a ke kostelu. Proto se říkalo u nás „u podkostelních Jirásků".

Starého hnízda, jak v něm a kolem něho bývalo, nelze pominouti mlčením. První vzpomínky všechny spěchají v ta místa, všechny vedou, táhnou do jejich ovzduší. Tu mladé duši první živý, bohatý zdroj poësie tradic, přírody i povah lidských, tu poklad hlubokých dojmů, ze kterých mé literární tvoření často a mnoho přebíralo.

Kamennou záspí k domovým dveřím. Nebyly po nynějším, nýbrž skládaly se ze dvou částí; z dolejší branky, která se i za dne na háček dle potřeby zavírala, aby drůbež nemohla ze dvorečka do síně, a z půlky hořejší se starým, velkým zámkem. Na síni tři „jarmary", dvě prastaré, malované, z nichž jedna „babiččina", plná květů v polích světle modrých s letopočtem 1775. Ty cifry, kdysi mně svou formou podivné, všechny jasně v duchu vidím až na poslední. Snad to nebyla pětka; snad trojka stála za druhou sedmičkou. Dveře do světnice ne o dvou veřejích, nýbrž celkové, těžké, barvou nenatřené, s primitivní klikou. Jizba v hlavním stavení jedna jediná, čistě vybílená, prostorná; povaly stropu a jeho hlavní příčný trám, všecko leskle černé, zvláště když strop

byl čerstvě natřen hovězí krví, kterou jej vždy při poklízení omalovali.

Nábytek prostý. U dveří v pravo zasklená, bělošedě natřená police, podél dvou stěn lavice bílé barvy, v koutě starý stůl s trnoži, jejž naši později vyklidili. Prvotně také kamna starodávná, zelená s kranclem. V nich se ve světnici nezatápělo, nýbrž ze síně, pod komínem. U kamen bílá pec, u pece pekařské troky a s nimi do úhlu pekařský vál u stěny.

A ještě něco zvláštního. V čele světnice u prostředního okna bylo venku k němu připevněno prkénko s plůtkem, vše zeleně natřené, „šrák", na němž se vykládal „boží dar": rohlíky, žemličky a podbělky. U toho okna jsem jako chlapec kleče na lavici otvíral okýnko v okně, když přistoupil kupec a chtěl „kousek" nebo víc, a prodával jsem. Co jsem odtud všechno přehlédl!

Tenkráte ještě nejezdila naší krajinou železná dráha; vše byly silnice a vůz. A silnice před tím oknem a šrákem vedla na sever k Broumovu, na jih k Náchodu a odtud do kraje na Hradec. Od ranního svitu do večera rachotily kolem vozy; často i pozdě večer houpalo se ze tmy kolem našich oken rudé světlo ve formanské lucerně, práskaly biče, zvonily zvonce a drkáče. Od jara do zimy přejížděly tu vesnické povozy, broumovský dostavník, tmavé bryčky, žlutá pošta, kočáry na pérách, vysoko naložené archy formanské pod bělavými plachtami; od zimy do jara svištěly bělostnou sněhovou drahou saně, panské, selské malované nebo prosté korby, vystlané peřinami pruhovaných cejch, nad něž se pestřily tulipány selských kožichů. Tak lehké saně překmitovaly; volně jezdily těžké, plné pytlů obilí, mouky nebo polenového dříví a svlaky s kladami. Za nimi často „samotnížky", jež táhl na kšandu zapřažený tkadlec

chudě oděný s vlňákem kolem krku a hlavy, mrazem zarudlý, nebo žena v šátku zachuchlaná.

Dvakrát, někdy i vícekrát do roka, přehrčel kolem našich krásný kočár, jenž pokaždé mne nad míru zajímal: povoz sám i spřežení vraníků i myslivec v livreji na kozlíku s tesákem po boku, s chocholem bělostného peří na klobouku za jízdy měkce plápolavým. V kočáře „brounovský prelát", opat, břevnovského, broumovského i polického kláštera J. N. Rotter, přítel V. V. Tomka. Hronovem jezdíval z Prahy do Broumova nebo naopak. Tenkráte jsem nevěděl, že to výborný muž, spravedlivý Němec; tenkráte mne více vábili jeho vraníci a bílý chochol jeho premovaného myslivce.

Na té naší silnici mihl se mi za těch let několikrát i V. V. Tomek, když jel do Police nebo zpět do Prahy nebo když jel Hronovem někam na výlet obyčejně v šedivém plášti, v čepici.

Přerůzní lidé se zastavovali u našeho šráku, cizí pocestní, hlavně však vesničané, tkalci. Co lidí přešlo kolem, zvláště v neděli ráno před ranní, když se ubírali do kostela, většinou samí starší a staré, ženatí a vdané, neboť svobodní chodívali na hrubou. Ti strejcové a tetky z Poříče, ze Zbečníka, ze Žďárek, ze Slavíkova, všichni ještě v starém kroji, mužští v kabátech krátkých životů a dlouhých šosů, v burnusech, v zimě v květovaných kožiších, v beranicích, v persiánkách s pentličkami. Z nejstarší mody byl mezi nimi starý Karásek, cihlář, v černém, límcovém plášti, v starodávném klobouku. Měl bílé, dlouhé vlasy, že si z nich mohl rulíky uplést; nosil je však jen tak rozhozené, stařec vysokého věku, přibledlé vrásčité tváře, divných, modravých očí, nám dětem tajemný, o němž věřili, že umí čarovat a jehož jsme se bály.

Za strejci a dědky, s nimi a mezi nimi ženské v šátkách na placku,*) v kabátkách s varhánky, v mezulánkách, v holubinkách i v čepcích, mladší, letné i sehnuté babičky, mládím svým z osmnáctého století, s modlitbami pod paždí, zabalenými plachetkou nebo cirkaskou,**) jež na pohřeb chodívaly v bílých plachetkách a v bílé zástěře, neboť barvou smutku byla jim ještě jako za starodávna barva bílá. Přecházely kolem našich oken podruhyně, chalupnice, nesly se statné selky, mezi nimi více po městsku vystrojená mladá zbečnická mlynářka urostlá, v zlatém čepci a v salupu, s ní její matka, zámožná plátenice Krejčová, také v zlatém čepci, v nákladném kabátku nebo kožíšku a staré Krejčové ovdovělá sestra ve stříbrném čepci s tuhými, širokými fábory vzadu, se šerpou přes lokte. Tak u okýnka jsem každé neděle a každý svátek přehlížel pestrý proud ke kostelu se beroucí. Po ranní hrnul se dolů zase kolem našich a ještě hustší, ještě strakatější, neboť šli se stavovat a kupovat do městečka také ti, kteří na ranní přišli z hořejších vesnic, ze Zlička, Srbské, ze Dřevíče, ze Žabokrk, Rokytníka. A nemalá část toho proudu zabočila pokaždé na pravo k nám, k „podkostelním Jiráskom".

Dost už vzpomínek na ta sváteční jitra v jarní svěžesti, v zářivosti léta nebo mrazem jiskrná, sněhem bílá, na tu rozmanitou společnost a návštěvy. Až jindy o nich, až svým místem. Teď opět dále na pouť starým stavením, ze světnice ven, na síň.

Tu na síni pod komínem krb z placatých kamenů (my jsme tomu říkali ohniště), vedle něho dotčená nístěj, v níž se zatápělo do kamen; vedle

---

*) na pokos.

**) vlněný šátek květovaný, někdy všechen červený.

nístěje pekařská pec, k jejímuž čelesnu sestupovalo se po několika schůdkách. Tu šeřilo se místo jediné zděné ve stavení, místo temna, ohně a světel, odkudž bylo viděti do černoty komína, na jeho stěny lesklé vrstvami sazí, na dým, valící se vzhůru hustými kotouči, v zimě přes šrůty vepřového masa na začazených černých tyčkách. To místo, páchnoucí dřívím a suchým roštím vábilo mne tajemností šera a tmy a zase plápoly plamenů v nístěji a prosvity čadící louče za mlhavých soumraků v jeseni, za větrných večerů zimních, když se venku sypal sníh. Kolikrát jsem tu stál sám u ohně hořícího na ohništi nebo v nístěji, kolikrát s matkou, když zatápěla, přikládala nebo když strkala na vidlici („vozíčku" neužívala) hrnec bramborů nebo řepy do plamenů v nístěji!

Býval jsem tu s ní tak rád a často také jsem za ní stoupal, když otevřela na síni poklop poblíže pece a sestupovala s hořící loučí do sklepa. Prostá ta díra se zásobou bramborů a řepy, s hromádkou mrkve, s pucláky mléka, vyzděná začervenalým, neotesaným kamenem, tmavá, hrobově tichá, syrově zatuchlá, páchnoucí zeminou, kterak rostla dětské fantasii ve smutné, děsivé sklepení v neklidném, zardělém světle hořící louče, za nímž se třepetaly černé stíny, lámaly se a náhle se zas protahovaly v divné bizarrní mátohy!

Za sklepním poklopem na síni dvoje dveře. Levé do komory, kdež na podstavci stály veliké škopky s dřevěnými držadly plné mouky, běle, podbělní a zadní, krupice a jiného zboží krupařského. Nad nimi na prknech „boží dar" a bochníky chleba. Tady se prodávalo všedního dne, v neděli také ve světnici.

Vedle komory v pravo dveře do „sedničky" ve „výstupku", přístavku to v boku hlavního stavení.

Výhled odtud na silnici; větší však, rozsáhlejší dolů zahradou až k řece a za řeku na lesnatou Jírovu horu. Tato čistě vybílená sednička stala se mou residencí za studentských let na gymnasiu i na universitě. Tu jsem o prázdninách spal, sem plížíval jsem se za nocí, vraceje se pozdě z ochotnické zkoušky nebo schůze, tu jsem čítal dlouho do noci, tu jsem poprvé vzal Máchovy spisy do ruky, tenkráte kvartán z německého gymnasia.

Tu v té sedničce tedy jsem zažil čtenářských rozkoší u věku, kdy duch nejživěji vnímá a procituje. Tu za vlahých letních nocí šumívala mně do těch pěkných chvílí otevřeným okýnkem hruška „makouka", hned u sedničky, a šumívaly ostatní stromy, košaté jabloně, vysoké hrušky. Tu přicházely chvíle, že jsem nechal knihy, že jsem stromům naslouchal a řece, jejíž hlas se nesl nočním tichem až ke mně širou zahradou proměněnou měsícem, tajemnou jeho světlem i temnem stromů, jejich měkce splynulými korunami a dlouhými stíny na vyzářených plochách trávníku. Letní noc mne tak vábila; než také sám jsem k ní přicházel jako k důvěrnici v mladém blouznění, jak už bývá.

Tak jsem tu v sedničce bdíval, ale často také vyspával za těch krásných jiter veselých prázdnin, kdy procitnuv, uviděl jsem do milých očí své matky, budící mne tlumeně a mírně, s úsměvem, jak jen budívá matka, jíž je v duchu líto mladého spáče, že jej vytrhuje ze spánku, kterého by mu ráda ještě popřála.

Tady v té sedničce, abych všecko pověděl, jsem se učil ochotnickým rolím, tu jsem hodně kreslíval (bylť jsem od chlapeckých let náruživým kreslířem), tu jsem psával divné verše i velikou

báseň, „Smrt" se jmenovala, i prosu. „Skaláci", pokud se pamatuju, vyšli z větší části odtud. Ale zas už zabíhám a předbíhám. Tedy dál na síň a ven.

V.

Na síni bedněné schody na půdu. Jenom na skok tou šerou prostorou provanutou vůní sena, v němž jsme my děti si dělávaly „poklad", t. j. schovávaly ovoce, aby se uleželo nebo prostě proto, abychom měly svou tajnou zásobu. Bylo tu tolik černých koutů a koutků pod došky, pod šindelem, u komína, za komínem, kdež od jara do podzima odpočívaly kolovraty, přeslice, motovidla. Příjemná hrůza tu obcházela, když nad střechou bouřil vítr a dul a fičel všemi skulinami, když blesky jimi metaly zardělé, zsinalé prosvity do zčernalých, dusných zákoutí a déšť neúnavně harašil.

Nejjasněji na celé půdě bylo v bedněné komoře, jež měla světlo z okénka v lomenici, a výše nad ní na „podlážce". Ta mne zvláště za pozdního podzimu vábívala, neboť na zahradě všecko sčesáno, a tu na podlážce voněly hromádky zlatých, malovaných, červených jablek a na rozestřené slámě černaly se poslední slívy.

Pronikavěji však a celý rok nesla se vůně nad dřevěnými schůdky k této podlážce, jež měly vrchní světlo kusem skla mezi šindely. Nad schůdky a kolem nich visely a ležely snůpky a balíčky matčina léčivého koření. Cosi tajemného jsem viděl v tomto nejvyšším zákoutí pod samou střechou, prosyceném těžkou vůní suchých bylin, na schůdkách nahoře vrchním světlem kalně osvětlených, dole v temnu se

ztrácejících, v té osamělosti a v tichu, mezi suchými květy a kořením. V tom rmenu, zeměžluči, arnice, vodním jeteli a co tu vše páchlo, našel jsem jednou v létě jako školák tenkou knížku švabachem tištěnou.

Byl to otisk nějakého kázání. Kdo je složil, jak se tam dostalo, jsem nedbal a nevím. Ale to se pamatuji, že jsem začal číst a vydržel v tom teple a dusnu, v těžké kořenné vůni a četl a četl v divném omámení stránky nábožného horlení. Dnes už nic z něho nevím, až na jediné slovo, „rozdíl", jež mně bylo podivno, tu že se končí rozdíl (kázání), o tom že promluví v rozdíle druhém.

A zase dolů temnem půdy, kolem komínů a kolovratů, kolem sešlého chomoutu, starého železa a haraburdí na síň, na světlo ven dál záspí kolem chléva, z něhož mně pouštívali za časných letních a podzimních jiter i odpoledne starou „štrýmu", černou „lysku" zlou, která „dusila" (trkala) a ještě jednu, dvě krávy a nějaké jalůvče. Honil jsem je městečkem na pastvu dost dalekou, ale s krásným rozhledem na Bor, Kačenčiny hory*) a přilehlé lesnaté kopce; jen půl hodiny bylo odtud přes hranice do Pruska. Přiznám se, že mě má skotácká služba dost často netěšila, a neměl jsem radost ani o prvním výhonu v roce, když ozdobili ohony mého stáda červenými stužkami, aby ho nikdo neuřkl.

Dál, salvo honore, račte prominout, kolem louže u kolny, přes kteroužto louži vedlo prkno ke stodole. A tam byl jednou můj pád či skok, ale byla i záchrana před brslenkami. Musil jsem je jako hoch nosit, neboť byly trvanlivější, nežli obyčejné štruk-

*) Vrchmezí.

sové nohavice. Říkalo se brslenky, ač se nestkvěly jasně žlutou barvou jako dřevo brslenu. Černé byly a zavazovaly se řemínky u kotníků. Nerad jsem je nosil, protivny mně byly. — A tu jednou, když jsem se hnal přes to prkno, skočil jsem mimo, do té louže. Po té lázni, když brslenky usušili, seschly se a ztvrdly tak, že byly jako pláty rytířského brnění. A víc mně jich už nedali.

Chlév ještě pod střechou obytného stavení; v přístavku hned za chlévem konírna. Chlév jsem míjel, konírnu navštěvoval. Mívali jsme obyčejně dva koně. U nich jsem často dlouhé chvíle vystál, přehlížeje si je, pozoruje, jak chroupají obrok, jak jim ve spáncích lupá, nebo jsem je hladil po boku, po měkkých nozdrách, když hlavu obrátili, bělmem blýskli, oči na mne upřeli, moudré, velké oči. Rád jsem pomáhal strýci je strojit, to jest podušku pod chomout podávat, udidlo do tlamy vkládat, podpínku zapínat, k vozu je vodit, zapřahat je. V tom jsem měl nejvíce zvůle ve čtvrtek ráno, když jsem se nemusil chystat do školy, neboť tenkráte jsme měli prázdno ve čtvrtek celý den, nic však ve středu a v sobotu.

A ještě větší radost, když mě strýc na koně vysadil, když jsem jel z pole rejtharsky nebo když letního času jsme brodili. Tu neměl kůň chomoutu a postroje na sobě, jako když jsme se vraceli z pole; holý byl, bez sedla, jen v ohlávce s otěží. Ale jak se to jelo za prvního soumraku, když se dal do klusu zahradou, širokou mezí pod stromy dolů k řece! A jak bylo pěkné, když opatrně vstoupil do řeky, šíji nahnul a dlouho pil z řeky. Medhuje, tenkráte ještě nezkalené, továrnami nezkažené, v jejíž proudivé, studené vodě prohánělo se hojně lipenů i pstruhů, když se pak brodil proti proudu do hlubiny ve

„strži“, až voda vysoko a bíle stříkala v pravo, v levo!

V pravo, v levo, na obou březích samá vrbová houšť a vysoké, košaté olše nad ní. Pod nimi u břehů se již černalo, mezi nimi, nad vodou šero houstlo a za stromy na pravém břehu hořely večerní červánky, řeřavě svítily v setmělých korunách. Dál nikam nevidět z toho zákoutí. A ticho. Voda proudila, kůň v hlubině již nestříkal, jen hlasně oddechoval a frkal vznášeje hlavu do výše nad vodu. A pak když vyrazil zase na sucho, když se otřásl, jak chvatně klusal nebo i cvalem uháněl mokře lesklý sadem ku stavení, nad něž mezi ztemnělými stromy klidně vystupoval večerní kouř!

Za konírnou pod kolnou v šeré, roubené místnosti, kdež stával mandl, býval můj arsenál, sklad mé zbraně, dřevěných šavlí, mečů a kuší ze šindelů; tam stály také praporce z malovaného papíru, který jsem kupoval za krejcary vysloužené u oltáře ministrováním. Tu se scházelo hojně „mužstva“ až naši broukali, že „celý hořejší konec“ sem vodím, že se to za mnou jako ocas táhne. Odtud jsem vodil bojovníky do pole, na bojiště, zvláště r. 1859, kdy italská vojna také nás kluky rozněcovala, zprávy o ní, hrubé obrazy bitev u Magenta, Solferina, tenkráte, kdy se tolik hovořilo o Kalivardovi (Garibaldim), když slavného italského vlastence malovali na jarmarečných obrazích jako loupežníka. Ale bojovali jsme jako strany bezejmenné, ne rozděleni na Italy a Rakušany. O Rakušanech, o Rakousku tenkráte u nás hrubě nevěděli, nikdo ho tak nejmenoval; r. 1866 mluvilo se v naší krajině jen o Češích a Prajzích, „Češi“ že vyhrají a pak že „Češi“ dostali bití.

Za těch našich bitev došlo někdy, tak jako mezi hrdiny před Trojou, až i na kamení. V jedné takové srážce (strhla se na spáleništi prve již jmenovaném), když jsem v čele svého „houfu" hnal se prudkým útokem, přiletěl kámen a rovnou na ohradu mých zubů. A jeden z nich nevydržel. Kámen ho přerazil; půlka zubu vyletěla mi zrovna na dlaň. Rozumí se, že tak vážné poranění samého vůdce, jemuž i ret okrvavěl, zarazilo útok i bitvu samu. —

Kolem „arsenálu" pod kolnou na zahradu. Ale, prosím, dovolte několik slov také o té kolně; bylať to kolna vzdychajících, ba bolestně vykřikujících. Ale jen v neděli ráno, a jen po ranní, kdy zbečnický Vlach, sivý zpěvák, jenž v kostele jakož i o poutnických procesích předzpěvoval, měl tu pod kolnou svůj atelier. O ranní zpěvem chválil boha, tady po ranní železem vládl, bolestí krotil bolest. Trhal zuby vesničanům. Po celé kollatuře znali jeho nedělní officinu pod naší kolnou.

I já jsem ucítil jeho umění; ne tam pod kolnou, ale u nás ve světnici, když jsem jednou v neděli hlídal „boží dar". Nějaký zub mne brněl. V tom stavil se u nás zbečnický Vlach, jda do kostela na ranní. Naši pracovali u pece, ve světnici jsem byl sám. Po mé ztrápené figuře poznal hned, co mně je. A hned jsem musil ukázat zuby, a také ihned se dal do operace, ačkoliv jsem se o ní ani slovem nezmínil. Zdařila se, ale — na jadrném, zdravém zubu. Vylomil jej. A hned pak pospíchal do kostela. Já zas k peci, ukázat, co se stalo. Otec se nad míru rozhněval. Rozběhl se do světnice na Vlacha; když ho tam nestihl, zamířil rovnou, jak byl u pece, v zástěře, se mnou přes cestu do bednářova domu, kde bydlil felčar Doležal. A ten mínil, „tudy tady", jak svou řeč proplítal, že by „tudy tady" zub se

mohl ještě ujmout. I vrazil mně ho do dásně dosud krvácející.

S tím zasazeným zubem jsem chodil nějaký den; opatroval jsem jej, ale „tudy tady" přece se neujal. —

VI.

Teď kolnou ven na zahradu. Tenkráte byl tu jediný vchod. Dnes vede úpravnější přímo ze silnice. Před námi rozlehlý, širý sad a od toho v pravém úhlu druhá část podél řeky k jihu. V hořejším větším sadě za stavením dva kousky pole v pravo v levo od stromořadí v široké mezi, vedoucí dolů k řece. Dvě pole a ostatek kolem všechno trávník, zeleno a zeleno, a v něm všude strom a strom, i v poli na pravo. Samé ovocné stromy a mnohé z nich ctihodného věku, zvláště jabloně a hrušky „vovesnice", „smolinky", „jakubky", „voňauky", „buchyně", „makouky", „starý ďouky", tvrdé „beranky". Těm dala jméno náboženská nesnášelivost, jež evangelíkům pro jejich houževnatost u víře potupně přezdívala „beranů".

Na dolejší části zahrady ovocných stromů řídčeji; za to však dost divokých, rozložité javory, dva obři jasany svými korunami nade všechny vysoko povznešené. Opodál místa, kdež dnes u řeky stojí lázničky, kterých tenkráte nebylo, výše ke strži šeřila se skupina mladých olší. Pod nimi zahrabali našeho psa Mettrnicha. Zastřelili jej, neboť vzteklina se začala na něm jevit. Vzpomínám tu na něj pro jeho jméno, dané mu jistě r. 1848, po všemocném ministrovi.

Skupina mladých olší tady u stržе a dále po břehu, kraj celé zahrady, jaká houšť olšin a vrboví pod vysokými, starými olšemi, keře klenové i zbloudilá sem kalina i brslen! Divoký chmel ovíjel ty houštiny, houpal se na nich, když je vítr rozkolébal, splýval s nich hebkými, vláčnými guirlandami dolů k vodě, k proudivé, čisté řece, nad níž přes tu chvíli se ledňáček zableskl v poletu jako drahý kámen a překmitovaly se a honily kovově modré vážky. Někdy lipen se vymrštil nad vlny, někdy pstruh s rudými tečkami na lesklém, bělošedém boku.

Za řekou na druhém vyšším břehu zase taková stinná hradba keřů a olší a za ní žádná železnice, žádný tovární komín, ale jen pole a pole, vlnící se obilí; tam se říkalo „na padoli". Hluk se silnice sem nedorážel. Tady jen řeka na jednom místě hlasněji hrčela přes kamení, tady jen ptáci zpívali a vítr šuměl nebo se rozhučel, když přiletěl od půlnoci přes „padol" a opřel se do starých olší. Taková byla naše zahrada. Dlouhé vzpomínání, dlouhé, milé vzpomínání na všechny krásné chvíle, jež mně dala, na všechny dojmy let prvního mládí bujného zdraví a bez starostí, když tak mile plynul čas a já ho neměřil a nepočítal, kdy jsem nedbal kalendáře a jeho měsíců, ale proměny dob viděl jen na zahradě, na jejích zjevech.

Vzpomínám, jak ten čas po zimě musil jsem za prvních let chlapeckých vždy na velký pátek na zahradu za časného jitra; běžel jsem tam bos, neustrojený, tak jak jsem vyskočil z postele. Zahrada ještě dechem jara neprobuzená, ještě zkřehlá, tuhá, bez barvy. Pamatuju ta kalná, sychravá jitra. Mrtvé ticho po zahradě, mlha se ploužila dole mezi stromy. A já v košili, prochvívaje se chladem, klečel pod mladým

stromem za stavením a maje ruce sepjaty, říkal jsem po bábině naučení modlitbu, kterou jsem se i večer modlíval:

„Šel pán Ježíš do zahrady,
naklonil své svaté hlavy
na travičku zelenou,
na rosičku studenou —"

To říkání bylo delší; více si však nepamatuju. Jen to ještě, že se mi to „na travičku zelenou, na rosičku studenou", tenkráte tolik líbilo.

Skoro každého roku přihnala se záhy z jara povodeň. Rozdivočelá Medhuje vyskočila ze břehů a zatopila dolejší zahradu téměř všecku. To bývala podívaná vyjeveným, dětským očím na kalné vody rozlité mezi stromy, na divoký proud, zvláště večer, kdy tichem zlobivě hučel a bledě stříbrné pruhy měsíčného světla se po něm smekaly a s ním letěly v černo olší.

Vody opadly, písek a rmuť po nich ze zahrady pracně odklizeny, pod olšemi zabělala se „buličí oka" (sasanky), trávník prokvetl „husími kvítky" (chudobkami) a petrklíči. Zeleno rozlilo se zahradou, zasvítilo v něm zlato nesčíslného mlíčí (pampelišek), rozkvetly stromy, nejnádherněji košaté hrušky, pak jabloně. A když bylo tak krásně na světě, oslavila to hronovská „banda" za časného rána prvního máje. Táhla městečkem a vyhrávala i před příbytky. Jaké to bývalo probuzení veselou hudbou, kdy jsem z postele přímo viděl do rozkvetlých stromů! Líbilo se mně to, vábili mě muzikanti, zvláště však jejich buben červeně bíle malovaný, s velkým, českým lvem. Ten buben byl revoluční památkou, ten roku osmačtyřicátého pořízen, svolával hronovskou gardu a provázel ji svým rachotem, když táhli na cvičiště, na ramenou pušky nebo jen prosté píky. Tenkráte

slavil máj toužené svobody. Když mráz ji spálil, oněměl za Bacha a mlčel vždy po celý rok; ale pokaždé prvního května jej vynesli, a tu hučel z hluboka v průvod ostatní hudby na oslavu jara. Za odměnu dostával u nás bubeník a hudebníci výslužku „božího daru", podbělky a žemličky právě upečené, plnou jich opálku, kterou jim sestra Helena zanesla.

Zlatý koberec pampelišek kolem „sedničky", jejž podnes mám živě před očima, zmizel, vítr rozfoukal jejich lucerny, přišlo léto. Této roční doby proháněl jsem se jako chlapec víc po městečku, na poli, po lesích; ale jako student hodně jsem zahrady užil, o vagacích, nejvíce dole na travnatém místečku v chládku pod olšemi u řeky. Celé hodiny jsem tam proležel, proseděl s knihou v ruce. Nejvíce jsem tu čítal, už jako gymnasista, Časopis Českého Musea, ročníky staré i novější, a spisy Českou Maticí vydané. Knihy ty půjčoval mně můj bývalý hronovský učitel Vendelín Sagner, na nějž vděčně vzpomínám. V dlouhé řadě ročníků „Musejníka" jsem skoro všecko přelouskal, s největší chutí články historické, archaeologické, literárně historické a umění se týkající, s dychtivostí básnické překlady. Tam v tom tichém koutku pod stromy, kdež mi u nohou neúnavně šuměla Medhuje, poprvé jsem četl Aischyla (v překladu Nebeského), Lermontova, Puškina, Shakespeara. Byly to krásné chvíle. —

A tam na dolejší zahradě, dobře si pamatuju, pod těmi vysokými, starými jasany, poprvé připadly mně, tenkráte ještě studentíkovi, těžké otázky o světě, co bylo před ním, o věčnosti, o bohu. Až závrať z toho chytla mladý mozek.

Když pak zahrada měnila barvy, když listí žloutlo, hnědlo i rudě plápolalo, když u řeky z poslední zeleni zardívaly se kvadrátky brslenu vedle

temně rudé kaliny a po žloutnoucím, divokém chmelu plno šištic zahořklé vůně, jaké to bývaly dni v slunečné záři, jaká jitra zvučící prostým zpěvem čížů na olších!

Jako školák postavil jsem si dole u řeky primitivní čihadlo na ty zelenavé zpěváčky, číhal jsem na ně za časných jiter citelně už studených a plných dechu ze spadlého listí, ale nic jsem nechytil. Nedařilo se mně tu, tak jako ne v lese, když jsem tam políkl skříňku na čermáky.

Listí pořídku a tiše poprchávalo zlatým, barevným deštěm; ale pak pod mračným nebem za podzimních vichrů sypalo se hustě a vířilo někdy jako metelice, když po celé zahradě hučely a klátily se všecky stromy. V jejich korunách pak víc a více světlo, ale pod nimi pestré závěje hustší a vyšší. Bývalo mně rozkoší brodit se šustícím listím, náruče ho rozhazovat do větru, ale pak také pomáhat, když naši je shrabovali na stlaní.

V ten čas končila se skotácká saisona. Na pole jsem už nehonil; na zahradu mně pouštěli dobytek. Tu za stavením nebo dole u řeky, kamž přicházeli kamarádi a pletli z chmelových lodyh postroje na „koně", lépe a pohodlněji se páslo s častým přerušováním, zvláště o poslední pastvě, před hronovským posvícením, tu sobotu po Všech svatých. To jsem vždy odbíhal domů podívat se, jak je s koláči, budou-li už, a odbíhal jsem, i když už lákavě vábily na prknech v řádkách, zlaté tvarohové, černé povidlové, makové, s nastrouhaným sýrem, se sladkou „moučkou". To byla nejveselejší pastva v náladě rozjasněné nastávajícími slavnými dny a nadějí na zpropitné za koláčové výslužky, jež jsem měl na večer roznášet příbuzným do vsi. Z toho zpropitného hlavně jsem si opatřoval posvícenskou střelbu,

kapsle, jež jsme nastrkovali na hřebík v tyčce zaražený. Úhozem o kámen kapsle vybuchovaly. A tak jsme slavně stříleli zvláště o posvícenském pondělí, když průvod svobodných se ubíral za hlučnou hudbou do kostela na mši, kterouž dali sloužit za všechny zemřelé hronovské mládence a panny.

To bývalo již málo slunce. Mlhy zaléhaly zahradu, deště uhodily, sychravá mokra. Chlévy se zavřely. Pak mráz a sníh. Zahrada v něm zapadla, osaměla. Toliko vítr se po ní honíval a bíle prášil. Někdy já jsem dorazil až dolů k řece, jež obyčejně jen u břehů zamrzla. Na nich, na bělostném, jiskřivém sněhu plno tmavých šištiček spadlých s černých olší, sněhem ošlehaných. A nic, pusto, leda že se někdy ukázala na sněhu vydří stopa. Jen sýkorky vydržely na zahradě a zůstaly, a někdy, když bylo zle, za mrazů a závějí, přilétal až k samému stavení, až pod okna „sedničky" drobounký králíček. —

Dlouhé vzpomínání na naši zahradu, dlouhé, milé vzpomínání na všechny krásné chvíle, jež mi dala, na dojmy, jež tuto jsem mohl jen naznačit. Tam v našem sadu prvně jímala mladou mysl báseň přírody. Cítila ji a vnímala třeba že ne s uvědoměním; než zlato a květy té poesie zůstaly v duši. Dávné dojmy dnes poznáním zjasněné a kouzlem minulosti vyzářené ozývají se sladko i teskně jako líbezná ozvěna šťastného mládí. —

VII.

Můj mateřský děd, Karel Prouza, narozený ve Dřevíči u Hronova, míval najatý mlýn na Plhánku v Prusku blízko českých hranic, na území co do

jazyka ještě českém. Odtud se přiženil do Hronova do Langrovské usedlosti. Vdovu si vzal. Když pak tu ovdověl, pojal za manželku Ludmilu Elsnerovu z Náchoda. Z tohoto manželství měl dva syny a tři dcery. Nejmladší z dcer, Vincencie, byla má matka. Langrovské stavení, a co k němu na polnostech příslušelo, připadlo synovi první dědovy ženy, kteréhož syna měla z prvního manželství. Děd Prouza vystavěl si v prvních letech 19. století domek nedaleko Langrova, č. 20., u cesty poblíže nynějšího náměstí, půl od kamene, půl od dřeva, s lomenou, šindelovou střechou a s podsíňkou o dvou kamenných, kulatých sloupech. K tomuto příbytku, jenž vzhledem svým vypadal onačeji nežli ostatní roubená stavení v městečku, vedlo ze silnice několik schodů. Dnešního dne je pod silnicí a na jeho podsíňku sestupuje se po stupních. „Dražský" potok teče kolem dvorečku za dědovým stavením, pak dále napříč silnice a vlévá se kousek za ní do Medhuje. Za dědových časů neklenul se přes něj na silnici mostek jako dnešního dne.

V tomto úhledném domku se zahrádkou provozoval můj děd pekařství, obchod obilím i sušeným ovocem, jež vozil do Kladska. Zemřel r. 1841. Neznal jsem ho, tak jako ne babičky Prouzové, kteráž skonala, když mně bylo čtvrt léta. Rovněž otcova otce, Matěje Jiráska, zemřelého r. 1835, o němž jsem vypravoval v kronice „U nás", jsem neznal. Jen na babičku, otcovu matku, rodem Kociánovu, narozenou r. 1780 se pamatuju, na stařenku nevelkou, sehnutou, jež si chodila po starodávnu, v placce, v šněrovačce s „jelitky", všedního dne prosté, v neděli a ve svátek květované. V ty dny vázala si placku ze svátečního „sackého" šátku.

Má nejstarší sestra, Helena, pamatuje, že mne

babička chovala, že mne mívala na klíně i když předla. Sám ji mám dost jasně v paměti, jak chodila po stavení nebo jak seděla u kolovratu a také to, že nás vždycky horlivě měla k tomu, abychom políbili chléb nebo hrachové zrno, padly-li na zem; hrách proto, že je na něm kalich. V „desateru", jak ona mne učila, bylo desáté přikázání nejdelší. Pamatuji se, že jsem odříkával: „Nepožádáš domu bližního svého, ani manželky jeho, ani vola, ani osla jeho."

Z paměti také nevymizí tento výjev. Byl jsem s babičkou sám ve světnici. Pojednou vstoupil voják v čáku, v bílém kabátě, v bílém řemení a v modrých, úzkých nohavicích, nevysoký, hrubě osmahlý. Byl od uherského pluku, Maďar; poslali jej k nám na exekuci, neboť otec neměl daň zaplacenu. Hned u prahu z ostra spustil, a když babička něco odpověděla, snad že mu nerozumí, strhl pušku s ramene a chtěl babičku uhodit, bez příčiny, ze zpupnosti. Ale v tom vešel otec a ten surovce zkrotil. Maďar zůstal u nás dva, tři dny na byt a stravu, dokavad nebyla daň zapravena.

Babička zesnula u věku sedmdesáti a osmi let. Ráno ještě chodila, šukala, pojednou však ulehla, že je jí „chuře" a před polednem skonala, tiše, bez bolestného zápasu. Poprvé jsem viděl člověka umírat. Bylo mně tenkráte sedm let. Plakal jsem; ale již odpoledne vyběhl jsem ke kostelu pod lípy, kdež se kamarádi rojili. Brzo však jsem se odtud odplížil, když mne někdo z té hlučné společnosti bodl, že mně ráno umřela babička, a teď už že se honím.

Babička měla devět dětí. První, syn Josef, narodilo se r. 1799, poslední r. 1822, také chlapec a také Josef. První Josef zemřel záhy, r. 1803. Ten druhý Josef byl můj otec. Jeden ze starších jeho

bratří, Matěj po dědovi, a také kolář, vystavěl si zděný domek v sousedství svého rodného. Zemřel r. 1846. Z ostatních sourozenců otcových znal jsem strýce Jana, jenž si vystavěl chalupu „na drahách" a jenž jezdil s našimi koňmi, a dvě sestry otcovy, tetku Klikarku ve Zbečníku, provdanou za muzikanta a tkalce, a tetku Kubíkovou, provdanou za chalupníka v nedalekých Žabokrkách. Ta, když ovdověla a vyhořela, přestěhovala se k nám s třemi dětmi a žila tu až do své smrti. Měli jsme rádi „tetku Kubici"; nás děti vždycky chránila, kdykoliv se blížila nebo se již strhla bouřka otcova hněvu.

Když děd zemřel, nebyl můj otec, dědic usedlosti, ještě zletilý. Když pak hospodářství ujal, měl hojné nesnáze a starosti, nežli je poněkud spravil. Byl vyučeným tkalcem, ale oženiv se, dal se na jiné řemeslo. Matka má znala z rodného svého domu výborně pekařské řemeslo; a od ní se mu otec naučil. Naučil se mu dobře, neměl však za vyučenou, nikde netovaryšil, světa nezkusil vandrem.

Proto měl potahování všelijaká, i pokuty uhodily. Nezbylo tedy nic, nežli buď nechati řemesla nebo získat si list za vyučenou. I šel, ženatý a již otec, na učení, do Náchoda. To pamatuje sestra Helena, i to, jak za týden večer se vrátil už vyučen, s vysvědčením v kapse a s pytlem přes rameno. Z toho pytle vysypal na stůl „boží dar", rohlíky a žemličky, snad svůj mistrovský kus.

Ani pak nebylo řemeslo bez potíží. Ty však přinášela doba, a nejen mému otci, ale všem. Tvrdou vládu Bachovu pocítili jsme u nás dost často. Četníci přes tu chvíli navštívili Hronov a skoro pokaždé se zastavili také u nás. To byl poplach ve stavení, když se strhl pokřik: „Šandáři jdou!" Vidím je, obyčejně přicházeli dva, jak na záspi zablýskl se bo-

dec a žluté kování na černé helmici, jak se v ní v nevysokých dveřích shýbali a vkročili v plné zbroji.

Váhy přehlíželi, závaží, železné liberky, mosazné loty, kventlíky, všecko se jim musilo přinést, a chléb vážili. Běda, neměl-li předepsané váhy, scházel-li jen lot! Ihned rozkrájeli pecen, aby se nemohl prodávat, a nejen ten bochník, ale třeba celé pečení v komoře, kteréž tam našli, aniž by je už dále vážili. —

Otec kupoval obilí od sedláků nebo od obilních obchodníků z Broumovska nebo v Jaroměři na trhu. Mlel je obyčejně v „dolejším" mlýně u svého švagra Hejny, jenž měl matky mé sestru za ženu. Při dolejším mlýně s lomenou, šindelovou střechou, na jehož místě stojí dnes továrna, byla také pila. I v „hořejším mlýně", bývalé papírně, otec někdy mlel; častěji nežli tu však ve mlýně „pod horou", nad nímž v boku Jírovy hory vedla stará cesta k samotě Střezině, formanské hospodě u lesa, a dále do Police. I na Kozínek, do osamělého mlýna mezi lesy v pěkném údolí za Střezinou zajížděl s obilím.

Za otcem do mlýna jsem často docházel, buď s nějakým vzkazem, nebo jen tak, pro podívanou. Nejčastěji jsem se zatoulal dolů do mlýna, na pilu, do mlýnice po staročesku zařízené, vábící mne hlomoznou prací svých složení, kdež bylo vše poprášeno moukou, podlaha i schody, vedoucí nahoru na zanášku i hlavní trám i jeho obrázky prostě kolorované, vojáci hlavně a různé výjevy. Tu vládl rozšafný stárek David Hejna, tu se scházeli mleči a ztropil se nejeden žert, sem před mlýnici přijížděly vozy s obilím, tady nakládali mouku na strýcův vůz; v něm byli zapřaženi dva bělouši, z nichž podsední „Kačka" byla štírná a ráda kousala.

Ve mlýně se ještě ledacos přemlelo krajánkem, mleči, stárkem, žertem i vážně, hovořilo se o vydrách, na něž v zimě železa strojili, nebo na ně čekali s puškou v ruce. Na hastrmana také nezapomněli. Tenkráte, před padesáti lety, věřilo v něj ještě dost lidí; nejpevněji však starý Král, jenž měl chalupu výš u samé řeky, tam, kde dnes stojí hôtel „u mostu". Král se dušoval, že mu hastrman chodí na jablka, že mu vždycky očeše jabloň u stavení, tu u řeky, tělem nad vodu nachýlenou. Pamatuju se, že tento starý Král všechen rozčilen jednou v neděli roznášel městečkem novinu, že se mu zjevily divé ženy, že je viděl na své oči „ve farách", t. j. v zádušním lese, tancovat, a mne že zarážely posměšky těch Královýchdivých žen, jež jsem také hned viděl, arci jen v duchu, v šeru farského lesa.

Nebylo vlastně divu, že starý Král věřil v hastrmana a že viděl divé ženy ve „farách", když i učitel měl v ten čas v těchže farách, tenkráte vysokém a hustém lese, na kopci při cestě z Hronova do Srbské, také hrozné vidění. Srbecký učitel Zelinka stoupal jednou v noci z Hronova do své vesnice. Asi o půl noci dostal se z lesíka Kocournice do zádušního lesa „na farách"; tu, když se blížil k „matce", ohromné jedli, která byla v tom lese ne matkou, ale jistě pramateří, a kterou také pamatuju, pojednou uviděl cosi bílého cestou směrem k němu uhánět, ale klikatě, brzo sem, brzo tam. A dusot uslyšel, jako by koňská kopyta zvonila o zmrzlou půdu.

Byl to kůň, jak rozeznal, bělouš, ale bezhlavý. Učitel, jemuž se zježily vlasy, div že mu čepici nenadzdvihly, uskočil mezi tlusté kmeny u cesty. Kmitlo se mu, že obluda přeběhne a jej mine. Nepřeběhla však a neminula ho, nýbrž z nenadání se otočila

a zase zpátky, k Srbské a zase tím klikatým cválem. Zelinka také uháněl, ne však cestou, nýbrž lesem. Běžel, klopýtal, padal, zbloudil do sousedních lesů a teprve k ránu se z nich dostal stranou Srbské u dědiny Sedmákovic při samých pruských hranicích.

Tak mne ta strašidla zavedla. — Abych dále vypravoval o svém otci. Pekařil, ale polní hospodářství jej více těšilo. Převzal je dost zanedbané, neboť když můj děd zemřel, bylo otci třináct let a hospodářství mělo ta léta, nežli je mohl sám ujmouti, cizí správu. Otec miloval pole, hleděl si ho, zlepšoval je, jak mohl; měl smysl pro pokrok. Podnět k tomu pocházel snad hned z mládí. Bylť žákem faráře Regnera, Havlovického, jenž ve škole učil nejenom náboženství, ale také pamatoval na život, na budoucí povolání svých žáků. Čipernější z nich, když odrostli škole, zvával k sobě na faru, na zahradu pro poučenou z hospodářství.

Slýchal jsem od otce vždycky s velkým uznáním mluvit o faráři Regnerovi, jak rozuměl hospodářství, jaké moudré rady dával, jak už tenkráte byl ve všem napřed; ne jedno jeho naučení, ne jednu sentenci opakoval, zvláště jak ke střídmosti radil a vedl. Nevím, byl-li to účinek těchto nabádání, to však jisto, že můj otec nekouřil, do hospody nechodil, piva nepil, leda jen o posvícení, kdy měl hosti, a za parných žní, kdy si někdy poslal pro džbánek.

Za mých chlapeckých let se u nás na polích hakovalo hakem, tak, jak se jím obdělávalo u nás pole v šestnáctém století; jeť z té doby zmínka o haku v purkrechtní knize hronovské. Dnes je možná hak uvidět jen v musejích. Národopisné v Praze má několik starých haků.

Náš hak, po dědovi ještě, velký a těžký, za otce v hospodářství dlouho nezůstal. Záhy zabralo jeho místo ruchadlo a pluh s dvěma radlicemi.

Jako pravý hospodář pečoval otec také jak náleží o dobytek. Koní byl milovníkem. Znal všecky v okolí, odkud který, znal se dobře s koňskými handlíři. Často k nám přicházeli, byli většinou rázovité figury, Josef Novák, sedlák ze Žabokrk, bratr jeho „Honza Nováků" v tmavomodrém burnuse s ornamentem z černých prýmků od límce do půle zad, v černé čepici beránkem lemované, ve vysokých botách, ze Srbské Hruška, Karel Novotný, kudrnatý, s opaskem pavím brkem vyšívaným, kterýž opasek mu sjížděl přes mohutné břicho, srbecký Zejdl, z velkého, někdy svobodnického statku. Zejdl sešel tak, že obchod s koňmi sám nevedl, nýbrž dělal jen mejklíře. Někdy zůstal u nás i na noc; a tu bývalo hovorů o trzích, o koních, o jejich chybách a vlastnotech, o koupích a prodejích, o fortelích a praktikách, jichž ten onen užil. Já často naslouchal.

Ti tedy se u nás stavovali obyčejně jednotlivě, někdy však zarazili in corpore na silnici před naším stavením, když se vraceli z trhu z Josefova, z Hradce, z Chrudimi, z Ousti n. O. na otevřených bryčkách, za nimiž klusaly houfce přivázaných koní s podvázanými ohony. Celá kavalkáda stanula před našimi a z bryček volali koňaři v burnusech, v beranicích, často pitím rozjaření, zarudlí, volali drsnými hlasy: „Josefe!" A Josef poslechl, pospíchal prohlédnout si koně, přeptat se na trh, na ceny a za ním někdy i před ním chvátal ke koním nevolán, nepozván malý Lojzík.

Za těch hovorů a také jindy slýchal jsem často o Josefovu jako o tržišti i jako o pevnosti. A sám se mi také někdy ohlásil, to za vyzářených dnů

pozdního léta, když jsem pásl krávy. Tu do velikého ticha nad poli, lukami a lesy zahoukla pojednou z daleka, daleka rána, za ní druhá, třetí, temné hřímání. My skotáci napiatě naslouchali a pozorovali, jak dunivé rány bouchají prudčeji nebo temněji, jak se vzdalují. To hřímala dělostřelba z Josefova za větších vojanských cvičení — A tam do těch míst jsem se měl podívat —

Otec, jenž nás, děti, za každé příležitosti nabádal, abychom si všeho všimli, z čeho bychom se mohli přiučit, vzal mne školáka, asi také z té příčiny s sebou, když jel do Jaroměře na trh. To byla má první větší cesta, cesta na tři míle; mně však se tenkráte zdálo, že se vydávám, bůh ví, jak daleko do kraje.

Před úsvitem, ještě za tmy jsem vlezl na fasuňkový vůz pod plachtu. Jeli jsme přes Náchod a Skalici. Jak se rozednívalo a jasnělo, otvírala se samá nová podívaná, zvláště ke Skalici, za ní, když vůz hrčel nekonečnou silnicí, už samým „krajem", rovinou. Pak před námi Jaroměř a v jejím blízkém sousedství Josefov. Tam starobylý kostel nad městem, tu prostá věž nad spoustou přímočarých, červených hradeb.

Nač jsem dychtivě čekal, byl sv. Václav na koni, vytesaný z kamene, nad jaroměřskou branou. O té soše jsem už před tím slýchal, vlastně o hřebci, na kterém světec sedí. Číhal jsem na kraji, skoro na samém voji, krk jsem natahoval, když vůz hrkotal branou do města. Tu byl asi první můj mocnější dojem sochařského díla, když ve výši nade mnou zjevil se jízdecký kůň a na něm svatý vojvoda. Bylo to všecko životnější nežli těch několik soch v hronovském kostele ze dřeva vyřezaných a bílou barvou natřených, nežli těch několik sraže-

ných svatých z pískovce na „štátuli" pod jasany doma „na městečku". Ovšem dětské oči — Když jsem po letech zase sv. Václava nad jaroměřskou branou shlédl, vypadal jinak. Sice se nezměnil, ani jeho kůň, mé oči však, kteréž za dětství asi viděly, co sochař chtěl, a po letech pak, co skutečně vytvořil.

Jaroměřské náměstí, spousta vozů, koní, lidí, vysoké domy s podsíněmi, všechen ruch a šum hlučného tržiště byly pak teprve podívanou chlapci z pohorského zákoutí. Než nezůstal jsem až do konce. Zašel jsem do sousedství, jak mně otec poradil, abych ještě něco uviděl, do Josefova, do pevnosti. To byla vlastně má touha. Již se nepamatuju, kdo šel tenkráte se mnou, s kým jsem se chytil. V paměti však pevně utkvělo, jak jsem procházel hradbami, přes mosty a příkopy, jak jsem se ocitl na velkém prostranství obklopeném domy a lipami, a že tam ležely hromady dělových, černých koulí.

Vojáků mnoho nepřecházelo, za to uviděl jsem muže v bělavém, patrně plátěném obleku, kteří metli ulice; někteří z nich měli u nohy přikovanou železnou kouli, kterou co krok za sebou smýkali. S bázní a s účastenstvím jsem hleděl na nešťastné trestance.

Pak jsem se ocitl, jak a kudy, o tom už nemám jasné vědomosti, zase před pevností, na širém cvičišti. Tam plno vojska, řady vojáků v bílých kabátech, pěších s puškami a také jízdných. Oči jsem mohl nechat na nevídaném divadle, zvláště na skupině důstojníků na koních, ku kteréž skupině dostal jsem se nejblíže. Byl parný, slunečný den. V jeho sálavé záři tolik barev, uniforem, koní, blesky bodáků, šavlí. A z toho ruchu, jednotných pohybů řad, z pojíždění jezdců hlasité rozkazy, signály polnic, rachot bubnů. Stál jsem jako zmámený, až jsem

pojednou uskočil, když divokým cválem přihnal se ke mně a kolem mne důstojník na bílém koni, sám v bílém kabátě, zardělý ve tváři. Letěl, až žluté, velké střapce od boku mu povívaly. Adjutant, dnes vím, kdo byl ten jezdec, div mne nezajel.

Když jsem se vzpamatoval, shledal jsem, že jsem sám, že jsem se svému průvodci ztratil. Hledat ho, bylo by marno. Běžel jsem tedy zpátky do Jaroměře. Náměstí se již prázdnilo, bylo po trhu. Našel jsem hospodu, kde naši koně stáli. Ale již jsem jich nezastal. Tatínek že odjel, kdosi mně pověděl. Strach mě popadl. Běžím městem branou ven, abych otce dohonil. Běžím nekonečnou, zaprášenou silnicí v úpalu dne. Dohnal jsem několik vozů, žádný však nebyl náš. Bylo mně již úzko, do pláče, a pak jsem už „mračil" (plakal). Hodný kus za Jaroměří jsem stihl náš povoz. Stál před hospodou; jak se jmenovala, již nevím. Otec mne tu čekal. Podomek v Jaroměři měl mi říci, že tady otce najdu, že tu bude čekat. Ale já s podomkem ani nemluvil. Dostal jsem, že jsem se tak dlouho zdržel. Ale což bylo o domluvu, jen když jsem seděl zase na voze a jel jsem k domovu. Ale Josefov byl pořád se mnou, trestanci s koulí u nohy, vojsko na cvičišti, ten důstojník, brunátný ve tváři, se žlutými střapci u boku, ženoucí se na grošovatém bělouši. —

Otec cenil vzdělání, a byl by nám dětem přál co nejlepší. Učinil pro to, seč byl, a snad až nad své síly. Na svou dobu, ve svém okolí byl svobodomyslný, u víře snášenlivý. Toho dokladem byl by také starý žid, náš noclehář, o němž budu ještě vypravovat. A snášenlivost náboženská nebyla u nás tenkrát ještě obecná. Dobře se pamatuju, jak za mých chlapeckých let ještě tu a tam o evangelících tvrdě mluvili, jak je pokoušeli a jak jim pod okny jako be-

rani bečeli. V té náboženské snášenlivosti rovnal se otec strýci Zejdlovi, jednomu z nejzdárnějších odchovanců faráře Regnera.

Čtenářem však velkým otec nebyl. Všechen čas zabralo mu řemeslo a hospodářství. Jeho láska k poli stala se mu osudnou. Živnost převzal zanedbanou i nějakým dluhem zatíženou, četné příbuzenstvo, četná rodina nepřidaly, také uhodila zlá léta, a tak se dostal otec do neutěšených poměrů. Jediná pomoc byla, prodat pole, jak také matka radívala, aby se zachránily alespoň příbytek a zahrada.

Než otec nemohl se s polem rozloučit: lpěl na otcovské půdě, vší silou bránil se, aby ji zachoval, ač doléhaly starosti čím dále tím větší, pak i trapná tíseň. Léta se tak klopotil, až jej to přece zmohlo. Pole neudržel, ale také ne stavení a zahradu.

Do své smrti pak nevkročil ani na dvoreček svého bývalého příbytku; ba vyhýbal se mu, obcházel jej zdaleka, třeba velkou oklikou, kdykoliv se měl dáti směrem kolem něho. Nechtěl, nemohl ho vidět pro lítost. Jednou však přece musil kolem jeho oken. To byl na své poslední cestě, když jej nesli ke kostelu a na hřbitov.

Tak naposledy minul své stavení a svou někdy zahradu, kdež se tolik naklopotil, nastaral a jež byly jeho tajným smutkem i pak, kdy na poslední léta se mu jinak uvolnilo. —

VIII.

A teď o vás, milá maminko. — Tak mně přišlo to oslovení samo, maně, jako by má matka ještě tu byla. Jako živá mně zatanula před očima, milá

a dobrá. A kdybych se ptal všech, kteří ji znali, zvláště sousedů, křesťanů i židovské rodiny, a kdyby všichni o ní pověděli, chvály by neubylo, ba rostla by, a neztlumily by se a nezkalily jasné barvy na obrázku její milé podoby. Ještě teď, když už přes dvacet let odpočívá na hronovském hřbitově, ne jednou mne zastavili v rodném městě o prázdninách, ten onen, často mně už neznámý, aby mně pověděl o mé matce, aby si vděčně vzpomněl, jak byla dobrotiva, jak jemu, jim, jeho rodině uštědřila, tajně podstrčila, jak jeho chudou, starou matku, když sám sloužil na vojně a nemohl ničím jí pomoci, podporovala, a kterak, aby žádný nevěděl. V těchto projevech nebyla žádná captatio benevolentiae; ti, kteří mně to řekli, nic na mně nechtěli, tenkrát ani pak.

Žebrák neodešel z naší síně s prázdnou dlaní a „binováči“ *) a když děvčata s „lítem“ chodila,**) rovněž ne. Staré, chudé ženy nebyly oslyšány, když přišly požádat o trochu lnu k „dlouhé noci“, aby ji mohly oslavit, „kápku kafe“ si uvařit.

O štědrém dnu, když jinde udělovali žebrákům řepu nebo trochu hrachu, kladla jim matka do uzlíku suché hrušky, křížaly a tomu onomu známějšímu i jablka.

Babička Prouzová, když ovdověla, neuchýlila se k žádné ze starších svých dvou dcer, zámožně provdaných, ale šla k nejmladší, své nejmilejší, k mé matce, u kteréž zůstala do své smrti. Tak žily u nás obě babičky. A všecky se dobře snášely. Nikdy ani stínu nebylo mezi mou matkou a druhou babičkou, její tchyní; dobrá vůle zůstala i pak s „tetkou Ku-

---

*) S pomlázkou.
**) Na květnou neděli.

bicí", když se k nám přistěhovala, i ostatním otcovým četným příbuzenstvem. Matce za těchto poměrů nebývalo vždy volno; než všecko v sobě utajila. Její dobrota a šetrný cit přemohly vše.

První v domě vstávala, budila k pekařské, časné práci. A pak už lopotila celý den do pozdního večera, obstarávajíc domácnost, řemeslo i hospodářství. Za celý den sotva si sedla, zvláště o žních, kdy otec byl na poli, kdy musila žencům a sekáčům chystat desátek, vařit oběd, večeři, i pečovat o komoru, prodej i o pečení. Na prahy si později naříkala, na starodávné vysoké prahy, kteréž ji, jak ustavičně přebíhala ze světnice na síň k peci, do komory, do sedničky, hrubě namáhaly. Až je pak otec dal vysekat, snížit —

A starost o děti. — Osm jich měla; z těch šest zůstalo na živu. Ze stavení skoro nevyšla, do žádných zábav, leda jednou za zimu, a to ještě ne každý rok, na přástvu k sestře dolů do mlýna a snad někdy, ale také zřídka, do divadla na ochotnické představení, když hrála sestra Helena a později také já nebo mladší sestra Božena. Ani do kostela často nemohla. Vystrojenou, to jest v zlatém čepci, jsem ji viděl, pokud se pamatuju, jednou v neděli, kdy jsem ještě nechodil do školy, za jejích mladších let; klečel jsem na lavici u okna, hlídaje „boží dar", a tu se mi pojednou zjevila venku na cestě od kostela v zlatém čepci, ve světlém, barevně tištěném velkém šátku vlněném přes ramena. Vracela se z kostela z ranní, dříve nežli ostatní, aby zas už byla v komoře, až přijdou lidé z kostela na koupi. Vidím ji, jak šla kolem oken, náramně vystrojená, jak se mi zdálo; i to v paměti zůstalo, jak se na mne usmála. —

Při veškeré té klopotě zůstala, zvláště první

léta, veselé mysli; někdy si také zazpívala, když nastal okamžik oddechu.

Sám se pamatuju, že jednou odpoledne, když jsem s matkou byl sám ve světnici, malý ještě, a když se česala, že si zazpívala: „Když měsíček spanile svítil".*)

Ale vícekrát jsem jí už neslyšel zazpívat. Starosti rostly, množily se, hrnuly, starosti ne jen o domácnost a rodinu, ale pak už obavy, těžké strachy o sám krov, o existenci, když viděla, kam vše spěje. Tu přešel zpěv a přišel pláč. Matka tenkráte často plakávala.

Mnoho pamatovala ze svého mládí, co sama viděla, zažila, co slýchala doma od starých. Dobře pozorovala a měla zvláštní smysl pro staré tradice jakož i pro význačné nebo zvláštní osoby a figury v městečku i v okolí. Od ní jsem slýchal všeliké místní pověsti a pohádky, patrně starožitné; z těch některé jsem po letech našel v knize rodáka hronovského Václava Klugara, tištěné roku 1746, kteréž knihy matka ovšem neznala. Od matky jsem slýchal, jak vojáci za starých časů sužovali ty, u nichž byli bytem, kterak se i kolébat dávali, jak rychtáři na náchodském zámku vrchnosti hold skládali, o salakvardovi, a houslistu „Salverejnu", jenž za jejích časů potloukal se v našem zákoutí při Medhuji i Oupě, znal jsem z jejího vypravování dříve, nežli jsem se o něm dočetl u Boženy Němcové.

Tak jsem zachytil z matčiných pamětí nejednu figurku, nejeden zajímavý, ba vzácný detail, nejednu zprávu o kroji, jaký býval za jejího mládí i před tím, jak jej znala z vypravování starých, kdy se

---

*) Hukalova ballada „Břetislav a Jitka" s nápěvem od F. Knížete, tenkrát obecně oblíbená, znárodnělá.

nosila ještě „rejžnice", sukně z režného plátna se širokým pasem a proramenicemi, kteréž na Policku „kanduš" říkali, i „pásnice", zástěra, kdy na vesnicích mívali obecný kabát pro ženichy, od něhož se platily dva groše, a ten kabát že měl límec jako do chomoutu, kdy v zimě nosívali také jedinou rukavici s palcem, s vyšívanými květy na vrchu a ve spod na dlani s kapsou, do které se strkala pravá ruka, ta kapsa že sloužila místo rukávníku, neboť těch u nás tenkráte nebylo.

O tom onom vypravovala za různých příležitostí, už dříve, kdy jsem byl ještě malý, i za mých studentských let, zvláště pak, když jsem jako nastávající literát otázky jen sypal, o krojích, účesech, tancích a poměrech rodinných a společenských za starodávna. To bylo zvláště toho zimního semestru universitního, kdy jsem v Praze nenašel nutných kondic a nemohl jsem se tam udržet. Té zimy jsem se vrátil domů a tu jsem začal psát „Skaláky". A maminka pomáhala.

Ráda čtla; nejvíce za svobodna. Jenže tenkráte nebylo u nás v městečku knih, leda jen ve školské, nebohaté bibliothece, založené Regnerem Havlovickým. Odtud měla také v Zieglerově „Příteli mládeže" Robinsona; o něm jsem od ní poprvé uslyšel, a na její upozornění četl jsem pak také já ty sešity v modrých obálkách, požehnané dílo dobřanského faráře a vlastenců „vlastenského" křestitele, s nímž jsem se pak v „F. L. Věku" tak často zabýval.

Když se matka vdala, zbývalo na knihu času jen poskrovnu; ale když mohla, četla nebo čtení naslouchala. V mysli mám pěknou chvíli, když jsem jí jako studentík jednou v neděli odpoledne, sami dva jsme seděli ve světnici u stolu, četl z Pravdových „Povídek z kraje" povídku „Matěj sprosťák", kdy

se nám oběma zakalily oči slzami nad osudem ubohého, jediného syna Lískovského sedláka Krajíčka.

Když jsem byl v Němcích, v Broumově, pak na gymnasiu v Hradci Králové, na universitě v Praze, psávala mně jen matka. Všecku korrespondenci se mnou vedla ona, i pak, když jsem se dostal do Litomyšle, a kdy pak už psala nejen mně ale i mé ženě a vzkazovala srdečné vzkazy malým svým vnučkám. Až pak její úhledný švabach stával se nerovným a řádky jen jen letěly různo od sebe. To se jí zrak zakaloval. Pak poslala ještě několik řádek psaných po paměti, hluboce dojímavých. Až přestala nadobro. Oslepla jako její otec nedlouho před svou smrtí.

Zavezl jsem ji a sestru Boženu jí na průvod do Prahy. To bylo sedmého roku po té, co se vystěhovali s otcem ze svého, co žila, a již bez trampot, v domku, v němž se narodila. Operaci vykonal professor Schöbl. Tenkráte byl jeho assistentem pan Dr. Jan Deyl, jenž mně v rozčilení čekajícímu dole v Schöblově ústavě oznámil, že se operace zdařila. Matka zase prohlédla, třeba že ne v plné jasnosti, ale uviděla opět svůj rodný, bílý domek s lomenou, šindelovou střechou, s podsíňkou, se zahrádkou, mohla zase pohledět do tváří svého muže, svých dětí a vnuků. — Dlouho však už s námi nezůstala. Již druhého roku po operaci, r. 1887 odešla na věky. —

IX.

Náboženské poměry v mém rodném městečku byly jako jinde na Hradecku. Hronovští, v patnáctém století husité, pak evangelíci a bratří, donuceni

po bělohorské bitvě na víru katolickou. Jezuita Kravarský zvláště tu působil. Ale ne všichni přijali novou víru; nebo z donucení přijavše, nezůstali v ní. Ten onen raději utekl, jako r. 1634 Jíra Krycnar, jenž „zapomena se nad pánem bohem a vrchností svou z gruntu (č. 175.) pryč odběhl", nebo jako Martin Vavřena, kterýž ušel asi r. 1651 ze statku č. 14. (kdež se dnes říká „u Kleprlíků"), s dítkami a s manželkou „v příčině reformací do Slezska".

Ti ubozí prchali pro víru do ciziny. Ale již v první polovici osmnáctého století vyvstal z potomků hronovských nekatolíků prudký nepřítel všeho, co bylo bratrské nebo evangelické. Pocházel ze statku na dolejším konci Hronova, na návrší, jak tam „na šedivé hoře" říkají, Václav Vojtěch Jan Klugar, jenž vystudovav, posléze působil jako farář v Skalici nad Úpou.

Roku 1746 vydal dost silnou knihu „Katechismus, neb naučení římskokatolické užitečné —" atd. Titul po tehdejší modě hrubě mnohomluvný, na jehož konci je: „K závírce pak zmatených pietistských Memoriál kacířsky sepsaný na vrchnost Opočenskou l. 1732 s odpovědí katolickou se připojuje od velebného kněze Václava Vojtěcha Jana Klugara p. t. Cur. Skal. nad Úpou —"

Toť ta kniha, o níž jsem se zmínil, vypravuje o své matce. V tomto Katechismu bojuje Klugar také proti pověrám a báchorkám a v té polemice uvádí nejednu hronovskou, jak ji za svého mládí slýchal, a jak se ještě sto let po něm u nás zachovaly a vypravovaly. Nejostřeji však potírá v dotčeném Katechismu evangelíky, české emigranty, kteří se uchýlili k pruskému králi, a Liberdu, jejich vůdce. Tuto knihu vášnivě katolickou sepsal hronovský rodák narozený ve statku, jenž ještě před padesáti lety měl

hospodáře tajného evangelíka; a ten hospodář, Jiří Krycnar, pro víru ten statek opustil, jak už řečeno.

Týž farář Klugar postavil s krajanem svým Bedřichem Kordou, farářem v Poniklé Mariánskou statui v Hronově „na městečku". To bylo r. 1725. Ale Hronov přece ještě nebyl všechen katolický, tu tam ještě tajena stará víra. Vždyť čtyři léta po založení té statue, tedy r. 1729, byl dne 12. března „Jan Jiráskův z městečka Hronov dodán ku právu náchodskému in puncto haeresis ad inquisitionem a examinován". Tak zapsáno v Náchodském „Liber criminalis". Z kterých Jirásků ten kacíř, patrně tajný nekatolík, pocházel, zdali z Dvorských nebo z našich, nemohu na ten čas povědět. V rodinách se o tom nezachovala žádná pamět. Za to však se u nás vypravovalo, že první trám na kostelní krov, když se r. 1802 opravoval, přivezl Jakub Jirásek. To byl hospodář z čísla 7., bratr mého děda.

Na svého rodáka, faráře V. V. Klugara, měl Hronov také jinou památku, a mám ji trochu také já. Když farář Klugar vystavěl r. 1738 sestře své v Hronově chalupu č. 18., pojistil na té chalupě 20 kop míšeňských na fundaci, aby o každém Mariánském svátku hronovský učitel se školní mládeží pomodlil se loretánskou litanii „na městečku" před statuí. To modlení bývalo ještě za mých časů. Pamatuju se, že učitel Sagner vodil nás před statui, ne však ve svátek, nýbrž v sobotu odpoledne po škole, že klečel na kamenném schodu obruby staré statue a my děti na zemi pod čtyřmi vysokými, pěknými jasany. Ty jasany, mimochodem řečeno, dala městská správa před několika lety, žel bohu, porazit, ze samé touhy reformační. Věčná škoda těch krásných stromů!

A ještě jinou vzpomínku mám na faráře Klu-

gara. Když jsem psal „Emigranta", dobře mně posloužil také „Katechismus" mého krajana horlivce, vrstevníka Liberdova a českých emigrantů; pro kolorit doby jsem v té knize leccos našel.

Ten Jan Jirásek nebyl poslední tajný nekatolík v naší krajině. Když byl vydán toleranční patent, přihlásilo se k reformované církvi na čtyřicet osob dále v kopcích, v odlehlé Lhotě, v Machově, kdež starý Cyrus, muzikant, celý svůj věk chodil hrát do kostela na kůr, ale jak vyhlásili toleranční patent, zlomil klarinet, na němž na kůře pískával, a dal se odepsat.

Tak také přestupovali na Novoměstsku, zvláště ve vsích nad Novým Městem, v Bystrém, Dobřanech, Nedvězím, v Rovném, v Tysu, v Borové, na Novém Hrádku. Ti všichni přihlásili se ke sboru v Klášteře u Opočna, kdež sídlil evangelický farář. Sami kněze neměli; chudí tkalci navštěvovali se a „cvičili se v pobožnosti". Starý evangelík Poul ze samoty pod Dobřany mně svého času řekl: „Bývala to obtíže, když se člověk narodil, avšak ještě větší, když někdo z nás vzdálených od sboru zemřel." Sami hřbitova neměli, do Kláštera daleko a peníze se na povoz těžko sháněly; a někdy, když je i měli, nedostali povozu, poněvadž nesnášenliví sedláci odepřeli, nechtěli jet.

Pro takový pohřeb strhla se v hronovském sousedství hrozná bouře. Sám jí nepamatuju, neboť se stala toho roku, kterého jsem se narodil, r. 1851. Ale budu přece o ní vypravovat dle psaných zpráv, i jak jsem slyšel od pamětníků vypravovat. Že tu episodu vsouvám do svých pamětí, bude mně, doufám, prominuto pro událost samu, význačnou pro dobu a lid. —

* *
*

Za Novým Městem nad Medhují v hornaté krajině na kopci skoro 600 m. vysokém rozkládá se městečko Nový Hrádek. Pod ním vine se Olešenka přicházející od Vrchmezí a obtéká malebnou rozvalinu hradu Frymburka, tvořící takřka předměstí hrádecké. Od městečka je hrad přístupný. Jinak pod ním samý příkrý bok, z části houštím a lesem zarostlý.

Okolí pohorského městečka všecko malebné, zvláště k severovýchodu, kdež černají se rozlehlé lesy na Sendražské hoře, na Kozím hřbetu. Mezi těmito kopci dole v úzkém, hlubokém údolí, místem úžlabinou mezi lesy hrčí Olešenka, až vyrazí do kotliny půvabného Pekla. Tam se vlévá do Medhuje.

K tomuto městečku Novému Hrádku dojel na saních dne 8. března 1851 Jan Veselý, evangelický farář z Kláštera. Za velikých obtíží tam dorazil, neboť strašlivá metelice rozbouřila se zasněženou, pohorskou krajinou. A byl krutý mráz. Farář vydal se na cestu nedbaje nepohody, poněvadž měl za svou povinnost, navštívit „bratra" Dusila, o němž se doslechl, že upadl do těžké nemoci a z té že nevstane. Byl jeden z těch, kteří za posledních let přestoupili z katolické víry na evangelickou a zakoušel proto od nesnášenlivých sousedů. Proto tím více potřeboval útěchy.

Farář nedojel bez obav k městečku. Věděl, že obyvatelé jsou proti evangelíkům rozvášněni, zvláště proti těm, kteří poslední dobou přestoupili. Věděl, co se stalo na Hrádku před dvěma léty, r. 1849, když Hrádečtí popuzeni hlavně kaplanem Kleinem večer přepadli „bratry" z Hrádku i z okolních vesnic, i ty, kteří teprve hodlali odstoupiti, shromážděné „v dolech" u bratra Hejzlara, jak se rozeštvaný houf na ně obořil, jak je bil v chalupě, na peci, jak přespolní, které hrádečtí gardisté odtud vedli

jako zločince do jejich obcí, musili těm gardistům za to ještě zaplatit, jak ty, kteří se nezalekli a na faře svůj odstup ohlásili, Hrádečtí přepadli, jak jejich dva svědky, které při odstupu po zákonu mít musili, trýznili, jmenovitě že jednoho z nich posadili na medenec, a druhý že musel trýzněnému seděti na klíně. To také farář dobře věděl, že on „pastor" je tu zvláště nenáviděn, že není tu rovněž bezpečný před urážkami a insulty.

Ale jako všecka krajina byla mrtva, bylo i městečko v té strašlivé vánici odumřelé. Stavení, většinou dřevěná, všecka zaváta, okna zamrzlá, jako cejn, na náměstí závěj na závěji. Bílou prášenicí bylo sotva vidět statui a starý javor nad ní, jak mátožný, zmítající se stín. Hučel u větru a hučely stromy kolem kostela obehnaného zdí, ztrácejícího se v bělostných, šlehajících proudech husté vánice. Nikde živého tvora.

Sníh oslepoval koně, vozku, faráře. Po velkém namáhání dojeli ku příbytku jednoho z evangelíků. Dále, k bratru Dusilovi stranou bydlícímu nebylo na saních možná. Nakupilyť se v ulicích na cestě závěje jako barrikády. Nezbylo nežli dorazit pěšky. Provázen tím bratrem, probrodil se farář do roubené chalupy Dusilovy. V chudé jizbě, vytopené, ale jako zadušené, ve které rachotil tkalcovský stav, ležel na smrt nemocný Dusil, stařec pět a šedesáti let.

Potěšil se nenadálou návštěvou svého duchovního i jeho zbožnou útěchou, založenou na slovech písma. Dojat, třesoucím se hlasem děkoval, když byl farář na odchodu, děkoval a také prosil, aby, až on, Dusil, umře, a věděl, že umře, odevzdaně očekával smrt, aby farář jej tu zase navštívil a ke hrobu jej doprovodil, že si přeje a žádá, aby byl

tu, kdež se narodil, na Hrádku, pochován, aby ho nevozili do kraje, na daleký Klášter.*)

Farář slíbil. Vraceje se, opět nepotkal cestou městečkem živé duše. Jak přijel nezpozorován, tak také odjel, jsa přesvědčen, že ta metelice byla jeho ochranou. Že dobře tušil, seznal za nedlouho. Za čtrnáct dní, dne 24. března, v sobotu na večer, starý František Dusil zemřel.

Ještě toho večera vyšel z hrádecké fary spolehlivý posel, Fr. Hromádka, jemuž kaplan Jos. Klein uložil, aby šel s tou cedulí, kterou mu odevzdal, k radním a ostatním sousedům, aby se na ni podepsali. Ta cedule měla nadpis: „Odpor zákonu zemskému", a obsahovala žádost i protest, „že toho helvitu dokonce nechceme mít na hřbitově ležet". Kaplan odevzdávaje ji poslovi, dodal: „Víc-li podpisů, lepší to bude."

Hromádka zamířil nejprve do příbytku Ant. Hofmanna; tam sedělo několik sousedů, mezi nimiž Honěk, výbor. Jednali o tom, že má starý Dusil být na Hrádku pochován. V tom vstoupil posel s farským vyřízením, že ještě žádný helvet tu neleží, tedy aby ještě neležel, a aby podepsali. Honěk ať první podepíše. I podepsal a za ním Dominik Přibyl, radní, a též ostatní.

Když nazejtří, v neděli, chodili lidé na ranní, rokovalo se u purkmistra o Dusilově pohřbu; také zastavovali kolem jdoucí, aby ten protest podepsali, že to pan páter chce. Tak se dostalo na listinu asi sto podpisů.

---

*) Od časů tolerančního patentu měli evangelíci, zemřelí tam, kdež nebylo evangelického hřbitova, býti pochováni na katolickém hřbitově.

Všecka ta prudká, náhlá agitace začala pojednou lížit Hoňka, výbora, jakož i představeného městečka, Novotného, muže řádného. „Nebude to nic dobrého," mínil Honěk. I šli na faru a dosáhli toho, že mohli odstřihnouti z té agitační listiny nadpis: „Odpor zákonu zemskému". Na faru se ubírali houfem vzrušeného lidu před kostelem a farou, tím houfem opět se vraceli. A v tom houfu všichni popuzeni, všichni v něm se vzájemně posilovali, že se budou bránit, aby ta mrtvola nedostala se na hřbitov, vždyť že pan páter něčemu rozumí, že ví, může-li to být, čili nic. Přespolní, kteří se po nedělních bohoslužbách tak neklidných rozešli, roznesli rozvášnění a pobouření domů, do sousedních obcí, jmenovitě do vsi Borového,*) kamž prý také kaplan Klein vzkázal, aby na jisto přišli.

Zatím se rozleželo Hoňkovi, že by pro tu ceduli s podpisy, i když jí hlavu ustříhli, mohlo pojít zle, kdyby ji podali. Proto pro jistotu vypravil se s radním Přibylem té neděle odpoledne do Nového Města nad Medhují k úředníku Šibernovi na radu, mají-li ten protest podat úřadu čili nic. Šiberna poradil zkrátka:

„Nic vám to není platno, ten Dusil dle zákona musí být u vás pochován a tu ceduli i s podpisy hoďte do vody."

Od kováříčka šli ke kováři. Od podřízeného úředníka k podkrajskému Lhotovi. V tom, co s ním jednali, vstoupil syn zemřelého Dusila, Teofil, a s nářkem oznamoval podkrajskému, co se děje, že otec jeho na Hrádku pohřben nebude, že pan páter mu to řekl.

---

*) Borové u nového Hrádku, česká ves při zemských hranicích. Odtud nedaleko do pruského města Levína.

„Jděte domů," těšil hejtman mladého Dusila, „zítra musí být váš otec pochován, a kdybych měl pro vojsko poslat. Já sám tam přijdu a také pošlu četníky."

Když mladý Dusil odešel, postěžovali si Honěk i Přibyl, že pan páter Klein pořád něco vymýšlí, ještě loni že je posílal na evangelíky, aby je vytrhovali z jejich pobožnosti, aby je přivedli k představenému, písmo jim sebrali a do vody hodili nebo k němu přinesli. Ale toho že představený Novotný nedopustil.

Když se Honěk s Přibylem vrátili na Hrádek, byl už soumrak, čekal na ně zástup, s jakou přicházejí.

„Nic platno," oznámili poslové, „zítra bude funus, je to dle zákona."

Kaplan Klein se však nezalekl a necouvl. Pozval si jednoho ze zástupu, jednoho z těch, kteří mu byli nejvíc oddáni, podněcoval jej, a vybízel, aby se zítra drželi a bojovali za sv. církev, aby se nic nebáli, jemu že novoměstský hejtman poslal také ceduli, ale on že si z toho prášení nic nedělá.

„Jak jsem vám řekl, tak se braňte. Dobrou noc!" To byla jeho poslední slova.

Nazejtří ráno, den byl mlhavý a poprchávalo, šel mladý Dusil ještě jednou na faru požádat faráře, aby vykázal na hřbitově místo jeho zemřelému otci. Farář, muž celkem passivní, jenž na faře nerozhodoval, nýbrž kaplan, Dusilovi neodepřel; poslal jej na hřbitov, že tam jsou hrobaři, těm aby řekl, ať vykopají hrob, kde sami rozumějí. Hrobaři však neposlechli. Jeden z nich se vymluvil: „Mám přislíbeno, že budou na nás lít vařenou vodu, budeme-li kopat ten hrob."

Když se mladý Dusil vrátil s nepořízenou ze hřbitova, vyšel ještě s jedním za městečko podívat se, jdou-li četníci, jak je podkrajský slíbil. Docházeli, potkal je, a podkrajský jel kus za nimi. Když Dusil a jeho průvodce došli zase do Hrádku a lidé je spatřili s četníky, tu jako by jedu nalil do Hrádeckých. Ze shluku rozvášněného lidu i různo od stavení ozývaly se nadávky a hrozby, však že funus přece nebude. V tom, bylo o desáté dopoledne, přijel v krytém kočáře podkrajský.*) Než ani před ním neztichli. Nový výbuch, nová bouře. Nadávali mu „helvítů", hrozili, bečeli mu, a jak z vozu vyhlédl, házeli po něm bláto a křičeli: „Srazte mu ty brejle!"

Tak uvítán dojel k hospodě J. Baše; odtud jej zavedli dva členové obecního výboru k představenému. Podkrajský vysloviv se o tom, co se právě stalo a co se ještě chystá, vyzval purkmistra, „aby činil mír" a dodal:

„Já pro zákon do krve se budu bránit."

V tu dobu dojížděl evangelický farář Veselý k Hrádku, aby vykonal pohřeb. V lesíku před městečkem čekal četník, čekalo několik hrádeckých evangelíků. Chtěli faráře doprovodit a vzíti jej ve svou ochranu. Farář tu uslyšel, že „bratři" zpěváci z okolních osad, kteří včera v neděli na večer přišli na Hrádek, vykonat pobožnost v domě zemřelého Dusila, nemohli v Hrádku zůstati na noc, protože je pobouřený lid ohrožoval, že musili se ztratit a že

*) Jan Lhota nar. 1811 v Miletíně. R. 1848 byl zvolen v Hořicích za poslance do říšského sněmu. Po jeho rozpuštění v Kroměříži působil opět ve státní službě. Už jako právník byl literárně činný. Psal pod pseudonymem „Květoslav Bystřický" do „Právníka", do „Rozmanitostí". R. 1841 složil veselohru „Vyzvědač". Jsa živ na odpočinku ve svém rodišti, sepsal monografii „Miletín n. Bystřicí". Zemřel r. 1890.

dostali nocleh v Ohnišově u katolíka Linharta. To byl pokročilý muž, čtenář Havlíčkova Slovana.

Farář se nedal zastrašit. Pod smrkem u cesty hodil na sebe talár, „posadil si husitskou na hlavu", vzal agendu do ruky a vsedl opět do vozu. S ním také četník. Zvolna vjeli „na městečko". U kostela černo zástupem, u zděné brány, u zdi vroubící kostel. Koruny holých lip nad ní a nad šindelovým přístřeškem na části této zdi, pod nímž visely veliké žebříky a dlouhé háky stále tu přichystané pro případ požáru. Teď požár byl v lidech. Jak shlédli povoz, jak seznali, že v něm „pastor", o němž věděli, že přijede, spustili strašlivý řev a začali faráře vítat „bečením tlustým, tenkým, prostředním".

Farář smekl husitskou a děkoval na všechny strany, což rozvášněný dav ovšem ještě více podráždilo. Vůz zajel před radnici. Četníci provodili faráře k podkrajskému. Tam byl bezpečen. Hůře dařilo se farářovu kočímu. Obořili se na něj, insultovali jej, a když hledal přístřešek, nedostal ho; až se ho ujal Hercík, katolík.

Když evangelický farář přijel, poslal podkrajský Lhota starého vysloužilce na faru pro kaplana Kleina, o němž slýchal, že je „takový tajný", že večer chodí na procházku a sám, a o němž teď mu pověděli, „že on to plet", ten že všechny „pofoukal". Sám znal jej tuze dobře; býval Klein jeho spolužákem. Kaplan, nevelký, suchopárný, obořil se na vysloužilce, ať mu jde z očí, a že hejtman nemá jemu, kaplanovi, co poroučet. Než starý voják nedal se odbýt, a tak posléze kaplan se odhodlal.

Když vykročil z fary, zalomcovalo pobouřeným zástupem nové, prudké pohnutí. Všichni se k páterovi hrnuli a tlačili; a ten volal:

„Lidičky, prosím vás, braňte svatou církev. Víte, že jsem vám vždycky byl věrný, teď vy buďte věrni ke mně, aby se nám hřbitov neposkvrnil!" Po té odebral se do radnice.

Stanul proti hejtmanovi, jenž rovněž nebyl velké postavy. Tak si pohleděli do očí, tak stáli proti sobě bývalí spolužáci, kněz v černém kabátě a úředník v uniformě, s kordem po boku. Podkrajský hned o té bouřce, co se děje, on, kaplan ať je pamětliv své povinnosti a zákona, ať si rozpomene, co nařizuje dvorní dekret z r. 1783, že katoličtí kněží mají lid poučovat, když by byl proti jinověrcům a že jsou za všecko zodpovědni.

„Učiním všecko, co mně mé katolické svědomí dovolí," sliboval kaplan ne dost určitě. Farář Veselý se nabídl, že by třeba, když panuje taková nevole, mrtvolu dal odvézti na Klášter, na svůj hřbitov. Kaplan Klein to rád slyšel, podkrajský Lhota však rozhodně se tomu opřel, dovolávaje se dekretu ze dne 14. července r. 1783., že v takovém případu, když by lid chtěl proti jinověrcům něčeho násilím dobýti, že se mu nesmí povolit.

Kaplan Klein odešel, a hejtman s představeným s ním. Dole na prostranství shlukoval se ke kaplanu všechen dav, mužové i ženy; ty s pláčem a křikem. Nejvášnivěji si vedla Janáčková, vysoká, hubená žena dobrých čtyřicíti let.

„Lidičky," volal kaplan, „Kristus trpěl za vás, trpte vy také. Když to jináč být nemůže, než abysme trpěli křivdu pro víru katolickou, trpme ji rádi pro království boží."

Hejtman mu vskočil do řeči, volaje do zástupu: „Žádná křivda se vám neděje."

Načež páter Klein:

„Tedy jděte s pokojem domů!"

Rázněji však to zařídil podkrajský; poručilť, ať všichni přespolní ihned odejdou z Hrádku, domácí pak ať všichni do jednoho vejdou do svých obydlí, ať dveře zavrou, ať všichni se za čtvrt hodiny uklidí, a kdo by po té byl postižen venku, ten že bude zatčen. Sám pak zamířil ke hřbitovu, provázen jsa představeným. V tom truhlář Grim proti němu a všechen od sebe, rukama sepjatýma prosil podkrajského, aby toho nedopouštěl, aby ta mrtvola byla tady pochována.

Podkrajský Lhota již popuzen divokým tím výbuchem a veškerým odporem, zkřikl: „Kdo je ten člověk!" a poručil četníkům, aby jej zatkli. Ale, jakmile četník na Grima sáhl, sesypali se na četníka všichni kolem jako vosy. Jeden z davu chytl ho za pušku, četník však vytrhl šavli; ale jak se zablýskla, soused Fišera „dal četníkoj hrazej" *) a srazil mu helmici. Zároveň pět jiných skočilo na četníka; cloumali jím, ale on je se sebe shodil. Z té tahanice, ve kteréž se četníci bránili lidu a rozháněli jej, vyrazil starý Přibyl, křiče, Jezus Marjá, že ho popškali,"**) a strhnuv plantu, ukazoval, jak se mu řine z rány krev.

Z rozvzteklého zástupu křičeli:

„Ženský, vemte šátky a perte ho!" Totiž hejtmana; a jiní vybízeli:

„Zabte ho sekerou!"

Četníci rozháněli, zatýkali. Nejprvé popadli Grima truhláře a zavřeli jej v domě Žofky Hejzlarové; než Grim vyskočil oknem, s prvního patra, a ulicí

---

*) hráz, hrázka na Novoměstsku a Náchodsku tolik jako bidlo, tyč.

**) „pštkání", píchání, „popškat", popíchat, ale „napškat" = nacpat.

od hřbitova, „Bukovec" řečenou, dolů a odtud do lesa pod hřbitovem. Rozehnaný zástup rozbíhal se do stavení. Zavírali dveře, někde však nic. Volatý Faist křičel, že mu nemá žádný co poroučet. A tu ho četníci odvedli jako Grima. Hrádečtí na tu chvíli zavřeli z donucení domovní dveře; za to hned okna otvírali a ze všech oken pak bečeli jako berani.

Zatím podkrajský Lhota, jenž v té divoké tlačenici jako zaklíněn vydral se, tlače lidi kordem, odebral se s představeným a s dvěma radními na faru, vyzvat faráře, aby vykázal místo pro hrob. Farář se nebránil, vymluvil se však, že tu není hrobaře, oba že jsou pryč. Náhodou však se tu naskytl hrobník ze Slavoňova vsi a ten vykopal hrob.

Tou dobou čekal farář Veselý na radnici. Už poledne minulo, když se podkrajský vrátil všechen zpocen a ukřičený a oznámil, že hrob je vykopán, že pohřeb může býti vykonán. Farář vydal se s ním do domu zemřelého. S nimi šel také představený Novotný a někteří z obecního výboru. Bylo po jedné hodině s poledne. Zatím někteří z „bratří" odešli na hřbitov pro máry. Četník je doprovázel. Když přišli ke kostnici (márnici), shledali, že dveře jsou zamčeny. Četník urazil zámek. Když máry přinesli a rakev na ně položili a zpěváci nad ní venku před stavením zazpívali, promluvil farář stručně:

„Prosím vás, spolukřesťané, prokažte tu křesťanskou lásku, propůjčte místo pro tohoto mrtvého, by se pochovati mohl, jako propůjčil Josef z Arimatie nového hrobu svého Pánu Ježíši. Prokažte tu lásku spolubližnímu svému, vždyť Kristus Pán přikazuje: Milovati budeš bližního svého jako sebe samého —"

Pak zdvihli máry s rakví a cestou ke hřbitovu zpívali: „Hrad přepevný je pán Bůh náš —" Když se průvod takto ubíral, díval se na něj hrádecký

farář s kaplanem z okénka na půdě. Hrádečtí v tu chvíli všichni doma nevydrželi. Mnozí vyrazili zase ven a celý houf se jich shlukl za hřbitovem na kopečku, kraj lesíka. Mnozí vylezli na stromy, jiní ve svém rozvášnění klekali na zem, zaříkali se a hrozili, ať si toho helvitu zakopou, však že tam neostane, že ho vyhrabou a zatáhnou do zádušního lesa.

Když průvod došel na hřbitov, nebylo již žádných řečí. Jen pláč rodiny zarmoucené a rozrušené tou neláskou a hroznou tvrdostí sousedů se ozýval. Ale hned také byl přehlušen. Z houfu za hřbitovem vyrazil pustý křik a hřmot, nejhlasněji strašlivé bečení. Bečeli dole, bečeli i ti, kteří vylezli na stromy, a nějaký Kubeček troubil na kozí roh divoce, jako šílený. —

Byly tři hodiny odpoledne, když se lidé vraceli ze hřbitova i od lesíka z demonstrace. Z nich mnozí měli ještě na stole snídani, od níž ráno odběhli, aby zabránili pohřbu. Farář Veselý odjel hned po něm a již bez překážky. Podkrajský Lhota nechal však četníky v městečku a nařídil představenému, poněvadž se dověděl o hrozbách, co se proti mrtvému Dusilovi chystá, aby v noci šest hrádeckých sousedů s ponocným hlídalo jeho hrob. Po té odjel do Nového Města nad Medhují.

A tak stála stráž po tři neděle každou noc u Dusilova hrobu na hřbitově ve svahu poblíže lesa, odkud je viděti na Sendražskou horu, na širé hvozdy po ní i po sousedních kopcích až k Dobrošovu. Byly všechny černy a posupny za těch březnových a dubnových nocí tak nevlídných pro osamělou stráž na setmělém hřbitově, jež byla smutným svědectvím kruté nesnášenlivosti a slepého fanatismu. —

X.

Klášterský farář Veselý poslal zprávu o těchto událostech do Havlíčkova „Slovana". Jména hrádeckého kaplana v ní neuvedl; Havlíček zprávu otiskl a na konci, pod ní poznamenal:

„Ačkoliv dopisovatel nikoho nejmenuje, snadno se domyslit, odkud původ toho pobouření." Havlíček nemá zaslepenému, nevědomému lidu za zlé, ten že jen politování zasluhuje, „ale draždičové k podobným středověkým a tureckým surovostem, — — zasluhují přiměřeného trestu podle zákonů a podle slušnosti."

To bylo v 26. čísle „Slovana", vydaném dne 19. dubna. V čísle 40. vydaném dne 11. června je dopis „Od Náchoda", označený B—ý. „Právě se nacházím," píše dopisovatel, „v okolí nedalekého onoho pověstného Hrádku — — Až dosud velmi se tu mluví o oné události pohřbení v Hrádku, o kteréž se vážená Redakce „Slovana" v jednom listu časopisu svého zmíniti ráčila, za to ale k odpovídání nepříjemnému byla potažena. — — Účinek toho na katolíky (a že evangelíci se tak trpělivě chovali) byl ten, že přestupují na helvetství a právě minulou neděli, dne 1. června b. r. v kostele evangelickém klášterském pětadvacet osob, mužů i žen, do lůna církve evangelické bylo u mé přítomnosti přijato a to i ze samého Hrádku, kdež dosud Koniášova „Postilla" a „Pekelný žalář" hlavní prý čítankou byly a potud ve mnohých rodinách toho místa jsou." —

Po té bouři zavedeno na Hrádku vyšetřování. Také farář Veselý z Kláštera byl tam obeslán. „Pomocí hodných vůkolních katolíků, čtenářů „Slovana",

jinou cestou nepozorován se dostal na Hrádek, a vypověděv své, byl od aktuara Burketa za městys vyprovozen." Někteří Hrádečtí se však i při tom výslechu vzpírali; Janečková vrátivši se, ulehla, že prý ji úředník ubil, a dala se zaopatřit. Smrt však nepřišla. Úředník zastrašen tím odporem a i hrozbami, vyšetřování nedokončil, a za soumraku ujel. Za čtrnácte dní však přitáhlo dvanáct vojáků, kteří ubytováni u těch nejzpurnějších. Tou posádkou zkrotli záhy.

Pro kaplana Kleina přijeli dva četníci. Odvezli jej na Nové Město nad Medhují, kdež jej uvěznili v klášteře Milosrdných bratří. V říjnu toho roku 1851 pohnáni jsou všichni ke krajskému soudu v Jičíně; také P. Josef Klein. Všech svědků bylo 76; z těch každý dostával 20 kr. K. m. (35 kr.) na den. Obžalovaných bylo o něco méně nežli svědků. Chudí z těch obžalovaných dostávali z milosti denně desetník (17½ kr.). Přelíčení trvalo osm dní. Tresty vyměřeny různě; nejostřejší kaplanovi, P. Kleinovi. Vyseděv ve vyšetřovací vazbě sedm měsíců, byl pro zločin pobuřování odsouzen k těžkému žaláři na půl léta. Po odbyté vazbě nesměl zastávati veřejného úřadu, nesměl ani kázat, ani zpovídat; toliko mši směl soukromě sloužit. Odebral se do svého rodiště Obory, kdež s matkou svou hospodařil na rodném statku.*)

Taková byla náboženská bouře v našich končí-

---

*) Později stal se fundatistou nadace Langerianské v Cerekvici u Hořic. Po matčině smrti věnoval s bratrem svým Janem, s farářem v Činěvsi, před tím rektorem králové-hradeckého semináře, dědictví své jeptiškám, opatrovně a pokračovací škole pro dívky. Na místě rodného stavení vystavěl s bratrem klášter a odevzdali jej řádu milosrdných sester v Praze pod Petřínem.

nách ještě r. 1851. Zdálo se mně za vhodné na ni tu vzpomenout. A nyní zase do Hronova, k nám, k podkostelním Jiráskom.

XI.

Dojíždí k nim na dvoreček nižší nežli silnice u stavení, divný povoz, hle, vozík plný balíků. Velký, silný pes v něm zapřažen a statná, urostlá mladice v cizím kroji, v černém šátku na pokos, v krátké sukni, v červených punčochách, v šněrovacích botkách. Druhá, také tak urostlá, statná, také tak ustrojená, její sestra, kráčí vedle vozíku, jejž, kde bylo potřeba, tlačila. Za vozíkem starý muž do běla šedých vlasů, vyholený, zdravé barvy, hubený v hnědém fráčku, v čepici, v gamaších, rákosovou hůl pod paždí. Na prsou se mu leskne dělový křížek. Staroch kráčí kolébavě;; dle té chůze zřejmo, že mu nohy dobře neslouží.

Jak dojeli na dvoreček, hafan u vozíku se rozštěkal, starý Stach vzadu začal na něj i na dcery křičet tenkým, ostrým hlasem, křičet, rozkazovat —

A my děti vzhůru a ze sednice ven. Kadidlák tu, kadidlák přijel! Starý známý, po léta náš noclehář. Mívali jsme také nocleháře, třeba ne tolik, co jich „dvůr“ hostíval. Tu ten kadidlák, starý Stach, Šumavan, ze Stachova od Kašperských hor, se svými dcerami byl nejpřednější. Po létech, když už byl prach a popel, jsem jej jakoby zradil, zapřel; toho jsem se dopustil ze spisovatelské moci a volnosti na doplněnou obrazu, když jsem psal první díl „U nás“. Tenkráte, kdy jsem nepomyslil, že kdy budu psát své paměti, přenechal jsem starého kadid-

láka hronovskému „dvoru". Nocleháři, jak jsem je tam vypsal, všichni bývali ve dvoře, jenom kadidlák ne. Teď v pamětech svých musím s pravdou ven a říci, že starý kadidlák, hrdina Napoleonský, byl náš, že zajížděl ne do dvora, ale k „podkostelním Jiráskom".

Stach se jmenoval, než my jen „kadidlák" říkali, protože měl obchod kadidlem, jež rozvážel a prodával. Kdykoliv zajel v Náchodskou stranu, pokaždé měl hlavní ležení u nás. U nás si nechal hlavní sklad svého zboží, od nás je pak s dcerami rozvážel po farách do okolí, až na Broumovsko.

Byl starý voják, dělostřelec, proti Napoleonovi bojoval, u Lipska mu pochromili nohy; snad že je dělo přejelo, nebo co se mu stalo, již nevím. Jádro vojenské v něm zůstalo až do staroby. Byl přísný na dcery, komandoval a hned nakvašeně vyjel. Na jídle si přál; denně mívali maso (my u nás z pravidla jen v neděli a o svátcích), kávu vařili ze smetany; sesbírané mléko dostával pes.

Pamatuju se, jak starý hrdina Lipský, jenž měl neobyčejně zdravé zuby, někdy mlíval kávu, zvláště když se chystali na výpravu do okolí. Tu všecko stavení vonělo kávou, neboť starý kadidlák, jí mlel celé dvě libry a dával ji do plechové nádoby, aby měl na cestu zásobu, neboť tenkráte na vsích neměli všade kávových mlýnků.

Když od nás nadobro odjížděl, dal matce pokaždé balíček kadidla darem za pohostinství. Jinak, rozumí se, nic neplatil. A matka zas podělovala kadidlem, když k nám někdo přišel, že mají doma nemocného, že hrozně zpuchl ve tváři nebo že mu noha otekla. To pak léčili ústřelným kořením, jež nalámali na řeřavé dřevěné uhlí, a k tomu se přidalo kadidla. Nad dým z uhlí vycházející nachýlil se ne-

mocný, přes nějž hodili plachtu, nebo dal chorou nohu nad dým sám také v plachtě zahalený, a když byl „nakouřen", musil v té plachtě ulehnouti.

Po čase přijel starý kadidlák už jen s jednou dcerou; druhá se mu vdala. A pak už přijela dcera sama. Starý Stach ostal doma, v šumavském kraji. To již odpočíval na hřbitově, tuším, v Stachově.

Jiný noclehář, který k nám ob čas za mých chlapeckých let zavítal, byl starý žid z Náchoda, jenž obchodoval peřím. Vozil je z kraje, drané, nedrané, staré i nové. Trakař jeho, jejž vozil vozič, byl zbožím vrchovatě plný. Přijel-li starý žid (jména jeho nevím) v soumrak do Hronova, zamířil rovnou k nám. Vozič s trakařem zůstali ve stodole, starý žid lysého čela, s věnečkem šedých vousů pod bradou, v dlouhém burnuse, vážný, málomluvný ve světnici.

Ráno se postavil u okna, vyhrnul rukáv, a řemen kolem hlavy, ovíjel druhý řemen od palce až na rameno (pokud se pamatuju) a říkal a brebentil. Tak dlouho stál a modlil se, a nikdo nesměl ani hlesnout. To pak živěji vidím, jak si vařil snídaní, jak starý žid stál pod komínem u ohniště, jak zavařoval kávu do hrnce na třínožce v ohni stojícího a jak zavařenou kávu míchal dřívkem. Vařil v hrnci, jejž mu půjčila matka, jí věřil, že je to hrnec, v němž se nevařilo žádné maso.

Jednou po ránu odjel, zapomenuv „desatero" v pytlíku zadrhnuté. Matka věděla, jak by byl bez něho na další cestu nešťastný. Ihned někoho za ním poslala, a ten dohonil žida až za Střezinou,, osamělou, formanskou hospodou u lesa, dobré půl hodiny za Hronovem. Posel vrátiv se pověděl, jak byl starý žid rád, že mamince děkuje. A děkoval zas, sám, když po čase přijel opět na noc.

Za ty noclehy odvděčil se vždy o velikonocích, kdy poslal navázaný šátek barchesů. —

„Lokvenc, no, ještě něco hrdlouhejte!" Tak škádlivě u nás v sednici vyzývali zedníka Lokvence, když dopověděl nějakou „poudačku". Byl ze Lhoty u Červeného Kostelce, zedník specialista, jenž spravoval půdu v pecích, nebo nové pece stavěl. U nás býval dost často buď na práci, že spravoval pec nebo že přišel na noc, i když jinde dělal. U nás jako by měl výměnek.

Dívával jsem se, jak se souká do pece, jak tam vlezl, zmizel s lampičkou v kusu hlíny zadělanou. Pak ho bylo již jen slyšet, jak v té nízké, temné kobce, leže na břichu pracuje, a matnou zář bylo vidět v čelesnu pece jako v tlamě tmavé obludy. Ob čas vylezl, aby si vydechl, aby se posílil „kápkou".

Živěji, jasněji ho vidím, an sedí v sednici u stolu na podzim nebo v zimě a vypravuje. Bývalo to za dlouhých večerů, svítilo se; tenkráte loučí v černém, dřevěném svícnu, u něhož stál škopíček s vodou, aby řeřavý uhel dolů spadnuvší hned uhasl. V takovém mihavém osvětlení nebo ve světle lojové svíčky v plechovém svícnu na stole sedal zedník Lokvenc u stolu vypravuje, pokuřuje si z porculánky, a všichni různo po jizbě sedící mu naslouchali.

Za takových večerů, kdy venku chumelí, vítr pohvizduje nebo hlomozí a v takovém matném a mihavém světle, z něhož se rodí tolik divných stínů poletujících po stěně až do stropu, poslouchá se pohádka. Tak na venkově, tak za starodávna pod klenutím nebo pod dřevěným stropem, kdy jen krb svítil nebo louč hořela, kdy bylo v jizbě málo světla a více příšeří a dost temných koutů, zněly pohádky a

vnímaly se jinak nežli teď v pokojích, plně vyzářených klidným, bílým světlem.

V takové roubené jizbě s černým stropem, osvětlené loučí, naslouchal jsem za zimních večerů, kdy za nízkými okny venku byla rozlita černá tma, Lokvencovi, jeho „povídačkám" často s utajeným dechem. Za takových chvílí, když pohádku skončil, jej žertem vyzývali:

„Lokvenc, no, ještě něco hrdlouhejte."

A Lokvenc bafnuv ze své porculánky, s úsměvem na to:

„Já mluvím jen samou praudu."

Buď ještě povídal, nebo, když se mu již nechtělo, doléhali jsme, tak aby zahrál. A zahrál. Naslinil prsty, nějak je přeložil, to se již nepamatuju, a jezdě po tvrdé desce stolu, vyluzoval se zvláštní dovedností kousky, jež doprovázel zpěvem a jež se nám všem líbily.

Když mluvím o zedníku Lokvencovi, svém pohádkáři, abych řekl „zimním", jak bych si nevzpomněl na svého pohádkáře „letního", na Smrčka sekáče! Ten vždycky o žních u nás sekl, on Smrček a Draboň, Švec, Vohadlo a dražský „Šulc" Jirásek, otcův bratranec. Však se mi ještě udá o nich povědět; ale Smrčka tuto vypustit nemohu, ačkoliv vypravuju o našich noclehářích.

„Smrčku, povídejte," žadonival jsem vždy po večeři, když zmizela ohromná mísa bramborového šťouchance a hrnce kávy, jak je sekáči měli, každý s několika kousky „božího daru", a když ostatní sekáči už odešli. A Smrček vyhověl. Zůstal a začal na lavici u stolu povídat, už večer. Ale louč nehořela u kamen, ani svíčka na stole; byla „černá hodinka" teplého, letního večera. Z jeho šera jasně vystupovaly a zjevovaly se postavy čarodějů, princů i smě-

lého kaprála, jenž letěl na orlu zachraňuje princeznu a jenž toho orla živil svým masem, jak to Smrček básnil svým vypravováním, když obláčky dýmu z jeho porculánky nesly se mu nad hlavu a splývaly s temnem.

Ještě jeden noclehář se u nás stavovával, Křen volatý. Dobře se už na něj nepamatuju. Nic nebyl, tulák takový; kotrmelce dělal a spal vždycky v chlívku.

Po noclehářích ještě o některých přespolních, kteří k nám častěji docházeli na koupi nebo zase i prodávat, nebo že zůstali na síni za dveřmi a tam zahráli, zazpívali. Z oněch přicházelo nejvíce v neděli po ranní, skoro samí vesničané, o jejichž průvodech na ranní jsem už vypravoval. Po ranní přestávala také má stráž u okna u „božího daru", neboť naši nebyli už u pece, a krupařské zboží, hlavně mouka, přenesla se z komory do světnice, jelikož prostory větší a pohodlnější.

Na dvě židle u válu položeno prkno, na prkno postaveny škopky s moukou. U toho improvisovaného krámu tlačili se kupci; jiní zasedli na lavice u stěny, u stolu, známější sedláci pojíst žemličku, podbělku, nebo jen pohovořit. Také na síni bývalo plno, zvláště ženských, babiček, vesnických v plachetkách, v plackách, v starodávných kabátkách s varhánky. Přišly si pro zboží, pro „boží dar", pro mouku, rozvazovaly uzlík, rozvazovaly cípek šátku, v němž měly peníze, nebo je také tak zavazovaly, a také po starodávném způsobu „za ňadra" schovávaly.

Stráže zbaven, mohl jsem obcházet na síni mezi stařenami. Leccos mně bylo na nich divného, bílá plachetka s tištěnými panáčky a květy v okraji i je-

jich škvrklé, upracované staré ruce, ta ona růžencem ještě ovinutá; nejvíce však mne vábily jejich modlitby. A vlastně ne tak tyto modlitební knihy samy tak jako obrázky v nich mezi listy vložené, obrázky černé, rukou kolorované, nebo rudé klihové, jež dechnutím se stáčely. Obrázky vidět, prohlédnout si je, toho jsem býval palčivě žádostiv; pro ně také jsem se pletl v sednici mezi ty strejce v burnusech nebo v šosatých kabátech, v beranicích nebo v chlupatých kloboucích, jaký pamatuju jmenovitě na starém Hanzlovi z Poříče. Mužští modliteb neměli ani obrázků, ale kouřili z dýmek, většinou porculánek s malovanými hlavičkami.

Ty obrázky na dýmkách mne mocně lákaly, většinou koně různých barev, někdy jelen, laně, koroptve, a zase myslivec nebo chaloupka pod vysokými stromy. Z figurálních maleb jedna často se opakovala: dívčí postava černých vlasů, bílým šatem oděná, objímající kříž. Pod tím bývalo napsáno: Julie. Byl bych rád zvěděl, kdo je ta Julie. Strejcové však dýmali, hovořili, plivali po podlaze a nic se nestarali, kdo že ta Julie na jejich dýmkách. Dnes teprve se dohaduju, že to asi byla nebo snad měla být líbezná dcera Capuletova.

Procházeje tak každé neděle prostou tou obrazárnou, přeslýchal jsem nevolky v jizbě i na síni hovory sice ne zvláštní, za to však plné jadrné mluvy a dialektických zvláštností a bezděky se, myslím, bystřil také tu smysl a cit pro ryzí řeč.

Všedního dne přicházelo přespolních kupců málo. Někdy vysoká pašeračka z Poříčí, jejíž jméno jsem zapomněl. Pamatuju se, jak jednou, když jí matka v komoře odměřovala mouku, pašeračka vypravovala, co zkusila minulé noci, jak ji auseři honili, že

musila skočit do řeky „pod lajc“ *), tam že stála ve vodě, a auseři „lítali přes lajc“ a jak jí nadávali, v houští hledali, a ona že stála a měla srdce jako jáhlu.

Častěji se zastavovali pro „kousek“ nebo pro mouku, nějaký tkadlec z okolních vesnic, když přišel do městečka k vydavači odvést „kus“**) nebo pro přízi. Z těch jednoho jsem rád vídal a rád měl, drobného stařečka vysokého věku, vlasů bílých jako sníh, třeslavého hlasu. Myslím, že pocházel z Rokytníka a že se Hrubý jmenoval. Chlapecká jeho léta byla jistě za časů císaře Josefa II. Přicházel v zeleném, starodávném fráčku, v úzkých nohavicích po kolena, v létě vždycky bos, bez punčoch. Tak si u nás tenkráte v padesátých letech už nikdo nechodil. To byl kroj asi z prvních let devatenáctého století. Mně ten dědeček, hrubě nahluchlý, ale čiperný, usmívavý a ochotný připadal, hlavně pro ty nohavice, jako panáček z betléma, jak jsem je tenkrát na starých betlemových arších vídal vymalovány.

To bývali kupci; přicházeli však také se zbožím, „grán“ Tomáš, Chorvat, osmahlý, hustých knírů, a hustého, černého obočí, jenž nosil na zádech hodně nad hlavu vysokou, úzkou dřevěnou skříň, složenou ze samých zásuvek a přihrádek plných nejrozmanitějšího zboží: kartáčků, nožů, nůžek, náprstků, knoflíků, jehel, řetízků, a kdož ví čeho. S tím zbožím chodil po staveních a vykládal je také o výročním trhu.

Časem se ukázali „Tyloři“, kupci Tyroláci, v krojích; ženské, jež bývaly volaté, v zelených klobou-

---

*) lávku.

**) kus plátna, obyčejně kopa.

cích. S vozem přijeli a roznášeli, nabízeli zboží, salupy, sukna, látky na ženské šaty, vlněné i hedvábné.

No, a pak ti tažní ptáci hudoucí, kteří docházeli jen na síň a zůstávali za dveřmi, zahráli na housle, na flétnu, na harfu, a obdarováni šli zas o stavení dál. Přicházel bezděkovský „beznoska", malý černovlasý houslista znetvořeného, maličkého nosu, vykulených očí, jenž huhňavým zpěvem provázel svou hru na housle a jenž mně tím podivným obličejem i hlasem připadal jako hastrmánek. Přicházel pravý jeho opak, vysoký, hubený stařec bílých vlasů, zahnutého, pěkného nosu, také houslista, jenž pokaždé hrál jednu a zpíval ji vysokým, fistulovým hlasem: „Fialinka kvete v stínu, v stínu, tma-vém —" Když jsem poprvé jako kvartán četl Máchovu „Márinku", představoval jsem si starého houslistu, jejího otce, hrajícího u kanálské zahrady, jako tohoto „fialinku", jak jsme starému šumaři říkali.

Také Záliš, houslista, přicházel do Hronova, můj model k jednomu z mých prvních „obrázků z hor", napsaných za studentských let. Jenže jsem tenkráte nebyl dost věrný; přibásnilť jsem romantickou historii rozháranému houslistovi, kterýž divoce jezdil smyčcem po strunách i když zpíval: „Vítám vás, vítám vás, sedněte si mezi nás —"

XII.

Pojednou se zjevil v Hronově zvláštní host, r. 1856, kdy mně bylo pět let: osmahlé děvčátko hubené, asi osmileté, jak si teď vypočítávám. Přivezl si je kupec Fr. Červíček, bezdětný, jenž měl příbytek nedaleko nás, v samém sousedství spáleniště.

Děvčátko mělo přistřižené vlasy, až po týl mu padaly. Aby děvče mělo ostříhané vlasy, bylo u nás tenkráte pohoršením, jakož se tenkráte také ještě smáli tomu, kdo měl brejle.

Děvčátku však, jež bylo u Červíčků, se nikdo nesmál a nedotkl se ho nešetrně ani slovem. Že je po Tylovi spisovateli, povídali, že je sirotek, její otec, ten spisovatel, že umřel, a že měl mnoho dětí, těch že se lidé ujali, a tuto holčičku že si vzal Červíček.

Mezi nás děti nepřišla. A my se k ní ani neodvážili, nevím, proč, i když jsme ji viděli na dvorečku neb když vyšla před stavení. A dlouho v Hronově nepobyla. Pojednou zase zmizela. Kupec Červíček, jeden z prvních vlastenecky uvědomělých lidí v Hronově, četl v novinách, v jakých nesnázích je Tylova rodina po otcově smrti. A tak se nabídl a ujal se jednoho z dítek. Když se pak rodině uvolnilo, vzala si dcerku zase zpět. Marie se jmenovala, a zemřela, jak mi po létech nebožtík J. L. Turnovský pověděl, v dvacátém roce věku svého v Morkovicích na Moravě r. 1868 při herecké společnosti.

Tak jsem uviděl Tylovu dceru, neuměje ještě říkat ve slabikáři. Ale již asi za čtyři léta, již jako školák, vystoupil jsem v jeho kuse. O tom až při divadle. —

XIII.

Teď ještě o domácích hostech, o hronovských, kteří chodívali k nám „na toulku“ skoro denně, a kterým se, když vkročili, už nepřinášel chléb na uvítanou s obvyklým pozváním: „Vemte si u nás, ukrojte si,“ tak jak se dálo cizím návštěvníkům.

První z těch hronovských besedníků se mně vynořuje ze mlhy let, z nejstarších vzpomínek strejc Hejna, vysoký, hubený, osmáhlé pleti, do běla sivých vlasů, v burnusu ze šedivého sukna podobném vojenskému plášti, v botách vysokých holení v černé čepici beránkem lemované. Nepamatuju se, že by kdy jako ostatní sedal na lavici nebo na židli. Jen přecházet ho vidím volným krokem sednicí nahoru, dolů, nebo jak se zastavuje, hovoří sám s sebou, monologem sice krátkým, ale pohnutým.

Býval sousedem, míval stavení, ale přišel o ně. Na stará jeho kolena staraly se o něj vdané dvě jeho dcery. Neměl už zaměstnání, leda že někdy letního času a na podzim hlídal v polích nebo v sadě. Tím mně imponoval. Noc pod širým nebem, noc v lese, v polích vábila mne již od útlého mládí jako veliké tajemství. A strejc Hejna trávil ne jednu noc v poli, mohl jím chodit, ležet na mezi nebo v boudě na slámě a bdít, tak jsem si to maloval, a dívat se do polí, k lesům, jak měsíc svítí, mohl naslouchat, zjeví-li se cos, nevyskočí-li cosi divného, strašidelného, neozve-li se nocí hlas, divný hlas z daleka, smutné volání.

To všechno strejc Hejna mohl. Ale on nikdy o tom nemluvil, jen zvolna chodil světnicí, přistrčil beraničku k pravému uchu, obyčejně když si před tím odbyl návštěvu v nedalekém Šrůtkově domě u židovky a vypil u ní čtvrtku, dvě. Beraničku postrčil na sivé hlavě, vzpomínal a pojednou jako by se roztesknil, povzdychoval:

„Já pláču — já pláču, a já vím, proč pláču —“ A zase chodil, a po chvíli zase povzdechl v teskné toužebnosti:

„Granatýři! Granatýři! Kde jsou!“ A jindy zas

jizbou přecházel, prostřed se zastavil a začal meditaci, promlouvaje sám k sobě:

„No tak, tělo, co žádáš! Boty nebo kořauku —“ Chvíle němé úvahy, pak hlasné rozhodnutí: „Boty!“ A vyšel ven, na dvoreček a odtud dal se rovnou na levo na silnici k Šrůtkovu domu, kdež měla Baruška židovka svůj stan.

„Já pláču — já pláču — já vím, proč pláču! — —“

Ob čas, zvláště v neděli chodíval k nám z dolejšího konce městečka Špáta, zedník, jehož ženou byla dcera naší „tetky Kubice“. Měl věneček vousů pod bradou, a kouřil, pořád kouřil, a rád vypravoval. Měl jednu zalíbenou historii, kterou kdysi četl, tuze pěkné čtení, a to často vypravoval, pokaždé, jak se jen trochu hodilo, o pražském studentovi, velkém čtverákovi, jenž se vsadil, že půjde do Podskalí pro dříví a že ho přinese plnou nůši za bílého dne, a jak to udělal, že se přestrojil za ženskou. Tenkráte jsem ovšem nevěděl, že toto Špátovo nejmilejší čtení je Rubešova humoreska. Kde ji pořídil, nebo kde ji četl, nevím. —

Švakr Špátův, muž druhé dcery tetky Kubíkové, Hrábek, rochličkovatý (po neštovicích zbodaný), přicházel k nám řídčeji. Ale když přišel, co toho přinesl, zpráv a vypravování! Přijíždělť ze světa, byl „světák“, jezdil s obchodníkem plátny do světa, jako jeho pomocník a také trochu obchoduje na svůj vrub. Vůz měli plný plátna a lněného zboží, po každé zobroubili kus našeho království, v Praze se dlouho pozdrželi. „U zlatého bažanta“ na Poříčí měli stav tak jako všichni „světáci“ z naší krajiny; tam složili své zboží, odtud je po domech roznášeli, tam také nocovali.

Od Hrábka jsme přeslýchali všelijaké „světácké“ příhody, jež zakusil on, Hrábek, nebo jiní, co

starý Němeček, také světák, náš soused a proslulý humorista, zase vyvedl veselého v Praze nebo cestou, na jakémsi zámečku, kam šel plátna prodávat. O Praze jsem slýchal, o kamenném mostě, o „Brunclíkovi", o Hradčanech, a kostele sv. Víta, o poutích svatojánských, o divných krásách tohoto města, o němž také matka někdy vypravovala, vzpomínajíc, jak tam byla za svobodna s Vincinou Knahlovou (dcerou Justinky či Marie Kalinové v „U nás"), že nocovaly na ostrově Kampě v domě krajana Jana Langra, Knahlova (Kalinova) strýce. Z toho všeho, co matka vypravovala o Praze, uvázlo v mysli nejjasněji to, co jsem od ní slyšel o zvonkové hře kláštera kapucínského, o sv. Starostě, náruživé tanečnici, jejíž sochu viděla v Loretě na Hradčanech.

Ti tedy, Špáta a Hrábek přicházeli ob čas; ale skoro každého dne, nebyl-li za obchodem, stavil se u nás „strejc Zejdl", švakr otcův, manžel matčiny nejstarší sestry, narozené r. 1808. O jeho mládí a kterak se dostal ze Srbské k nám do Hronova, jak se tu přiženil, vypravoval jsem už v „U nás". A v těchto pamětech o tom, jak si koupil příbytek na náměstí a jak mu vyhořel r. 1854. Na jeho místě vystavěl strejc Seidl patrové, zděné stavení s prostorným nádvořím, v němž zřídil také kuželník. „U modré hvězdy" byl štít jeho hospody; obecně se však „u Zejdlů" říkalo.

Strýc začal s málem, pracoval však přičinlivě, vytrvale a obchodnicky dobře spekuloval. Z počátku při hostinské živnosti lil i lojové svíčky, pak si zavedl obchod obilím a semínky jetelovými. Hostinec svůj zvelebil tak, že byl v Hronově nejpřednější. Dokud Hronov neměl železné dráhy a jezdilo se jen povozy, slynul strýcův zájezdní hostinec široko daleko po okolí. Formanské vozy se u něho neza-

stavovaly, ale bryčky, kočáry. V. V. Tomek ve svých „Pamětech z mého života" se kolikrát zmiňuje o strýcově hospodě.

Tetka Zejdlová, která zůstala do své smrti věrna staré modě a nosila placku či šátek na pokos, byla znamenitá kuchařka. A v prostorné jizbě hostinské všude čisto, jen se třpytilo, a za okny plno květin. Na stěně slušné litografie kolorované, výjevy z krimské války (bylo nedlouho po ní) a černá rytina zpodobující jezdce v cizím kroji na krásném koni dlouhého ohonu. Pod tím obrazem jsem si přeříkal podpis: Šamyl. Tenkráte jsem ovšem nic nevěděl o kavkazském hrdinovi, jenž s Rusy tak úporně zápasil, právě těch let, a jehož jméno znělo tenkráte veškerou Evropou. Jeho podoba mne zajímala pro cizí kroj, více však se mně líbil jeho kůň. Pro toho koně toužíval jsem, kdybych tak ten obraz měl. —

Tady v té prostorné, veselé jizbě, jež měla plno světla a slunce, a na stěně kytaru se zelenou pentlí, zastavovali se cizí, zastavovaly se všechny slavnostní křtiny vesnické, bába, kmotry, kmotr, otec novorozeňátka, když šli z hronovského kostela, tady zasedalo kolem kulatého stolu prostřed světnice kolo stálých, nejpřednějších hostů hronovských, pan páter Štifter, dolejší mlynář, Doležal, felčar, tudy tady ten, jenž mně ten vytrhnutý zub opět zasadil, jenž jediný tenkráte v Hronově nosil vousy, a to kozí bradu a „fatrmordy" bělající se vysoko do tváří nad černým, atlasovým nákrčníkem, a jenž ještě pouštěl žilou.

To byli denní hosté; mezi nimi často zasedal zbečnický Krejčí, zámožný světák a srbecký učitel Zelinka, který za noční cesty k domovu lesem nahoru k Srbské míval strašidelná vidění. Někdy přišel také kostelník hodinář Knahl (Antonín Kalina), jenž uměl nejlépe vypravovat rozmanité, veselé pří-

hody a historie. Skoro každého večera sňali felčaru Doležalovi kytaru se zdi, a on, jenž v neděli zpíval na kůře basová sóla, rozepěl se při kytaře často za průvodu ostatního kola stolového.

Strýc Zejdl, výborný hostinský, dovedl s každým pohovořit, s prostým, s pánem: byl ochotný, vlídný a veselý, tak trochu filosof i diplomat i obchodník, sličný muž, vysoký, černých vlasů, pěkných očí, zdravých, bílých zubů, jenž hněvu neprojevil a tvrdé slovo přeslechl nebo shovívavým úsměvem odbyl. Mnoho pochytil od faráře Regnera, na nějž nepřestal vzpomínat do smrti. K nám chodíval skoro denně, dopoledne, na večer, jak se mu hodilo. Sedal s otcem, častěji však přecházel světnicí, hlavu vzhůru, při čemž, jak hovořil nebo vykládal, časem ramenem potrhl.

Tu jsem často slýchal o faráři Regnerovi, tu poprvé o zásadách demokratických a humanních. Strýc za hovoru s otcem nevěda rozsíval a mnohé to semínko padlo na půdu dobrou, jak si dnes uvědomuju. Rád také líčil, jak měl audienci u arciknížete Štěpána v Pešti, jak mu ukázal i prodal véby jemného plátna, výrobky z Hronova a z okolí zušlechtěné přádelnickou školou, založenou farářem Regnerem, jak zajel do vlašských Benátek, tenkráte ještě Rakousku poddaných, kdež mu zemřel bratr, plukovní lékař. Strýc se tam vypravil, aby spořádal pozůstalost po zesnulém bratrovi.

To bývala obšírná kapitola v strýcově vypravování, zvláště o tom, jak dojel k Benátkám už večer, jak vsedl do gondoly, aby se dal dovézti k náměstí sv. Marka, ale tu že gondolník pak divně zatáčel, směrem docela jiným. Proto upadl u strýce v náhlé podezření, že nemá kalého úmyslu. Strýc ihned se rázně rozhodnuv, prudce se vztyčil v gon-

dole a hůl v ruce přísně poručil po italsku, jak uměl: „Šubito presto piazza San Marco!“ Rázný rozkaz velkého, statného muže účinkoval. Gondolník zahnul a dovezl strýce k náměstí Sv. Marka.

Bylo již pozdě, když strýc tam vystoupil. Nejprvé pomyslil na hlavní stráž, zeptat se velícího důstojníka. Ale kde ji hledat — V tom zahlédl osamělou stráž, vojáka přecházejícího s puškou na rameni. Strýc hned k němu. Zeptal se ho po německu, kde tu je hlavní stráž. A voják na to po česku:

„Prosím, já neumím německy.“

Strýc mnoho vypravoval, jak po té snadno došel na hlavní stráž, jak jej tam důstojníci pěkně přijali, když se prohlásil, že je bratr doktora Seidla, jenž u nich, jakož i všude, kdež působil, byl velice oblíben, jak mu byli radou nápomocni a jak si pak prohlédl Benátky.

Rád na ně vzpomínal, tak jako rád vypravoval o arciknížeti Štěpánovi. Pak ještě jednou jednal s mocnými pány, roku 1866, když u něho bylo na bytu několik pruských generálů i sám korunní princ Fridrich, potomní císař německý, kteréhož jsem tenkráte také viděl a to ve chvíli velmi pohnuté. Než o tom až svým místem.

O doktorovi Kampelíkovi,*) jenž od listopadu r. 1849 až do srpna r. 1850 v Hronově jako lékař působil, vypravoval strýc s velkou vážností. Také rád vykládal o tom, co četl, jmenovitě ve spisech Kodymových. Titul knihy, která se mu zvláště líbila a kterou nejednou uvedl, jsem si zapamatoval:

---

*) MDor. Fr. Cyril Kampelík nar. 1805, národní buditel, politik a spisovatel, zemřel r. 1872 v Kuklenách u Hradce Králové, kdež léta působil.

„Lucián, syn Fortunátův, a obec Skalenská". Autora tohoto poučného díla jsem si našel až po letech.*) —

Vidím strejce Vondru, Kořeničku, tak mu přezdívali, jak by se potutelně usmíval, jak by mu v hnědých, chytrých očích čtverácky svitlo, kdyby tak slyšel, co vypravuju, a že také o něm. „Inu, toť, budeš povídat, ba bodejť, hochu, cák si myslíš —" bránil by se, no ale chytil by se, začal, navázal by, jak by se zavadilo, povídal by o tom, onom a leccos s humorem nebo i úštěpkem. Byl ironik té společnosti našich návštěv, jenž postřehoval směšnou nebo slabou stránku lidských povah, a dovedl na ni tu přímo, tam ironicky štiplavě, s humorem ukázat.

Tím způsobem také vypravoval o starých časích, jak bývalo, ale také i o sobě, o svém vandru a svých příhodách; krejčí byl a dostal se jako tovaryš do Rakous a snad i do Uher. Daleký kus světa tedy neprochodil, ale pytel příhod měl a všechny dopodrobna pamatoval i řadu rozmanitých figur. — Jako chlapec chodil jsem k němu na míru, když ještě provozoval řemeslo; později však ho nechal a žil, bezdětný, ve svém bílém, roubeném příbytku za řekou v samém sousedství starého dvora, maloměstský privátník. V létě chodil v bílé, plátěné plantě, v zimě do kostela v čepici žemlové barvy s bobřinou a v sousedském kožichu světle plavého potahu. Ale vždy, ať v létě, ať v zimě, měl kolem krku „půlku" světlou barvou vzorkovanou,**) do předu na uzel pečlivě uvázanou. Hleděl si své krávy, hleděl

---

*) Jan Javornický nar. 1785 ve Vys. Mýtě, † 1847 jako farář v Cirkvici v Čáslavsku, prostonárodní spisovatel, učitel lidu a mládeže.

**) Kartounový šátek z rohu do rohu přestřižený.

si své louky a časem si „zamejkoval", t. j. sprostředkoval prodej nějaké krávy nebo jalovice. U nás se někdy poškorpil, ale žertem, s Michálkem, řezníkem.

Ten také patřil do toho kollegia, muž nevysoký, světlých vlasů, neobyčejně čilý, znamenitý chodec i pak, až do vysokého věku rychlý chodec, jenž i rychle mluvil. Mnoho pamatoval, rád se zasmál a bílé, plné ruce si mnul, když o nějakém povedeném kousku pověděl.

Vedle něho a Vondry vypadal „pan Šrůtek", majetník zděného domu a vydavač (faktor), vždy pečlivě učesaný a ustrojený, se zlatým snubním prstenem na prstě (ten býval u nás tenkráte ještě vzácností), velmi klidný, vážný a málomluvný. Všechny jsme jmenovali prostě jménem Vondra, Michálek, jemu však jsme říkali pan Šrůtek. Jen když začal o léčení s přístrojem Baunscheidtovým*), oživl. Jak o něm povědomosti nabyl, nevím, ale pamatuju se, jak horlivě o něm u nás vykládal, že nám jej přinesl na ukázku, i láhvičku s olejem, jak tím přístrojem všecko chtěl léčit a léčil.

Nejmladší v tom kroužku byl pekař Červíček, Jan, syn krejčího a kostelníka Červíčka a našeho dobrého souseda. Pekař Červíček, jenž měl otcovu neteř za ženu, přicházel na ty besedy letního času méně pečlivě ustrojen nežli pan Šrůtek nebo strýc Seidl, jenž na krku vždy měl černý, hedvábný šá-

---

*) Baunscheidtismus, léčebná methoda po Karlu Baunscheidtovi († 1860). Léčebný jeho přístroj byl váleček skrývající na jednom konci snopek asi 40 jehel. Spuštěným perem vymrštily se ty jehly a probodaly koži nad chorobným místem. Místo tak poraněné zrudlo, zduřelo a natřelo se pak směsí ostrých látek, pryšce, lihu, oleje, lýkovce a j.

tek do předu na uzel dovedně uvázaný s přeloženým, bělostným límečkem košile nebo náprsénky, jak se tenkráte nosily. V pekařském negligé, v trepkách, v košili a spodních, plátěných kalhotách, v zástěře a v zamoučené čepici navštěvoval nás Červíček nebo se u nás zastavoval, nevelký, pěkné hlavy, zahnutého, energického nosu, vždy veselý. Smál se srdečným, hlasitým, řehtavým smíchem.

Žádný z těch našich návštěvníků nezabýval se tolik politikou, jako pekař Červíček. Od něho jsem poprvé slyšel jméno Havlíčkovo, v jeho rukou jsem poprvé uviděl „Humoristické Listy", tenkráte založené a v malém formátu vydávané. Přinesl je někdy k nám, četl z nich, obrázky ukazoval, o Havlíčkovi mluvil, na Vídeň se zlobil. —

Někdy sešli se všichni, někdy dva, tři, někdy přišel ten či onen z nich sám; nejčastěji strýc Seidl, Vondra a Michálek. Hovořívali o všem, o polích, o dobytku, o počasí, o drahotě, o plátnech, o světě a vojně, o starých časích. Také o „Krobotech". Na ty si leckdy vzpomněli.

Koncem r. 1850 chystalo se k válce mezi Rakouskem a Pruskem pro záležitosti německé. Prusko pracovalo o sjednocení Německa, o spolek německých knížat, jemuž by bylo na čele. Rakousko mělo být svého vůdčího postavení v Německu zbaveno. Z toho napjetí; pruské vojsko svoláno již do zbraně. Ale v tom Rakousko obsadilo vojensky pruské hranice. Do Náchodska přitáhl první dny měsíce prosince toho r. 1850 prapor banátských hraničárů. Byli to většinou pravoslavní Srbové; ale u nás jim říkali „Kroboti".

Nežli přitrhli, všude strach a hrůza. Snad ještě děsili v paměti panduři a sereżáni Trenkovi z časů Marie Therezie, kteří mezi Prusy tolik hrůzy naplo-

dili. — Strašné věci se povídaly o „Krobotech". Leckdes opravdu věřili, že jsou to lidojedi. Kroboti! Lidojedi! „Co se bude s námi dít!" Naříkali u nás a tu a tam utekli před nimi do lesů, zvláště mladé ženy a děvčata.

„Kroboti" přitáhli, slýchal jsem vypravovat, vojáci v divných čepicích, v úzkých nohavicích a podolky měli na vrchu; a staří strejcové mezi nimi, osmahlí, černí s šedivými kníry. Rozdělili je po stavením; u nás v sedničce byli tři, čtyři. S hrůzou je u nás čekali, záhy však shledali, že nebylo lepších vojáků. Chovali malé děti, kolébali je, v domácnosti pomáhali i v stodolách mlátili. Co „fasovali", „to si vemte", říkali, „my budeme jíst zároveň". Dlouho však u nás při hranicích nezůstali. Jen asi měsíc. Odcházeli neradi a litovali, že nemohli na „burkuše". Neradi táhli dál a lidé u nás pro ně zrovna „mračili" (plakali). Po „Krobotech" přitrhli myslivci, většinou Němci. „Ale to už byli kujoni," říkal Vondra. „Ti si toho naporoučeli a trápili lidi. Když nebyl hned oběd a jak si ho přáli, bylo zle. Lidé se jich báli." —

A teď, abych léty přece předběhl. Toto kollegium našich návštěvníků nerozpadlo se časem. Já odrůstal a šel do Němec, pak na studie do Hradce, do Prahy. Mnoho se změnilo za léta, zvláště u nás. Ale staří besedníci pořád k nám chodili, až na Červíčka, jenž řídčeji se ukázal a posléze přestal pravidelně docházet. Uhodila katastrofa, naši se vystěhovali na čas k sestře Heleně do Zbečníka. Pak vrátili se opět do Hronova, kdež se usadili v bílém domku s mansardovou střechou někdy dědově. A tam to kollegium se obnovilo. Chodili zas a ještě častěji; to již byli starci. Pak se rozšířila jejich společnost o člena, jenž občas přijížděl. Tím členem jsem býval

já, když jsem přijel z Litomyšle, pak z Prahy na prázdniny nebo mimo ten čas navštívit otce zatím už ovdovělého.

Sedal jsem s nimi, hovořil a zpovídal jsem je, na minulé časy se vyptával. Mnoho, mnoho jsem tu pochytil od těchto nejstarších hronovských sousedů. V neděli přicházel i Šimek zličský, jenž za mládí, když sloužil v dřevíčském mlýně, vozíval faráře Regnera. Měl ve Zličku malé hospodářství. S otcem se znal od mladosti a pěkně se k němu zachoval v těžkých dobách, kdy leckdo se od otce odvrátil i tvrdě. Josefa Šimka vděčně tu také vzpomínám pro jeho krásnou řeč. Nepoznal jsem vesničana z naší krajiny, kterýž by byl tak výrazně hovořil a tolika pěknými a plastickými obraty a rčeními řeč svou krášlil, jako zličský Šimek. A nic neměl z knih. Byl přirozený, vesnický krasomluvec, jenž nevěda choval poklad vzácné, jadrné mluvy.

S těmi starci jsem sedával a besedoval. V nové kronice „U nás", zvláště v prvních dvou dílech, čerpáno mnoho z jejich pamětí. U nich byl můj zvláštní a bohatý pramen zpráv a různých detailů.

Pak se přece začali rozcházet; musili, smrt je rozlučovala. Nejprve odešel strýc Zejdl (r. 1896), po něm Šimek r. 1899, pak můj otec (r. 1901); Vondra a Michálek nepřestali chodit ani pak. Navštěvovali bratra Antonína, jenž v dědově domku pekaří. Poseděli na lavici u stolu, jak sedávali, když tu ještě otec býval. Chvilku pobyli a zas odešli. Vondra opustil starého Michálka (r. 1903). Michálek, svěží dědeček víc než osmdesátiletý, rychlé chůze, jenž i v těchto létech chodil ještě po vsích i v kopcích, přicházel denně, třeba i dvakrát; poseděl, pohovořil, třeba i pomlčel a zase rychlým krokem pryč. Až předloni (1907) se vydal za starými kamarády.

Ale po smrti nejsou zase pospolu, blízko sebe. Otec, Vondra, Michálek, odpočívají na poli někdy Regnerově, na novém hřbitově; Červíček, strejc Zejdl i zličský Šimek na starém, u kostela.

XIV.

Na sousedy nesmím zapomenout.

Přes cestu zrovna proti nám patrový, zděný dům. Vystavěl jej bednář a zvoník Novák tou dobou, kdy za faráře Regnera se budovala u nás nová fara (1840—1841). Na souseda bednáře se pamatuju, jak ležel v rakvi. Více nic. O vdově po něm, o staré bednářce vím, že každého rána chodila se srpem „na fara", na trávu. Naše babička o ní svatosvatě věřila, že umí čarovat, t. j. způsobit, aby krávy nedojily.

Ten bednářův dům měl zvláštní nájemníky: nahoře v patře kněze, dole v přízemí židovskou rodinu. Ten hořejší, pan páter Šulc, byl zvláštní brouk. Od útlého mládí si ho pamatuju, jak se dívával okýnkem v okně, šedivá hlava, snědé tváře, jak si pohvizdoval, jak na mne pokřikoval a mně se i smál, tenkráte malému kloučku, když jsem, mysle, že se mi ztratila maminka, běhával po záspi, po dvorečku a plačky volal: „Má—minko! —"

Vidím ho, jak pravidelně vycházel odpoledne z domu v létě, v zimě na procházku v šosatém, tmavém kabátě, v šedých, úzkých nohavicích, ve vysokých botách uherkách, čepici na sivé hlavě. V létě nosíval čepici placatou, v zimě teplou s ušima, a burnus. Den co den vypravoval se, hůl v pravici, vždycky jedním směrem, ke kostelu a za něj do

vrchu „na fara", do zádušního lesa, do Vítových dolů a dále lesy ke Zličku. Léta býval v Hronově kaplanem za faráře Regnera. Když se Regner dostal za děkana do Náchoda, myslil kaplan Šulc na hronovskou faru. Čekal ji na jisto, ale nedostal jí. Z toho smrtelná urážka a z toho také smrtelný hněv na nového faráře Františka Hromádku, jenž dosud byl farářem ve Rtyni.

Páter Šulc ze zlosti nechal kaplanování a šel do výslužby. Z fary se přestěhoval do bednářova i s jezdeckým sedlem. Měl své vlastní, a tím si dával, dokud byl na faře, osedlat koně, kdykoliv mu jej ze vsi přivedli, aby jel k nemocnému s pánem bohem. Z bednářova chodil denně do kostela sloužit mši a odpoledne do farských lesů vadit se s farářem Hromádkou. Do hluboké kapsy svého kabátu vložil vždy hrnéček, aby měl čím nabírat vodu v lesních studánkách. V létě jídal v lese borůvky a čistil si zuby jimi potřísněné sirkou (sírovou). Křížem, šmikou procházel lesy po farách, v létě, v zimě. Chodil, málo odpočíval, ale zastavoval se u každého většího pařezu a bil do něho holí.

„Tu máš, Franto," mínil faráře, „tu máš —" a přidal „Frantovi" hned také nějakou neuctivou titulaturu i zaklení. Bil pařezy, ale někdy se také postavil k jedli, vyčítal jí, totiž faráři, zle a zle mu žehnal a při tom vždycky flečil kmen, v jasném vědomí a ne s myslí zatmělou jako kdysi Aiax, když zabíjeje berana, myslil, že hubí Odyssea.

Doma si často nacpal kapsy svého burnusu třískami, zvláště na podzim, aby měl na podpal, když si v lese rozdělal ohníček. Na něj pak přikládal ne suché roští, nýbrž syrové chvojí, aby oheň hodně kouřil; a když dým se hustě valil z plamenů, sedl si pod něj, pochvaluje si, to že je zdravé.

Tak chodil lesy, pošvihoval holí, bil faráře, ulehčoval si prudkými slovy a vracel se až večer domů. Někdy si popřál i lovecké zábavy a to ve Vítových dolích, kde ode dávna mívaly lišky své brlohy. Tam na ně časem políčil tím, že natáhl mezi kmeny silný drát, na němž visela mosazná, ostnatá hvězda zabalená vnadidlem. Na feriny však nevyzrál. Líčil, líčil, ale lišky nebraly. Ani jediné nedostal.

Za to polapil Švorčíka ze Žabokrk „z olšin", svého dodavatele, jenž mu šil „uherky" nebo „bunclovky", boty vysokých tuhých holení, jaké také ještě nosil za mé paměti farář Hromádka. Tyto bunclovky cídil mu i páteru Šulcovi a denně ráno je kolem našich nosil blýskající se jako zrcadlo hrobařův Vinca.

Tak toho Švorčíka „z olšin" pozval si páter Šulc, aby přišel a vzal mu míru. Švorčík to vykonal a slíbil, že boty budou v sobotu hotovy. Nebyly však, v sobotu jich nepřinesl. Páter Šulc prudce rozzloben odešel do lesa. Až v pondělí vstoupil „Olšinský" s bunclovkami.

„Co za ně?"

„Dvanáct jednušek, velebný pane."

Páter nic nesmlouvaje vytáhl peníze ze zásuvky a vypočítal papírové jednušky na stůl jednu vedle druhé; ale když švec děkuje, chtěl je shrábnout, zachytil mu páter Šulc ruku.

„Dost! V sobotu si pro ně přijď! Tady budou ležet. Já tě naučím držet slovo."

A Olšinský odešel s prázdnou.

Páteru Šulcovi jsem někdy ministroval. Po mši mně dával krejcar nebo dva, ani už nevím; to však si dobře pamatuju, že mne jednou u oltáře při obětování dal pohlavek. Ten návdavek byl proto, že jsem převrhl konvičky na cínovém talíři, když jsem mu je podával. —

Později, po létech pak se mnou jednou pěkně pohovořil, on, jenž se lidí stranil a nikam jinam nežli do lesa nevycházel. To jsem už byl hradeckým studentem. Jednou o svátcích nebo o prázdninách jsem jej potkal a on mne zastavil a dal se do řeči. Na Hradec se vyptával, na gymnasium, kdež také studoval; vzpomněl si na to, a že měl také Klicperu, že je žákem Klicperovým a jaký byl Klicpera hodný, to že když se někdy studenti slezli v hospůdce (a do hospod nesměli), a když chodili professoři přehlížet, tu že Klicpera, když také musil na takovou visitaci, vždycky na síni té studentské hospody se silně rozkašlal, a oni, studenti, jak poznali Klicperův hlas, že jim dává znamení, že vyskákali okny na dvoreček a utekli.

P. Šulc se od bednářů pak vystěhoval do svého; nebyl to dům, ale jen patro, jež si vystavěl na přízemním stavení kostelníka Červíčka. Než ani tu nezůstal. Asi po čtyřech létech (1868) vystěhoval se na Bohdašín, do vesničky s kaplí na kopci u Červeného Kostelce, v kterémž Bohdašíně se uprázdnilo místo fundalisty. A tam asi r. 1876 zemřel. —

U bednářů v přízemí, zrovna proti nám, přes silnici, přebývala židovská rodina. Žid byl vydávačem, faktorem, t. j. vydával tkalcům hlavně přespolním bavlnu, ze které doma utkali na stavě zboží; za to dostávali chatrnou, bídnou mzdu, zde jakož také jinde a za plátna, jež nosili každé středy do Police na trh, jak jsem o tom a poměrech tkalcovského lidu již vypravoval v „U nás". Vídal jsem ty ubohé pracovníky chodit každou středu kolem našich do Police, časně ráno, v zimě za tmy, často v metelici, na podzim za plískanic a v blátě. Polický tkalcovský trh jsem několikrát viděl za svých studentských let, když mne vozili přes Polici do Němec, do

Broumova, nebo když jsem odtud pěšky chodíval domů na svátky a později, když jsem o prázdninách býval u bratrance Adolfa Prouzy, tenkráte lékaře polického.

Naproti u Graetzů jsem míval tkalce přečasto na očích, skoro denně. Přicházeli ze vsí, ze Srbské, ze Zlička, z ostatních bližších, ale také i ze vzdálených dále v kopcích až z Borové za Novým Hrádkem. Kolik hodin cesty měli do Hronova, za tmy vycházeli, kolik hodin nesli kopu k vydávači, nebo s trakařem přijeli. Přicházeli záhy ráno, kdy vydávač neměl ještě otevřeno, stáli, čekali, chudě oděni i v zimě, za mrazů jen šátek nebo šálu kolem krku, jinak v lehkém obleku, mrazem prokřehlí, ve tváři bledí, prozelenalí. Čekali, přešlapovali, nebo přišli se k nám ohřát; ten onen nechal si kopu u nás a sám zašel kus městečkem prosit, žebrotou. Nebožka matka má nejednou a nejednomu tenkrát dala snídani, aby se zahřáli.

Krám se otevřel, tkalci odváděli zboží, vydavač zkoumal, je-li, jak náleží, nenechal-li si tkadlec bavlny, často se zlobil, vadil, někdy uložil „štrof", trest, t. j. strhl na pokutu ze mzdy, když usoudil, že není dílo takové, jaké chtěl. Vídal jsem to na své oči, když jsem se jako hoch do krámu připletl, vídal jsem to tu u žida i nahoře u Šrůtků, i v Polici. Bývalo tak všude.

U Graetzů jsem shlédl poprvé, myslím, noviny. Byly německé. Jasně mám na očích žida souseda s licousy, an sedí před domem na schodě nebo na židli a drží v rukou veliký arch potištěného papíru, a vidím velikým švabachem vytištěno: „Presse". To byla stará Presse. Tu soused odbíral, čítal, tu posílal druhé rodině židovské (víc jich tenkráte v Hro-

nově nebylo) výš u Šrůtků bydlící, bratru svému pekaři.

Hodná byla ta židovská rodina v našem sousedství, dobře jsme se s ní snášeli, dovedla být i srdečná, ale jako všecky tehdejší rodiny židovské, doma všecka německá. Důvěrnější hovor německý, noviny, knihy německé, německá „gubernantka", jak jsme my děti říkaly (na čas ji měli, a vousky se jí pod nosem černaly, pamatuju se), a pak německé školy. A tak z jedné židovské německé rodiny několik německých či němčících.

Třetí bratr těchto dvou jmenovaných židovských sousedů byl v Praze advokátem. U toho jsem pak, když jsem studoval na universitě, a neměl s dostatek kondic na obživu, psal v kanceláři skoro celý rok. Tenkráte jsem byl na půl dne studentem, na půl dne písařem, jenž někdy, bylo-li nutno, nosil také akta k soudu a k jiným advokátům. K jednomu z nich šel jsem v jistém napětí, neboť český ten advokát, Dr. Alois Krása, jenž jako poslanec přisluhoval vládě a kolikrát hlasoval proti pravici, byl veřejností odsouzen za odpadlíka. Silně pršelo, když jsem se ubíral s akty k jeho kanceláři. Kde byla, již se nepamatuju, jen to vím, že se u portálu nebo na portálu toho domu zelenala nějaká ozdobná křovina a kvetlo nějaké kvítí. Než vzrušoval jsem se na plano. Doktora Krásu jsem ani neuviděl. V kanceláři přijali akta, a já mohl jít —

Za bednářovým domem v uličce stálo nízké stavení se zahrádkou, v němž přebýval starý Červíček, krejčí, nevelký, suchopárný, šedivé hlavy, jenž s Knahlem obstarával kostelnickou službu a k němuž jsem jako ministrant vzhlížel se zvláštním respektem. Červíčková pocházela z rodiny Lindrovy. O jednom z jejího rodu jsem slýchal, že sloužil sedmi

potentátům, nejvíce v Německu, jako voják. Patrně přecházel, přebíhal ze služby do služby, z vojska do vojska, jak to tenkráte naverbovaní vojáci robívali. Bratr staré Červíčkové vystudoval. Neznal jsem ho za svých chlapeckých let, neboť nikdy nepřijel do Hronova. Slýchal jsem o něm, že jako student hrával s Knahlem o vagacích divadlo a že je vychovatelem u panské rodiny.

Až po létech, to jsem už studoval na universitě, vrátil se do svého rodiště, šedý stařec, vychovatel na pensi, a někdy také archivář Antonína Veitha, známého mecenáše na zámku v Liběchově, Ignác Václav Linder, nar. 1798, o němž jsem podal zprávu ve Zvonu roč. VII. „Z pamětí samotářových". Starý Linder přivezl si mnoho knih, hlavně historických. V Liběchově a také v Hronově zabýval se přede vším otázkou, kde Samo porazil Franky. Dokazoval, že ne u Domažlic, nýbrž na Hradišťanech (Radelstein). Měl o tom dlouhé pojednání napsané; mně pak jako studentu historie o tom velmi často a vždy velmi obšírně vykládal, až mne to, přiznávám se, unavovalo. Starý vychovatel (v rodině Vagnerově s Veitovou příbuzné) jinak velice milý starý pán v staromodním nákrčníku, v náprsence, s licousky a přistřiženými kníry, mnoho pamatoval.

Vypravoval o mládí V. Levého, kterak jako chlapec vyřezal jednou z řepy znamenitou figurku zvířecí, tak tím liběchovský Veit upozorněn na jeho vzácné nadání, se ho ujal. Vypravoval, jak on, Linder, zašel si za studentských let do Ratibořic, aby tu ověřoval svůj obraz Ratibořického zámku (byltě dovedným kreslířem) vévodkyni Zaháňské („paní kněžně" v „Babičce" Boženy Němcové), jaká byla v Ratibořicích hlučná, panská společnost a že vévodkyně obraz jeho přijala a slušně honorovala.

Dnes velmi lituju, že jsem na starém pánu více nezvídal a nic si nezapsal. Jednou jsem mu způsobil velkou radost. Vzpomněli jsme si, že tomu padesát let, co se pořádají v Hronově ochotnická představení a že uctíme první ochotníky a zakladatele, dosud žijící, Ant. Knahla (Kalinu) a Lindra slavnostním představením. K tomu jsem napsal na poctu obou verše. A když jsem je přednášel, podali jsme milým oslavencům po věnci. Tenkráte starý Linder až zaslzel.

Po čase psal mně do Litomyšle, bylo nedlouho před jeho smrtí, že by mně prodal ze svých knih, které bych chtěl, že to činí proto, aby je zachránil, aby tyto milé mu společnice nedostaly se po jeho smrti do nepovolaných rukou a nebyly zmařeny. Jistě tato obava jej připudila k tomu pro něj trudnému odhodlání; ale myslím, že také nedostatek, neboť měl skrovnou pensi. I vybral jsem si a koupil Palackého Archiv, Balbina, Pešinu, Menkenovy Scriptores rerum Germaniae a j. Nedlouho potom zemřel (r. 1878) v chudém pokojíčku mezi svými folianty a knihami; zemřel muž učený, v okolí, jež mu nerozumělo. Ještě některá díla z jeho bibliothéky pořídil jsem si po jeho smrti koupí od jeho synovce. Ostatek se různo rozešel; jak, nevím, neboť nebyl jsem ten čas v Hronově. Myslím, že mnoho dostalo se, jak se nebožtík obával, i do krámu na kornouty; snad i životní jeho dílo, studie o bitvě na Hradišťanech. —

Bednářovi, Červíčkovi, byli blízcí sousedé; jedno však sousedství měli jsme zrovna v plotě. Tam, kde dnešního dne stojí u mého rodného příbytku řadou několik domů z části na kusu bývalé naší zahrady, táhl se za mých chlapeckých let plot podél silnice. U ní a vlastně pod ní, dál od našeho stavení, už blíže k řece, bělala se roubená chalupa jedním bo-

kem do silnice, druhým do naší zahrady. V pravo, v levo, při užší straně toho stavení náš plot. Bylo v něm bokem zaraženo, naše zahrada šla až pod okap té chalupy, které dnes už není.

Zimova byla; za mých chlapeckých let patřila rodině Tichých. V jedné světničce toho bílého příbytku, v nevelké a hrubě zašlé světničce bytoval osamělý vejr. Malá okna jeho jizbice nevysoko nad zemí hleděla do naší zahrady, jež se všecka před nimi rozkládala s košatými, starými hruškami, koruny vysoko rozkládajícími zrovna opodál té chalupy. Za těmito okénky „bubák", samotář zahnutého, krátkého nosu, s hustým věnečkem vousů pod bradou, starý Rýdl, kterýž se s lidmi stýkal, jen pokud musil, s ženou nežil, do kostela nechodil, kterému však proto přece svěřili dřevěné apoštoly Petra a Pavla z hlavního oltáře, když bylo nutno jim sešlé prsty spravit.

Nevím, jakému řemeslu se Rýdl vyučil; ale jako hoch jsem si myslil, že umí všechno. Měl obřeznici v té sedničce a poříz, na stěně divných vrtáků, nebozezů, hoblíků a dlátek, dlát a staré hodiny s kývadlem nahoře na zaprášeném ciferníku.

Rýdl dělal pekařské lopaty a jiné, spravoval všelijaké nářadí, dělal lisny na sušení ovoce. My děti jsme hledívaly na něj se strachem. Já jej vídal ze zahrady poměrně dost často, jeho vlasatou, valně nečesanou hlavu, s věnečkem vousů pod bradou. Někdy jsem se i k okénku připlížil a díval se do jeho sedničky. příhodného času, kdy míval okno otevřeno; byla, kdož ví kdy, bílena, stěn zašlých a začoudlých. Díval jsem se, prohlížel jsem si to hnízdo, jako by to byla sednička z pohádky. Ale hned jsem pokaždé uskočil, když Rýdl vraceje se otevřel dveře; jako by čaroděj vkročil.

„Bubák" mu říkali, protože s nikým nic neměl. Na nás také nepromluvil, a my ne na něj. Až po létech, jako student, dal jsem se s ním do hovoru. A neodbyl mne, neuhnul, ano rozpovídal se. Zvláštní člověk samotář, jenž ledacos četl a byl proti kněžím, „že jsou kramáři". Když jsem se optal, má-li nějaké staré knihy, odpověděl, že měl, kolik, bodejť, ale že je všechny spálil, že to bylo takové hloupé čtení hlaunč o pekle, a tak že to hodil do nístěje, aby to nemátlo lidem rozumy.

Za těch hovorů viděl jsem vejra bubáka se i usmát, pravda že skoro jen ironicky nebo s úštěpkem. Jednou mne překvapil darem, že mi něco dá, že je věc kolik set let stará. Přinesl nůž jednoduchý, starý, dřevěné krátké střenky, jakou měla naše prastará kordina.*) Na čepeli byl vyryt letopočet, a ten náš soused četl jako jeden tisíc tři sta a, tuším, čtrnáct. Posledních dvou cifer teď z paměti nevím, Mně však ta trojka hned na první pohled se nezdála; ale když jsem vyslovil, že to je asi osmička, opřel se Rýdl, a to že ne, to že by ten nůž nebyl ani tak tuze starý, trojka že to je, „roku tisistýho třistýho". — A tak jsem dále neodporoval a nůž přijal jako převzácnou starožitnost. Nyní je v českém Museu, tuším, že v oddělení národopisném, mezi nástroji lidového průmyslu.

Za Zimovou chalupou, dále však od našeho plotu, již u silnice stála Bendova chalupa a pod ní, u samé řeky, ale zas blíže k naší zahradě Šimkovo roubené stavení; „Šimkovi u vody", jak se říkalo. Šimek tkalčil a žena jeho spojovala po dlouhý čas Hronov se světem. Den co den chodila do Náchoda,

---

*) Dlouhý nůž kulaté, krátké rukojeti dřevěné, kterým se draly louče.

nosila tam psaní, zásilky, vyřizovala různá vzkázání, objednávky, kupovala věci, kterých nebylo možná v Hronově dostati, přinášela je v koši, přivážela na trakaři, jak co bylo. Den co den, v létě, v zimě tak chodila, nevelká, ale statečná, hovorná a veselá poselkyně, „Šimkova od vody".

Tak chodila a jezdila „hronovská pošta" za mých chlapeckých let, tak chodila ještě po létech, kdy jsem se dostal na gymnasium do Litomyšle, kdy u nás už po mnoho let měli vlastní poštu. Za mého chlapectví ještě jí v Hronově nebylo; jen sběrna. Tu spravovala trafikantka, vdova po velepřísném komisarovi, čtenářům „U nás" snad dobře známém. Na náměstí, na dřevěném sloupu, nyní zabedněné podsíňky Felgrova příbytku, kdež nebožtík komisar panoval i umřel, visela skříňka na psaní. Těch nikdy za těch let mnoho nehostila; z té nepatrné, žluté schrány je pak dopravovali do Náchoda na poštu. —

Tolik o nejbližších sousedech. Ale všech jsem nepředvedl. Dál zmíním se též o těch ostatních, až jak se hodí.

XV.

Za těch prvních let v rodině, kdy k nám chodili přátelé, sousedé, přespolní a cizí, kalendář u mne nepanoval, nýbrž jen přírodní zjevy, svátky a výroční události. Tenkráte mi kvetl svět, i kdy se jaro otvíralo, i když padalo zlaté listí, i když zuřivé vějavky všecko zavály. Koloběh roků sice stále stejný, přec však plný dojmů a rozmanitý.

Bývalo u nás v údolí Medhuje tak, jako v nedalekém sousedství při Oupě, jak o tom čteme v „Babičce". Byl jsem malým chlapcem, když ji Němcová

vydala. Tenkrát u nás ještě tak bývalo, ještě si lidé chodili, zvláště staré ženy, tak, jak to vypisuje ta naše zlatá kniha. Chodili s Dorotou, věrnou pannou křesťanskou, sehráli ve světnici v naivních kostymech scénu, ve kteréž císař Diokletián vábí Dorotu pannu: „Chceš, Doroto, chceš má být, já si tě chci oblíbit —" Dorota však rozhodně se vzepře. „A já nechci žádného, než Ježíška svého." Za to jí na rozkaz ukrutného císaře ufali hlavu, to jest dřevěným kordem srazili papírovou, zubatou korunu s hlavy a skončili hru, Dorota panna, zuřiví pohané, i císař Diokletián s upřímným: „Pochválen buď pán Ježíš —"

To bývalo ještě za zimy; ale když skonávala, utápěli jsme, my děti smrt na smrtelnou neděli. Na květnou chodila děvčata s „lítem" *) a my hoši začali plést „binovačky" (pomlázky) z vrbových prutů, kterýmiž jsme o velkonočním pondělí „binovali", pomlázkou chodili; ten onen míval místo binovačky lékořici, sladké dřevo. Dostávali jsme malovaná vejce i perník, perníkové rejthary, srdce, hodinky, jak je pernikář Šimek tenkráte pekl, jakož i perníkové kolébky, „dífata" i brejle. Jak jaro šlo, otloukali jsme píšťalky za různých říkání, ze stvolu „mlíčí" (pampelišky) frkačky jsme robili.

Přišly jarní práce na poli. Otec také mne někdy k nim přizval; mne, přiznám se, taková pozvání nikdy netěšila, zvláště ne pohonět při vláčení, neřku-li roztloukat hrudy na poli, jež se mi za té nevolné práce zdálo být ohromným, nekonečným, nebo vybírat kamení a nosit je na hromadu na mez.

Ale když se všecko zelenalo, když luka kvetla

---

*) Vršek mladého, jedlového stromku, ovinutý fábory pestrých barev a obrázky ozdoben.

zardělým „masopustem" (kohoutky), svatojánským kvítím (kopretinami), temným totenem, zarůžovělým rdesnem a jiným kvítím, když po lánech stálo hustě obilí a vítr čechral je v měkké, běžící vlny zelenavé s fialově šedým nádechem a stíny bělostných oblaků letěly po lesích, když se blížily žně, ó, jak bývalo utěšeně v polích!

V ten čas i pak po žních zakvítalo i „na městečku", když tam docházely houfy poutníků, když padly na kolena před statuí pod vysokými jasany ve stínu i v zlatých prošlezích slunce. Poutníci tenkráte přicházeli namnoze ještě v krojích. A tím se tak zapestřilo u stupňů staré statue pod jasany. Poutnických houfů ubíralo se Hronovem za oněch časů hojně, většinou do Vambeřic v bývalém Kladsku, nebo dále do Varty; než i do nedalekých Svatoňovic u Oupice. Přicházely nejen ze sousedních vesnic, ale i z kraje, až z daleka z kraje, často houf za houfem.

V ten čas bývalo v našem městečku živo. Náměstí jako makové pole, bělostí plachetek, plen i uzlů, rudými, květovanými šátky, rozmanitostí mezulánek a sukní jiných látek. Se zpěvem přicházeli, u statue zmlkali, aby za vůdcem kleče se modlili; se zpěvem zase vstali a brali se dále, nahoru ke kostelu, pod jeho lipami dále do stráně ke Kocournici, do zádušního lesa, dále k Srbské a nedalekým pruským hranicím. Zpívali většinou samé mariánské. Z těch jedna se mi vždycky líbila:

„Na všechny muziky libezně hrejte,
královně andělské chválu vzdávejte –"

Její čilá nota švižně zněla městečkem nebo stlumená, a tím jímavější, nesla se s výše od farského

lesa, když průvod do něho zacházel za křížem věncem zdobeným, za rudou korouhví s blýsknavým mosazným křížem, nebo když se houf vracel v podvečer a s kopce, z lesního šera zavíval na dol refrain:

Zdrávas, zdrávas,
zdrávas Maria! —

Však tuto píseň pak jsem dal poutnickému houfu ve svém selském kuse: „Otec".

Když o poutnících a jejich houfech vypravuju, připadá mně podivná příhoda.

Starý hronovský hrobař Šimek měl dva syny, mladšího Vincu, o němž jsem se už zmínil, a Josefa staršího, kterému se obecně říkalo Joram. Pomáhal otci, hrobařil a byl také zvoníkem. Jednou v létě za ranního šera vstoupil na hřbitov, aby odzvonil klekání. Chopil se provazu visícího od malého zvonu nahoře v bednění staré zvonice a začal, obrácen ke kostelu a hřbitovu kolem kostela, zvonit jak obyčejně. Zvon zněl hlubokým, jitřním tichem klidně, tím tempem, jako vždycky. Pojednou však začalo mu srdce bít nepravidelně a přeskakovat, to jak Joram dole potrhoval divně provazem, potrhoval, škubal, zmámen úžasem. Vyvalené oči jeho hleděly na hrob včera na večer vykopaný a na ten den, který právě časně ráno klekáním zvěstoval, uchystaný. Tohoto dopoledne měl hrob přijmouti mrtvého, a on už někdo v hrobě —

Joram nejprvé zaslechl šustot hlíny kolem hrobu nad něj vyhozené, jako by se z ní sypalo do hrobu. A sypala se, pršela do hrobu, z něhož pojednou vyčouhly lidské prsty, ruka, jedna, druhá, opřely se o vyhozenou hlínu, zabořily se do ní, jedna v pravo, druhá v levo. To již Joram tahal za provaz, nevěda

jak. Zvon bil jako zmatený a zas ustával a zase splašeně začínal, jako kdyby slabá, necvičená ruka se pokoušela zvonit.

Z hrobu se vztyčila nad rozpřažené ruce vlasatá, bledá hlava černých, dlouhých vlasů. Někdo v bílém obleku vstával z hrobu. Zvon vyjekl, Joram odhodil provaz, až se prudko házel sem tam, a sám vyrazil černými, dřevěnými vrátky (tenkráte byla taková) a seskakoval dlouhými skoky po placatých schodech z červeného pískovce (dnes už jich není) dolů k faře. Na ráz ji zburcoval.

Když přišli na hřbitov, byl už nebožtík z hrobu celý venku, již kráčel volným krokem k vrátkům, a nahlas se modlil, muž ve vysokých botách, vyholený, vlasů dlouhých až po ramena, v bílé haleně z domácího sukna, od hlíny zvláště na zádech umazané. Slovák, moravský Slovák. Záhy se smluvili. Byl ve Vambeřicích na pouti (tam chodívaly i z Moravy veliké houfy), nějak se od nich oddělil, zbloudil a došel až do Hronova. Do toho hrobu dostal se samochtě. Sám si tam lehl, jak si sám uložil za pokání, že v čas pouti, kdekoliv by nocovali, přespí na hřbitově. Jinde spal na hrobech nebo mezi nimi, u nás ve hrobě.

Náboženský blouznivec. Uviděl jsem ho také i uslyšel; přišel k nám koupit si podbělku. Seděl ve světnici u police na tvrdé lavici bez lenochu a mluvil a rozkládal a vše o nábožných věcech. Pamatuji se na jeho hlavu, na jeho hubený obličej v dlouhých vlasech, a jak mu hořely oči. Už pojedl, a ještě blouznivě mluvil, až ho pak už nikdo neposlouchal. A ještě když odcházel, rozkládal ve dveřích, na záspi, cestou ke kostelu, za nímž zmizel. —

Těch poutí, či těch poutů, jak u nás říkají, procházelo mnoho přede žněmi. O nich pak se ten proud

na čas zarazil. Musilť kde kdo na pole, u nás i v kraji. Tenkráte, když u nás ještě nedýmaly tovární komíny a nehučely stroje, nebyla nouze o dělníky na pole. Nebylof zvláštních výdělků, a žně je dávaly. Lidé se na ně těšili, zvláště podruzi a chalupníci.

Za mého dětství se obilí také ještě srpem žalo; na mnoze však se už kosou seklo. Přede mnou, v první polovici devatenáctého století, se víc žalo; jen jaře se obyčejně sekly. Na žně chodil „ženec" i žnečky. Mnohý „ženec" vzal na statek, kam šel na dílo, i děti s sebou, a ty pomáhaly, jak mohly, které bylo k nějaké práci. To kolébalo selce děti, to bylo na posílky, ono šlo na pole a nosilo žencům vody; tomu říkali „vodák".

Jeden ze ženců šel v práci napřed, „špičil", byl „špičák", tomu každý musil na svém záhonu stačit; ženci a žnečky tenkrát ještě zpívali. „O jej, to bylo veselo!" vzpomínali staří. Za mých chlapeckých let nebylo již ženců. Žnečky pamatuju, a ty si někdy zazpívaly, zvláště stará Hrábková a veselá Lokvencka ze drah. Za starších let, přede mnou, nedostávali dělníci na poli „desátku", t. j. jídlo o desáté dopoledne. Ale za mé paměti desátek už panoval.

Cokráte jsem ho jako hoch donesl z městečka dole přes draha na horu na „příčnici" na naše pole nebo ještě dál za louku „v havrlinkách" na „kopec", už nedaleko Žďárek. Nosíval jsem na ruce košík, plný velikých krajců; v každém jamka plná tvarohu a másla, přikrytá výkrojkem z toho důlku ve střídě. Vedle krajíců láhev kořalky a skleničky.

Na širokou mez usedli lehkoodění sekáči, ve spodkách jen a v košili, toulec u pasu, do temna zardělí, upocení, Smrček, Draboň, Vohadlo, dražský Jirásek „Šulc" a jeho mladý, vysoký, vytáhlý syn, očí tak jasně modrých, jako měl jeho otec, menší po-

stavou, někdy forman, jenž jezdíval do světa, nejvíce na Moravu přes Litomyšl, a vzpomínal na „Babku", formanskou hospodu v Litomyšli. Na širokou mez usedli, já vedle nich a díval se, jak si pot stírali, jak si odplivli, nežli si zavlažili hrdlo, jak chutě se dali do jídla. Někdy jsem jim ještě doběhl k studánce pro vodu, kterou si pak osvěžili octem. A když pojedli, dražský „Šulc" první vytáhl svou porculánku, jejíž troubel byla z části ne dřevěná, ale s „karabáčkem", „napškal", zapálil, zabafal, až modravé kotouče dýmu letěly zářivým, prohřátým vzduchem horkého dopoledne za mez, nad „kolíbky" posečeného obilí.

Někdy jsem seděl na té mezi sám a sám, když mne naši poslali sem hlídat, v pravé poledne, když sekáči a odběračky, které za sekáči odbíraly pokosené obilí a kolíbky kladly, odešli k nám, do městečka k obědu. Já hlídal na plném, žhoucím slunci v ohromném tichu letního poledne, kdy nikde stínu, kdy pole i meze byly opuštěny, když vzduch se horkem svítivě třásl a na modrém nebi stála bělostná, měkká oblaka jako zakleté lodi a nehnula se. A přede mnou a kolem — Pole a pole, širé lány plavé obilím, zelenavé nedozrálým ještě ovsem, a mezi nimi v oupadech, v dolečkách louky, lesíky, a zase pole dále zvlněnou plání k Poříčí, ke Žďárkům, k Čermné a Chudobě v Prusku. A za nimi lesy, kopce, skalnatý Bor, Kačenčiny hory (Vrchmezí), tenkráte mně tak tajemné, neboť v nich bytovala Kačenka princezna, za kterou chodil z Krkonošských hor Rybrcoul. — Takový jsem měl rozhled a výhled na hory a lesy obzorem, v poledním tichu, kdy parnem zmlkl všechen hlas.

Než někdy se přece ozval a mne poplašil. Uslyšel jsem z nenadání, jako by mne někdo volal; ne-

spatřil jsem však toho, kdo se ozval. Nebyloť nikde ani živé duše; a tenkráte jsem ještě dobře viděl. A přece to někdo volal, přece se dvakrát, třikrát táhle ozvalo: „Lojzo! Lojzo!" A nebyl to hlas nějakého kamaráda nebo někoho známého, ale cizí, silný, ač zatemnělý. A já se plaše ohlížel a mlčel, mlčel; slýchalť jsem doma o takovém volání a že se mu ten, kdo je uslyší, nemá ozvat, sic že, ozve-li se, zemře. Tenkráte jsem ovšem nic nevěděl o sluchových hallucinacích. —

Jak bývalo u nás o žních večer, jak mně Smrček po večeři povídal povídačky, o tom jsem už vypravoval. Po létech jsem se s ním potkal, také o žních, když jsem přijel, to již z Litomyšle, na vagace. Ale to již nebyl ten statečný sekáč, jemuž tak znamenitě chutnalo, jenž jindá tak rád a ustavičně kouřil. To byl už skoro mrzák, s bolavýma nohama, jenž těžko, o holi chodil krušnou cestou od prahu k prahu ptaným chlebem a nemíval už ani na tabák.

Na nějakých kladách právě seděl a odpočíval, vraceje se z té trpké cesty, on, takový pracovník. To si vysloužil za všecko své dření. Zjasnilo se mu v očích, když jsem se k němu hlásil a když mne poznal. Těšilo jej to patrně, ale také povzdechl, co už na světě, když člověk nemůže pracovat, a nemá od čeho být živ. Bylo mně ho srdečně líto. Ale neposteskl si tu jen sešlý, poctivý mozourník; kus sociální otázky se mi pronikavě ozvalo: jak je o dělníka, jenž při skrovné mzdě nemůže si pro stáří nic zachovati, bídně, vlastně nijak postaráno, a že rolničtí dělníci se mají hůř, nežli kterýkoliv jiný. Tenkráte byla otázka, kterak to napravit, bez naděje. Dnes alespoň už svitá, že časem dojde na její rozřešení.

Odbočil jsem. Vracím se zase do koloběhu roku, jak bývalo za mých chlapeckých let. Obilní žně jsme odbyli. Ale tenkráte se u nás silo také mnoho lnu. Ó, když si vzpomenu na světle, krásně zelené lány vláčného, měkkého lnu, jak vítr je lehce čechral, kdy všecky prokvétaly líbezně modrými květy!

U nás sil se len pozdě, v červnu, kolem sv. Antonína. Proto také trhání dálo se později, když už byla strniště. Na nich se vytrhaný len močil a sušil. Pak když jej svázali v otepě a svezli do stodol, když jej drhly, to bylo něco jiného, nežli když se mlátilo obilí cepy. Stodolou napříč nevysoko nad humnem upevnili břevno, do něho zarazily se dva drhleny, veliké to železné hřebeny hroty vzhůru, a v těch hřebenech pročesával se po hrstích len, drhly se jeho hlávky. Odrhnutý len se svázal opět v otepě; pak teprve mohli jej zpracovat. Musil se tříti na trdlicích, utřen čistit na vochličkách, nežli se z něho mohly udělat klouby krásného, hebkého lnu, od něhož se oddělila koudel a nejhorší část, cucky, nežli čistý len narazili na přeslici, nežli s ní se dostal jako nit na vřeteno kolovratu, s vřetene na motovidlo, s motovidla pak jako příze do přadénka.

V tom byl kus tehdejšího života, část polní práce i domácího průmyslu u nás, kus domácího života, trudného, kde jenom přádlo bylo živobytím, ale často veselého, kde tvořil součástku hospodářství. Nejveselejšího mládeži. Už drhnutím lnu na zvonivých, železných drhlenech bylo nám dětem jistou událostí jakož i čištění semene na klemperně, kterýž přístroj bývalo vidět jen jednou do roka, a to v tento čas. A pak přádlo samo, veselé přástvy. —

Nežli však na ně došlo (začínaly se po sv. Václavu), byla pastva, pasení. Už jsem vypravoval, jak mně už v létě pouštěli dobytek z chléva a jak jsem

jej honíval z městečka, z náměstí potokem, tenkráte ještě z části do náměstí tekoucím, na draha, odtud na „příčnici“ a někdy ještě dál, až ke Žďárkům, a že jsem nebýval pastýřem, úkolem svým nějak nadšeným. Ale když už jsem přihnal na pole a hlídal stádo, skotačil jsem, jak náleží, t. j. provozoval jsem, co všichni skotáci. Myslím, že jsem mezi nimi poslední nebyl. Med jsme včelákům vybírali, vosí hnízda vykuřovali, pece v mezích stavěli, ohně topili, bramborovou nať kouřili. Pokaždé jsem si vložil do pytle, jenž býval za sychravých jiter, za mlhy nebo za deště mým plaidem, nejen chléb s máslem a tvarohem, ale také nějaké polénko suchého dříví, aby bylo na podpal a oheň se snáze roztopil.

Tak jsme topili ohně, přeskakovali je, v jejich dýmu stáli a váleli se, po mezi „kotrlence“ metali, rvali se žertem i do opravdy, dívali se na zápasy koz, když se dusily (trkaly), zpívali jsme posměšky kamarádům, když jim šel dobytek do škody:

„Plevou, plevou, plevata
ty Denigrovy telata —
Budou-li dlouho plevati,
bude se Denigr hněvati — —

Nebo jsme halekali s kopečka, ve stráni na dol, do krajiny:

„Éva-laúva-la-úva, la-úva-úh!“

Předháněli jsme se, kdo těch „laúva“ bude mít delší řadu, aby pak výskavě vyrazil: úh!*) Kamarády jsem míval skoro samé dražské: bratrance Františka a jeho mladší bratry, kteří všichni měli pěkné hlasy,

*) Skotácké halékání na Náchodsku. Jirásek, Spisy XXII. Rozmanitá prosa.

Václava Vlčkova, Antonína Lokvencova, Jose a Simkova, pernikářova. Ti většinou jen samé kozy pás'i, já měl skot.

Na pastvu jsem honil i pak, když jsem se vrátil první rok z Němec, o vagacích, a ještě také jako primán a sekundán. Ale to jsem si v pytli nebo pod kabátem nosil také knihy, avšak tajně. Otec totiž, který jinak čtení přál, nerad viděl a ostře broukal, bral-li jsem knihu na pole, neboť pro ni jsem zapomínal na stádo a špatně pásl, buď že jsem je nechával chodit do škody nebo že jsem si je, abych měl pokoj, sháněl do hromádky, tak že se „chuře" (špatně) napáslo. Kolikrát jsem musil na kvap ukryt knihu, když se z nenadání zjevil otec v poli nebo na mezi.

Na knihy, které jsem v polích na pastvě čítal, se už nepamatuju, vyjma jednu. Nevím, kde jsem ji sehnal; ale, tuším, v Broumově, když jsem chodil do sekundy. Odysseia to byla v překladě, jejž pořídil A. Liška prosou.*) Tolik si pamatuju, že jsem mnohému a mnohému nerozuměl a leckde i jazyku samého překladu, ale že jsem vydržel číst, neboť přes to, že to bylo tak cizí nebo snad právě proto, vábilo mne a drželo to čtení.

Rád si vzpomínám na dobu svého pastýřství. Tak jako doma na zahradě, tak i tu na výšině v polích s tím velkým, krásným rozhledem na hory a lesy, přehojně a živě, ostře vnímala mladá mysl a schráněla si bohatství dojmů a pozorování za proměn v krajině, za proměn nebe i země, oblak i polí, když byla plna ruchu i pustla, když měnila barvu,

---

*) Ant. Liška, spisovatel, kněz řádu praemenstrátského na Strahově nar. 1791 v Hrádku u Sušice, † 1847 jako ředitel gymnasia v Bochni v Haliči. Jeho překlad Odysseie vyšel r. 1844 v Praze.

osvětlení, když kopce obzorem stávaly posupně zachmuřené, a mlhy se po nich válely a vítr od nich hučel, kdy vídal jsem krásu slunce vycházejícího za Borem a zapadajícího v tu stranu Maternice lesa, když rděly se skotácké ohně, páchl jejich dým a táhl se dalekými, měkkými pruhy po strništích do posečených luk a když časným soumrakem ozývalo se od Poříčské strany teskné klekání a my hnali dobytek domů do městečka, nad nímž Jírova hora již ztemněla do černa.

Po Všech svatých, po hronovském posvícení, přestaly pastvy i volné toulky po lesích, po stráních „na farách", Kleprlíkovou horou, po Jírově hoře, kdež jsme pod starými buky, pod jejich zbarvenými korunami, ve stráni sluncem vyzářené sbírali bukvice v kožiškách hustě ležící. Vše se již utíkalo do stavení. Venku mlhy, deště, plískanice, pak mráz a sníh. V jizbách se dralo peří, přadlo se, děvčata chodila na přástvy. U nás někdy se také sešla, kamarádky nejstarší mé sestry Heleny; ale všechny víc chodily „do uličky k Ťokům". Tam byla jejich Praha.

Pamatuju se, že u kolovratů zpívaly rozmanité písně, také „Osiřelo dítě" — nejvíce však Šnajdrovu: „V borovém na skále háji" a Hněvkovského: „Na blízko za městem —" O autorech těch písní, jež se ozývaly po všech dědinách, však nikdo nevěděl. Na hořejším konci Hronova bývaly tedy nejhlučnější přástvy u Ťoků. Šumně se slavila zvláště „dlouhá noc" před samými vánocemi. Děvčata si na ni ukládala všecko, co od sv. Václava až do té doby přepřadla, t. j. přes svůj úkol. To si nechávaly na „dlouhou noc", o které pak se vařila káva, leckde i koláče se pekly i droby se smažily. Hoši opatřili pití, zvláště sladké rosolky a vyváděli všelijaká čtveráctví, jak o tom také v „U nás".

U Ťoků měli nad to osůbku, která nemálo přispívala k obecnému veselí, starou Kordovou, které však jinak nepojmenovali nežli „Šplochotka". Pamatuju ji, stařenku drobnou, nevelké postavy v starodávném kroji, v bílé plachetce, v mezulánce, v kabátku s varhánky, pod paždí „Nebeklíč" zabalený do cirkasky. Narodila se v Srbské koncem osmnáctého století; strejce Zejdla, jenž pocházel také ze Srbské z velkého statku, kolébala a chovala, a proto mu pořád říkala „Josífek", i když byl v Hronově usedlým sousedem.

Přicházela ze Srbské dolů do Hronova, kdež u Ťoků měla své bydlo; tam spávala na peci. Denně chodila do kostela na mši, po ní stavovala se na faře. Páter Šulc jí také dost dal a „Josífek" rovněž ruky nezavřel. Hovorná byla, povídala překotně i sama k sobě mluvívala. Proto jí přezděli „Šplochotka". A tak ji mívali o přástvách u Ťoků zvláště o „dlouhé noci" za společnici svého veselí. Povídala, žvatlala jim, zpívala, „pukrle" dělala, zvláštní „městským holkám", a hned si zas i „zamračila", když ji z bujnosti škádlili, a myslím, že i nešetrně, aby se pojednou zase zasmála nebo jim zazpívala svým stařenským hlasem.

Kolik neděl před „dlouhou nocí" chodil a naděloval Mikuláš. To byl tenkrát u nás hlavní svátek malých, ne Ježíšek. Mikuláš naděloval do punčoch u okna pověšených, na talíře za okna postavené nakládal jablka, ořechy, křížaly, sušené hrušky, chodil i sám do stavení a za ním chlupatý čert s řinčivým řetězem.

Prosinec ubíhal za mrazů, chumelek i vánic, svátky vánoční se blížily. Netěšil jsem se na Ježíška, ani na stromeček. Nikdy jsem ho neměl a nikdo u nás v Hronově. Nebylo u nás tenkráte zvykem, dětem

jej strojiti. Za to dával betlem hodně radosti. Vím, jak jsem jako hoch po něm toužíval, že jsem se ho nemohl dočkat, že už na podzim jsem si v lese hledal a vybíral mech na hebkou půdu pastýřům a jiným betlemským.

Koncem adventu začínaly přípravy. Kupovaly se archy betlemu; jejich ukázky visely za okny, za poloskleněnými dveřmi Vlachova krámu, před nímž stály do hranice vyrovnané svazky bukových loučí, pytle plné ševcovských floků a na nich trubice tenkých bukových plátů do podešvů. Nad těmi visely různobarevné houně do saní a na koně, biče, rudé „vytírky" na chomouty a šklebily se lesklé, rudé „larvy", t. j. masopustní škrabošky nejbizarrnějších výrazů.

V ten čas bývaly už tuhé mrazy; okna i dveře Vlachova krámu zarostla často ledovými květy a v krámu samém studeno, až od úst šla pára. A přece bývalo rozkoší v tom krámě na jeho pultě pod mořskými pannami strnulých očí a silně zardělých tváří převracet balík betlémových archů, přehlížet jejich obrázky prostě kolorované, jejich pastýře a ovce, jejich město s půlměsíci nad modrými, rudými kopulemi, fialové skály a palmy a keře, havíře, anděly, zlatou hvězdu s ohonem, tři krále s prapodivným velbloudem hrbatým, šedivým slonem a grošovatým běloušem, na nichž, na jejich kobercích, přikrývkách, pasech a pštrosích perách byl našim očím nejnádhernější kolorit těch prostých obrazů.

Oči tenkráte tolik chtěly, kapsa však s několika krejcary mnoho nemohla. Pak když jsem se s vybranými archy domů přihnal, nastalo podlepování jich na tuhý papír prostým mazem z vody a mouky, vystřihování, přilepování špičatých dřevíček, aby figurky a zvířátka mohly se zarazit do mechu. To

byly utěšené chvíle za zimních odpolední, kdy v jizbě ticho a teplo a venku mrzlo a chumelilo, saně jezdily a zvonce, drkáče zvonily a chřestily, když přede mnou na stole, na jasanové jeho desce rostly řady živě omalovaných postav, ovcí, bujně zelených stromů a křovin.

A pak stavění betlemu o štědrém dnu! Prkno se upevnilo na zdi, zavěsilo se, aby leželo se stěnou do úhlu; na něm pak se budoval prostřed chlév, nad ním v levo na výšině město, na druhé straně v pravo na skalách z papíru a z mechu zaráželi se pastýři, ovce, stromy, řemeslníci, dole pak při okraji v pravo, v levo od chléva s jeslemi v hebkém koberci sivého, zelenavého mechu pastýři a ženy s dary, s ovečkami, s vánočkami, jablky, husou a o třech králích pak naposledy tři mudrci od východu se svým komonstvem. A ve výši nad chlévem anděl držící bělostný pás s legendou: „Gloria in excelsis deo!" —

Co všecko dětská fantasie viděla v betlemu, zvláště na večer, o štědrém večeru, když poprvé se rozžehly svíčičky na kraji prkna a všechen betlém se proměnil v jejich záři! Jak upřímně jsme před ním zpívali betlemskou:

„Pochválen pan Ježiš Kristus
bratře Ondřeji!
Až na věky věkův amen
bratře Matěji!
Já do Betlema běžím,
co se tam stalo, nevím.
Narodil se Ježiš Kristus,
tolik ti povím.
Naši hoši včera pásli
blízko Betlema;
velká záře o půlnoci
jako den byla —

O štědrém večeru jsme mívali rybu, když ji poslali ze mlýna, kdež otec mlel. Jinak jsme večeřeli tak, jak se obecně strojilo. Bývala jahelná polévka, „vařené buchty" (knedlíky) se sušenými houbami, později také káva a buchty na pekáči nebo na babníku pečené. Po večeři přinášela matka nadílku: vánočku, jablka, ořechy, křížaly, sušené hrušky. O půlnoci se chodívalo na jitřní (půlnoční).

Staré i mladé vábila zvláštní její doba i že se na kůru zpívala česká mše pastýřská. Byla od Jana Jakuba Ryby. Tenkráte jsem o nešťastném rožmitálském skladateli nic nevěděl. Ani jeho jména jsem neuslyšel vyslovit. Lid o něm nevěděl, ale na jeho dílo, na tu jeho rokokovou pastorálu, začínající lahodným allegrettem veselé nálady, všichni se těšili už dlouho před vánocemi. Byla to jako lidová opera v kostele, v níž vystupují pastýři, zpívající po česku a volající na sebe po domácku „Jozko", „Kubo".

Nás malé vábila také změna velkého oltáře, nad nímž o jitřní objevil se kostelní, velký betlem s dřevěnými, polychromovanými figurami. Viděl jsem jej růst od počátku; pamatuju se, když jej vyřezával mladý Vlach ze Zbečníka, syn šedivého zpěváka, jenž zuby trhal v neděli po ranní u nás pod kolnou. Syn jeho, sochař samouk, vytesal nejednu statui a mnohý pomník po okolí; hronovský betlem byl, myslím, jednou z jeho prvních prací. Vyřezával jej, pokud se pamatuju, pod kostelem v Šrůtkově domě r. 1860. Jako devítiletý hoch pilně jsem se chodil dívat, jak vyrůstají panáčkové a ovečky v rukou mladého samouka, jenž také, vzpomínám si, za malou chvilku vyřezal ze dřeva pejska a mně jej daroval. A jako vyřezávání, tak i „štafírování" těch betlemských figur, a zvláště sv. tří králů, kteří zá-

řili nejen barvou, ale i pozlátkem, zajímalo mne nad míru.

To byl kostelní betlem, jejž jsme obdivovali pro jeho rozsáhlost a velké figury. Ale dříve, nežli jej, uviděl jsem betlem, jenž mne jako mnohé jiné hochy zmámil a nad nějž jsem tenkráte, to jsem ještě nechodil do školy, nic krásnějšího neviděl. Betlem dost veliký, s figurkami většinou ze dřeva vyřezávanými, z nichž jedna každá se pohybovala a svůj úkol prováděla, tu že k jeslím šla a dary nesla, tam že u ovcí bičem práskala nebo dříví řezala — atd. Betlem, na němž se mlýnské kolo opravdu točilo, nad jehož městem (a to mělo opravdivá, skleněná okénka), se vznášel a opravdu poletoval anděl — —

Nic nám nevadilo, že kolečka stroje hrčela, když tvůrce toho betlému, Knahl kostelník, jej spustil. Za tímto betlemem jsem asi poprvé vstoupil do Knahlova roubeného stavení s dvěma zahrádkami v průčelí a se vchodem mezi nimi, překlenutým tenkráte a léta i po tom jerichem a loubincem. My děti jsme tam chodily o vánocích skoro processím; u Knáhlů nás vždycky rádi viděli a každému houfku ze zasněžené cesty vstoupivšímu spustili betlem, nám tak úžasný. Spouštěl jej buď Knahl sám nebo jeho žena; jejich román jsem vypsal v prvním díle „U nás". Však o nich ještě zase povím, ale již jako o starých, až v kapitole o hronovském divadle.

O vánocích jsem viděl u nás, ale myslím, že jenom jednou, v útlém mládí, také pastýřskou, betlemskou hru. Jednou večer, kdy už louč hořela, vstoupilo k nám do světnice několik synků, mezi nimi ze sousedství Honza Draboňů a Štáfa Rýdlů, synovec „bubákův". Měli širáky na hlavách, nepravé černé vousy z vlásin upravené, vysoké hole v rukou. Těmi tloukli do podlahy, jak obcházeli dole

u kamen a něco hlasitě říkali. Pak stanuli, hovořili, asi dva pak ulehli pod nějakým smrčkem nebo pod zeleným roštím, jež s sebou přinesli a dělali, jakoby spali. Pojednou vyskočili, něco volali. — Více nevím; a z betlemské jejich hry, asi hodně staré, ani slova.*)

Po vánocích masopust, sanice, ostatky, průvody maškar, jak bývaly také jinde. Medvěd v hrachovině chodil a žid, to se ví; jedna z maškar hrála na nástroj už tenkráte před padesáti lety hodně vzácný, na trumarinu.**) Tu měl, nemýlím-li se, Luňák, zajímavá také figura, někdy „hraničkář", „auser", pak také hrnčíř a nevím, co ještě.

Po masopustě půst, smrtelná neděle, topení smrti, o květné neděli „litování" a zase tak v tom kole, jak jsem už vypravoval. Tak se střídaly a vracely svátky a výroční události, staré obyčeje, slavnosti, a při tom za nich všech po celý rok neustálá změna života a smrti, křtiny, svatby, pohřby. Před našimi okny ke kostelu byla jejich cesta.

Chodily křtiny z městečka i ze vsí a svatby také tak, tenkráte velikou většinou všecky pěšky. Šel ženich s první družičkou, šel družba, první mládenec, s nevěstou a za nimi průvod, družičky, mládenci; ti rozmarinu s pestrým fáborem na kloboucích, na prsou. Myrta ještě nepanovala. Šel svatební průvod, a my kluci dělali jsme mu „zábavu", bavili jsme ho, t. j. natáhli jsme napříč cesty šňůru ozdobenou pentličkami a nespustili jsme jí, nepu-

*) Zachovala v opisu. Když tyto paměti vyšly ve „Zvonu", zaslal mi ji p. Josef Jirásek, učitel v Hronově, jehož otec, p. Antonín Jirásek za mladých svých let v té hře hrával a opis její zachoval. Osoby její: Josef, Maria, šenkýř, Konfa, Kuba, Matouš, pastýři, anděl.

**) tromba marina.

stili průvodu, dokud ženich a také družba se nám nevykoupili peněžitým darem.

To bývalo veselé, ale teskně mne vždy dojímalo, když kolem našich jeli nahoru cestou pod lipami k faře pro kněze. Za Regnera a pátera Šulce přiváděli jen holého koně s úzdou. Za mé paměti už nikdo nejel na pěším koni, ani farář Hromádka, ani kaplan Štifter. Ale přijížděli ze vsi na ustrojeném koni, t. j. že měl chomout, postroj i brdíčko v předu u chomoutu přichystané. Kolikrát jsem tak viděl soumrakem nebo večerem koně do vozu připraveného dusat rychlým klusem nebo cválem a na něm vesnického jezdce nahoru k faře pro kněze, aby jel hned k nemocnému.

Nahoře u kostela, u hřbitova, kterýž tenkráte neměl dva vchody, tak jako dnes, nýbrž jediný, nynější větší vrátka, uvázal jezdec koně před zvonicí u košaté lípy k železnému kroužku, do jejího těla zaraženému. Ten kroužek podnes tam trčí; ale už všecek zarostl do kmene a jen vydlabanou jamkou možná ho ještě malý kousek viděti. U lípy čekal kůň, dokud se nepřipravil kněz a nevytáhli z farské kolny povoz, starodávný okroč (vuřt) žlutě natřený. V něm pak farář nebo kaplan sjížděl a žehnal bursou kolem jdoucím, na kolena padajícím. A do šera třásla se zardělá zář staré lucerny u vozu a smutně svítila.

Pohřební průvody mívaly v čele hudbu, hlavně klarinety a lesní rohy, učitele se zpěváky, obyčejně s chlapci a děvčaty. Mrtvé dítě nesli mládenci, ozdobení rozmarinou a bílými, jen bílými pentličkami, na zelených marách s rudým příkrovem. Dospělého na marách černých. Každého nesli, ať mládenci, ať sousedé. Pohřebního vozu tenkráte nebylo.

Jen z přifařených, vzdálenějších vesnic, kdež tenkráte neměli svých hřbitovů tak jako dnes, při-

váželi nebožtíky na fasuňku. A tu kočí neseděl v předu na voze, aniž kráčel vedle koní, nýbrž jel sedě po starodávném způsobu na podsedním. A na voze u rakve nejbližší příbuzný. V zimě přijížděli z vesnic s mrtvým na saních. Jen že ti, kteří byli ze Srbské, ze Zlička, mívali u žebřiny těžkých saní viseti voršouf, neboť ho cestou potřebovali na prohazování zaváté cesty na srbecké, zličské výšině i od „far" dolů, tenkráte sráznou a bídnou cestou nešírokou, kterou tarasívaly vysoké závěje.

Takový býval u nás běh roku a roku po něm a všech dál, roku po roku; tak se měnily, přicházely, odcházely a střídaly tiché veselí, bujná radost, radovánky, smutek a žal, konec všeho.

XVI.

Prošel jsem v tomto vypravování svět vnějších dojmů, kterých jsem zažil za svého útlého mládí. Mnohé z nich hluboko utkvěly v mladé mysli a mocně na ni působily. Nový svět pak začala duši otvírati škola. Prve nežli jsem do ní vkročil, nežli jsem uměl čísti, zabýval jsem se často dvěma knihami. Jedna z nich kalendář. Jeho rytiny mne vábily a poutaly. Jak je dětská mysl obrázků lačna a zároveň jak skromná i vděčná, když se potěší prostým, chudým vyobrazením a zároveň jak bohata je svou vnímavostí a fantasií, když dovede si obrázek často neumělý tak oživit a tak mnoho v něj vložit!

Po dlouhé chvíle jsem prohlížíval obrázky v kalendáři, nejprve v Pražském, Házově, (také Minucí jsme mívali), na deskách z lepenky, výjevy z rol-

nického života, a obrázky vyznačující různými výjevy jednotlivé měsíce v roce, zasněženou krajinu a sanici, sněhového panáka, maškary, sadaře štěpující, setí, žně, česání ovoce, a co všecko bylo. Některé z těch obrázků podnes vidím před sebou, ty na obálce i některé z textu, z illustrací k povídkám. V paměti mně také pevně uvázl obrázek, jehož otisk jsem po létech letoucích uviděl v „Českém Lidu", vyobrazení dudáka s dudami. Nebyl to obyčejný dudák, nýbrž vojenský, kterého míval písecký pluk ještě v prvních létech 19. století. Ten dudák táhl v pluku se synky z Prácheňska a hrával jim na pochodu i v ležení.

Druhá z těch dvou knih byla obrázková, ale bez desek, bez titulu, na nevalném, rukodílném papíře, s rohy zvarhaněnými a zahnutými, švabachem tištěná, s dřevoryty zpodobujícími lva, medvěda, vlka, koně, velblouda, bobra, vydru, rysa i jednorožce a jiné čtvernožce, jakož i ptáky, orla, raroha, také báječného ohniváčka, noha, pelikána, dedka a posléze brouky, hmyz, zeměplazy též i ryby.

Kterak se k nám ta kniha dostala, nevím. Mne zabavovala svými obrázky; než i některé veršíky jsem uměl z paměti dříve, nežli jsem se čísti naučil. Zapamatoval jsem si je, když starší bratr Josef nebo někdo z našich z ní četl nahlas, jako:

Dedek zpíval dudu, dudu,
lenivý nechoď k obědu —

Také jsem její obrázky okresloval, t. j. kopíroval hlavně na okně, na jeho skle. Jako školák jsem v ní čítal a divíval jsem se zvláště báječným její zvířatům, v něž jsem tenkrát, alespoň z počátku, věřil; zvláště jsem se divil jednorožci, nohu, ohni-

váčku, jenž dosáhnuv věku tisíce let, nasbírá dříví, potom na ně sedne a třepaje křídly oheň vykřeše a tak dříví zapálí a sám že v tom ohni uhoří a že z jeho popelu vylíhne se červíček a z toho že do tří dnů vyroste zase pták ohnivý, nový, mladý a ten že pak žije zase tisíc let.

Tato kniha kromě kalendáře a modlitebních knih byla jediná v našem stavení. Bavila všechny mé sourozence tak jako mne. Kam se poděla, nevím. Po létech jsem několikrát na ni vzpomněl a přál jsem si zvědět, co to vlastně bylo, jaké dílo. Když jsem se dostal do Prahy, zeptal jsem se na ni znamenitého znalce staré literatury české, přítele Antonína Truhláře. Bez rozmýšlení, hned mi odpověděl: „Ta kniha má titul: Kniha užitečná a kratochvilná, jenž slove Rada všelikých zvířat i ptactva". A dodal: „Tu dle Melantrichova vydání znovu otiskl Karel Ignác Tham, předmluvu k ní napsal Dobrovský. Vyšla r. 1814."

I chtěl jsem se na ni zase podívat; než odkládal jsem. Až teď, když jsem dospíval k této kapitole, zašel jsem si do Musea. Našel jsem ji, ale jen chatrný exemplář, bez titulního listu, bez předmluvy Dobrovského, silně spravovaný. Než obrázky v ní všecky, počínaje lvem a konče raky. Užasl jsem, jak hrubé jsou ty rytiny, patrně otisky zachovaných, starých štočků ze 16. století, a jak se mně za chlapectví mnohé z nich, zvláště ptactvo, líbily!

Teď jsem zase viděl: u každého zvířete prosou psaná, chudá charakteristika, povaha zvířete, pak veršované jeho proslovení k člověku a veršovaná odpověď člověka zvířeti. A text, slovný otisk původního vydání beze všech poznámek a vysvět-

lení. Co tu bylo nejasnosti pro malého i dospělého čtenáře! Jako na př. když četl v proslovení medvědově:

— — proti ostřihu i dlouhé sudlici
postavím se já i velké palici —

A v odpovědi člověkově:

— pro toť se tebe poněkud obávám,
— zč pak i Rožďalovský ošip(?) v ruce mám —

nebo když kniha citovala Cicerona i „Demokryta mudrce", Plinia, Lactantia, Firmiana.

Ale přece to čtení zajímalo, zvláště svými zprávami pohádkového rázu o ptáku foenixovi, o jednorožci, o nohu, křídlatém zvířeti tak silném, že sedláka i s koněm do zobáku popadne a uletí s ním tak jako luňák s kuřetem, o pelikánu, kterak krví svou oživuje zahubená svá mláďata, o rysu, jenž „takovou povahu má, že skrze tu vůni chutnou, kterouž z úst vydává, všechna zvířata se k němu hrnou, krom draka; ten když jeho vůni učije, tehdy vleza do jeskyně, zlostí zdechne." To si dnes opisuju pro připomínku a na ukázku toho báječného prvního přírodopisu svého, jenž méně poučoval, za to však více slovem svým bavil, fantasii podněcoval a svými obrázky tak často a dlouhé chvíle mne poutal.

Po obrázkové knize pak tabulka s abecedou, základ všeho, a s ní cesta na vršíček do školy nedaleko fary, do staré školy, které dnes už není a na kterou si rád vzpomínám. Pokud jsou zprávy, byla první škola hronovská ve farní budově, v dřevěném, patrovém stavení opuštěném; nemělať hronovská fara od časů bělohorské bitvy faráře, jako sta jiných, pro nedostatek katolických kněží. I pak to tak

zůstalo, mimochodem řečeno, až do časů císaře Josefa II. Do té opuštěné, staré fary nastěhovali v Hronově za rychtáře Jiřího Matyska, z čísla nyní 17., školu právě založenou nebo zas obnovenou.

Zajímavo je, že se stalo právě r. 1651, kteréhož roku začali v královéhradeckém kraji systematicky obracet nekatolický lid na víru katolickou hlavně missiemi a kdy zavedeny také zpovědní lístky. To vše se stalo za duchovního komissaře, probošta kapituly Staroboleslavské Rudolfa Rodra z Felsburka. Tenkráte nebylo v Hronově kněze, ani nynějšího kostela; jen presbyterium jeho nynější tenkráte už stálo jako gotická kaple. Zádušní les táhl se s vrchu přes nynější pole až k ní, až k jejímu hřbitůvku, u něhož končil hustou březinou. Opuštěný kostelík stál u ní samé, takže se mu říkalo „kaple v březinách".

Stál opuštěn a scházel; břízy pak už nerostly jen až skoro po sám jeho práh; jedna se uchytila i na něm, na kostelíčku, a zelenala se tam jako pero za schátralým, potrhaným kloboukem šindelové střechy. Po časích ji uťali, ale pařízek její pak ještě dlouho zůstal nad klenutím.

Opodál „kaple v březinách" stála ta dřevěná fara patrová, pak škola. V jedné jizbě byla třída, ve druhé bydlil učitel; ostatní místnosti pronajaty různým nájemníkům. Stará však, sešlá fara dlouho za školu nesloužila. Po třiceti létech r. 1688 prodali ji na rozboření; deset kop míšeňských všeho všudy za ni stržili. Ještě téhož r. 1688 vystavěna nová škola, také dřevěná, na zádušním sadě nákladem 90 kop 3 grošů 1 denáru. V té škole měl jizbici vymíněnu také farář z Náchoda, kdykoliv by přijel za svou službou do přifařeného městečka. Na vytápění a osvětlování té světničky dostával učitel

ze zádušního lesa prvotně 4, pak 6 sáhů polenového dříví a borovici na louč.

Do této dřevěné, nízké školy pod šindelovou střechou, o jediné třídě či klase, jak jsme říkali, vystavěné r. 1688, jsem chodil také já.

Od r. 1765 až do r. 1832 učitelovali tu členové rodiny Knahlovy; rodina ta před tím působila v Oupici, jak svědčí sbírka zpěvů na květnou neděli a na velkonoční týden, kterouž napsal pro oupický farní kostel „Joannes Knahl, cantor organistaque ejusdem loci". Poslední učitel z tohoto rodu Jan Knahl zemřel schvácen cholerou r. 1832. Jeho bratr Antonín byl hodinář a kostelník.

Po smrti Jana Knahla stal se rektorem školy František Černý, před tím v Chválkovicích působivší. Zemřel v Hronově r. 1852. Čtenáři „U nás" se snad na něj pamatují. Jedna z jeho dcer provdala se za mého strýce, matčina bratra, Josefa. Nešťastné pak manželství, jež vyštvalo strýce z domova. Smutný, maloměstský román, smutně končící v cizině. Druhá dcera učitele Černého vzala si za muže učitele Šimka, jenž posléze na Hořičkách působil. Jeden z jeho synů byl do nedávna ředitelem jedné z pražských německých reálek, úplně zněmčilý. Syn učitele Černého, František, výborný hudebník, odešel do Ruska a stal se po čase professorem na konservatoři v Petrohradě, řízené A. Rubinsteinem. Černý napsal mnohé salonní skladby klavírní a vydal ruské národní písně pro mužský sbor. Zemřel v Petrohradě r. 1890. Pamatuju jej od svých studentských let. Skoro každého roku přijel o prázdninách do Čech navštívit sestru; po každé přišel také do Hronova, kdež měl hrob svého otce a kdež strávil svá chlapecká léta.

Když učitel Černý zemřel, měl správu školy od května do září r. 1852 Vendelín Sagner, který v Hronově působil jako podučitel od r. 1850. Narodil se r. 1824 v Kunštátě okresu Rychnovského na panství Kvasinském. R. 1842 odbyl si ve Dvoře Králové učitelský kurs německý, r. 1843 český. Na podzim t. r. dostal se za podučitele do Červeného Kostelce. R. 1847 odebral se na varhanickou školu do Prahy, kdež pobyl až do r. 1850, kdy na podzim ustanoven byl za podučitele v Hronově. Ten byl můj první učitel.

XVII.

Ten mně, šestiletému, když mne k němu do školy přivedli, kdo, určitě nevím, myslím však, že matka, hladil hlavu, pěkně na mne mluvil a vtiskl mně pak do ruky stříbrný peníz, hodně veliký, jak se mně tenkráte zdálo. Ten peníz byl jako na milou uvítanou, jak ho rodiče tenkráte učiteli dávali pro své děti, aby vzbudili chuť chodit do školy. Bylať škola tenkráte leckde dětem ještě „pro trápení", jak na jedné škole v naší krajině bylo i napsáno, že je vystavěna „učiteli pro soužení a dětem pro trápení".

Metla leckde panovala i rákoska, a leckde byla hlavní methodou vychovatelskou i učitelskou. A nerozumní strašili doma v rodinách děti: „Počkej, až přijdeš do školy, tam tě budou řezat." Proto přemnohé děti, když je vedli poprvé do školy, plakaly, křičely i bránily se a vzpíraly.

Nepamatuju se, že bych byl měl ze školy strach. Doma mně nikdy nehrozili školskou hrůzou a nic jsem také neslýchal o přílišném, ukrutném bití v naší škole. Mám nejasnou vzpomínku, jako bych byl šel

nahoru do školy s velkou zvědavostí, jak tam bude a ne bez žádostí, být už také školákem.

Na místech nynější zděné školy stál krajinový plot školské zahrady, rozkládající se od tehdejší dřevěné školy na vršíčku svahem dolů a k cestě ke kostelu, až do místa nynější školy. Nedaleko toho plotu vznášela se koruna starého ohromného javoru, tak jej mám v paměti, vysokého a mohutného kmene. Stál opodál lip, pod kterými se šlo nahoru ke kostelu. Od javoru v pravo vedla cesta mezi farskou a školskou zahradou nahoru k dřevěné škole, stojící za farou v rohu školské zahrady. Po té všude dost ovocných stromů, jabloní, hrušek a sliv, svahem dolů i u školy samé; u té také vysoké třešně. Dnes ta cesta mezi řečenými zahradami zmizela, dnes už jen plot mezi nimi.

Škola sama, jak už řečeno, roubená, obílená, pod šindelovou střechou, nijak se nelišila od dřevěných příbytků v městečku. K západu, dolů do zahrady a k městečku hleděla okna učitelova bytu, k východu do pole ve stráni, kdež nyní nový hřbitov, a k „farám" třída a vedle ní sednička pomocníkova. Síň byla dlážděna placatými kameny. V bytě učitele Sagnera, to již anticipando vypravuju, viselo několik litografií, podobizny hradeckého, myslím, biskupa, snad také arcibiskupova, a nějakého vikáře, nemýlím-li se. Bylať tenkráte škola pod kněžskou správou.

Tyto kamenotisky mne hrubě nevábily; za to víc a mocně dva jiné obrazy v rámu ze zlacených lišt. Na jednom z nich, na tonované litografii, starý pastýř a chlapec mu u nohou u stáda ovcí nedaleko starého kostelíka modlící se podvečer o klekání. Na druhém veselý průvod dětí a učitele v staro-

dávném kroji v jejich čele hrajícího na flétnu. Průvod ubírá se bukovým lesem prozářeným paprsky májového rána. Jak se mi jen událo, buď že jsem přišel ze třídy do učitelova bytu pro housle na stěně visící nebo pro noty nebo za jinou příčinou, pokaždé jsem se „omrkl" u těchto obrazů; tak se mně líbily, tak mne lákaly. Dnes už vím, že i ta litografie i ta rytina byly praemie Krasoumné jednoty, kopie obrazů „Pastýřova večerní modlitba" od Morice Lotze a „Májový den" od H. Boettchera, jak mně přítel K. B. Mádl ochotně zjistil.

Síní se šlo nazad ke kolni a chlívku a dále zahradou k haltýři se studánkou dobré vody, kamž jsme my školáci chodívali v létě se napít. Ta studánka zůstala dnes jediná ze staré školy. Ze síně vcházelo se do třídy dosti prostorné. Okna v boku obrácena k farské zahradě, okna v čele k poli ve stráni. Nade dveřmi ve třídě obraz na dřevě malovaný na slova: „Nechte maličkých přijíti ke mně —". Na protější stěně rytina milosrdného Samaritána. U dveří v levo u okna černý učitelův stolek, v koutě tmavá skříň polozasklená. V ní dole různé partesy, nahoře knihy chudé tenkráte školní bibliothéky; v ní také dvě tajemnosti pro nás: první „zlatá" kniha, do níž se zapisovala jména praemiantův a jež se ze skříně vynášela na světlo jen o velké, veřejné zkoušce, druhá „černá" kniha, do které prý se dostala pro věčnou hanbu jména ničemných žáků. Než této knihy jsme nikdy nespatřili.

Nedaleko učitelova stolu u stěny stál, ale jen první rok, myslím, co jsem chodil do školy, starý a sešlý spinet černý, jenž kovově, slabě zadrnčel, když jsme se dotkli jeho kláves.

V pravo ode dveří kamna, před nimi stojan

s dřevěnou, černou tabulí. Druhá, z černého plátna pro krasopis visela na stěně. Tabule nelinkovaná; linky dělal učitel vždycky před psaním provázkem křídou natřeným. Později se objevily na stěnách také obrazy rostlin a hub. Ostatek prostory zabírala „škamna", školní lavice, ve dvojím šiku. V levém, hledíc ode dveří, sedala děvčata, v pravém hoši. Ach, těch lavic nenatřených, starých, pořezaných, pokančených, nepohodlných! Kolik generací přede mnou vysedělo v nich svá školská léta! Snad i můj děd i bába má. Lavice ty neměly kalamářů. Ty jsme si nosili sami, skleněné nebo kostěné na zabodnutí. Přemnozí měli jen lahvičky, jak je doma sebrali; do školy je obyčejně nosili uvázané za krček na knoflíku svého kabátu.

Knihy školní tenkráte příliš netížily žáka. Začátečník měl tabulku s abecedou a břidlicovou tabulku na psaní, učenec druhého stupně slabikář; nejvyšší nosili čítanku, katechismus a jednou týdně, nemýlím-li se, také biblickou dějepravu. Sešitek na psaní byl dosti vzácná věc. Zpravidla si každý koupil arch papíru, který složil do osmerky, strčil do knížky a ve škole pak před hodinou podal jej učiteli, aby mu stránku, dvě vylinoval. A pan učitel sedě u černého stolku, linoval stránky žáku po žákovi s neobyčejnou rychlostí a dovedností.

Psací náčiní bylo: tužka v bílém, laciném dřevě, která se pořád lámala, nebo „olůvko" beze dřeva. Nosili jsme je v kulatém, dřevěném „pírníku" nebo jen do knížky zastrčené. Pero již ocelové; než i brkem ještě psali. Jmenovitě vesničtí nosili si brky, a ty jim učitel před hodinou ořezával na péra. Za to ořezání dostal obyčejně brk. Té umělosti učitelově jsem se neobdivoval tak, jako jeho perořízku. Co byla má kudla a pak i prostý „šňapáček" o jarmarce kou-

pený proti té bílé, jedovaté čepeli perořízku! Míti tak ostrý nůž, byla tenkráte velká, nesplnitelná touha. Pijavý papír, za oněch let ještě hrubý, šedivý, byl v naší škole vzácností. Kaňky se slizovaly jazykem, písmo se osušovalo posejpátkem nebo škrabalo se na ně s obílené stěny vápno.

A málem bych zapomněl na postrach školy, na rákosku a na metlu. Rákoska ležela zpravidla na černém stolku učitelově, metla odpočívala na skříni. A většinou jen odpočívala, neboť užívali spíše rákosky. Než i její vláda u nás za mé paměti nebyla přílišná a zlá.

Tak to vypadalo u nás ve škole. Když mne do ní poprvé vedli, nesl jsem si abecedu přilepenou na lepence. Buková tabulka s držadlem a s namalovaným kohoutkem, jak ji před tím nosívali, byla za mých časů již vzácností. Ale viděl jsem ji také ještě ve škole a ne jen jako učebný prostředek, ale také jako zbraň a štít, to po škole, když ten malý „mistr abeceda" se jí v chumáči bojovně oháněl a hlavy svých kamarádů tím bukovým prkénkem hladil. Tím byla znamenitější nežli naše lepenkové bez držadla, kterými se nedalo bojovat, které se mohly z dlouhé chvíle jen ohryzovat, jak nejeden z kamarádů činil.

První dojem, když mne poprvé uvedli do třídy, byl dojem zmatku. Přede mnou třída plnička dětí, děvčat, hochů menších, větších i dost velkých; vše mně připadlo jako velká spousta, v lavicích, u nich, u stolku učitelova, kdež se tlačil celý houfec. A odevšad šum, bzukot, smíšený, hlasitý hovor. Vyvaloval jsem asi oči a ztuhl jsem. Vím, že mne učitel Sagner hladil po hlavě, že se ke mně naklonil a na mne mluvil. Pak mne vzal za ruku a zavedl mne do první lavice, před kterou už nic

nebylo. Tam seděli abecedáři. Za nimi pak ti, kteří měli slabikář, kteří slabikovali; za těmi žáci dospělejší, čtenáři, kteří psali, počítali. Tak to bylo i v druhém, dívčím šiku.

Mému prvnímu učiteli Vendelínu Sagnerovi bylo tenkráte, r. 1857, třiatřicet let, jak nyní si počítám. Byl muž vysoký, pěkného obličeje, vždy pečlivě učesaný s lehkými „šístkami" tmavých vlasů do spánků; nosil na krku černý, hedvábný šátek s uzlem do předu, s límečky bělostné košile nebo náprsenky přes šátek přeloženými. Nepamatuju se, že by býval kdy mrzut a také žádná scéna mi nezůstala v mysli, že by byl vybuchl prudkým hněvem, jak jsem potom nejednou uviděl na učiteli v Němcích. Naopak, svěží, usměvavá jeho tvář se mně vybavuje a že si také někdy zažertoval. Rád si na něj vzpomínám a vděčně za jeho učení a také za to, že on první sytil mou touhu po čtení, že sám odbíraje hodně knih, mně z nich mnoho půjčoval.

Začal mne učit abecedě. Ale jednoho dne vstoupil k nám do třídy jiný učitel, ne tak velký jako pan Sagner a starší nežli on. Vypadal bledě, churavě, a jak stál před lavicemi, mluvil slabým hlasem tak tiše. Přišel pak, myslím, ještě jednou. Že bych jej byl kdy před tím nebo pak jinde viděl, nepamatuju se. Jistě pořád stonal.

Byl to Jan Nývlt, nástupce Fr. Černého ve školní správě hronovské od r. 1852. Když já jsem začal chodit do školy, už neučil pro nemoc. A nedlouho po tom, r. 1858 zemřel v Praze po operaci krku. Dnes vím, že byl jistě snaživým, onačejším mužem, když požíval důvěry osvíceného Jos. Regnera. Na jeho vybídnutí přeložil z němčiny dva spisky praktické, jež vyšly tiskem.

První byl: „Hlohový plot aneb ouplné ponaučení, jak se při malých výlohách vyvedsti dá živý 150 a více let trvající plot. — Původně sepsané od Jiřího šlechtice z Šenku, c. k. setníka na odpočinutí. — Přeložením Jana Nývlta, školního pomocníka v Dřevíči na Náchodsku. V Praze a Hradci Králové 1837. Písmem a nákladem Jana Hostivíta Pospíšila." Při spisku čtyři rytiny. V předmluvě praví Nývlt mimo jiné: „Povbuzen jsa od svého příznivce, velebného pana faráře Hronovského Jozefa Regnera, zčeštil jsem toto ponaučení, by naši vlastencové jeho lépe použiti mohli."

Druhý spisek je: „O lnu, jeho setí, připravování a předení podle způsobu přádelní školy v Adersbachu (Zámrsku).*)" Spisek ten sepsal původně německy Marek Teller, ranhojič hronovský, Žid, o němž také v „U nás" je zmínka, a jenž jako doktor lékařství zemřel v Praze. Jan Nývlt přeložil jeho dílko a vydal je zase „písmem a nákladem Jana Hostivíta Pospíšila v Hradci Králové" r. 1846, ne již jako „školní pomocník" nýbrž jako „školní učitel" v Horní Radechové. Překlad je věnován Josefu Regnerovi — „oudu a jednateli společnosti k rozšíření průmyslu v Čechách, horlivému všeho dobra podporovateli, děkanu v Náchodě".

Nývlt vysvětluje v předmluvě, proč ten spis Regnerovi připisuje, protože Regnerovým přičiněním bylo osm přádelných škol na panství náchodském založeno, „v městysu Hronově ve Dřevíči, v městysu Kostelci,**) v Horní Radechové, v městečku Oupici, na Hořičkách, v městě Náchodě, v městečku

*) Vzornou tu školu, na kteréž se učilo zpracovávati len po způsobu Vestfalském, založil Ludvík šlechtic Nádherný. Na škole působil Jindřich Wiesbrok, Vestfalčan.

**) v Červeném Kostelci.

České Skalici nad Úpou," a protože jeho (Regnerovým) „vyoučinkováním" zemská vláda přispěla, aby se chudým přádelníkům mohl len opatřovat a napřadená příze ihned vyplatiti. —

„Ano i mně se od Vás, důstojný pane, stalo povzbuzení, bych toto dílko podnikl," dodává Nývlt.

Ten byl vlastně první spisovatel, kterého jsem viděl a s kterým jsem, jak tak, přišel do styku. Jako vybledlé zjevení starosvětského učitele jej vidím, jak stojí před velkou třídou dětmi přeplněnou, v tmavé, ke krku zapjaté vestě, s „půlkou" na krku, v hnědém kabátě úzkých rukávů, bledý, starý, churavý učitel. Asi dvakráte k nám přišel, a jeho vážný zjev, jeho tichý hlas přemohly šum bujné třídy. Víckrát jsem ho již nespatřil. Jeho četná rodina zůstala v Hronově. Měl jedenáct dětí; z těch bylo, když zemřel, šest nezaopatřených. —

XVIII.

Tabulku, abecedu, jsem brzo zmohl a záhy také začal jsem kamínkem malovat písmenka na břidlicové tabulce v dřevěném rámu. Z těch dob mám určitou, jasnou vzpomínku, že jsem jednou, vrátiv se ze školy, usedl doma na síni na práhu a jak jsem napsal i, že jsem s tou literou hned běžel k matce pochlubit se. Taková maličkost uvázla v paměti, ale mnoho jiného z těch prvních, školských dojmů jako když spláchne; zmizely na dobro. Tak také mnoho jmén mých prvních spolužáků a spolužákyň, ač jich pamatuju slušnou řadu; jmen kamarádův, chlapeckých, více nežli dívčích.

Myslím, že záhy jsem postoupil mezi slabikanty. Tenkrát ještě neučili hned čísti, nýbrž když děti

znaly abecedu, slabikovaly. Tak jsem také skládal slabiky sám nebo společně, někdy unisono, s celým sborem slabikantů: em-á-ma-máma, be-á-ba-bába.

Do roka, to jsem už byl mezi čtenáři, stala se nám dětem ve škole událost. Jednou dopoledne (dnes dodatečně jsem si mohl zjistit, že bylo 16. září 1858), vstoupil do naší třídy, právě když nás učitel Sagner učil, mladý muž tmavých, hustých vlasů, černě oblečený; na krku neměl „půlku" ale mašli z uzounké, černé kravaty, ba spíše pentličky. Zdál se mně mladým, ač přece ne tak, jak skutečně byl. Dnes vím, že mu bylo tenkrát sedmnácte let.

Vstoupil, na učitele Sagnera se obrátil, hovořil s ním, pak, myslím, že se dobře pamatuju, Sagner odešel, a mladý pán nedělně oblečený zůstal s námi a začal nás učit. Nový učitel — ne, učitel ne, ale „spomocník", jak jsme hned pochopili a usoudili. Byl to pomocník, jak se tenkráte říkalo, Karel Janků z Hořiček, jenž toho dne nastoupil nejen v Hronově, ale svou učitelskou službu vůbec, dnes řídící učitel ve výslužbě a můj starý, dobrý přítel. Tenkráte začal u nás za dob, kdy staří lidé ještě říkali školnímu pomocníku „mládenec" nebo „učitelský", kdy tito „mládenci" přilepšovali si záhonem, dvěma, když jim je ten onen hospodář z ohledu na své dítě do školy chodící půjčil a osil lnem nebo vysázel brambory, aby si po žních, po sklizni z toho záhonu nebo dvou záhonů mohl pan „spomocník" rozhojnit svůj chudý důchod.

Janků přišel do Hronova, poslán byv sem vikářem Körnerem v Červeném Kostelci. Já chodil do hronovské školy až do r. 1862. Do září toho roku působil K. Janků v Hronově, odkudž se dostal na Hořičky, do svého rodiště, pak za učitele do Žďárek u Hronova, odtud r. 1872 za řídícího do Provo-

dova pod staroslavnou branou zemskou na Dobeníně, do míst bývalého dějiště bitvy „u Náchoda", o níž pak také psal, jsa jejím výborným znalcem. Nám byl milým učitelem. Rád si vzpomínám na jeho vyučování.

A tehdá bylo hrubě těžké a namáhavé. Těžké ve třídě, kde seděla spousta žactva, z městečka, z Hronova, ze vsí, ze Zbečníka, Žabork, ze Zálesí, chlapců a děvčat nejrůznějšího věku, kdy v jediné třídě bylo vlastně tříd několik. A pomůcky skoro žádné. Dříve se zakládalo všecko učení ve čtení, psaní a počítání; my měli už také leccos ze zeměpisu, dějepisu i přírodopisu.

Pamatuju se, že to, co jsem ve škole slyšel o Přemyslovi Otakarovi II., jsem si doma napsal, sedě na stoličce u truhly, ač nám to napsání nebylo uloženo. To snad jakýs pud spisovatelský mne k tomu hnal. A u té truhly sepsal jsem jednou za těch školáckých let všelijaké pověry, o nichž jsem doma slýchal. K tomu mne přiměl článek v kalendáři, obsahující řadu lidových pověr. V přírodopise mne zvláště jednou upoutalo — historické vypravování. Učitel, myslím, že Sagner, vykládal nám o bolehlavu. Při tom pověděl o Sokratovi, jak byl odsouzen na smrt, jak mu přinesli číši jedu bolehlavového, jak ji vypil a statečně umíral.

Tenkráte jsem poprvé slyšel o Sokratovi, a přirozeně ne mnoho; ale to čistě lidské, ta jeho odhodlanost, statečnost, jeho neblahý osud a smrt mne dojaly; naslouchal jsem s takovým účastenstvím, že po dnes na to pamatuju.

Nejeden z mých spolužáků z hronovské školy odešel už na věčnost a odpočívá na hřbitově svého rodiště nebo i v cizině. Z mých nejmilejších, Josef Wölz, zatoulal se daleko do světa. Nejstarší jeho

bratr Augustin, učitelský pomocník, vystěhoval se do Ruska, kdež v Petrohradě si založil obchod. Ten časem tak rozkvetl, že jest dnešního dne jedním z předních závodů petrohradských. Nyní jej vede František Wölz, jenž jako bratr Augustin pamatoval na hronovskou školu peněžitým darem. Starší jeho bratr Josef, můj spolužák, odebral se před ním za bratrem Augustinem do Ruska. Matka jejich zůstala v Hronově a skoro denně stavovala se po mši u nás, hodná, dobrá žena, až na pozvání syna Augustina vydala se také na Rus, v hronovském, staromodním kroji, v kabátku s varhánky a s „plackou" na hlavě.

Syn její Josef nezůstal při obchodě bratra Augustina. Nyní má statek daleko ve východním Rusku, za Volhou, nedaleko asijských hranic, v samarské gubernii. První léta, když odjel z Hronova, jsme si často psali, a ještě, když jsem byl v Praze na universitě, docházely jeho listy, na něž vděčně vzpomínám. Pak jsme se i uviděli. Josef přijel po létech do Hronova. Aby také se mnou se setkal, vypravil se odtud do Litomyšle, kdež jsem učil na gymnasiu. Málo která návštěva mne tak potěšila, jako jeho. Silně už zadrhoval rusky a těžko mluvil ve své mateřštině. Vypravoval mně o své ženě, Rusce rodem, o své četné rodině, o svém statku a životě. Polí má, že je třeba na koni je objíždět. Před rokem mi zase psal. Ale to už jen rusky.

Kollegyň z obecné školy hronovské měl bych také pěknou řadu. Jedné z těch spolužákyň jsem se divil hned, jak jsem jako abeceda překročil školní práh: to pro její velikost. Jako nevěsta mně připadala, Eva Denigrová ze Zbečníka. Urostlá, statná, ne jako školačka, vysoko vynikala nade všecku třídu, tak jako strom nad křovisky. Však také, ne-

mýlím-li se, záhy po té, co školu vychodila, se provdala.

Měli jsme tedy v Hronově jako všude tenkráte koëdukaci. Nepamatuju se na nic, co bych proti ní mohl uvést. Snášeli jsme se s děvčaty dobře, nebylo žádné závady, ba zdá se mi, že nás hochy ta společnost pobádala, abychom v učení nezůstávali za sousedkami. Sice říkali o tom, onom, že chce Tonku, Pepičku, tu, onu; ale byly to dětské žvátory hlavně na poškádlení toho kamaráda. Byla-li kde jaká dětská příchylnost, projevovala se tím, že si hoši s děvčaty vyměňovali, nebo si posílali obrázky, hlavně svatých, ty nejhezčí ze svých sbírek, zvláště patronů a patronek, černých i kolorovaných.

Co rok měli jsme ve škole několik Němců a Němkyň. Bývali v Hronově buď „z platu" nebo „na handl". Toto vyměňování dětí, aby se naučily druhému, sousedovu jazyku, dálo se tenkráte hojněji nežli dnešního dne. Děti z Hronova chodily „do Němec", do Starkova, do Broumova nebo i do vsí v broumovské kotlině, a za ně přicházely děti německé. Nebyly to jen děti z města, kdež jmenovitě v obchodech potřebovali českého jazyka; i sedláci z Broumovska dávali své děti, chlapce i děvčata, „na handl". Rovněž z Pruska, především z Radku*) a z Vambeřic přicházeli k nám naučit se česky, hoši i dívky, a za ně tam chodili od nás výměnou. Ti pruští Němci dávali děti do Čech proto, poněvadž jim prospívala znalost češtiny, když Radkem pro-

---

*) Radek, Radkov (Wünschelburg), město v Pruském Slezsku. R. 1425 dobyli ho Sirotci vedení knězem Ambrožem Hradeckým. O tom, jak naložili s kněžími z Radku, jak jeden z obou kaplanů se zachránil přestrojen jsa za ženu, zachovala se zajímavá paměť. Viz Palacký: Dějiny III., 2., str. 232—234, vyd. r. 1877.

cházely do Vambeřic hojné poutnické houfy z Čech i z Moravy.

Ve škole jsme se s Němci dobře snášeli a mimo školu také. Nějaký posměšek sem, posměšek tam a nějaká pračka z nich nerozhořčily ani jich, ani nás, abychom za chvíli nebyli zase dobrými kamarády. Nejobyčejnější pokřik na Němce je znám:

Němec brouk,
hrnce tlouk',
pod polici házel,
že byl velký blázen —

Když několik hochů německých spolu po německu hovořilo, škádlili jsme je: „Němci rachaj', bude brzo pršet." Nebo jsme se jim smáli, že neradi kyselo,*) žertem o tom Němci, jak odpověděl, když ho volali, aby šel snídat, že mu vystydne kyselo: „Bolí láva —", ale jak hned zapomněl na bolení hlavy, když dodali, že kafe také, a jak ochotně vykřikl: Ned, ned! (Hned.) Tak jsme Němce zlobívali: pak když jsme přišli do Němec my, splatili nám to tam, jiní, a důkladně, citelně.

Také jsem tak na Němce volával; ale pro jednu Němkyňku jsem jednou dostal, ne že bych jí byl ublížil, ale protože k vůli ní jsem se začal všedního dne obouvat. Jako velká většina dětí u nás chodil jsem doma i do školy bos. A ta Němkyně, která mi nějak padla do oka, měla pěkné botky i všedního dne. A já se pojednou začal ostýchat před ní být bos; proto jednou, nežli jsem se vypravil do školy, narazil jsem tajně boty, jež jsem jinak nosil jenom v neděli a ve svátek. Jednou se mi podařilo, po druhé mne stihl otec, právě, když jsem chtěl úkrad-

*) Polévka z kvasu do vody zavařeného.

kem z domu upláchnout. Bylo zle, náhlá bouřka. — Co že je, nač mám boty, proč jsem je obul, co že nejdu bos, jako jindy. — Já mlčel; trpěl jsem pro tu Němkyni. Ale nejhorší bylo, že boty musily s nohou, a že bos musil jsem do školy. Zahanben stoupal jsem mezi farskou a školskou zahradou ke staré škole, kdež jsem rychle vklouzl do lavice. Němkyně, rozumí se, nezvěděla také nic; vždyť jsem s ní, pokud se pamatuju, vůbec ani nemluvil.

O vyučování v hronovské škole, o jeho osnově a postupu nemohl bych dnes už skoro nic říci. Nepamatuju se dobře. O sobě vím také jen celkově, že jsem se dle všeho snadno učil a ne špatně, protože jméno mé se dostávalo, myslím, že každého roku, do „zlaté knihy"; toho jsem si také vědom, že jsem žárlíval na spolužáka Havla, jenž se velmi dobře učil. Byl z dolejšího konce Hronova. Dostal se, jak jsem se později dověděl, posléze do Vídně a tam snad umřel. Býval hodný, milý hoch.

Kreslení jsme na škole neměli, ale také ne němčiny. Ta se pěstovala přede vším tím „handlem", anebo také „na privátě".

Na ten jsem nejprve chodil k mladému poddůstojníku od myslivců, jenž jako chlapec vychodil nějakou vojenskou školu a přišel domů do Hronova na delší dovolenou. Učebna byla v jeho bytě, v dřevěném domku s podsíní, nyní Felgrově, v jizbě, ve které kdysi vládl i zemřel přísný komisar, známý z „U nás". Ten mladý poddůstojník byl jeho syn. Jak v té někdy komisarově vybílené světnici vypadalo, jaký měla nábytek, na to se jasně nepamatuju; za to však na obrazy, na kolorované rytiny plné figur, rytířsky oblečených, v baretech, v šatech divně provlačovaných. — Už tenkráte, jako hoch, jsem vyrozuměl, že všechny ty obrázky patří k sobě. Dnes

vím, že ten cyklus zpodoboval historii Viléma Tella. Hrdina a bojovník za svobodu v bytě takového absolutisty a bezohledného, policejního správce...

Tam, do komisarova někdy bytu, jsem chodil jenom na čas. Můj první učitel němčiny odjel z Hronova, tuším, opět na vojnu. Otec mně pak vyhledal jiný „privát". Měl jsem jej u pana pomocníka, K. Jankova. Nevím, kolikráte týdně mne učil; ale hodina byla pokaždé po škole, po čtvrté, ve třídě, když všichni odešli. Na tento privát chodil jsem posledního svého roku na hronovské škole, kdy už bylo rozhodnuto, že po vagacích půjdu do Němec. Nový můj učitel mne pečlivě vyučoval. Dobře se pamatuju, jak mně bylo v Němcích všecko tuze vhod, čeho jsem u něho získal.

Školní rok trval tenkráte až do konce července. Když se blížil jeho konec, nastávaly přípravy k veřejné zkoušce. Opakovalo se učivo, pak, to již bylo pro nás jakýmsi svátkem, psaly se předpisy, abychom ukázali, kterak jsme prospěli v krasopisu. Každý žák musil sobě ve škole koupiti (za krejcar) velkou škartku pěkného papíru pro krasopis nalinkovanou, a na té psal dle předpisu, jak nejlépe uměl. Zkazil-li ji, nebo začernala se mu na ní kaňka, musil si koupit jinou škartku a začíti znova. Dost bylo s tím trudu a bázlivé opatrnosti za parných, letních odpolední; než také uvolnění, neboť jinému se v ten čas neučilo. Napsané škartky spořádal pak učitel dle jejich povedenosti, sešil v sešit, jehož hřbet polepil barevným papírem, a napsal titul. Sešity tak uspořádané předložil o veřejné zkoušce vikáři a všem pozvaným hodnostům.

Zvony se rozhlaholily, když vikář odpoledne dojížděl pod lipami vzhůru k faře. Tak jej slavnostně vítali. Druhého dne ráno po mši brali jsme se my

školáci a školačky, všichni v nedělních šatech, z kostela pod farskou zahradou hrubě vydlážděnou cestou (dnes jí není, farská zahrada se o ní rozšířila) a pak kolem farské zahrady nahoru do školy.

Tam všechno vysmýčeno, vybíleno, vydrhnuto, práh i podlaha; jen lavice zůstaly ve své dekoraci zakančené, ve svých ornamentech a řezbách kudlou za kolik generací pořízených. Na černém učitelově stolu červenomodrý ubrus z činovatiny s vetkanými myslivci, jeleny a stromy; na stole váza s kytkou, hlavně růže a „pána Ježíše viasy".*) Kolem po stole svazky předpisů, „zlatá" kniha a jiné.

Sad, stavení, všecko plno záře, plno zlatého světla; farská zahrada hořela barvami květů, školská samá zeleň — krásné, svěží ráno letní. Nám však nebylo tak volno a veselo jako jindy. Napjetí v nás i strach. Na síni ve škole bubny, kotle z kostelního kůru, na intrády, Vinca hrobařův u nich s paličkami v ruce. Již to začne. Budou dávat veřejně, přede všemi otázky, budou čísti ze „zlaté knihy". Budeš-li tam, a na kolikátém místě. Napjetí i šum po všech lavicích, šum venku na síni, odkud vstupovali hosté, rodiče školáků, všichni svátečně oblečeni tak jako učitel a pomocník —

V tom intráda na síni, bubny víří, trouby hlaholí jako na kůře o velikých svátcích. Vstupuje vikář, bělovlasý, důstojný zjevem a milý tváří, Charvát se jmenoval, za ním farář Hromádka v paruce (tenkráte jsem myslil, že má takové divné vlasy), za ním pan páter Štifter, náš katecheta; všichni tři v klerikách, jenže ne stejných. Všiml jsem si, že páter Štifter nemá takového límce přes ramena na klerice a takových křídel na rukávech. Za kněžími školní dozorce, strýc Zejdl —

*) Ozdobná tráva s bílými pruhy.

Intráda dozněla, šum se utišil, zkouška se začala. Zkoušel pan páter (katecheta jsme neříkali), zkoušel učitel, pomocník; také vikář dal sem tam otázku. A když leccos bystrého i naivního, veselého i hloupého pověděno, když mnoho potu za celé dopoledne setřeno, zjevila se „zlatá kniha", ozvala se jména vyznamenaných a na síni kotle, do nichž bil Vinca hrobařů. Praemianti a praemiantky musili před lavice, aby dostali praemium, po knížce, po rytině. A zase šum, zase intráda, teď odcházejícímu vikáři; mačkanice u dveří a tu tam i pláč zklamaného, neuznaného žáčka, zanikající v tom hluku a ruchu. Se zvonice hlaholí poledne; ze staré, obílené školy hrne se dolů mezi zahradami pestrý proud, pohnutý, vzrušený.

Jak jsem já byl dotazován, jak jsem odpovídal, na to se již, věru, nepamatuju, ale na to, že jednou byla také má matka na zkoušce a že, když jsme vycházeli ze školy, mne pohladila a že měla radost.

Prázdniny pak trvaly čtyři neděle, až do prvního září.

Za těch školáckých let zastával jsem také funkci ministrantskou. Latina ministrance dost mne soužila, nežli jsem se jí naučil; dlouho a často jsem mlel v ústraní a brebentil: „Introibo ad altare dei — introibo — či „introjbo", jak jsme vyslovovali — nežli jsem mohl k oltáři a tam pak všecko plynně, ale ovšem také jen mechanicky a řemeslně odříkával. Ministroval jsem ve všední den i v neděli, o mších a nešporech, o pohřbích a křtinách, ouvodech a svatbách, a tak jsem přehlédl za těch několik let mnoho různých lidí a scén, vážných i žalostných, nejeden výjev, který nezapadl v nepamět.

Nejhledanější ministrování bylo o křtinách a svatbách, poněvadž nejspíš a nejvíc vynášelo. Proto

také jednou, když byly nějaké hlučné svatby, zaběhl jsem ze školy do kostela ministrovat, nemaje povolení. Ale když jsem se vrátil se šestáčkem v kapse, nastal soud, kdeže jsem byl a že bez povolení. Soud a hned také trest. Učitel Sagner vyplatil mně ještě také rákoskou na dlaně. To byl, pokud se pamatuju, můj první a poslední trest tohoto palčivého druhu.

Nejméně mne těšilo ministrování v čas velikonoční, t. j. ty dny, kdy bylo nutno klečet u božího hrobu. Když jej chystali, dostal jsem se za té příležitosti do kostelníkova bytu, „ke Knahlom", abych pomohl odnášet skleněné koule, které tam plnili barevnou vodou. Tam také, mimochodem řečeno, vídal jsem, jak „Justynka", stará paní Knahlová, pekla pro kostel hostie; nejednou dostal jsem od ní okolky z bělostných, čerstvě napečených oplatků.

Barevné koule donesli jsme nahoru do kostela, do postranní, prosté, vybílené kaple, ve které již stáli u božího hrobu dva ohromní, prkenní žoldnéři mračných, strnulých tváří. Koule se zavěsily, lampičky za nimi i za průsvitným obrazem Krista v hrobě ležícího se rozžehly. — Pak nastala povinnost klečet u božího hrobu v tiché kapli, kterou sešeřili, kterou pokmitovala zář voskovic na oltáři a z temna žířely barevné koule prozářenou modří, zelení a žhavou žlutí a řeřavou rudostí. Před samým polednem a první hodiny odpolední bývalo klečení nejobtížnější. Lidé přestali přicházet. Hluboké ticho a šero v kapli a venku zářící den prvního jara, hlasy kamarádů a chvilkou zařehtání vrčivé, pronikavé řehtačky nebo duté, dřevěné zabouchání klapaček — a tady v tmavé vymřelé kapli pod těmi obrovitými, osmáhlými žoldnéři klečet nekonečnou hodinu a pomýšlet, že kamarádi venku se chystají v houfu městečkem až dolů

na „Šedivou horu" hlásit řehtačkami a klapačkami poledne, nebo že hrají pod lipou před kostelem míč nebo „píčkrle".

Také ministrování v neděli o hrubé zvláště zimního času méně vábilo, poněvadž trvalo tuze dlouho. Na jaře však a v létě bývala mně ta sváteční dopoledne milá. Všecko o nich tak vysmýčeno, čisto a bílo a vystrojeno, před staveními umeteno. Děvčata a mládenci přicházeli s voničkami do kostela, na jehož oltáři ve vázách kytice živých květin, zlaté lilie oranžových květů nebo růží a fial, a „pána Ježíše vlasy".

Barvy těch květů, pozlátko oltářů i zašlé obrazy náhle vysvítily, když sluneční paprsky rozlily se kostelem, korouhve kraj lavic plných lidí, rudé, modré, zelené rázem zjasněly a hranoly skleněného lustru prostřed kostela zahořely duhovými barvami nad hlavami všech.

Cosi vznešeného neuvědoměle cítila mladá mysl, cosi povznášejícího, zbožně jímavého, zvláště když prostorou kostelní, kterou províval chládek i za parného slunce, zahrály varhany a ze zástupů zahlaholilo unisono: „Otče náš, milý pane!"

Tenkráte i pak první léta v Němcích zanítila se mladá mysl má často srdečnou zbožností, prýštící z víry ještě neotřesené, zbožností plnou víry a doufání. Býval jsem dojat biblickými příběhy, s účastenstvím jsem si prohlížíval v matčiných modlitbách obrázky křížové cesty a vím, že se mně jednou zalily oči slzami nad utrpením Ježíšovým; mně tu vzpomínám na chvíle, kdy jsem se horoucně modlíval, zvláště v Němcích, ve velké tesknotě a ve strašich o matku i otce, aby nestonali —

Neministroval-li jsem v neděli o hrubé, připletl jsem se obyčejně, ačkoliv jsem nebyl zpěvákem, na

kůr. Rád jsem tam chodil a přihlížel, jak se tam chystají na figurální mši a pak jak zpívali a hráli za řízení učitele Sagnera sedícího u varhan. Z houslistů nejvíce slynul dřevičský učitel Morávek v staromodním kabátě, typ, jak nyní vidím, starého kantora, jemuž zbečnický Klikar, můj strýc, klarinetista prohlášený, dělal někdy muzikantské schválnosti, a o němž jsme si my hoši povídali, že pro něj, pro Morávka dřevičského, přijel jednou kočár, to bylo nám úžasné, kočár, nějaké panstvo že pro něj poslalo, aby jim zahrál. Vedle něho skromně hladil šmytcem druhé housle srbecký učitel Zelinka, bělovlasý, ten, jenž míval vidění, když se z Hronova vracel farským lesem vzhůru do Srbské. A Franc Langer, s prameny bělošedých vlasů od týlu přes lebku sčesaných, opora kůru, bratranec Knahla, kostelníka, zpěvák tenorista, o pašiích evangelista, jenž hrál na housle i na klarinet a zvláště na basu! A vložky zpíval a sola. Pohostinsky ob čas dal slyšeti svůj hluboký bas felčar Doležal, jak jsem už řekl; někdy přišel zazpívat i Knahl, kostelník, ředitel hronovské kapely, houslista i trubač výborný.

Mně tenkráte také dost imponoval Vinca hrobařův, jehož starý otec nebo bratr „Joram" šlapali měchy. Vinca nebyl žádný muzikant, než já jej obdivoval, že uměl tak do kotlů bít, jak temný rachot spouštěl, když začínal intrádu, jak se mu paličky míhaly, kmitaly, jak mu lítaly a přeskakovaly, když Habr, hospodský, na kůru trubač a ostatní spustili na trumpety a jiné nástroje, zvláště když Joska policajtův, černovlasý, té chvíle obyčejně ještě střízlivý, foukal do svého bombardonu, až se mu bělmo vyvstalých očí blýskalo ze vzdutých, brunátně zrudnuvších tváří a jeho nástroj hřímal, div že se netřásla kostelní okna.

Ne jeden pomocník ještě stával na kůře u pultu, jako Macek klarinetista, tenkráte mladý, Josef, syn Františka Langra, zámečník, ten u houslí, a ten onen učitel z okolí. Hráli statečně, někteří z nich i výborně a šňupali statečně, skoro všichni; nejstatečněji ne regens chori, nýbrž kalkant, starý hrobař s modrým šátkem za vestu zastrčeným. Ale ne po každé, když jsem nemusil ministrovat, jsem mezi ně na kůr zašel. Někdy jsem jej minul i kostel —

To se stávalo na jaře, v létě, když slunce zářilo a nebe bývalo tak modré, kdy venku na hrobech kolem kostela, mezi jejich prostými pomníky, mezi malovanými hrobovými plůtky, za nimiž prokvétalo plno pivoněk, karafiátů, růží, afrikánů, bylo příjemněji nežli v kostele v tlačenici u oltáře. To jsem mínil nejenom já, ale také nejeden kamarád i synek vesnický. A tak míval zelený, kvetoucí hřbitov o hrubé mši své hosti.

Nesedali tu však zcela bezpečně, neboť někdy z čista jasna zjevil se pan páter Štifter, nebo Kocián, policajt, aby je splašili. Kocián nejčastěji. Byl starý voják, léta sloužil u našeho, hradeckého pluku, za jeho časů Reisingrova. Pod Radeckým, či jak naši vysloužilci říkali, pod Hradeckým, bojoval v Italii, zažil v Miláně ty hrozné dni pouličních bojů, dobýval barrikád, pak s hradeckým, svým plukem, kryl Radeckého, když Radecký s posádkou ustupoval z Milána; Kocián takřka poslední se svým praporem se z něho dostal za ustavičného bojování. Pak na hronovském hřbitově nás hochy plašil a honil do kostela, ale žádný tvrdý žoldnéř starý. Do té přísnosti se víc nutil, dobrý člověk, jenž jistě také v Miláně mnoho hrůzy nenaplodil.

Někdy opustil jsem o hrubé i hřbitov a zatoulal se sám kolem jeho obruby kousek dál polem, třeš-

ňovou alejí, Regnerem založenou. Dnes jí není; už před lety ji, bohužel, vykáceli. Z té aleje spustil jsem se dolů do „dolečku", táhlé to průrvy travnaté ve stráni mezi políčky, nad nimiž nahoře se černal farský les. Vysoké břehy oupadu voněly na slunci mateřídouškou a bělaly se kopretinami; mezi těmi modro zvonků, žluté „šlápoty P. Marie" a co jiného kvítí. Tu a tam houštiny trnek a planých růží, keř jívy a zase březinka ve vřesu, v kamení rudě skropeném květy slziček.

V „dolečku" jsem zapadal, jako bych byl ze světa. Sám a sám jsem tu chodil, lezl ze břehu do břehu, nebo v trávě usedal, polehoval. Kostel, městečko zmizely očím; bylo vidět jen na vysoké, modré nebe a dole na zemi jen do trávy, do květů, na křoví obalená planými růžemi, na březinky. Motýlové poletovali, včelák zabzučel, brouček kovově zelených krovek hověl si na klasu zardělého rdesna tiše stojícího. A ticho, nedělní, sváteční, ticho. Do něho zaléhala od kostela tlumená, figurální hudba velké mše —

Vím, že jsem tu nehonil motýlů a netrhal kvítí. Jen jsem se tak potuloval; tu jsem stanul a zas usedl, prohlížel mravenčí kopeček, naslouchal, nenaslouchal hudbě, díval se na nebe, na bílá, měkká oblaka prozářená a zase do trávy, na nějakého broučka, na housenku, nebo na motýla, jak usedaje na květ tiše pošvihuje barevnými křídly nebo je kolmo nad tělíčko skládá. Nepamatuju se, že bych byl o něčem přemítal nebo snil. Byl jsem asi jako ten motýl nebo ten brouk; dýchal jsem zdravý život, cítil jsem blaho slunce a vonného, zářivého vzduchu. Než to jsem měl na víc, že duše, třeba nevědomky, naslouchala přírodě, jejímu životu a ukládala si dojmy jeho blaha a krásy.

Pojednou kostelní hudba umlkla. Do ticha uhodil zvon. Pozdvihování. Pak po chvilce stišení zase ohlas kostelního kůru. A zase zazvonění; hlásilo požehnání, konec. To burcovalo. Vyskočil jsem a chvátal zpátky na hřbitov. Když v kostele dozpívali „Pange lingua", když pestrý zástup hronovských i vesnických, ti tenkráte ještě na mnoze v kroji, hrnul se z kostela, nesl mne pod lipami dolů k „podkostelním Jiráskom". Kdo měl dnes kázání, vyzvěděl jsem cestou; mohli se mne tedy doma na to ptát. Měl jsem na to jistou odpověď. Tak jsem chránil své tajné toulky, pobyt v kvetoucím ouvale; tam jsem nejedno nedělní dopoledne blaze strávil sám a sám, v trávě, květech, v stínu i na parném slunci.

XIX.

Krejcary, které jsem dostával za ministrování, měl jsem si ukládat. Naši mně pořídili hliněnou pokladničku. Než nikdá v ní mnoho neleželo, málo jen v ní přibývalo, a tím méně, když v čas finanční tísně pomáhal jsem sobě tím, že jsem kasičku obrátil a jí hrkal, aby se krejcary dostaly ke škulině, a když i nožem dobýval jsem jich na světlo. Toto mimořádné vybírání či vydírání peněz dálo se obyčejně v čas zbrojení, na válečné potřeby, když bylo nutno do „arsenálu" pořídit nové praporce z malovaného papíru.

Někdy i potřeby kultu vyžadovaly zvláštní sumy, jmenovitě když se musil pořídit nový, olověný svícínek za rozlitý nebo svíčičky. Měl jsem jako pravý ministrant doma oltář, u kterého jsem neministroval, ale sám mši sloužil, bez ministranta, stě-

hovavý oltář, který jsem stavěl dle potřeby na tom onom okně, v koutě za stolem, jak se dalo.

Krejcary, kterých jsem neuložil, které jsem přímo vydával, padly skoro všechny na „umění". Mlsů, t. j. sladké dřevo, sladkou smůlu, větrové koláčky, jak je kupec Vlach prodával, málo jsem si kupoval; ale všecko jsem „utopil", jak matka říkávala, za papír, barvy a štětce. Kreslil jsem bez únavy a všecko, jak děti dělávají. Později jsem měl svůj obor, hlavně a přede vším koně; koně v běhu, stojící, zapřažené, osedlané bez jezdce, s jezdcem. Ale i na historický výjev jsem se odvážil. Měli jsme v čítance článek o Konstantinu Velikém, jak se mu před bitvou zjevilo na nebi znamení kříže — A to jsem vodovými barvami namaloval, císaře Konstantina, jak klečí, hledě na kříž. — O kostým tenkráte mi nebylo. Bez rozmýšlení namaloval jsem římského monarchu v uniformě našeho, hradeckého pluku velkoknížete Konstantina, v modrých nohavicích, v bílém kabátě, s červenými výložky, jak jsem tu uniformu dobře znal z autopsie.

Barev jsem vyplácal dost a dost, ale samých laciných, které měl Vlach, kupec v skleněné nádobě i v malých, neúhledných škatulkách. „Maloval" jsem lacinými štětečky, jež se snadno rozježily, vlasy pouštěly, z brku vypadávaly. Barvy byly mou vášní. Když jsem uviděl u svého bratrance Adolfa Prouzy, tenkráte hradeckého studenta, o němž budu ještě vyprávěti, „šenálky", domníval jsem se, že není krásnějších barev na světě nad tuto jasně zelenou, rumělkovou, nad ten karmín, i nad všechny ostatní, jimiž koloroval obrázky mně nakreslené. A když mně dva kousky z nich daroval, jak spěchal jsem s nimi domů, jako bych našel zrna zlata, celý poklad! —

Pak se mně dostalo i štětečku, jakého jsem před tím neviděl. Asi r. 1860, nemýlím-li se, přibyl z Náchoda do Hronova malíř Šrůtek, aby vyzdobil malbami na omítce náš kostel. Náklad opatřila fara sbírkami; byloť po dokončení těch maleb nad obloukem k presbyteriu napsáno, jak se pamatuju: „Nákladem dobrodinců". — Dnes toho Šrůtkova malování není; už před léty je zabílili. Pro mne bylo tenkráte velikou událostí.

Uviděl jsem skutečného malíře, nový způsob malby, viděl jsem pod štětcem růst na stěnách a na stropě věci mně neznámé barvami tonů pro mne nových, ornamenty, architekturu malovanou, festony, figury. — V ten čas chodil jsem pilně do kostela, nejčastěji odpoledne, abych se mohl dívat, jak Šrůtek maluje, abych si mohl prohlížet hrnce s barvami, štětce a štětečky, jež měl na starosti Šrůtkův učedník. S tím jsem se seznámil.

Byl přibledlý výrostek; měl vlasy hrubě prořídlé, jako chmýří, po horké nemoci, ze které nedávno povstal. Jmenoval se Nemasta. Od něho dostal jsem ten štěteček, jak se mně zdálo, nádherný; měl pásek z rudých hedvábných a stříbrných nití, a štětka v brku pevně držela. Tím se malovalo!

A jeho dárce, ten malířský učedník — Po létech jsem se dověděl, že nedožil se velkého věku, že záhy zemřel. Matka jeho — postava v naší literatuře z „Babičky" mile známá. Když Šrůtek maloval tenkráte hronovský kostel, bylo asi pátého roku po vydání „Babičky" Boženy Němcové. V ten čas ještě žila šílená Viktorka, kteréž Němcová přibásnila skon tak poetický; v ten čas byla Krista z ratibořické hospody, rodem Celbová,*) matkou několika

*) Zemřela v Náchodě r. 1891.

dětí. Ten malířský učedník Nemasta, jenž mně dal ten štěteček, byl její syn. Tenkráte jsem o „Babičce" ještě nic nevěděl, ani jsem o ní neslyšel.

Dílo malíře Šrůtka naďchlo mne a svádělo k napodobení, ovšem ne na vlhké omítce, nýbrž zase jen na papíře těmi barvičkami od Vlachů. Tyto mé nové „malby" došly takového uznání u mých kamarádů, že se mně dostalo i objednávky. Měl jsem vymalovati nástropní obraz Romanu Khomovu, jehož otec, sklenář, měl příbytek nedaleko nás, ale již u řeky, poblíže mostu vedoucího přes Medhuj na „padol". V tom Khomově příbytku pec, na té peci oltář kamaráda Romana, jenž se mnou často ministroval; a nad ten oltářík plný obrázků a svíčiček s umělými kytkami měl jsem namalovat obraz, jaký byl Šrůtkův v kostele na stropě.

„Honorář" byl smluven; tři krejcary za všecko. Dal jsem se chutě do díla. Celý arch papíru roztažený jsem v jednom pomaloval anděly a oblaky; ten „obraz" jsme pak přibili hřebíčky do povalového stropu, nízko se nesoucího. Pojednou se vznášelo nad pecí, nad oltářem, plno andělů, celých, v řízách i jen hlavičkových, s křidélky pod bradou, baculatých, ruměných tváří. Roman Khomů „malbu" přijal, byl spokojen, o honorář však povstal spor. Myslím, že jsem dostal za všecko jen dva krejcary.

Lépe jsem pochodil s jinou malbou; na tu si zrovna počkal jakýsi jarmarečník, jenž si u nás kupoval boží dar nebo co a viděl mne za stolem „malovat". Ten muž chodil po jarmarcích s hrou „Panna, růže, pták, kobyla, sedlák". Toto vše měl namalováno na velkém listu papíru; na ta znamení sázeli, a kostka rozhodovala. List s těmi obrázky měl právě tuze sešlý; proto jsem musil já namalovat mu jiný, začež mne odměnil šestákem.

To kostelní malování zůstalo hluboko v mé paměti. Než také některé obrázky a rytiny, které jsem v Hronově tu tam vídal, jako v bytě učitele Sagnera, u felčara Doležala, u Němečků (kolorovaný obrázek náměstí sv. Marka), u kupce Vlacha dřevoryty v časopise „Erinnerungen"; ty jsem s jeho synem Františkem, svým nejbližším spolužákem, často prohlížel. Nejvíce se mně líbil obrázek na obálce, obr jakýs, pohrávající sobě s nějakými mužíčky nahými, pak Žižkovo narození, Žižkova smrt, Oldřich a Božena, „Máte-li co drátovat". — Na tyto rytiny se pamatuju, na ostatní nic. Tenkráte jsem nedbal o to, od koho ty obrázky nebo rytiny pocházejí, kdo jejich tvůrcem — ale že mně tak určitě utkvěly v paměti, mohl jsem si mnohé z nich i po létech určit. A tak teď vím, že výše uvedené dřevoryty v časopise „Erinnerungen" byly kresby Manesovy. Ty se zaryly do paměti. Co jarmarečního braku a nicotných mazanin z ní zmizelo beze stopy — Jak je důležito, dávat mládeži na oči, pokud možná, jen dobrá, vybraná díla —

Než i některé malby, byť ne umělecké, za to však zvláštní a význačné jsem si dobře zapamatoval, hlavně všeliké ty staré obrázky na skle malované, které jsem vídal po chalupách v Hronově, nejvíce však po vsích v okolí, v chalupách, i ve statcích, také věci křiklavé, jako starou křížovou cestu v hronovském kostele, které již dávno není, nebo v panorámatech obrazy bitev, zvláště po r. 1859, u Magenty, u Solferina. Na ty jsem se dychtivě díval, velikou čočkou v plátěné stěně zasazenou. Snad to byly ukrutné mazanice, dojem z nich však byl na mladou mysl mohutný a fantasii vzrušující.

Za těch školáckých let dostal jsem se jednou i do malé gallerie obrazové. Přišla k nám na ná-

vštěvu Prušačka z Radku, v jejíž rodině před tím byla má sestra Helena „na němčině". Ta Prušačka, mimochodem řečeno, měla na hlavě klobouk se závojem, jenž byl mně a jiným jistou sensací. Nenosilyť u nás tenkráte klobouků ani vdané, ani svobodné. Tak s tou „Prajzačkou" dlouhou a suchou zašli do Náchoda, myslím, že sestra Helena, aby jí ukázali zámek. Mne, malého hocha, vzali s sebou. Tu poprvé jsem uviděl nad jednou z bran velkého zámku válečné emblemy,*) tesané z červeného pískovce a mezi nimi nějakou allegorickou figuru. Tenkráte však jsem slyšel, že to je Žižka. Pak jsem vstoupil do velikých, panských komnat plných obrazů. Pamatuju se, že zdálo se mně vše tak nádherné, ale nějak šeré a že z toho příšeří jasně vystupovaly veliké obrazy, tu květiny, tam jednotlivé postavy. Ty se mně v proudu let všecky rozplynuly; jen květiny zůstaly a statná postava osmahlého muže v červených plundrách a jezdeckých botách — Octavio Piccolomini, jak jsem později zjistil.

Toto jsou mé nejjasnější, abych řekl, malířské dojmy z mých prvních let. Nejvíce jich příroda dala; umění bylo v našem pohorském městečku málo. Za to pak se mi otevřel nový svět v Broumovském klášteře, hlavně v jeho kostele. O tom až v jiné kapitole. Teď ještě o hronovském čtení.

První poskytovala mně školní čítanka. Obsahovala leccos, co mne nevábilo, také však leccos, co se mně líbilo. Zvláště dva články jsem měl rád. Jeden z nich začínal: „Otec Bohuslav, navyklý časně vstávati, probudil své dítky —" To učinil proto, aby jim ukázal východ slunce. A toto líčení východu slunce s jakýmsi hymnickým zakončením jsem

*) Jsou ze 17. století, z doby Piccolominské.

vždycky rád poslouchal nebo sám četl. Druhý z těch dvou článků měl nadpis: „Přehlídka vojska u Verony", kteréhož článku hrdinou byl kůň maršálka Radeckého.

Ze školy jsem měl jednou čtení jaksi vnucené — za odměnu. Myslím, že se stalo posledního roku, co jsem chodil do školy hronovské. Uměl jsem dle všeho jednou velmi dobře náboženství, a tu pan páter Štifter spokojen, pochválil mne a vyzval, abych přišel k němu na faru. Tušil jsem, že je v tom cosi příjemného, nějaké uznání či odměna, obrázek nejspíše. Těšil jsem se. Když jsem pak v napjetí vstoupil do kaplanovy jizby, přinesl tlustou knihu v zelených deskách, hledal v ní, hledal, až našed ukázal a pravil, tady že je životopis mého patrona, sv. Aloisa, a že, když jsem tak dobře uměl, že mně ten životopis půjčí, abych si jej mohl opsat, tak abych si jej opsal.

Sv. Aloise! To byla odměna! Těšil jsem se na obrázek a za to životopis hodně obšírný. A ten opsat! Myslil jsem, že musím. A tak jsem opisoval, psal a psal, až toho byl plný sešitek osmerkový, dost silný. Bylo to trápení, a ne odměna. A z toho všeho jsem si nezapamatoval nic více, nežli, že můj patron pocházel ze vznešené rodiny, a že vždycky sklopil oči, kdykoliv potkal nějakou ženu. A v tom jsem ho nenásledoval.

Jakmile jsem začal v čítance číst, už jsem se sháněl také po jiném čtení. Dávala je školní bibliotheka, kterou farář Regner založil. Nebyla hrubě bohata; literatura pro mládež tenkráte jen málo poskytovala. Ze starších spisů, z časů Regnerových, stála tu řada sešitů švabachem tištěných v modrých obálkách, Zieglerův to „Přítel mládeže" Za Sagnera knih přibylo. Sám také dost odbíral, jak

soudím, neboť na mnohých knihách, zvláště na těch, které Kober vydával, byl podepsán svým jménem. Půjčoval mně knihy ochotně, a já přečetl, co bylo. Na mnohé knížky pro mládež, které jsem tenkráte četl, zapomněl jsem na dobro; o některých vím, že je chválili, nebo že se také mně líbily, jako „Štědrý večer", „Údolí almeriánské", „Jeskyně otce Blažeje". — Z obsahu však nevím dnes už nic.

Trvalejší dojem zůstal z povídek Ehrenbergrových, jehož „Kaplička pod lipami" vyšla 1862 v „Dědictví maličkých". Rovněž Kuldovy „Moravské národní pohádky" se mně tuze líbily. Ze školy jsem si přinesl také proslulý Lesageův román „Gil Blas de Santillane či Příběhy španělského studenta" v překladu J. Zbraslavského. Ten titul zůstal mi v paměti z chlapeckých let, ne však jméno autorovo a překladatelovo. Četl jsem, četl, ale zdá se mi, že jsem tenkráte až do konce nedočetl, ačkoliv jsem byl jinak vytrvalým čtenářem. Byloť to čtení na tehdejší můj věk přece jen těžké.

Za to mne okouzlilo jiné cizí dílo, Washingtona Irvinga „Alhambra",*) od níž jsem se nemohl ani odtrhnouti. — Do širého světa, na moře, za moře, na ostrovy Tichého oceánu zavedly mne „Cesty po světě". Dosud vidím ten zimní soumrak, za kterého jsem ze staré školy chvátal radostně domů, s touto nevelkou, ale dost silnou knihou. Bylať něco nového a měla také obrázky, dřevoryty, spodobující hory, města, lodi na moři a divochy. — Chvátal jsem, letěl, abych už seděl u světla a četl. To světlo, mimochodem řečeno, bývalo tenkráte lojová svíčka, nebo chudá lampička olejová, ne petrolejová, někdy jen mrkavá louč. O autora těchto „Cest po světě" jsem

*) Přeložil Jakub Malý r. 1837.

nedbal, ale na jeho knihu jsem nezapomněl. Po létech jsem sobě zjistil, že to byly Léona Guerina „Cesty po světě", které „přeložil kněz Antonín Šanta". A s tímto knězem setkal jsem se po létech v Litomyšli, kdež byl děkanem, muž ušlechtilý a vysoce vzdělaný. R. 1848 soukromě přednášel jako kaplan filosofům litomyšlským o češtině a české literatuře. Je to páter Antonín v mé „Filosofské historii". V novějších vydáních je tam uveden plným svým jménem.

Tak ten cestopis se mně tak líbil a pak sešity v zelené obálce, jež měly nadpis „Jih", dílo Prokopa Chocholouška. „Harač", „Drak notjajský" a jak se všechny ty jihoslovanské obrázky jmenují, mne vzrušovaly a vzbudily lásku k statečným Jihoslovanům.

Za školáckých těch let uviděl jsem také český illustrovaný časopis. Ve vsi jsem ho našel. Na kraji Zbečníka poblíže Hronova stál na vršíčku mezi košatými stromy starý, selský statek všechen roubený, za nímž ve svahu a ve stráni a dále na kopci se rozkládala jeho pole. Na místě tohoto dřevěného, staročeského statku stojí dnes zděný, vystavěný po německém, broumovském způsobu. Starodávný onen statek z mohutných trámů s mnohými dřevěnými přístavky také věku ctihodného, patřil rodině Jirásků od sedmnáctého století, ne-li už od časů dřívějších.

Za mých chlapeckých let, i pak později, hospodařil tu Jan Jirásek, ten, o němž jsem se zmínil na počátku těchto pamětí, když jsem vypravoval o hronovském dvoře a „Dvorském". Tento zbečnický „krajní" Jirásek, jak se mu říkalo, měl syna Antonína, jenž ministroval se mnou ještě, ač byl o nějaký rok starší, a mladšího Jana; ten byl můj vrstevník a kamarád. K tomu jsem někdy docházel na jejich statek. Nejednou jsem jej prolezl, starý sta-

tek i přístavky, pobyl na dvoře i za humny. Ve velké světnici jsem uhodil na ten illustrovaný časopis. Byl to „Světozor", který Šafařík r. 1834—1835 vydával. Jak se ta kniha dostala do Zbečníka na statek „krajním Jiráskom", nevím, ale to vím, že jsem v něm nejednou pilně listy obracel a obrázky, dřevoryty, si dychtivě prohlížel.

Kamarád Jan zemřel u mladém věku. To již, tuším, nežil, když jsem r. 1872 vydal v Kořánově „Světozoru" obrázek z hor „Dvorský", pro nějž se rozkřiklo, že jsem dal Dvorského „do novin". A tu to bylo, že krajní Jirásek zbečnický, dobrý, milý muž pěkné hlavy, jenž si o muzice rád zatancoval, pozvukuje svou „nabíranou", začal se mnou jednat stran toho Dvorského. Bylo to o vagacích, jednou o muzice. Tam si mne zasedl v koutě za stolem, připíjel mně, dával „zaudanou" a hovořil (trochu již těžko), až pojednou zkřikl na hospodského v bílé zástěře, v sametové čepičce. A již stála přede mnou holba z tlustého skla s červeným „lumerem", plná hodně červeného piva. Bránil jsem se, že mám už nalito, ale starý kmotr nepolevil, až pojednou, maje levici s modrým šátkem vztyčenu nad hlavou, vstal a vzkřikl:

„A tak pij, můro Světozore!"

To byl z brusu nový titul. Hned mně svitlo.

„Tak pij! Jen pij! Ale do novin mě nedávej, ty můro Světozore!"

Nějaký štvanec mu prve namluvil, že jsem dal starého Dvorského, dobrého jeho kamaráda, do novin, do toho „Světozora", že je celé čtení o něm, a o něm, krajním Jiráskovi, že také bude. Proto to zavdávání, proto ta holba piva a po ní ještě druhá, kterou ubohý „můra Světozor" musil vypít. Dostával jsem tu honorář, abych — nepsal. Aby nebyl

ještě větší, abych nemusil vypít ještě třetí, sliboval jsem a dušoval se, že nebude nic v novinách, až „krajní" upokojen, rozveselen mne objal a na konec se pustil do kola a dal si solo. Zpívaje si svou „nabíranou", svou nejmilejší notu, vedl tetku v placce ze „sackého" šátku vysoko za ruku k tanci. Levici, v níž držel modrý šátek, v boku, natřásal se šedovlasý tanečník, podupávaje si a zpíval. Pojednou, jak mne shlédl, zastavil se v kole, zahrozil volnou levicí tam, kde jsem stál, a vesele vzkřikl: „Ty můro Světozore!"

Smál se, my se kolem také smáli, a muzika hrála jeho „nabíranou".

Tady to dobře, vesele skončilo. Jindy zas, když už odbočuju, hůř. Někdy přišli z Hronova i ze vsi na mou matku, když jsem nebyl v Hronově, a zle vytýkali, že jsem je dal do novin nebo do knihy. Někdy to způsobilo jen jméno z naší krajiny, kterým jsem pokřtil některou svou figuru, někdy jen motiv od nás, třeba ne nešetrně užitý. Poslední, který se na mne rozhněval a ten hněv i do hrobu s sebou vzal, byl Alois Fric, někdy purkmistr našeho městečka. Ten jistě mé knihy „U nás" nečetl; slyšel však, že v ní vypravuju o jeho otci (starý Frydek), o Frýdkově stavení, kam chodívala Justynka Levitova k Vincině Frýdkově (toho stavení dnes už není), a proto se starosvětský soused rozhněval. Já se o tom dověděl, bohužel, pozdě, až po jeho smrti. — A teď zase dál v kapitole. —

Uvedl jsem několik knih své první četby za školáckých let; není všechna, než spisy, které jsem uvedl, nejprudčeji chytily mladou mysl. Jistě však leccos i z těch knih, na něž jsem vůbec zapomněl anebo jenom jejich titul si zapamatoval, nedotklo se jí zcela bez oučinku třeba že ne trvalého a tak moc-

ného, jaký měla také lidová poësie, nepsaná, přecházející z pokolení na pokolení, tající se ve starých zkazkách, pověstech a proroctvích.

Za prvních let, prve nežli jsem začal do školy chodit, zajímalo dětskou duši často až do jejího vzrušení, vypravování o duchách, hastrmanech, o můře a morousu, o hospodáříčkovi, o zaklínání a přimrazování atd., jak se obecně vypravovalo. Než i tu slýchal jsem leccos lokálního, jako o strašícím černém psu na rozcestí pod Jírovou horou, o divých ženách, které přišly do Keprlíkova statku, o jitřní mši mrtvých, jak ze Srbské mezi ně přišlo mladé děvče a j. Pak, když jsem začal chodit do školy mocněji mne dojímaly staré věštby, dávná proroctví, když jsem slýchal o Slepém mládenci, o Sibylle, z jejíhož proroctví matka má někdy citovala místo týkající se naší krajiny, když vypravovali o kamenné panně na Boře došívající košili, a to tak, že za rok udělá jediný steh vždy o velký pátek, když v kostele pějí pašije, a že až udělá poslední steh, až bude košile došita, že nastane soudný den.

S tichou bázní jsem naslouchal tomuto proroctví, tak jako vypravování o mocném Rybrcoulovi, jenž v bouři chodí na Kačenčiny hory za Kačenkou. Nejmohutněji však zajímala mou mysl pověst o Turovu.*) Dříve nežli o Blanických rytířích slyšel jsem o svatém vojsku dřímajícím v hlubinách Turova, Blaníku to naší krajiny.

O Žižkovi jsem slýchal, jak Vlčince hradu v lesích u Police dobýval, Žižkovu lípu u Krčína mně otec ukázal, když jsem s ním jel do Dobrušky na

*) Turov lesnatá hora u vesnice Rokytníku u Hronova, na samém rozhraní jazykovém. Rokytník na jejím jižním úpatí je český. Bystré pod severním úbočím Turova již německá ves.

trh, pod tou lipou že Žižka odpočíval. Ještě jeden statečný muž, vrstevník Žižkův, zůstal v obecné paměti v našich končinách u zemských hranic: statečný Kolda, pán na Náchodě. Ale jen jako o loupežném rytíři si o něm vypravovali.

O Kněžnici, lese v prudké stráni, v lesnatém údolí u samoty mlýna Kozínka jsem slýchal, že se tam kdysi kněží skrývali a že tam na snětích stromů nalézali také vrkoče ženských vlasů, jak za velké vojny ženské tam za vrkoče na stromy věšeli. Často se také o Prusích mluvilo, jak tu při hranicích zle hospodařili, o Laudonovi, že sevřel koleny koně, na němž seděl, a to tak prudce, že zvíře kleslo mrtvo k zemi, to že Laudon udělal ze zlosti a lítosti, když uslyšel, že Slezsko je vydáno Prusům. Starou borovici za Hronovem u Poříče jsem vídal, o kteréž borovici šla pověst, že pruský král bude v Čechách na hlavu tak poražen, že ze všeho vojska zbude mu jen tolik mužů, co by se pod tou borovicí kolem bubnu sesedli. S těmi několika vojáky si pruský král na útěku z Čech pod borovicí odpočine a pak zajde přes hranice pryč a Češi že budou mít od Prajzů pokoj. A to jsem tenkráte tak rád slyšel! —

Tak klíčilo, rostlo a tvrdilo se mé české vědomí, z těchto zkazek, ze sousedských besed u nás, z politických výkladů pekaře Červíčka, z německého sousedství, jež bezděky nítilo a živilo cit národnostní, ze čtení, a pak když i v našem městečku jasněji prošlehlo v létech šedesátých, když k nám dolehl ohlas národního, vlasteneckého ruchu. Apoštoly bylo několik studentů, kteří přinesli knihu a zřídili divadlo. A to mne, chlapce, jako by očarovalo. Nežli však o něm svou paměť povím, nutno vzpomenout hlavního původce jeho, načrtnout maloměstský obrázek, kus idylly, kus vážné historie.

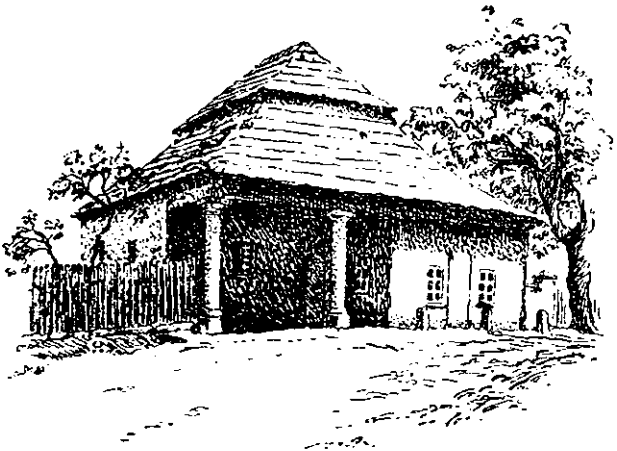

XX.

Zajdu do bílého domku s lomenou, někdy šindelovou střechou a s podsíňkou o dvou kamenných sloupech, jenž mně je v Hronově po mém rodném stavení nejpamátnější. Má číslo dvacáté, stojí u cesty, poblíže náměstí. Už na počátku těchto pamětí jsem se o něm zmínil. Můj děd Prouza jej vystavěl. Po jeho smrti zdědil jej starší z jeho dvou synů, Alois, můj strýc a kmotr. Ten zasadil z obou stran toho domku po mladém javoru. Viděl jsem, když je sázel. Jeden z těch stromů zašel, nebo byl poražen, druhý, dnes více nežli čtyřicetiletý, krásně vrostl a mohutně rozkládá nad střechou svou korunu.

Dražský potok teče za stavením a kolem dvorečku v jeho boku. Za mých chlapeckých let stávala

na tom dvorečku u potoka, ne-li nad potokem samým, stodůlka, ve které můj strýc, pekař, hnětl a zpracovával těsto na preclíky. On jediný tenkráte je v Hronově pekl. Tu stodolu již před mnohými léty uklidili. Za potokem stálo dřevěné stavení Čejchanovo; o tom jsem v „U nás" nejednou a dost obšírně vypravoval, o Čejchanovi samém, o Fidélu Hanušovi a sousedském kollegiu, které se tam scházívalo. To stavení lehlo popelem před padesáti léty. Právě, když mne křtili, hořelo. Dnešního dne stojí na jeho místě příbytek také roubený, prvotnímu zajisté hrubě podobný.

Na svého strýce a kmotra Prouzu, matčina bratra, mám jen milé, pěkné vzpomínky, i na tetku Prouzku. Strýc byl vysoké postavy, lysého temene, šedých, kučeravých vlasů, jasných, modrých očí, veselý, srdečný, pracovník neúnavný, chodec znamenitý. Pekařství mu slavně nešlo, neboť malé naše městečko mělo tenkráte pekařů nadbytek; i nechal pece a nočního morousování u válu a chopil se dřevařského obchodu, t. j. chodil po horách, po lesích, vybíral si stromy, příhodné na sekernické dílo, hlavně buky a duby i modříny, kupoval je, porážel a prodával i vysekával také, hlavně palce na mlýnská kola.

A tetka postavou menší, nežli strýc, drobná, plavých vlasů, stále čilá, optimistka, jak dnes vidím, jež snášela s myslí nesklíčenou všeliké nesnáze a svízele, ač jich mívala vrchovatě. V nich utěšovala sebe, muže i syna, stále důvěřujíc, však že tak neostane, že bude zase líp. Jako sýkorka čiperná pobíhala stavením, šukala, pozpěvovala příjemným svým hlasem (měla dobrý sluch), notu místem pěkně „prolamujíc", popěvovala, notovala si sama, o prázdni-

nách pak s „Adoufkem", synem svým, studentem, jenž melodicky přizvukoval druhý hlas.

Tetka Prouzka byla ochota sama, k sousedům, ke každému; pomohla, vyhověla i podarovala, seč byla, někdy i nad svou sílu, na svou vlastní škodu. Vzpomínám si, jak hned otevřela skleněnou polici stojící vedle dveří, když jsem měl odjeti do Němec a přišel jsem dát s pánem bohem, jak rychle tam prohledala všechny kávové koflíčky a misky, kdež mívala svou skrovnou zálohu, a jak mně, se mnou se žehnajíc, odtud vtiskla do dlaně peněžitý dárek. Tenkráte jsem nerozuměl, že to bývalo snad z posledního.

Všecko sousedstvo je mělo rádo, strýce i tetku; k nim, lidem družným a veselým, rádi chodili na toulku. Přicházeli z blízkého sousedství i odjinud, jmenovitě ze drah Šimek, pernikář, sedali na zděné lavici u pece, na lavicích u stolu, povídali, rokovali, a já, klouček jenž jsem přicházel k bratranci Adolfovi, často jsem se mezi ně připletl a poslouchal.

Někdy se tu zjevil host, nebohý strýc Josef, druhý syn mého děda. Pro nešťastnou domácnost, rozháranou nevěrou ženinou, ušel z domova. Vracíval se, ale ne často, bludný krajánek, aby si nějaký den oddechl v otcovském domku po mnohých toulkách a dalekých, pěších cestách, na nichž se dostal až i na turecké hranice. A bratr a švagrová, strýc Alois s tetkou, pokaždé jej laskavě uvítali. Měl jsem ho rád, ač jsem ho často nevídal, ač se nikdy dlouho v Hronově neomeškal. Pamatuju se na jeho pohled krásně modrých očí, jasný a milý, jak dovedl pěkně, příjemně promluvit s nestrojenou vlídností, jak dnes posuzuji, jak vypravoval a někdy se při tom rozkašlal. Dole u strýce se nejspíše roz-

hovořil, když sešli se jeho známí a kamarádi z jeho mladých let, z těch dob, kdy sám býval jedním z nejpřednějších a nejhezčích synků sousedských, pěkně si chodil a dal na sobě záležeti.

Já chodil dolů k strýci Prouzovi, i když tam nezasedali sousedé; k vůli těm jsem tam nikdy nezamířil, nýbrž pokaždé k vůli bratranci Adolfovi.

Strýc Prouza měl dva syny; pro ně jen se klopotil, on i tetka. V nich byl jejich svět. Staršího, po dědovi Karla, si z chlapeckých let svých nepamatuju. Bylť o kolik roků starší mne a záhy odešel z Hronova. Nejprve do Náchoda na nižší reálku, pak myslím, také do Prahy a posléze do Příbrami. Dal se na hornictví. Působil při uhelných dolech na Moravě, po léta pak ve Slezsku jako báňský inženýr v Orlové. Odtud odebral se před několika léty do výslužby a žil v Brně u své dcery, provdané za spisovatele a poslance dra Frant. Slámu, a tu loňského roku zemřel.

Za to stále jsem se stýkal s mladším jeho bratrem Adolfem, který v lecčem mně býval vzorem a kterého jsem měl rád jako by byl můj bratr. Narodil se r. 1843; byl tedy o osm let starší nežli já. Když jsem chodil do hronovské školy, studoval v Broumově na nižším gymnasiu, na něž poměrně pozdě nastoupil. Když já pak se dostal do Broumova, byl bratranec Adolf v Hradci Králové na vyšším gymnasiu. Náklad na oba syny hrubě tížil strýce, nemajetného řemeslníka. Sháněl na ně seč byl, než to vše nestačilo; a tak bratranec Adolf musil si pomáhati hodinami. Přes to neubránil se leckdy hmotné tísni. Bratrance to však neskličovalo. Lehko vše nesl. Mělť vzácný dar po rodičích: jasnou a veselou mysl.

Netrudil se; humorem si sladil všelikou tu trampotu chudého studenta. Všude jej měli rádi, dobrého

společníka, milého jednání, jenž dovedl zazpívat i šprým ztropit, jenž znamenitě hrál divadlo, zvláště komické úlohy, a byl výborný tanečník a nadaný kreslíř.

Z té doby, kdy studoval v Hradci Králové, když byl v oktávě, chovám psaní, které mu jeho otec, můj strýc, zaslal. Otiskuji je v těchto pamětech jako dokument doby i na dolíčení mého nebožtíka strýce. Psáno je na modravém archu listového papíru švabachem dne 5. února 1866. Pravopis jsem upravil:

„Drahocenný synu náš!

Pozdravujem tebe serdečně, milý Adolfu a vědomost ti dáváme, že tak tak se při zdraví deržíme, což se domejšlíme, že ty též při dobrém zdraví se vynacházíš, též ti vědomost dáváme, že u nás na příští neděli se vostatek počne, a tak ti vzkazujem náš Adolfu, abys nás aspoň na ten vostatek, jak si nám přiřekl, navštívil, poněvadž se naše Máma na tanečníka těší. Také ti vzkazujem, že se na tvé příští Franta Plný a Dobeš těšejí, které již dne 3. toho m. domů přijeli a to do Radechovy na svatby. A byli v neděli v divadle, které se v týdnu 3krát dává a to od společnosti Kulasovy, které se chtějí ještě přes celý post zderžeti. Jiného nového u nás nic není.- Tak si myslím, abys nám ještě do ty chvíle odeslal psaní. Jestli pak ti aspoň Karel něco píše? Nám toho nejmenšího ne, tak nevíme, co se mu asi děje. Též ti máma vzkazuje, co máš rosterhaného aneb černého, abysis to vzal sebou, že ti to opraví. Milý Adolfku, posílám ti na outratu ten malý pakatel. Myslím si, že až domů přijedeš, že nějaké peníze mít budu, poněvadž jsem teď právě

trochu dříví koupil. Líbáme tebe a pozdravujeme tebe

náš rozmilý
Adolfku.
Vostáváme tvé věrné rodiče."

František Plný a Jan Dobeš, o kterých se strýcův list zmiňuje, byli studenti a bratrancovi přátelé. O nich o něco dál více. Kulasova divadelní společnost, známá z dějin českého divadla, tenkráte, r. 1866, v Hronově meškající, byla vůbec první společností, která do našeho městečka zavítala. Toho roku jsem byl v Broumově v tercii, a když jsem přišel domů na svátky, uviděl jsem starého Kulasa a jeho společnost, u níž tenkráte působila rodina známého herce Muška, nynější divadelní ředitel na odpočinku p. J. Faltis, tenkráte milovník a hrdina té společnosti, a nešťastný Václav Šolc, básník. To že je spisovatel, slyšel jsem doma. Pamatuju se, že byl urostlé, a zdá se mi, vysoké postavy, přismědlé tváře. Kupec Vlach, náš soused, rodák sobotecký, přál svému krajanu, žijícímu tenkráte v poměrech nad míru neutěšených.

Kdykoliv bratranec Adolf přijel na svátky nebo na vagace, byl to pro mne svátek. Jen jsem zaslechl, že je doma, už jsem chvátal dolů do bílého strýcova domku s podsíňkou, uvidět Adolfa. Pudila mne tam první kreslířská touha, aby mně bratranec něco nakreslil a „omaloval", zvláště koně, jež dovedně črtal na papír. V tom kreslení byl mně vzorem. Později mne tam vábilo divadlo, jehož byl hlavním zakladatelem.

Do té chvíle jsem neviděl lidi hrát divadlo; jen loutky, když ob čas, obyčejně na podzim nebo v zimě přijela „pimprlová komedie". Hráli v hos-

podské jizbě nebo v netopeném „sále", kdež se nám od úst kouřilo. Není třeba tu líčit dojmy, kterými jeviště, jeho dekorace ostře až křiklavě malované a loutkové kusy na mne působily. Byly silny a mocny; vzrušovaly mne tak, jako každou vnímavější dětskou mysl. Ředitel loutkového divadla, který pravidelně, skoro každého roku do Hronova dojížděl, jmenoval se Fink. Patronami maloval své divadelní cedule. Z figur se mně nejvíce líbily pimprle Kašpárek, cukrament (kmotr Škrhola), rytíři a starý hrobník na hřbitově.

Z kusů nejvíce se zaryly do paměti „Faust" a rytířské hry, z nichž jedna se jmenovala „Vilfing Štubenberský". Patrně ji Fink hrál dle kusu J. N. Štěpánka, jenž jej zpracoval dle Kolchberka. Také míval Fink na repertoaru „Horia a Glosko, čili zapálení Hermanštatu". Pimprlové ty komedie působily i na mou „tvorbu" kreslířskou. Už jsem pak nekreslil jen samé koně, ale také rytíře v helmicích s hledím, s pancíři, v pláštích i bez nich, ale vždy s dlouhými meči.

Pak jsem uviděl na jevišti ne vyřezávané figury, ale lidi hrající divadlo. Bratranec Adolf už jako gymnasista začal s několika studenty z okolí a s hronovskými ochotníky za převydatné podpory a dobrých rad starého ochotníka Antonína Knahla, který už v létech třicátých, za nesnází patrimoniálním úřadem působených, zavedl u nás ochotnické hry, o čemž psáno je v nové kronice „U nás".

Hlavními silami byl bratranec Adolf, Fr. Plný, studující na reálce kutnohorské, jenž záhy ještě za studií zemřel v Polici nad Medhují, Jan Dobeš, z nedaleké Radechové, tenkráte studující, t. č. okresní školní inspektor na odpočinku ve Zbraslavi, přední za onoho času ochotník, prohlášený zvláště v ko-

mických úlohách, pak hronovští ochotníci, jednak noví, jako Antonín Hepnar, už zemřelý, typ nadšeného ochotníka, vynikající jmenovitě v úlohách veselých, s nímž jsem i já pak často hrával, Antonín Krejčí ze Zbečníka, později první muž mé sestry Heleny, Ant. Souček, krejčí, Jan Langer, nyní obchodník plátny v Praze, Vondra August, Šimek Antonín z „uličky".

Ze starších ochotníků, kteří už za prvního ochotnického divadla v Hronově hráli, vystupovali zase kromě Antonína Knahla také sedlář Rydl, Pavelka krejčí, a pekař Červíček. Ti všichni už zesnuli, tak jako paní Šrůtková ze starších ochotnic.

Prvními novými ochotnicemi byly Julie Červíčková, Anna Němečková, provdaná pak Součková, obě již zemřelé a má sestra Helena. Hlavním napovědou byl Václav Čejchan. Tento sbor ochotníků se později početně valně vzmohl, jak se ještě zmíním.

První jeviště zřídili v hostinci u Habrů v přízemním, zděném domě na náměstí, kteréhož domu dnes už není. Opona, kulisy, všecko bylo z bílého plátna a z plachet. Já, tenkráte žáček hronovské školy, zaskočil jsem k Habrom jak jen bylo možná, abych se díval na nevídanou stavbu nebo abych také pomohl, t. j. pro to ono, tam onam jako poslíček doběhl.

V tomto plátěném, většinou bílém stánku Thalie zahráli poprvé veselohru „Pan Traube" *) a pak první naši realistickou hru divadelní „Selské námluvy" od častolovického faráře Fr. Raymanna, poprvé r. 1819 tiskem vydanou. Úspěch byl, jak bychom dnes řekli, neobyčejný, v našem městečku sensační. Hned se hlásili noví ochotníci a hned také pomýšleno na

*) Zpracovaná dle Rubešovy humoresky „Pan Trouba".

řádné jeviště s malovanými dekoracemi. A tu Antonín Knahl zase pomohl; jako prve radou i svou hrou, tak nyní svou malbou. Světnice v jeho roubeném stavení se zahrádkami a stromy v průčelí stala se malířskou dílnou.

Od stropu zavěšována režná plátna, jak se mně, chlapci, zdálo, ohromná. „U Knahlů" bylo v našem sousedství; chodil jsem tam v ten čas často buď sám nebo s bratrancem Adolfem, abych viděl to malování. Na stolici kámen na tření barev, na podlaze hrnce s barvami, na podlaze, na peci, která novější dobou tu zmizela, hrnéčky a štětce. U plátna stál pan Knahl, tenkráte už šedivý, šedesátiletý a maloval, maloval, dekoraci i přední oponu.

Tím byla všecka domácnost hodně na ruby obrácena; ale stará paní Knahlová, kterou za mlada Doubenus z nařízení jejího Antonína tajně zavedl na boušínskou faru, snadno a hned se vpravila do nového, malířského ovzduší. Nejen že nebroukala na dočasný nepořádek pro ty hrnce, barvy a štětce, ale ještě pomáhala, jak mohla. U Knahlů měli teď hostí víc, nežli kdy jindy. Chodili ochotníci, chodili jiní se podívat, a paní Knahlová vítala každého vesele. Z té doby ji, někdy Justynku, dobře pamatuju, milou sousedku v placce po starší módě, vlídnou a ochotnou, na jejíž tváři pěkných, velkých očí pořád bylo znáti bývalou sličnost.

Všechny ty divadelní malby vidím i dnes, lesnatou krajinu s břízou v popředí a se zámkem (motiv vzat z náchodského), v pozadí, pak ulice města, šedivý pokoj a Hronov na přední oponě, Hronov, jak tenkráte vypadal, většinou roubený, bez továrních komínů, idyllický pod lesnatými vrchy. Byly to krásné letní dny vagační; dvéře u Knahlů pořád otevřeny, pořád tam živo, za dne a často i na večer, kdy se

tam odbývaly čtené zkoušky, „próby" tenkráte říkali, nebo ochotnické porady a po představení zase schůzky, živé a veselé, o kterých se přetřásaly představení, všeliké rozmarné nehody, a umlouvaly se nové hry.

Onačejší jeviště postaveno pak u Vlachů (teď Graetzův dům přestavěný) na sále, vlastně v dlouhé, ne tuze široké jizbě, nahoře v patře. Tam jsem poprvé vkročil na prkna jeviště, tenkráte ještě školák hronovský. Dávali frašku „Veselý pohřeb".*) Starý pan Knahl hrál pekařského mistra, a já jeho učedníka. Byla to úloha, ve které jsem buď nic nebo jen několik slov promluvil, ale za to od pana mistra výprask dostal. Tam u Vlachů jsem pak onačeji vystoupil, ve větší úloze s monologem poměrně dlouhým. Ve veselohře „Vdovec"**) hrál jsem malého Jeníka, Víta, mého otce, bratranec Adolf, nevěstu jeho Bětu má sestra Helena. Pamatuju se, že to dobře dopadlo, že jsem to slušně odříkal, a také to, že jsem byl bez vesty a že jsem měl zelené nové šle přes prsa páskem spojené.

Nemohu zde vypisovati, co se na našem ochotnickém divadle každého roku hrálo. Sám všechno přesně nepamatuju a podrobné zápisy se nezachovaly. To, o čem jsem vypravoval a co teď ještě povím, je z nejposlednějších let mého hronovského školáctví a z času, co jsem byl v Němcích, v Broumově ve čtvrté třídě hlavní školy a na nižším gymnasiu.

V tu dobu, okolo r. 1860 a po něm pronikla i do našeho odlehlého městečka nová moda v mužském kroji, slovanská moda. „Slovanský" klobouk,

---

*) Dle Henslera zpracoval J. N. Štěpánek.
**) Dle Deinhardsteina J. K. Tyl 1832.

nízký, kulatý se šňůrkou a s dvěma střapečky u ní převislými vzadu k týlu, začal panovat, jakož i „slovanská" vesta modrá nebo černá s rudou paspulkou, s kovovými, kulatými knoflíky, slováckými to „bombiky" hustě přišitými. Slovanský klobouk měl jsem i já, školák, na slovanskou však vestu a na slovanskou rudou kravatu s lvíčkem nebo se zlatým třepením jsem se nezmohl. Já tenkráte ještě nosil jako starší sousedé barevnou, světlou „půlku" do předu na uzel uvázanou, kteréž mody, mimochodem řečeno, se W. W. Tomek držel ještě pak dlouhá léta, jistě do let sedmdesátých, ne-li ještě déle. Čamara byla v našem městečku v šedesátých letech dosti vzácná. Studenti ji přinesli, Plný, myslím, a Vondra. Pak jsem ji uviděl v Němcích, v Broumově, kdež ji nosili studenti z Police, Pášma a Bernhard, asi o tři léta ve studiích starší, jenž loni zemřel jako ředitel vinohradského gymnasia v. v., muž právem vysoce vážený a milovaný. — Tolik o modě těch let; nyní zase k hronovskému divadlu.

U nás hrávalo se, jak obyčejno i všude jinde, o svátcích, hlavně vánočních a velkonočních, zvláště však o prázdninách, kteréž tenkráte trvaly od 1. srpna až do posledního září. Repertoir obsahoval poměrně značný počet her původních nebo od našich autorů zpracovaných. Nejstarší český kus u nás hraný jistě byla fraška „Noční můra".*) Tento kus dávali hned v první době, ještě když jsem chodil do hronovské školy. Na kus se již nepamatuju, ale na to, že se pro něj náš učitel Sagner tuze rozhněval, poněvadž v tom kuse se říkalo učiteli „pane kar-

*) Noční můra aneb zamilované strašidlo. Veselohra ve 3 jednáních dle německého od Prokopa Šedivého. R. 1796.

toun" místo kantor. A tak se učitel náž zlobil a vidím, jak jej po představení chlácholili.

Prvotně panovali v repertoiru Klicpera, Štěpánek, později také Tyl. Pamatuju se, že za těch prvních let našeho divadla hrály se z Klicperových kusů: Divotvorný klobouk. — Rohovín Čtverrohý. — Lhář a jeho rod. — I dobré jitro. — Loketský zvon. — Žižkův meč. — Veselohra na mostě. — Jan za chrta dán. — Loupež.

Ze Štěpánkových: Čech a Němec. — Čtyři stráže na jednom stanovišti. — Kouzelnice Sidonie. — Berounské koláče. — Štěkavec. — Loupežníci na Chlumu. — Panošovo šelmovství. — Octář.

Z Tyla: Paní Marjánka, matka pluku. — Tvrdohlavá žena. — Vdovec. — Chudý kejklíř.

Ze starých ochotníků nejznamenitější byl Ant. Knahl, který však často nehrál, a to jen při počátku obnoveného divadla ochotnického v letech šedesátých. Dle toho, jak jeho hru pamatuju, a vidím jej určitě a jasně, byl výborný komik a charakterní herec. Zvláště vynikal jako Koliáš v Divotvorném klobouku.

Za těch prvních dob ochotnického divadla u nás z mladších nejvíce se líbili studenti Jan Dobeš a bratranec můj Prouza. Z těchto dob si jej pamatuju v rytířské úloze v „Loketském zvonu", hlavně pak jako učitele v Klicperově „Veselohře na mostě".

Garderoba hronovského divadla byla z počátku tuze chudá, zvláště na historické kostymy a rekvisity. Dědictvím ze starší periody ochotnické zachovaly se asi dva rytířské obleky, z nichž jeden z lehké látky žlutavé barvy měl bratranec Adolf právě v „Loketském zvonu". Tak, jak si jej v tom pamatuju, vidím že ten rytířský kroj střižen byl divadelně historicky po způsobu let třicátých a starších, jak

jej také vídáme na rytířích titulních obrázků divadelních her a historických románů z těch let. Z tohoto dědictví pocházelo také několik helmic rytířských a pancířů z lepenky polepené papírem šedostříbrné barvy, také asi dva meče, štíty, vojenský bílý frak s červenými výložky, jak jej nosila rakouská pěchota za Napoleonských válek a ještě léta později, třírohý, starý klobouk, pravý z doby, kdy se u nás ještě nosily, pak nějaká stará šavle, puška, pika —

Ostatek se ponenáhlu pořizoval. O nové, rytířské sukně strhl se někdy před samým představením boj mezi dvěma, třemi „rytíři", z nichž každý chtěl vystoupiti v té nové, pěkné. Zvláště se nedostávalo zbraně a tak panoši nebo rytíři méně důležití musili se spokojiti mečem dřevěným.

Líčení opatřoval první dobou pan Knahl. Všem maloval rumělkou tváře, obličej, korkovou zátkou nad svíčkou napálenou obočí, kníry, licousy. Paruky se zachovaly z první doby asi dvě; dlouhé vousy robily se ze skadeřených koňských vlásin. Divadelní oznámení se z počátku všecka psala. I já pak, studentík, pomáhal a opisoval jsem cedule z počátku celé; později se vyplňovaly polotištěné.

Vůbec jsem se snažil od prvopočátku, abych měl u divadla co dělat, abych tam mohl být. Pomáhal jsem všelijak; doma jsem zkoušel sestru, když měla „roli", jak se říkalo, zvláště když se učila úloze „Bibiány" v „Loupežnících na Chlumu", garderobu jsem nosil do divadla, někdy jsem i šaty vypůjčoval, neb naši ochotníci musili často a hodně vypůjčovat, zvláště hrál-li se selský kus. Divadelní ovzduší mne neodolatelně vábilo; kde jsem jen mohl, přitočil jsem se k hercům. Bratrance Adolfa, u něhož se scházelo těch několik studentů z okolí

i hronovští mladí ochotníci, navštěvoval jsem teď častěji.

Z těch návštěv si jednu zvláště pamatuju, tu po „Loketském zvonu". Hned ráno po tom představení sběhl jsem dolů k strýci Prouzovi. Tenkrát už nepekl; krupařský a pekařský krámek jeho prázdný bez špetky mouky, beze všeho. Ale toho rána jsem uviděl na podlaze vybílené, klenuté té komory se zamřežovanými dvěma okny celou armaturu rytířskou. Oknem ze zahrádky proudily zářivé, ranní paprsky, a v nich se leskly pancíř a štít, dvě, tři helmice s hledím: z těch jedna s nějakým zlaceným drakem na temeni. O židli opřen meč, přes židli ležel ten žlutavý rytířský šat, suknice s rukávy na ramenou vydutými a úzké nohavice: opodál pohozeny holínkové boty proměněné na rytířské světlými kopnami.

Jako bych do bohaté, nádherné zbrojnice vkročil. Helmice se zlaceným drakem, pancíř, štít — na všem probleskovalo slunce svěžího, letního rána. Zapomněl jsem, že to všecko lepenka, zapomněl jsem i kde jsem; včerejší illuse oživla. Jako bych stál v hradní síni, ve které se můj včerejší rytíř, jenž tolik hrůzy naháněl, svlekl. A byl tu. Ležel opodál na posteli u zdi, světlovlasý, a spal, tvrdě, blaženě. Ze síně ozval se tetčin hlas pěkně si pozvukující. Pojednou umlkl a v tom už za sebou slyším veselé:

„I vítám tě, hochu, vítám tě. A ten náš, vidíš, ještě spí. Když to tak dlouho trvalo. Už jsem ho jednou budila, rytíře, chce-li kafíčko, ale rytíř se obrátil, že ne, a spí dál." Mluvila žertem, vesele, ale tlumeně, aby Adoufka rytíře neprobudila.

XXI.

Po sv. Václavu, když vítr již studeně foukal a na farské zahradě kvetly astra a jiřiny, končily se prázdniny. Bratranec Adolf a studenti z okolí se rozjeli a byl konec divadlu. Pak také mně se naplnil čas, abych opustil domov a jel do Němec. Bylo to na podzim r. 1862. Po sv. Václavu nastalo poslední loučení. První bylo už mnohem dříve, před prázdninami, na samém konci školního roku.

Tenkráte mi dal učitel Sagner napsané loučení, kterému jsem se měl z paměti naučit a které jsem pak, vystoupiv z lavice, obrácen k plné třídě, odříkal. Loučil jsem se tak s učitelem, se školou, se spolužáky a spolužačkami. Zajíkal jsem se vzrušením a dojat a ve škamnech se nejedny oči zakalily, nejedna hlava položila se na lavici. Tak to bývalo vždycky o podobných loučeních.

Od této chvíle žehnal jsem se s domovem přes tu chvíli. Neopustilať mne již myšlenka, že musím odtud, do Němec; často a často vyvstávala jako těžký a smutný stín a čím dále, tím více doléhala. Až přišel ten den. Vytáhli z pod kolny bryčku, zapřahali, pak naložili mou truhlici, kterou matka před tím opatřila prádlem a zatížila také buchtou. — Před tím, záhy ráno vyběhl jsem si naposledy za stavení, na zahradu, na nejmilejší svou zahradu, rozhlédnout se jí, naposled se na ni podívat, na ni a za řeku, na padol, na lesnatou Jírovu horu.

Ale nebyl to na ni pohled poslední. Ten byl ze sedničky, u okénka, u něhož stála hruška „makouka", ze sedničky, kamž za mnou matka přišla. Tu mně udělala křížek, tu mne políbila. To byla nejtěžší chvíle. Pro slze jsem neviděl na cestu k bryčce.

Bylo podzimní, jiskrné ráno; slunce zářilo, na suché cestě míhaly se dlouhé stíny plotů a naší hnědky hbitě klusající. Jindy by jízda byla těšila, ale teď —

Pořád bylo loučení, dokud jsme jeli známými místy, tenkráte ještě starou cestou (nové ještě nebylo), přes padol, pod Jírovu horu, pod košatým bukem ve stráni, podnes tam se zelenajícím, dál nad podhorním mlýnem, kolem Kochova bělidla, kde nyní továrna, kolem Švorčíkova ševcova stavení, kam jsem chodíval na míru, dál ke Střezině formanské hospodě, vedle samé šumné Medhuje ke Kozínku, osamělému mlýnu mezi lesy, odtud vzhůru na Bezděkov táhlým kopcem, do kterého formané musili vždycky míti přípřež, od Bezděkova pak dolů, „zákopanicí" do Police.

Za Policí ještě dvě české vesnice, Bukavice a Pěkov, a pak už cizí kraj, Němci. Smutek vanul ze strnišť, z polí zoraných, osetých, na nichž se červenavý ozim zachvíval v chladném větru. Otec napomínal, dával naučení, jak se chovat k německému pantátovi a v nové domácnosti, abych si učení hleděl a všeho si všímal, i hospodářství. A ve mně pořád trnulo a bolelo rozloučení.

Za Pěkovem Hutberk při silnici vedoucí průsmykem, který kdysi Laudon bránil proti Fridrichu II., pruskému králi. Silnice do táhlého vrchu a zase táhle dolů, pořád lesem; když jsme jí sjeli, z lesa ven, otevřela se mně poprvé broumovská krajina, zvlněná rovina na dně kotliny lesnatými vrchy a horami obklopená. Pěkná, úrodná krajina, výstavné vesnice, v pozadí Broumov s mohutným klášterem červených střech — ale jak na to vše mladé oči ulekaně tenkráte hleděly!

V Broumově jsme se nezastavili. Jen jsme jím projeli za město, do vsi Grosdorfu. Tam jsem měl

místo, ne „na handl" nýbrž z platu. Tak bylo jen tohoto prvního roku. Ostatní léta v Němcích strávil jsem všecka „na výměnu". U strýce Zejdla byl z platu od podzimu r. 1861 do vagac r. 1862 malý Němeček čiperných oček, aby se naučil česky. S tím jsem chodil do hronovské školy. U jeho otce, sedláka v Grosdorfu, vyjednal mně strýc místo pro ten rok.

Grosdorf je táhlá vesnice při silnici, vedoucí dále přes Ottendorf s ním souvislý do nedalekého Pruska, do Neurode i do Kladska. Už, když jsme jeli k Broumovu, musil jsem si všimnouti selských, německých statků, jak jsou výstavny; když jsem je pak v Grosdorfě viděl z blízka, teprve jsem se divil. Sice byly tu také roubené chalupy, statky však většinou zděné, rozlehlé a výstavné, šindelem, ale většinou cihlami kryté, každý jako dvorec či jako tvrz uzavřené, skládající se zpravidla ze čtyř budov, do čtverce nebo do obdélníka postavených. Takový byl také statek, nad některé ještě výstavnější, do kterého mne otec zavezl. Hospodář, otec mého kamaráda z Hronova, Dimter Sefe (Josef) byl vdovec ještě dost mladý. Ten můj kamarád, u nás Pepíček, tady doma Sefla, byl jeho jediný syn. Kromě toho měl hospodář ještě malou dcerušku, a ta se jmenovala Resla. Hospodyni jsme říkali Reze. V domě výměničném žili hospodářovi rodiče, statečná, stará selka, jejíž tváře zardívaly se drobounkými žilkami, žena rozhodná a při tom pobožná, a zasmušilý, bělovlasý její muž, Dimter Bene (Benedikt).

Čeho jsem si bezděky všiml, bylo, že po vsi a také u Dimtrova statku měli stromoví poskrovnu, ovocného i divokého. Kdeže naše zahrada! Tady u statku ani zahrádky.

Tenkráte chodili všichni, tu v Grosdorfě, jakož i po všem Broumovsku, ve svém zvláštním kroji. Ženy

nosily placky z tmavých nebo i květovaných šátků s dlouhými cípy po zádech, šátky přes ňadra křížem, kabátky s rukávy u zápěstí úzkými, na pažích vzdutými, sukně vysoko pod ňadra uvázané (na jelítkách), čímž se postava deformovala. Muži chodili v černých brslenkách, v kazajkách nebo v dlouhých kabátech, ve vestách po krk zapjatých, jež měly místo knoflíků stříbrné groše nebo šestáky; na podzim, v zimě v límcových pláštích nebo v kožichách.

V takovém plášti a v černém klobouku chodil do kostela i všedního dne také Dimterův dědeček z výměnku. Také „grusla" (Grossmutter, babička) málokdy kostel vynechala; ale nikdy nešla se svým mužem, ani tam, ani zpátky. Nepamatuju se, že bych je byl viděl doma spolu rozmlouvat. Bělovlasý děd stále přísně zasmušilý sedal, chodíval vždy sám nebo se na výměnku u stolu sám modlil. Také na ostatní málo kdy promluvil; na mne také ne. Co mezi ním a babičkou se stalo, nevím. Za to stará výměnice byla hovorná, dovedla i zažertovat, zasmát se; svému vnuku a také i mně leckdy přilepšila. V jizbě na výměnku visela nevelká, olejová podobizna nějakého kněze, jejího bratra nebo strýce, už nevím, na kterém si velmi zakládala.

Mně říkala Álois, tak také i hospodyně; čeládka většinou, zvláště z počátku: Du Bímšr — ty Čechu.

Bydlil jsem ve velké světnici na statku, vedle níž byla menší, hospodářova. Ve velké světnici jsem jídal, tam jsem se učil a četl jsem někdy i při plápolavé louči. Ložnici jsem měl svou zvláštní, bez kamen, nevelkou komoru zděnou, do níž se chodilo ze síně. Malým zamřežovaným oknem té světničky viděl jsem na zásep, do nádvoří i k výměnku.

Ta světnička studená bývala svědkem mého hoře, mé hrozné tesknoty, jež mne první čas v Něm-

cích zachvacovala. Česky jsem si sice mohl pohovořit se spolužákem Josefem a s českým studentem, tenkráte kvartánem broumovského gymnasia, Josefem Přibylem ze Slavoňova, jenž bydlil u babičky na výměnku.*) Než odloučení od domova, od rodičů, od matky, krušilo mysl a zachvacovalo ji tesknotou a nevýslovným smutkem. Za dne musil jsem se přemáhat; ale když jsem si otevřel truhličku a prohlížel, přerovnával své věci, jež mne upomínaly na domov, na matku, jak mně je tu ukládala, tu jsem propukával v pláč, a „mračíval" jsem dlouho za těch smutných, podzimních večerů.

Vím, že jedné takové chvíle, kdy mne chytla tesknost až zoufalá, jsem vzal „druhý díl", starou knihu náboženství, ze které se matka v hronovské škole učila, a kterou jsem si proto vzal s sebou do Němec, a že jsem na přídeští té knihy napsal: „Umřu-li, pochovejte mne doma." Myslilť jsem, že se rána nedožiju — a tady v Němcích v zemi ležet —

Čas pak léčil a konejšil. Hrozné smutky přecházely, touha však po domově zůstávala. I ve škole na mne první čas chodívala. Tam tím spíše, poněvadž všecko vyučování bylo cizí, německé, poněvadž jsem z počátku skoro ničemu nerozuměl. Třída měla hojně žactva, chlapců i děvčat broumovských. Než také několik Čechů tam se mnou chodilo, hlavně rodáků z Police a z okolí, jako z Radešova Karel Eckert, nyní stavitel v Hronově, ale i z kraje, jako Václav Hladík z Rohenic, a jiní. Se spolužačkou Augustou Vintrovou, rodem z Broumova, setkal jsem se, mimochodem řečeno, po létech v Praze, kdež byla provdána za spisovatele Karla Starého, professora vyšší dívčí školy pražské.

---

*) Později katecheta gymnasia Jičínského; nyní ve výslužbě.

Byli jsme ve čtvrté třídě hlavní školy. Stála na blízku farního kostela, nedaleko městských hradeb, z části ještě tenkráte dosti zachovalých. Kolem té školy sestupovalo se na bývalý městský val; toho času zastiňovaly jej řady košatých starých kaštanů. Té hlavní školy ředitelem byl benediktin broumovského kláštera, Čech, páter Vojtěch Karhan, kněz přísného vzezření. K nám do třídy nikdy nepřišel. Tu učili dva světští učitelé, Kopp a Patzak. Kopp byl sice starší a hodně starý, ale divočejší. Když se rozzlobil na některého ze žáků, jenž seděl prostřed lavice, starý Kopp nevyvolal si ho, nýbrž v tom rozvášnění svém vylezl dosti mrštně na lavici, hnal se po ní, stříbrnou tabatěrku v ruce, a doběhnuv, hladil s hora, stoje na lavici, provinilce pod ním v lavici se ošívajícího.

Bývalo smutno při tom vyučování, když člověk skoro ničemu z něho nerozuměl. Dával jsem pozor, napínal všecku mysl, abych něco schopil, až do únavy a ochablosti. Co jsem tu zkusil starostí, nejistoty a strachu i trapného nedorozumění proto, že jsem neznal vyučovacího jazyka! Jaká jsou muka dětí v takové cizí škole! A jaké dobrodiní, jaké požehnání jsou školy naší Ústřední Matice tisícům mladých duší, jež by, nebýti těch škol, léta se soužily v cizích, aby posléze zakrněly nebo se úplně odnárodnily!

Někdy mne svedla k nepozornosti tesknota a výhled. Seděl jsem blízko okna a tím bylo vidět kus horského pásma Stěn. Za těmi lesnatými kopci, za tou jejich hradbou, přes které vedla přes Hvězdu stezka k nám, k Medhuji, byla Police, české město, a za Policí domov, Hronov. Kolikráte jsem k tomu temně modrému pruhu hor obrátil tajně oči a zamyslil se!

Třetí učitel v naší třídě byl kněz katecheta, P. Řehoř Wagner, tenkráte jedenatřicítiletý. Přicházel v kněžské sutáně; v přibledlém, jemném obličeji blýskaly se mu brejle. Byl rodem z Jaroměře, Čech, upřímný Čech, na nějž si rád vzpomínám. Ale při prvním našem setkání zabouřilo mně nad hlavou. Za jeho prvních hodin u nás ve třídě (vykládal, rozumí se, po německu), zabloudily jednou mé oči zase k lesnatému pásmu Stěn. Zahleděl jsem se, zamyslil, zapomněl na školu a katechetu. A ten pojednou na mne z ostra vykřikl; volal mne. Já se náramně lekl, a v tom náhlém leknutí jsem se uplivl, ze zvyku, jak jsem doma slýchal, že je dobře se uplivnout, když se člověk náhle lekne.

Pane králi! Pater Řehoř byl prudký, cholerický muž, jenž častěji vybuchl hněvivě; to, že jsem se uplivl, jej popudilo nad míru. Dal se do mne německy, česky; já jako opařený mlčel. Proč jsem to učinil, neodvážil jsem se říci. — Tak tedy hřmělo o prvním setkání. Ale záhy se vyjasnilo. Pater Řehoř si mne oblíbil a dobře jsem u něho vycházel. Nezapomněl mne ani pak, když jsem opustil hlavní školu a chodil do kláštera do gymnasia. Mluvíval se mnou a jednou mne i pozval do své celly. To sháněl sbírku na Národní divadlo, a proto mne k sobě pozval, abychom my Češi na gymnasiu se také složili. Pamatuju se, že kromě obrazů svatých měl ve své celle také malovaný obraz Oldřicha a Boženy, a druhý, černý, lithografii Přemysla II. ve stanu s českými pány večer před bitvou na Moravském poli. Na ten obraz, dílo Jaroslava Čermáka, jak dnes vím, nemohl jsem zapomenouti. Hluboce mne dojal.

S páterem Řehořem setkal jsem se po letech

asi dvakráte. Naposled nějaký rok před jeho smrtí.*) To již nebyl katechetou, ale převorem broumovského kláštera, staroušek přihrbený. Změnil se v podobě, ale ne ve vroucím vlastenectví. Těšilo mne upřímně, že on, někdy můj učitel, i teď o mně věděl a literární mou činnost sledoval.

XXII.

Z Grosdorfu ze statku, ve kterém jsem byl na bytu, měl jsem až do školy malé půl hodiny cesty. Chodil jsem stezníkem k hořejšímu ze tří broumovských podměstí (Ober-, Mittel-, Niedersand) dřevěným, bedněným mostem se šindelovou střechou přes říčku Stěnavu. Odtud po schodech v boku skalné výšiny vzhůru do města průlomem v bývalých hradbách do ulice, ve které tenkráte stálo také několik dřevěných domků. Do kostela jsme chodili do farního, ne do klášterského. Pamatuju se na jediný z jeho obrazů. Spodoboval krále Václava IV., sedícího v křesle. U nohou královýchležel bílý chrt. Před králem patrně popuzeným stál Jan Nepomucký a domlouval mu. Obraz ten namaloval, myslím, Lhota a zamluvil jej u něho, jak se teď domnívám, praelát Rotter.

Do města jsem kromě těch cest do školy a do kostela jen málo přicházel. Ale pak pozdě na podzim nebo počátkem zimy skoro každé neděle odpoledne a to návštěvou do jednoho z nejpřednějších domů broumovských. Můj kamarád, Dimtrův Pepíček, Dimter Sefla, žák čtvrté třídy hlavní školy tak jako já, byl dobře znám s malým primánem brou-

*) Zemřel r. 1907.

movského gymnasia, synem notáře Eppingra, muže v Broumově vysoce váženého. Ten primán, Karel, nyní advokát a vůdce německých liberálů v Čechách, pozval Dimtrova Pepíčka a mne, abychom k nim přišli.

Vstup do domu rodiny tak vzácné byl pro mne událostí. A nestal se bez překvapení. Notář Eppinger bydlil na náměstí, na jižní jeho straně. Přišli jsme s Pepíčkem Dimtrovým za prvního šera. Jen jsem vkročil do pokoje a již jsem stanul u prahu všechen užaslý. Pokoj byl úzký, od stropu visela hořící lampa. V jejím světle zahlédl jsem před sebou prostřed pokoje něco bílého, jakoby postavu v bílé plachtě až na zem splývající, takže nohou té figury či toho zjevení nebylo vidět. Postava sama nevysoká měla místo obličeje škrabošku strnulého pohledu. Stála tiše, ani se nehnula.

„Zeptej se něco," pobízel mne kamarád. „To je orakulum, zeptej se."

Zeptal jsem se, nač už nevím.

Orakulum rozumělo česky, odpovídalo, ne hlasem, nýbrž dvojím pohybem. Když se do předu poklonilo, značilo to „ano", když sebou v pravo, v levo zakývalo, bylo to „ne" Číslo také naznačovalo a počítalo tím skláněním se do předu.

Pojednou však sebou zatřepalo a na ráz, jakoby podťato, shroutilo se a padlo tváří, t. j. škraboškou na podlahu; a nad ním hlasitý smích, chechtot, a malý Eppinger, primán-orakulum. Ležel do té chvíle na zádech, měl na nohou vzhůru vztyčených tu plachtu a škrabošku a tak dělal orakulum. Když už jej nohy bolely a nemohl vydržet, spustil je, a bylo po věštění.

Po tomto podivném vstupu a uvítání nastala zábava.

V pokoji jsme byli sami, Eppinger, Dimter, já a pak ještě asi dva, tři študentíci, z nich nejstarší, tuším, kvartán, Burckhardt, jménem. Z rodiny nepřišel nikdo, jen paní Eppingrová se na okamžik objevila; byla rodem Češka, jak jsem pak slyšel. Výborně jsme se bavili té neděle a pak ještě několikráte. Pamatuju se, že se také zpívalo, t. j. němečtí studentíci zpívali, a sice ze zpěvníku, jak se dnes domýšlím, buršáckého. Bylit starší bratři Karlovi tou dobou na universitě. Pamatuju se, že zpívali: „Was kommt dort von der Höh'" a pak — „Wir haben gebauet ein stattliches Haus — und hoffen mit Vertrauen trotz Wetter, Sturm und Graus —" Také divadlo se hrálo, a Burkhardt výše jmenovaný složil i „kus", pokud se pamatuju, rytířský, ve kterém si dva přátelé přísahali věrnost a stvrdili ji tím, že si nařízli ruku, nacedili obojí krve do vína a to pak vypili —

Za toho prvního večera v domě broumovského notáře překvapilo mne „orakulum", ale také i sám byt nákladně zařízený. Přirozeně překvapil mne, jenž jsem vyrostl v roubené světnici s černým stropem krví natřeným a chodil do domácností prostičkých, tu, tam i dost chudě zařízených. Než nade vše jsem obdivoval páně notářovu bibliotheku v tom pokoji, ve kterém mne uvítalo bílé orakulum. Tak veliké jsem dosud nespatřil a tak úpravné. V široké skříni nebo ve dvou vedle sebe husté řady knih, řada nad řadou, pěkně vázaných. Jaké byly, nevím; to však mi utkvělo v paměti, že na hřbetech celé řádky svazků bylo zlatem vytištěno „Schiller".

Nevím určitě, jak dlouho jsem s kamarádem Dimtrem chodil do domu pana notáře. Jistě po celou tu zimu. Po té už neměl jsem žádných styků s mla-

dým Eppingrem. A poslední naše setkání, na které se pamatuju, bylo vlastně střetnutí se.

Jezdívali jsme, to jsem byl v sekundě nebo v tercii, na bruslích po zamrzlé Stěnavě, a jak už je fantasie chlapců, byli jsme každý lodí. A jako každá loď má nějaké jméno, tak jsme také pojmenovali své brusle, či sebe. Já chtěl mít, rozumí se, české, slovanské jméno. A poněvadž jsem ze čtení znal slovanskou bohyni Ladu, o kteréž tenkráte nebylo u nás ještě žádných pochybností, přezděl jsem své lodi „Lada". Z toho Eppingrův posměšek a pokřik „Lade", že Jirásek jezdí „auf einer Lade" — na truhle; proti tomu má prudká obrana potupeného jména a z toho všeho ostrá strkanice.

Co jsem z Broumova odešel, nesetkal jsem se už s panem Karlem Eppingrem. Po létech letoucích jsem jej uviděl r. 1903 v pantheonu Musea království Českého o pohřbu Riegrově. Stál opodál, ale v té tísni v pantheonu panující nebylo možná se přihlásit k bývalému námořnickému protivníku ze srážky na Stěnavě řece u bedněného, krytého mostu.

Té první zimy v Němcích uviděl jsem divadlo větší a zařízenější, nežli bylo naše ochotnické. Do Broumova přijela větší německá společnost a hrála v městském divadle, tuším, že v radnici umístěném. Tam jsme se také my z Grosdorfu vypravili za mrazu a v sněhu, Dimter Sefla a já; kdo ještě s námi, už nevím. První překvapení byla místnost sama, větší a úpravnější nežli naše, druhé — hlavní opona, její pěkné, jak se mi zdálo, malování. Nějaký chrámek okrouhlý v antickém slohu na ní, stromy v pozadí a několik ženských postav k tomu chrámku kráčejících.

Dvakrát jsme byli v tom divadle. Jednou na nějakém rytířském kuse, jehož hrdinou byl císař

Otto I.; toho hrál broumovský lékárník Douša, pomáhaje aktérům. Na něj se nejvíce pamatuju a že měl červenou šerpu, a jak byl v tom kuse také les a v tom lese pod stromem že vyprýštila pojednou voda. Druhý kus byl, jak dnes usuzuju dle toho, co jsem si z něho zapamatoval, Birch-Pfeiferové „Sedlák Zlatodvorský". Tato selská hra, kterou jsme po létech také v Hronově hráli, se mi líbila více nežli ta rytířská. Jedna z jejích osob, mladý čeledín, mne zvláště zajímala, hlavně proto, že ji hrál Čech, jak jsem soudil dle jména na ceduli uvedeného. Jelínek se jmenoval. —

Hrozná tesknota, která mne první dny v Němcích zachvacovala, ponenáhlu přecházela. Touha po domově však neochabla. Vše, co na něj připomínalo, bylo milé, každé české slovo, které jsem ve městě náhodou zaslechl, každý krajan, který se bral Broumovem nebo tu byl usedlý. Na první broumovský jarmark jsem se těšil jako na nějakou radostnou událost, ne pro jarmark sám, ale proto, že jsem čekal krajany, kramáře, jmenovitě kožešníka Ant. Jiráska, svého vlastního bratrance.

Ze školy rovnou jsem šel hledat jeho stánek. Jaká radost uvidět Antonína kožešníka, uslyšet od něho, že maminka, otec, že všichni jsou zdrávi, že mne pozdravují a tuhle maminka že posílá — Buchta to byla a papírový šesták nebo dva. Abych bratrance hodně užil, abych co nejvíce uslyšel o domovu a mohl se vyptávat, zůstal jsem u jeho stánku a vydržel jsem tam, ač jsme stáli v blátě, ač mokrý sníh poletoval sychravým, kalným vzduchem, ač mne už nohy zábly a zima roztřásala. Neměl jsem tenkráte, jakož i po celé nižší gymnasium žádného svrchníku nebo zimníku, nýbrž v zimě jen „podvlíkač" pod kabátem a šál kolem krku.

Pomyšlení, že se podívám na vánoční svátky domů, bylo hned od počátku utěšujícím světélkem. Rozhořívalo se a hřálo, jak míjel čas a vánoce se blížily. My čeští žáčkové jsme už o jiném nejednali nežli o nich. Na štědrý den, kterým se vánoční prázdniny počínaly, probudil jsem se nad obyčej časně. A radostné bylo to probuzení. Domů! Dnes domů! Sháněl jsem věci, nedočkavě jsem převazoval uzlík, už včera připravený, radostně rozčilen vybíhal jsem ven vyhlédnout, jedou-li už naši —

A pak když jsme jeli — Bylo všude tak veselo, tak se mi zdálo a krásné. Krásný byl i ten zimní den nejasný, jindy mně tak t. hý a smutný. Všecko se mi tak vykrášlilo. Sníh pěkně poletoval, vrabci a strnadi vesele poskakovali a poletovali na silnici, vedoucí za Broumovem alejí vysokých vlašských topolů, k lesům na Hutberku a za ně dále k Polici, k nám, domů, domů. Tak se na něco těšit, tak radostně, nedočkavě se těšit jako tenkráte na domov, je už štěstí. Než kolikráte v životě může se člověk tak těšit — A ještě jen v mládí —

Pak radost shledání, štědrý večer u matky, mezi svými — Záhy však, už nazejtří vyvstával stín rozloučení. Trvalyť tenkráte vánoční prázdniny toliko tři dny. Nepamatuju se již, jak jsem se z nich dostal zase do Němec, do Grosdorfu, zdali mne naši vyvezli, nebo svezl-li jsem se s někým. Jasně však vidím to pozdní odpoledne o druhém svátku vánočním, že hořely již poslední červánky večerní, když jsem vstoupil, sám, uzlík s vánočkou v ruce, v Grosdorfu do Dimtrova zděného statku zimou zkřehlý a smutný. Dne bylo na mále; venku všude mrtvé, zimní ticho, a ve statku také. Byl jako vymřelý, všechno o tom svátku odešlo; jen zasmušilého dědečka šedobílých vlasů jsem oknem zahlédl na vý-

měnku, o samotě, zasmušile sedícího u stolu, s rukama sepjatýma.

Ve velké jizbě na statku také nikdo, jen „Grusla", babička. Vítala mne a s úsměvem se ptala:

„Nu, Álois, hoste viel genotscht?"

Leccos jsem již uměl z broumovského podřečí, ale tomuhle jsem nerozuměl.

„Nu, ob tu geflennt host," pomáhala babička. Opět jsem nerozuměl.

A tu pak už jala se ukazovat; vrchem dlaní přetírala si oči. Srozuměl jsem, že se mně ptá, zdali jsem, odcházeje z domova plakal, to bylo to „notscha", „flenna" (v broumovském infinitivu řečeno). Ba jistě že jsem, myslím, plakal, třeba že jsem před německou babičkou kroutil hlavou, že ne. A ne-li, bylo mně do pláče pak, když jsem za toho smutného podvečera zimního v mrazivé komůrce ukládal do své truhličky vánočku a vše, co jsem si v uzlíku, matkou upraveném a zavázaném, přivezl. —

Té doby však jsem se už spíše uklidnil a utěšil, nežli první čas svého pobytu v Němcích.

Nastávalo jaro, nastaly Velikonoce, o kterých jsem se zase podíval domů a na delší čas, nežli o Vánocích, přišlo léto; čas už teď kvapně ubíhal. Bylo mně také tím volněji, že jsem už rozuměl německy a dovedl i souvisleji v tom jazyku promlouvat. Cesty do školy dříve, na podzim za deště a větru, v zimě ve sněhu, často vánicí obtížené, byly teď příjemnější. Pěkně se chodilo travnatou mezí mezi lány vlnícího se obilí. Neputoval jsem už pokaždé přímou, nejkratší cestou; často jsem i zabočil, sám, a nejednou jsem se i omeškal u zahrady poblíže podměstí Obersandu.

Ta zahrada, ne u stavení, ale jen sama, kraj polí, zahrazená hustým, starým plotem, vábila mne

jako nějaké tajemství. Vysoké stromy rozkládaly rozložité své koše nad šedou hradbou plotu, podél něhož jakož i v zahradě husto všelikých, kvetoucích křovin; jasmínu nejvíce. Nejednou jsem obcházel a nahlížel do zahrady, nikdy však jsem tam nespatřil člověka ani na cestičkách mezi houštím, ani u starého altánu omšené šindelové střechy, u něhož se probělával kmen letité břízy, ani na kamenné lavičce do oblouku pěkně tesané, po níž se rozrůstaly žlutavé pruhy lišejníku.

Dle toho, co se mi zachovalo v paměti na ornamenty té lavičky, na jakýsi kamenný sloup pod klenbou košatého stromu i na ten altán, připadá mně, že vše bylo empirového slohu a pocházelo z prvních let minulého století. Stará ta, tichá a jako zapomenutá zahrada, v níž se jen pochvívaly stíny a pokmitovaly zlaté prošlehy slunce, do níž jen motýl mohl a jen pták se v ní ozýval, přehudaje v korunách stromů, vábila mne a zdržovala na mých poutích do školy a ještě více ze školy. Obcházel jsem nebo stál a díval se do poëtického koutku, jenž mně připadal jako začarovaný. Snad jsem tenkráte zvěděl, které měšťanské rodiny byl majetkem. Dnes už nevím, A dnes bych asi marně jej v těch místech hledal. Změnilť se Broumov za ta léta, město samo i jeho nejbližší okolí.

Červenec nastal, školní rok chýlil se ke konci. To jsem počítal neděle po sv. Duchu, která bude v Němcích už poslední; pak už jenom dny. A přijela naše bryčka a vezla mne z Němec domů, Broumovem, topolovou alejí, za městem, krajinou plavou zralým obilím, k lesům na Hutberku, nad nímž na levo táhlo se pásmo skalnatých Stěn. S nich, s jejich hřebene, s kaple na Hvězdě na slunci pobleskovala zlatá hvězda nad temným, modravým ze-

lenem široširých lesů pod ní ve stráních i v úpatí. Všude zář a jas pod vysokým, modrým nebem, všude zář a jas a radost. Prázdniny! První prázdniny!

XXIII.

Utíkaly mně příjemně. Jen to mne málo těšilo, že jsem musil zase pást krávy. Než jinak jsem byl volný jako pták. Pobýval jsem na zahradě, u řeky, toulal jsem se s kamarády nejbližším okolím a po lesích, vypůjčoval jsem si ve škole knížky a mnoho jsem četl, chodil jsem za studenty a ochotníky, když chystali zase divadlo — a tak ty prázdniny příjemně utekly; tuze však při tom rychle.

V druhé jejich polovici začala tížit starost o místo, kde budu po prázdninách v Němcích bydlet. Že tam zase půjdu, že budu studovat, rozumělo se jaksi samo sebou. Ale abych byl opět z platu, toho otec nechtěl, poněvadž to bylo na něj příliš nákladné. Ohlížel se tedy po nějakém „handlu". A tu přišel jako na zavolanou Tölg Hanes, Němec z Broumovska, bos, v odřených koženkách někdy černých, v krátké kazajce, o holi. Byl to agent, obchodník v „handlech", jenž opatřoval a zprostředkoval místa za odměnu, rozumí se, obou stran, české i německé. Ten oznámil otci, že ví o místě, že není sice v Broumově, v městě samém, nýbrž ve vsi, ale od města nedaleko, v Hejtmánkovicích (Hauptmannsdorf), tam že má pro mne místo, tuze pěkné, u sedláka, ve statku, že dají za mne hocha do Hronova.

Když se nenaskytlo nic jiného, přijal otec to místo, ač by mne byl raději v městě viděl. Po sv. Václavě r. 1863 vezl mne do Hejtmánkovic. Skoro před samým Broumovem zabočili jsme na levo od

silnice na cestu vedoucí mělkou, táhlou dolinou, v níž při potoku dole i po nevysokých bocích rozkládají se Hejtmánkovice. Jeli jsme hodný kus dědinou, nežli jsme dorazili na místo, na statek „u Kahlerů". Stál na hoře nad cestou, ne tak výstavný, jako Dimtrův v Grosdorfě, nýbrž hodně menší a všechen ode dřeva, otevřeného nádvoří, bez brány, bez ohražení. Skládal se ze tří stavení: v hlavním, dolů do cesty obráceném, obydlí, chlév, konírna; s ním do úhlu nevalná stodola pod slehlými došky, a přes nádvoří výměnkářova chalupa s nevelkým sadem. Byl jsem zaražen, když jsme vyjeli na horu, a lekl jsem se, když ze stavení se vyrojil houfec dětí a když jsem vstoupil do světnice, ne hrubě bílé, v níž od stropu visela na bidélkách dětská, všecka dřevěná houpačka. A dětí kolem nás! Byly větší, menší, hoši v brslenkách, také jeden nebo dva v košili, a nejmenší ještě v peřince leželo na kolíbce. Stál jsem jako vyjevený, obstoupen tím hlučným houfcem.

Mou truhličku zanesli do přístěnku o jednom okně; tam jsem měl svou ložnici, vůbec svou residenci, ale bez stolu, bez židle. Všechno mne tu zaráželo i lekalo; ale také otce. Tölg Hanes mu neřekl plné pravdy, a lhal, pokud se vzdálenosti týkalo. Již hned cestou jsem měřil a otec také, že bude do města, do gymnasia daleko. Než, co dělat, kde sehnat místo v poslední chvíli.

Když otec s německým pantátou vše smluvili (Herr Vótr si říkali), zašli jsme také na výměnek k starému hospodáři, jenž nebyl, jak jsem se pak dověděl, otcem ani hospodářovým, ani jeho ženy. Kdysi ji přijal jako děvče za vlastní a nemaje sám dětí, přenechal jí a jejímu muži statek. Starý ten hospodář se jmenoval Francafranc (František Franz). U něho na výměnku zdálo se mně světleji, ač sta-

vení bylo již staré, nevzhledné, o síni jen a jedině světnici nevelké. Ale uvítal nás tam milý dědeček dlouhých, bílých vlasů srdečně a vesele. A vlídně také jeho žena, suchá stařena, poloslepá, pořád si zastiňující dlaní sesláblý zrak.

Když bylo na statku všecko smluveno, šel jsem s otcem do města k zápisu do primy benediktinského gymnasia. Klášter znal jsem od loňska i velikou jeho zahradu. Tenkrát už z daleka uvábila všecku mou pozornost rozlehlá, mohutná stavba slavného Dienzenhofera, o němž jsem tehdy ovšem nic nevěděl. A pak teprve jsem se s úžasem rozhlížel, když jsem stanul před klášterem, před jeho branou, vedoucí do prvního nádvoří, když jsem uviděl široké schody v pravo od brány vedoucí dolů na malé prostranství před kostelem a gymnasiem, když jsem spatřil ohromné sochy u nich*) a sochy nad nimi na ballustrádě před kostelem,**) když jsem vstoupil do klášterních nádvoří.

Zahrada za klášterem byla mně také cosi nového svou rozlehlostí, svým terrasovitým rozložením, zvláště však partiemi, kdež se zachovaly ze starých časů stromy a keře přistřižené do kostek a pyramid. A výhled byl odtud pěkný, na sám klášter a dolů na podměstí, vzhůru údolím Stěnavy, na Grosdorf i na výšiny za ním.

Teď s otcem vstoupil jsem do vnitřního kláštera. Šel jsem k zápisu dlouhými chodbami plnými starých obrazů svatých a mučedníků. Otec odjel odpoledne, ne však touže cestou, kterou jsme přijeli, nýbrž kratší, za statkem polní cestou vedoucí pří-

*) Jsou od Hirnlea.

**) Od Brokoffa. Z těch socha sv. Scholastiky před desíti léty spadla.

mo na silnici. Karl, hoch, jenž jel za mne k nám, sedl do bryčky; já se také ještě na kousek svezl. Ves zůstala za námi, Broumov na levo stranou. Mezi lány většinou již zoranými a osetými dorazili jsme na silnici. Tu jsem musil z bryčky, tu jsem se s otcem loučil. Shlédl jsem slzy v jeho očích. Snad mne tenkráte litoval, že mne nechává v místě ne nejpohodlnějším a od školy tak vzdáleném.

Zaplakal jsem ovšem a stál jsem u silnice a díval se za bryčkou, až u lesa zmizela mým očím. A pak, když jsem se obrátil, když jsem se rozhlédl, sám a sám v polích, podzimní smutnou krajinou v studeném posledním přísvitu a uviděl dále v pravo široké lesy po svazích Stěn už už černající a před sebou město, klášter a když mně připadlo, kam teď mám jít, do toho statku, schvátila mne veliká úzkost. Smutně jsem se vracel.

První čas přicházely záchvaty hrozné tesknoty zvláště večer v tom zašlém přístěnku. Ale teď spíše jsem se uklidnil nežli minulého roku v Grosdorfě. Umělť jsem už dost německy, mohl jsem se smluvit, a ve statku samém nebylo přece tak zle, jak se dalo očekávat. S dětmi hospodářovými býval ovšem kříž, zvláště když jsem se měl učit. Ale jinak jsem se s nimi skamarádil. Sedlák sám i selka byli na mne tuze hodni. Při tom maně vzpomínám, že selka měla na plotně skoro stále velký hrnec kávy uvařené z praženého obilí a v troubě pekáč plný syrobu, který si sama z řepy vyvařila. Z toho hrnce jsem si mohl kávy nabrat, kdykoliv jsem chtěl, a tím syrobem ji osladit a chleba namazat. To mně lépe chutnalo, nežli podmáslí s brambory a „kramatyka", polévka z kurek a suchého chleba uvařená, kterou zbystřovali kořalkou a kterou jsem jen jednou okusil a vícekráte nejedl.

Hospodář s hospodyní byli na mne svorně hodni; mezi sebou však se vždycky tak nesnášeli. Někdy se strhly mezi nimi prudké, velmi prudké scény, myslím, že pro staré na výměnku. Tomu se hospodář, jinak mírný a tichý muž, vyhýbal; selka však tam chodila a byla starým oddána. Nechápal jsem, proč hospodář s výměnkářem nemluví. Byltě ten starý sedlák Francafranc přemilý stařeček. U něho na výměnku jsem zdomácněl; chodil jsem k němu, jako bych bytoval u něho, a on mne měl, jako bych byl z dětí jeho schovanky.

Denně ráno jsme se tam hnali; jako houf čečetek hladových vpadli jsme do světnice ke starému stolu s trnoži a pustili se do kávy, kterou nám snášela německá „grusla" v hlubokých miskách, jakým jsme u nás v Hronově říkali „babníčky", a ku které nám dědeček krájel krajíce dobrého, samožitného chleba. Tak bývalo každého rána; podvečer pak na podzim, v zimě, když jsem přišel z města, plískanicí v promočené obuvi nebo ze sněhové vějavky, promrzlý, hned jsem se utekl na výměnek, do roubené jizby, kde bylo sucho a teplo, útulněji a tišeji nežli ve světnici ve statku.

Sucho a teplo; a suchým roštím tu vonělo, kterým se topilo, a dřívím. Červenavá zář od kamen prokmitovala po zdi, a my s německým dědečkem sedali jsme často sami, u stolu, u kamen. Starý, bělovlasý Francafranc leccos povídal. Někdy i jeho žena; ta svatě v duchy věřila. Na víku své truhly vnitř měla přilepený, hrubě kolorovaný obraz spodobující, jak čerti obstupují umírajícího hříšníka a jak už čekají na jeho duši. Také vypravovala o jakémsi starém sedláku z času jejího mládí, to že byl takový lakomec, z lakoty že se čertu zapsal, a že pak, když měl umřít, čert obcházel jeho statek,

v zimě to bylo, na zahradě mezi stromy na sněhu že bylo ráno vidět šlápoty, jednu lidskou a jednu koňského kopyta, a té noci ten starý sedlák že umřel a čert že si zrovna na jeho duši počkal — na zahradě.

Dědeček Francafranc tak pověrčivý nebyl; než to vím, že mně vypravoval o jednom knězi broumovského kláštera, to že je doktor, ale jinačí doktor, nežli jsou v městě, to že je „doktr der schwarzen Kunst", černého kumštu doktor. Vyrozuměl jsem později, že mínil mého katechetu, theologiae doktora Fridricha Menzla.

Starý Francafranc i jeho žena chodili si po staré, broumovské módě, po té nejstarší, jaká již tenkráte vlastně pominula. Náš výměnkář, zrozený koncem 18. století, nosil ještě brslenky po kolena, punčochy a střevíce, krátkou kazajku soukennou, v zimě límcový plášť a na hlavě buď klobouk nebo placatou čepici bez štítu s beránkem. Také prádlo měl starodávné; košili na zádech rozstřiženou jako dětskou. Její límeček, vlastně pásek, zapínal se vzadu, v týle, olověným knoflíčkem, tak jak to u nás v Hronově nosili ještě v létech dvacátých a třicátých minulého století.

Tu si mimochodem vzpomínám, jak v obou těch vesnicích, Grosdorfě i Hejtmánkovicích, jakož zajisté také i v ostatních na Broumovsku, mandlovali prádlo na váleček navinuté váladlem, t. j. prkénkem rukojetí opatřeným a jak hladili lepší kousky prádla ne cihličkou, nýbrž skleněným hladítkem, kotoučem to vypouklým, opatřeným skleněným držadlem.

Do gymnasia jsem měl dobré půl hodiny. Čtyřikrát denně, často u veliké slotě nebo za tuhého mrazu, jsem tu cestu měřil. Ráno chodíval se mnou

někdy Konvička, synek jaroměřský, jenž byl v sousedním statku na handl a chodil do čtvrté třídy. Někdy jsem měl za milého společníka z výměnku dědečka, když šel do města na mši; ,ale ten mně tuze pomalu chodil. Většinou jsem putovával sám. Cesta vedla vsí, pak silnicí topolovou alejí a předměstím do města. To předměstí tenkráte bylo vlastně jen několik výstavných domů v pěkných, úpravných zahradách, většinou, myslím, majetek továrnické rodiny Schrollovy.

Mezi těmi domy stálo také staré roubené stavení pod došky, velmi však upravené, a stojí tam snad po dnešní den. Pro památku. Vyšelť z toho stavení zakladatel firmy po Evropě známé, jejíž členové domohli se hodností, šlechtictví, bohatství. A ten zakladatel Schroll Benedikt, byl prostý tkadlec, jenž z počátku vozil plátna na trakaři. Vídával jsem ho, chodě do gymnasia: sedával v zahradě před tím starým, roubeným stavením, jadrný stařec hustých, šedobílých vlasů, ve vestě po krk zapjaté, většinou bez kabátu.

Cesta tím předměstím a městem nebývala bez nebezpečenství. Němečtí učedníci rádi se do nás Čechů pouštěli nadávkami i pěstěmi. „Du bimscher Copak" — „Du bimscher Zwikakop" — „Du Kriwitsche" — tak a jinak láli. První čas chodil jsem skoro pořád „válečnou stezkou", drže učení pod levou paždí, v pravici klíč, vyhlížeje v pravo, v levo, nevyrazí-li odněkud nějaký učedník Němec.

Gymnasium nebylo v klášteře samém, nýbrž stálo mimo něj, v souvislosti však s ním, poblíže klášterního kostela. Od prostory před tímto kostelem bylo odděleno kovanou mřeží. Před ní jsme stávali my studentíci a čekali, až se ozve gymnasijní zvonek, až se otevře mříž. Klíč měl vždy některý

student; za mých gymnasijních let byl tím klíčníkem můj spolužák Matěj Kubec z Plačic. Na ta čekání před mřeží pamatuju, zvláště na ta, když jsem dorazil ze vsi blátivou cestou za plískanice v rozmočené obuvi, někdy ne nejlepší. Gymnasium bylo staré, nevzhledné stavení nápadně se odrážející od budov klášterských díla Dienzenhoferova. Okna gymnasijní hleděla dolů ke Stěnavě, na Grosdorf a do táhlých polí za tou vsí.

V naší primě r. 1863—1864*) bylo mezi čtyřiciti žáky devatenáct a snad dvacet Čechů, tedy polovička. Češi pocházeli z Policka, z Hronova, z Červeného Kostelce (Burdych Gotthard), z České Skalice (Chaloupka Václav, nyní benediktin a inspektor panství v Polici nad Medhují), ale také dále z kraje, jako Pešek Václav z Lochenic, Kubec z Plačic, Esop Jan z Nového Bydžova, Václav Hladík z Rohenic, jenž zemřel jako kaplan v Trutnově, a Jan Křička až ze Starého Kolína. Hofmanny jsme měli tři, jednoho Čecha, z Police, jenž nyní je někde v Prusku lékárníkem, a dva Němce; z těch Hofmann Josef, náš primus, narozený r. 1846, tedy primán sedmnáctiletý, vypadal jako obr mezi námi, neboť byl vysokého vzrůstu. Ale snášeli jsme se s ním dobře tak jako s Burkertem Františkem, také r. 1846 narozeným.

Mimochodem počítám, že mezi námi čtyřiciti primány nebylo ani jediného desítiletého. Nejmladších, jedenáctiletých, měla naše prima 6; dvanáctiletých 11, třináctiletých 12, čtrnáctiletých 8, patnáctiletého jednoho a dva sedmnáctileté.

---

*) Za některé zprávy o této primě jakož i za životopisná data její professorů děkuji tuto panu podpřevorovi broumovského kláštera P. Vavřinci Winterovi, z jehož pojednání „Stift Braunau im Dienste der Kultur“ užil jsem také některých zpráv, hlavně uměleckých.

Z ostatních Němců spolužáků uvádím Edmunda Bernatzkého, nyní odborového přednostu v ministerstvu financí, pak Oskara Teubera, jenž pocházel z vážené broumovské rodiny; zemřel r. 1901 jako německý spisovatel a žurnalista na slovo braný. Gymnasium studoval v Broumově, pak u piaristů v Praze, vstoupil do vojenské akademie, nechal však vojanské služby a věnoval se novinářství, nejprvé ve Štýrském Hradci, pak v Praze (Bohemie) a posléze ve Vídni (Fremdenblatt, Wiener Zeitung, jejíž byl vrchním redaktorem). Psal obrázky a črty z vojanského života, a těmi proslul, napsal drama „Ulrich Hutten", a obrazy z dějin rakouského vojska. Hlavní jeho dílo, také pro nás důležité, jsou obsáhlé dějiny Pražského divadla. (Geschichte des Prager Theaters.)

Oskara Teubra mám v milé paměti. Byl ušlechtilý, snášenlivý už za let broumovského našeho studia. Ač Němec rozhodný, přece nevystupoval urputně proti nám, ba měl smysl pro naše kulturní snažení. Výpravu našeho Národního divadla ve Vídni žurnalisticky vydatně podporoval. Po létech na broumovském gymnasiu s ním strávených setkal jsem se s ním dvakráte, a to v Praze. Poprvé za mých let universitních, u německého divadla na Ovocném trhu to bylo, kdy mně vypravoval o svém dramatě, které právě psal nebo napsal, to již nevím. Po druhé na pražském místodržitelství, kamž svolali všechny spolupracovníky, Čechy i Němce, svazku díla „Oesterreich-Ungarn", jenž měl jednati o království Českém. Z Vídně tenkráte přijel baron Helfert a Oskar Teuber. Hned jsme se s Teuberem poznali, ač léta jsme se již neviděli; a shledání to těšilo mne a, myslím, i jej. Vzpomněli jsme na Broumov, záhy však jsme se dostali do palčivostí dne, do národní naší otázky. Tenkráte jsme si naposled stiskli ruce.

Ve studiích přede mnou o rok byl Karel Eppinger a také tak, ne-li o víc, Gustav Pawikovský, nyní německý spisovatel ve Vídni žijící, jenž přeložil do němčiny Nerudovy Kosmické Písně. Dvě třídy za mnou studoval Jos. Kaněra z Radechové, nyní odborový přednosta v ministeriu kultu a vyučování. Mezi choralisty klášterními tenkráte byl Antonín Zuckriegel z Řenče u Přeštic, později proslulý tenorista v Nizze. O řediteli Bernhardovi jsem se už zmínil.

Oba národové naší primy snášeli se tenkrát i na dále velmi dobře, přes některé potýčky, které se ob čas strhly. O tom našem poměru zmíním se tu sumou, jak byl po všechna ta čtyři léta na gymnasiu. Národní vědomí mezi německými spolužáky bylo čilé a jevilo se také vnějškem. Většina našich německých kamarádů nosila černé, nízké čepičky se štítem, lemované úzkou stuhou velkoněmeckých barev. Velkoněmecké barvy tu byly, ne však ještě velkoněmecké smýšlení. Zvláště však ne v občanstvu v městě a na vsích. Tam nikde se nejevila příchylnost k Prusku, tak jako dnešního dne. Naopak, tenkráte chovali k němu nechuť, takže v pohraničních vesnicích broumovských docházelo až ke rvačkám s Prušáky. Obecná byla tehdy nadávka: „Du preussischer Windbeutel".

My studentíci, Češi a Němci, jsme se také někdy porvali; ale porvavše se, snášeli jsme se zase kamarádsky.

Utkali jsme se někdy ve škole, někdy venku pod širým nebem. Vím, že jednou, tuším že v tercii, křídou nakreslil spolužák Polak, rodák Broumovský, před hodinou na tabuli ohavnou figuru nosatou a hrbatou a kdož ví, jakou, v helmici, a pod tu figuru že napsal: Ziska. Jak to jméno Žižkovo napsal, sko-

čil jsem, abych tu ohavnost smazal a kreslíře ztrestal. Z toho strkanice a z té pak konečně jediný souboj, na který se všecka třída dívala, souboj mezi nejsilnějším Němcem v naší třídě (vyjímaje ty dva nejstarší primány) a mezi mnou.

Popadli jsme se s Baudischem strašně do křížku; až do lavic jsme se v něm dostali. Brzo ten, brzo onen byl na vrchu, až některý spolužák vrazil z chodby do třídy a vykřikl: „Benno jde!" Ten pokřik náhle ukončil souboj. Kamarádi nás roztrhli. P. Benno, strach a hrůza, přicházel; nevstoupil však ihned, a tak nežli vkročil, mohli jsme se my dva kohouti udýchaní a do brunátna zardělí trochu uklidnit, aby na nás nebylo znáti „boje znoj".

Tuhé boje sváděny ob čas pod širým nebem za posledních tří let mého pobytu na broumovském gymnasiu, hlavně na podzim v polích ke Skřinicům (Weckersdorf). Tam na lukách a v měkkotách jsme my Češi a Němci se bojovně sráželi. Za jedné z těch potýček zasáhla mne tvrdá hrouda do tváře a odřela ji do krve. Ve škole pak jsem zalhal a vymluvil se, že ta odřenina je z toho, jak jsem spadl se schodů.

Všichni naši professoři byli kněží broumovského benediktinského kláštera, z nich tři Češi, dva Němci. Bydleli v klášteře samém, vyjma gymnasijního ředitele, P. Volfganga, jenž měl byt v přední budově, obecně přístupné, bez klausury, kdež bylo také děkanství. Za mých časů bydlel tam jako farář P. Timotheus Matoušek, bývalý ředitel klášterního gymnasia, jenž vydal známou knihu normalií pro gymnasia.

XXIV.

Broumovské gymnasium řídil za mých časů P. Volfgang Morávek (nar. r. 1817 — zemř. 1887). Pocházel z Jindřichova Hradce. Jak jsem se dočetl v Pravdových Pamětech, bydlil za pražských svých studií se svým krajanem Františkem Pravdou, kdesi ve Štěpánské ulici, a tu také pomáhal Pravdovi stěhovat všechen studentský nábytek, i postel. P. Volfganga měli jsme na latinu po všechna čtyři léta. Vyučovací jazyk byl německý; než P. Volfgang každé hodiny dost po česku promlouval, buď aby nám pomohl a věc srozumitelnější učinil, nebo aby nám hodinu osladil a nás zbystřil nějakou anekdotou.

Ty rád vypravoval a skoro všecky po česku, jako o dráteníku, jak začal v kostele tancovat, když si „přidal na muziku" (hodiv krejcar do míšku), jak šišlavá matka učila Honzíčka vyslovovat „slunce svítí" a jak se zlobila, když říkal po ní „funte fytý —" jak cikánka již napřed natloukla synkovi, když jej posílala s hliněným hrncem pro mléko — a jiné. Časem se opakovaly, ale ředitel se při nich vždycky smál (rád se vůbec smál a rád zažertoval a nejvíce s námi Čechy) a náš smích pokaždé také stejně silně hlaholil.

Náboženství nás učil dr. Fridrich Menzel, nar. 1828, nejprvé adjunkt theologické fakulty pražské, posléze převor a inspektor panství v Polici, kdež r. 1885 zemřel. To byl ten „doktr der schwarzen Kunst" našeho starého výměníka Franca France v Hejtmánkovicích, s kterýmž „doktorem černého kumštu" měl jsem jednou malé hádání, a sice hned v primě. Katecheta P. Fridrich vyvolal mne před katedru a já odříkával těžko naučenou lekci, které

jsem hrubě nerozuměl. V tom zarazí mne v nejlepším proudu a opravuje. Já se opřel, t. j. bránil, ale, poněvadž jsem byl již druhý rok v Němcích na vsi a zvykal jsem dialektu broumovských sedláků, vyrazil jsem tu obranu v selském podřečí: „Es stieht su aim Puche —", t. j. že je to tak v knize, jak jsem to řekl.

Katecheta se nepohněval mou odpovědí, nýbrž zasmál se; a pak mne ještě často tím poškádlil. Po létech, když jsem už byl professorem v Litomyšli, domluvil jsem se s přítelem Ot. Čížkem, tenkráte hospodářským adjunktem v Polici, že pater inspektor, dr. Menzel, když se o mně stala zmínka, ještě si vzpomněl na tu mou primánskou odpověď. Byl Němec, nikdy však nedal nám Čechům znát nějakou nevůli nebo nechuť.

Vedle něho, vysokého, sličného muže, ztrácel se nevelký, kulaťoučký P. Vincenc Falge, rodilý Trutnovan, Němec (* 1828, † 1881), jenž také jen málo česky uměl, jako P. Fridrich. Byl člověk dobrého srdce. Učil počtům a přírodopisu. Mně mathematika tuze nešla; přírodopisu však jsem se velmi rád učil, zvláště botanice. S potěšením si vzpomínám na botanické vycházky, které s námi P. Vincenc ob čas konal a jak nás na nich také hostíval. Také sám jsem horlivě botanisoval, a na herbáři jsem si dal záležet. Nevím, kterak se stalo, ale pro ten můj herbář dal si mne jednou zavolat do kláštera P. Štěpán Kriesche, Pražan rodilý, kterého jsem jen málo znal, neboť sotva kdy už vycházel ze své celly. Slýchal jsem však o něm, že je tuze starý a podivín, že se řemenem přepasuje, že mívá vidění, že zlý duch obchází jeho okno, to že P. Štěpán říká.

Tak k tomuto starému mnichu, narozenému r. 1791 jsem šel, herbář pod paždí, dlouhou chodbou

pod zčernalými obrazy svatých a výjevy mučednickými, až jsem našel jeho odlehlou, nízko položenou cellu. Pamatuju se, že to v ní dost divně vypadalo. Všecko tak různo pohozeno, knihy, papíry, na stole plno brkových per; a v koutě harfa. P. Štěpán, stařec, jenž namáhavě se zdvihl a také tak kráčel pokojem, chvilku se mnou rozprávěl, rozumí se, po česku, prohlížel si můj herbář a pojednou se mne optal, zdali bych mu ho neprodal. Nemohl jsem říci ne. P. Štěpán hned zaplatil. Mnoho-li, už nevím, jen to, že se mi to zdálo hodně peněz. Než mé milé květiny, které jsem sháněl od prvního jara ještě za sněhu (lýkovec) na zarostlých svazích v tu stranu k Oehlberku, v polích, lukách a v lesích na úpatí Stěn, byly pryč. A tak jsem neměl velké radosti ze svého výdělku.

Tenkráte jsem nepovážil, že ty květy měly snad nové poslání, že třeba mnohou chvíli těšily starého mnicha, jenž nevycházel už ani do klášterské zahrady, že mu živěji připomínaly jaro a modré nebe, kvetoucí luka i les.

Na řečtinu v tercii a v kvartě měli jsme P. Leandra Hubeného. Narodil se r. 1832 a zemřel jako farář na Bílé Hoře u Břevnova r. 1895. Kněz hodně učený, ale učitel ne zrovna vyvolený. Někdy řečtiny nechal a čítal nám z rukopisu, myslím, že vlastního sepsání, partie z punských válek. Byl nevelké postavy, hubený, s malým věnečkem vousů pod bradou přes kolárek, figurka neklidná, v řeči, v pohybech, přes tu chvíli šňupající, stále se špetkou tabáku v prstech. A roztržitý byl — Přítel Chaloupka výtečně dovedl jej napodobit. Cokrát jsme se Chaloupky naprosili, hlavně před školou, aby nám dělal P. Leandra — A když pak usedl za katedru a i ten věneček vousů ze suché trávy si za límec

košile zastrčil, a spustil — Všecka třída se chechtala, Češi, Němci, všichni jednosvorně —

A pak Benno! Pater Benno Sedláček! Vysoký, ale v ramenou trochu přihrbený, černovlasý, šedých očí, přísného pohledu, energického nosu, přibledlého obličeje; tváře jeho po holení dost vysoko promodralé — Přísný byl, prudký. Snadno vybuchl a v tom popuzení třeba strhl s temene černou sametovou čepičku, třepal jí nebo do dlaně své levice jí udeřil, a obyčejně se při tom rozkašlal. Byl vlastně mathematik, ale já jej měl v primě na zeměpis, v ostatních třídách na dějepis a po celé nižší gymnasium na češtinu.

Na zeměpis jsme měli chudou knížku Bellingerovu; a ještě jen v primě, v ostatních třídách se tenkráte zeměpisu zvlášť neučilo. Na dějepis jsme měli knihu Weltrovu, na češtinu mluvnici Tomíčkovu. Pátera Benona jsme se tuze báli, zvláště v primě. Na nás Čechy byl v češtině především přísný a neslevil nic. Neuměl-li kdo z nás Čechů, obořil se na něj: „A myslíš-li, že když ti zobák po česku narostl, že se nemusíš učit česky?" — Že jsem se dějepisu rád učil, bylo jeho zásluhou. Živě, krásně vypravoval, často dost obšírně a přidával, takže se někdy zdržel a ne snadno vyčerpal předepsanou látku. Starořeckými pověstmi, když nám je vypravoval, byl jsem nadšen, a nemohl jsem se dočekati knížky, kterou třídě přinesl a půjčil, a která obsahovala dotčené pověsti obšírně líčené a k nim i obrázky.

Na české dějiny nezapomínal, ačkoliv školní kniha jen hubeně se jich dotýkala. A ještě někdy jak — Vzpomínám si na chvíli, a jsem za ni zesnulému professoru po dnes vděčen, jak jednou nad takovým nespravedlivým místem, týkajícím se Čech, se P.

Benno rozhorlil a vybuchl tak, že tou německou učebnicí uhodil o katedru —

Páter Benno Sedláček narodil se na Prádle okresu Nepomuckého r. 1821; zemřel r. 1874 a pochován jest na broumovském hřbitově u starobylého, dřevěného kostelíčka pod lipami.

Na jednu školní hodinu si ještě vzpomínám, na supplenta šedých vlasů, který té hodiny u nás učil. Byl to páter provisor Benedikt Klouček, inspektor ohromných klášterních lesů na Broumovsku. Některý z našich professorů ochuravěl, a páter Benedikt přišel za něj k nám do třídy. Nedal se do učení, nepokračoval, neopakoval, nýbrž vypravoval a jen tak vykládal. Taková hodina by přešla beze stopy, bez památky. Mně však něco z ní v paměti pevně utkvělo. P. Benedikt zavedl řeč na češtinu, jak je bohatá, že všechno vyjádří a že má i tam svá vlastní slova, kde si němčina musila vypůjčit z latiny nebo z řečtiny, že Němec nemá svého slova ani pro „náboženství", ani pro „přírodu", rovněž ne pro „ráj", a že i jména slona, velblouda musil si vypůjčit. To tenkrát účinkovalo, neboť slyšel jsem to poprvé a v Němcích, mezi Němci, kteří se někdy dost vynášeli.

Když jsem byl v tercii na broumovském gymnasiu, počal tam vyučovat P. Robert Riedl, který slynul jako výborný professor řečtiny. Naše třída ho neměla. Později působil jako professor na Tereziánu ve Vídni, pak jako zemský školní inspektor na Moravě a posléze v Praze. Zemřel loňského roku ve Vídni.

Benediktinští professoři přicházeli do tříd vždycky v klerikách a s černou, malou čepičkou sametovou na temeni hlavy. Na podzim, v zimě v tmavomodrých, límcových pláštích, jak je všichni řehol-

níci nosili na ulici. Na mši jsme chodili denně; v neděli také odpoledne na nešpory, kdy všichni kněží klášterní přicházeli do kůru u hlavního oltáře v černých, volných hazukách s kapucemi přes kleriky oblečených, kteréž kapuce, když seděli ve vyřezávaných i zlacených svých stolicích, dvojí řadou proti sobě, brzo potahovali do čela, hloub do tváře a zase zpátky do týla, a při tom se často na sebe nebo snad sobě smáli, jak jsme my žáčkové na blízku stojící dobře pozorovali.

Žasl jsem, když jsem poprvé vstupoval do klášterního kostela, jeho malovanou předsíní, pak mřeží krásně kovanou do vlastní prostory chrámové, vysokého klenutí, plného zlacení, nádherného stukka a freskových maleb v jeho bohatém orámování, maleb na stropě, na stěnách, kdež v pravo, v levo stály oltáře s krásnými, velikými obrazy. Něco takového jsem dosud neviděl. Klášterní budovy*) působily na mne svou rozlehlostí a mohutností; klášterní chrám svou bohatostí a nádherou.

Tenkráte jsem nedovedl vše rozlišit a ocenit, neznal jsem původců všeho toho uměleckého, co mne obklopovalo,**) nevěděl jsem, že chodím kolem díla Brokoffova, že mříže klášterních oken, kované balkony, zábradlí v zahradě, veliká mříže kostelní

---

*) Vystavěny r. 1728—1738 Killanem Dienzenhoferem za opata Otmara Zinka. Díla Dienzehoferova jsou i některé vesnické kostely na panství broumovském a polickém, jako v Šonově, Ruprechticích, Ottendorfě, Vížňově, na Bezděkově. Kaple na Hvězdě je asi také dílo Dienzenhoferovo.

**) Kostel (původně gotický) založil Bavor z Nečtin, opat od r. 1294. Pražský stavitel Martin Allio přestavěl ten kostel za opata Tomáše Sartoria koncem 17. stol. Malby na omítce namaloval pražský malíř Jan Steinfels r. 1690—1691. Stukkové dílo vyvedli bratři Antonín a Tomáš Soldattiové z Prahy.

a jiné ve vratech jsou svého způsobu práce mistrné,*) že obrazy na postranních oltářích namaloval slavný Václav Vavřinec Rainer. Než potřebuje-li květ, aby se líbil a potěšil, jména a botanického určení? A tak působilo to umělecké dílo. Na první pohled naplnilo úžasem, a pak nepřestalo se líbiti, nepřestalo zraků vábiti, především Rainerovy obrazy na postranních oltářích, z nich zvláště patronové čeští, smrt sv. Benedikta a nezapomenutelný „Útěk do Egypta".

Ale nejen krása sama poutala mladou mysl; zajisté působila také i ta okolnost, že v tom kostele leccos připomínalo na domácí dějiny; tak cyklus freskový ze života sv. Vojtěcha (ovšem že s notnými anachronismy, které mi tenkráte nic nevadily), patronové čeští, na hlavním oltáři „český" obraz sv. Vojtěcha (že jest od Lhoty, věděl jsem už tenkráte) i domnělý ornát sv. Vojtěcha, který jsme vídali jen jednou za rok.

Do kostela jsme se tedy dost nachodili; u zpovědi jsme bývali alespoň čtyřikráte do roka. Na sv. Marka, o křížových dnech účastnili jsme se processí za město. Prázdno jsme mívali častěji nežli nynější gymnasisté. Sic o Vánocích netrvaly prázdniny dlouho, za to však nebyla škola o svátku ředitelově, o svátku třídního professora, na den sv. Benedikta, na den sv. Aloisa, na tučný čtvrtek, na ostatky a v létě před koncem školního roku toho dne, kdy se professoři sešli ke klassifikační konferenci.

V ten den chodili jsme my studenti obyčejně na Hvězdu, klikatou, strmou stezkou lesem mezi pískovcovými skalami na hřeben Stěn, kde vedle kapličky, mající půdorys v podobě hvězdy a zlacenou

---

*) Vyvedl je bratr laik v klášteře žijící Ondřej Král († 1763).

hvězdu nad střechou, stojí dřevěná myslivna, všecka, i po stěnách vně břidlicí pokrytá. Tu, kde je ta kaple na ohromné skále nad stezkou, vedoucí úbočím dolů k Broumovu, dal opat Tomáš r. 1670 postaviti vysoký kříž a na něm velkou pozlacenou hvězdu. Na tomto místě pak vystavěl opat Otmar r. 1733 kapli s pozlacenou hvězdou, o kteréž stavbě Dienzenhoferově jsem se už zmínil. Dotčenou myslivnu v lese o samotě mezi skalami na horském hřebenu začali stavět r. 1854 za opata Jana N. Rottra.

Mezi námi studenty se povídálo, že když praelát Rotter, syn chudého krejčího v Broumově, byl ještě studentem a chodíval z vyšších studií, snad z Prahy, domů od Police tady stezníkem přes hory, že tu, odpočívaje jednou u kaple, řekl svým kollegům: „Až budu praelátem, dám tu vystavět hospodu, aby pocestní měli kde se občerstvit a si odpočinout, kde by se za bouře mohli schovat.“ A chudý, krejčovský synek stal se praelátem klášterů břevnovského, broumovského a polického, pánem několikera panství a dal skutečně vystavět tu poblíže osamělé kaple myslivnu a hospodu zároveň.

Tudy přes Hvězdu chodívali jsme my studenti z Policka a z Hronovska na svátky, jmenovitě na Velikonoce; v tu dobu často leželo v úbočí mezi skalními balvany ještě dost sněhu a stezník býval ledem zalit. Pamatuju se, že v našem veselém houfku kráčel jednou také Bernhard z Police, o němž jsem se už zmínil, starší nás všech, a že byl pobledlé tváře, tichý a velmi vážný.

Z Broumova jsme se dávali polem, lukami ke vsi Skřinicům (Weckersdorf),*) leckde přes umrlčí

*) V broumovské kotlině, prve nežli ji Němci osadili, kdy byla většinou ještě „krajinou děsnou v šíré pustině“, bylo několik

prkna položená stezníkem a přes struhy; na každém tom prkně napsáno je jméno toho, kdož na něm zemřelý ležel a kdy zemřel. Za Skřinicemi zabíhá stezník kolem dolejší myslivny do lesa; odtud stoupá a vine se vzhůru úbočím Stěn lesem a mezi skalami, místem po stupních do pískovce vytesaných kolem kapličky níže v úbočí až na hřeben, kdež se pod kaplí se zlacenou hvězdou, stojící nad srázem, vytáčí k myslivně a hospodě zároveň. Tam nahoře jsme pokaždé odpočívali. V Polici pak jsme se, kdož jsme se brali ještě dále, stavovali „u zeleného stromu"; tu byl otec Bernhardův hostinským.

Ale jednou jsem se přes Hvězdu pustil sám a sám. Už jsem vypravoval, jak jsem jel z Grosdorfu na první Vánoce. Na druhé, to jsem byl v primě, rozběhl jsem se domů pěšky a sám. Za statkem v Hejtmánkovicích mezemi dostal jsem se na silnici a tou jsem pospíchal přes Hutberk a Polici do Hronova. Příštího však roku, kdy jsem bydlil v městě, rozběhl jsem se, nedočkavec, nemaje žádného společníka, odpoledne před štědrým dnem, abych se dříve dostal domů, na Skřinice a přes hory, Hvězdu, na Polici a domů. Sněhu všude dost, až v závějích ležel. Do Skřinic a ještě za ně vedla prošlapaná stezka, která však v lese ve stráni mezi balvany skalními se mně místem ztrácela.

Venku pod širým nebem ještě světlo, v lese však z temna zachmuřeno. Statečně jsem stoupal, uzlík v ruce, mlčícím lesem, v němž trčely skály vrchem zasněžené jako v bílých plachetkách. Když jsem minul dolejší kapličku, pak výše nad ní, kdy jsem

---

malých osad českých, jako Božanov a na úpatí Stěn Křinice. Dnes je to dlouhá, německá ves, Weckersdorf, kteréž český lid v sousedství říká Skřinice.

jí už neviděl, ztratil se mně stezník. Hnalť jsem se dychtivě, abych už byl nahoře, místem přímo vzhůru, někdy vedle něho; kde byl ledem zalit, zabočil jsem do sněhu, až jsem stanul před ohromným balvanem a nemohl jsem dále. Stezka zmizela, ztratil jsem ji, zabloudil jsem. Hledal jsem ji, zapadal jsem do sněhu místem až po pás, brodil jsem se jím. A již se stmívalo a nikde ani hlasu. Volal jsem... Nikdo se neozval; mrtvé ticho.

Ouzkost začala mne pojímat. Dlouho jsem nestál a nerozvažoval. Pustil jsem se zase zpátky, strání dolů, klouzaje se, padaje do sněhu, od stromu ke stromu; nemínil jsem zpět do Broumova, nýbrž jen k dolejší kapličce, odkud bych se zase dostal na chodník. A pojednou se mi mezi stromy zabělela. Oddechl jsem si, bylo po nebezpečenství; nezastavil jsem se pak, abych si odpočinul. Ihned jsem začal opět stoupati, teď opatrněji, abych nesešel se stezky. Udýchán, zpocen, vlasy maje jako zmočeny, dolezl jsem na horu pod skálu, na níž stála kaple s hvězdou, kolem černé díry v té skále (že se tam skrývali loupežníci, jsme říkávali), a po schůdkách ve skalách vytesaných dostoupil jsem až na hřeben, kdež mne uvítal mrazivý vítr.

V osamělé myslivně-hospodě svítili. Zašel jsem tam, odpočinul jsem si a pak opět dál, to již byl večer, domů, kamž jsem měl ještě dobré tři hodiny cesty. Unaven dorazil jsem už na noc k našim osvětleným oknům, jimiž jsem zahlédl matku u válu něco na pečení chystající. Na ráz jsem na vše zapomněl: na bludnou cestu lesem mezi skalami, na všecku svízel, na strach i únavu. —

Jinačí, veselejší a příjemnější bývaly vycházky na Hvězdu v létě, v červenci, když professoři nás a náš prospěch v klášteře soudili a vysvědčení

nám chystali. To se pěkně stoupalo v hlučné společnosti kamarádů polem mezi obilnými lány ke Skřinicům a pak zelenem, líbezným chladem lesa mezi kulisami šedých skal vzhůru ke kapli s pozlacenou hvězdou; od ní jakož i s pavlače břidlicové myslivny nad ohromným srázem je utěšený rozhled na široširé hvozdy úbočím Stěn modrozelenou spoustou jako rozlité, na všecku broumovskou kotlinu, na hory kolem ní, a dál až do Pruska.

Jadrný myslivec Voborník, Čech, nás rád vítal; v dřevěném sále, z něhož vedou dveře na tu čarovnou vyhlídku, zahrál nám Werner, hajný a zároveň průvodce ve skalách, na housle, zahrál i zazpíval za průvodu nějakého druhého hudce nebo harfeníka nebo flétnisty, jak se tu namanul. Bývalo veselo, zpívali jsme národní písně a také jsme si a tady volně, zakouřili. Werner nás dovedl na druhou vyšší vyhlídku do Broumovska, a na jinou, na stranu Polickou, nad obrovským skalním „amfiteatrem", jehož hlubinou vede stezka ke Kovářově rokli.

Tenkráte jsem se ještě nedostal na další, druhou stezku přes Stěny vedoucí, dále na jihovýchod, na „pánovu cestu", kterou „pán" všech tu končin, opat Volfgang Selendr z Prošovic v noci dne 5. února r. 1619 tajně utíkal z obleženého kláštera broumovského před rozbouřenými evangelíky broumovskými, jimž zavřel jejich kostel.

Už tenkráte před čtyřicíti lety, turisté hojně navštěvovali Hvězdu, více cizí, nežli domácí, hlavně Prušáci. Za takového výletu o poslední konferenci professorské, kterého roku to bylo, již nevím, snad r. 1863, 1864 nebo 1865, zaslechl jsem od myslivce Voborníka, že tu také nějaký Polák. Hned jsem jej začal s jedním ještě kamarádem shánět. Dychtil jsem jej uvidět, neboť už tenkráte jsem měl vědomí

slovanské, třeba že ne dost ujasněné. I našli jsme milého Poláka stranou od myslivny na ploché skále, odkudž bylo krásně vidět na hvězdovitou kapli se zlatou hvězdou. A tu kapli ten Polák sedě kreslil. Muž vážný, ač ne starý, bradatý. Schválně jsem začal na kamaráda hodně hlasitě česky mluvit, aby Polák si toho všiml, že tu jsou Češi, aby na nás promluvil. Než Polák nic; zabrán do kreslení sotva se ohlédl. Odešli jsme s nepořízenou. Do knihy turistů se nepodepsal, Voborník se ho na jméno ovšem nezeptal, a tak jsem nezvěděl, kdo ten Polák byl.

Ale po čase uviděl jsem podobiznu Ignáce Josefa Kraševského. Jen jsem na ni pohleděl, už mi zatanula před očima výrazná hlava toho Poláka z Hvězdy, kterou jsem si tak živě a ostře zapamatoval.

Tak bych byl viděl Kraševského na vlastní své oči. Snad se mýlím; ale nahodilé to setkání není nemožné. R. 1863 vystěhoval se Kraševský z Polska a usadil se v Drážďanech. Odtud podnikal menší cesty. Kdesi jsem četl, že byl tou dobou také ve Vratislavi, ve Slezsku. A že se odtud vydal podívat na Hvězdu, již tenkráte prohlášenou, toť možné a pravdě podobné.

XXV.

Po prázdninách, jež minuly po odbyté primě, vydal jsem se do Broumova jako nastávající sekundán pěšky. Se mnou šla starší má sestra Helena, jež nesla mi uzlík. Nevím, proč mne otec tentokráte nevyvezl. Jen to si pamatuju, že byl kalný, smutný den po dešti, že se z lesů bíle kouřilo a že, když jsme kráčeli kolem Kozínku, osamělého mlýna, dalo se zase do deště. Za té nepohody dorazili jsme přes Hvězdu dolů k Broumovu. Nálada za ta-

kového podzimního dne byla sama sebou trudná; a po rozloučení s domovem cítil jsem tím větší sklíčenost, poněvadž jsem kráčel do nejista, neboť neměl jsem do té chvíle určitého místa, kde bych bydlel, rozumí se „na handl".

Do Hejtmánkovic, kdyby bylo nejhůř, byl bych sice mohl, neboť tam u Kahlerů měli řadu hochů a jeden z nich zase mohl za mne nastoupit v Hronově; ale mně se tam hrubě nechtělo hlavně proto, že jsem měl odtud daleko do školy. A sestra Helena, jež mne minulého jara v Hejtmánkovicích navštívila a jíž se oči zakalily lítostí nade mnou, když všecko přehlédla, také to našim rozmlouvala. Šla teď se mnou, aby mně v Broumově samém opatřila nějaké místo. Marně však pátrala. A přece jsme posléze místo našli. Sestra mi teď vypravovala, já sám se na to již nepamatuju, že když jsme tak nadarmo hledali to místo, že jsem jí řekl: „Pojď, mám tu známého ševce, u toho se stavíme, snad by o něčem věděl." Stavili jsme se u toho ševce, já se věru už na něj nepamatuju, a ten dobře poradil, tady na dolejší ulici (Niedergasse) že vdova Neumannová má tři hochy, ta že by snad jednoho z nich dala do Čech na handl. A vskutku.

Na vysokém chodníku, v řadě starých domů v dotčené ulici stál domek nově vystavěný; ten patřil Terezii Neumannové, vdově ne staré, svěže vypadající. Kromě tří chlapců měla ještě malou holčičku. Nosila šátek na pokos, tak jako stará její matka. Ta s ní žila ještě s dvěma svýma sestrama. Z těch tří sester nejstarší byla Marie, jež posluhovala v klášteře, velmi pobožná, při tom však veselá a čilá; nejmladší Thekla krásně vyšívala, hlavně holubinky selkám. Prostřední věkem byla paní Neumannová, jež měla krupařský obchod a prodávala

také máslo i mléko. Ta si mne nechala a vydala sestře Heleně za mne svého nejstaršího, Karla.

Z drsného, selského ovzduší dostal jsem se do mírného, ženského. Všecky tři sestry i jejich stará matka chovaly se ke mně velice laskavě a mile. Pamatuju se, že první čas paní Neumannová často přisedla k posteli, když jsem ulehl, a že mně hladívala hlavu a že se jí oči zalévaly slzami. To smutně vzpomínala na svého Karla, jenž byl u nás v Čechách a jehož místo já teď zabíral. —

V tomto bytě byl jsem spokojen. Pokládali mne tam jako za svého. „Teta" Marie, vzpomínám si, vzala mne jednou tajně do klášterního musea, když tam poklízela. Tu jsem si mohl pohodlně prohlédnout přírodopisné sbírky, z nichž nám P. Vincenc ve škole ukazoval, tu jsem také uviděl pověstný broumovský meteor. Více mne však vábily různé starožitnosti, mezi nimi zvláště katovský meč, kterým v Broumově za starodávna popravovali.

U Neumannů jsem přebýval dvě léta, v sekundě a v tercii. Seznámil jsem se s celým sousedstvem a dobře jsem tu vycházel. Za stavením mohlo se zahrádkou až ke starým hradbám městským, pod nimiž se táhl bývalý val. Toho času rozkládaly nad ním staré kaštany své rozložité, husté koruny. Pod nimi shlukovalo se za slunečných dnů hojně mládeže a pod nimi také na lávce sedala Lojzička Čechová.

Co jsem přebýval v městě, seznal jsem všechny krajany tu bydlící. Nedaleko od nás výše k náměstí přebýval komissař finanční stráže jménem Čech, jenž měl několik dětí. O tom jsme my čeští studenti věděli, že nejenom se jmenuje Čech, ale že také Čech je, rodinu svou vede po česku a nikde se neza-

pírá, tak jako ten onen krajan v Broumově usedlý. Dcerka finančního komissaře Čecha, Lojzička, přicházela někdy na starý val do kaštanové aleje, vodíc s sebou jednoho nebo dva ze svých malých sourozenců, slečinka snad patnácti, šestnácti let, štíhlá, útlá a urostlá. Za jarních a letních dnů sedala na lavičce pod kaštany, světle oděná, tmavých hustých vlasů, velkých hnědých očí, hlídajíc svého malého, hrajícího si bratříčka. Nikdy jsem s ní nemluvil, ale rád jsem ji vídal, krajanku milou, a schválně jsem kolem přecházel, abych slyšel, jak česky hovoří. — Po létech jsem se dověděl, že umřela v květu let.

A maně přichází na mysl jiná vzpomínka na dojem, kterého jsem zažil tu poblíže sešlé hradby městské na valu pod starými kaštany, z pod nichž je viděti přes oupad Voigtsbachu ke Skřinicům na mlžně modravé pásmo Stěn na obzoru. Bylo na jaře, košaté koruny kaštanů svícemi svých bohatých květů všecky jako osypány. Seděl jsem pod nimi na lavičce a četl jsem, a četl, dočítal českou knihu a nedbal jsem, a nevěděl, že se kolem všechno již vytratilo, že sedím sám, že zašlo slunce a že vzduch začíná se protmívat. Dočítal jsem „Babičku" Boženy Němcové. Nevím, kde jsem si ji vypůjčil, ale podle formátu a tisku, jak je chovám v paměti, bylo to litomyšlské, Augustovo, vydání z r. 1862. Nemohl jsem se odtrhnout od knihy, chtěl jsem ji dočíst. A dočetl jsem ji v samý soumrak. Když jsem knihu zavřel, a pohleděl před sebe, kalně jsem viděl ztemnělé pásmo Stěn a večerní červánky za lesy, neboť jsem měl oči plné slzí. Byl jsem dojat babiččinou smrtí, vzrušen knihou tak krásně líčící kraj blízký mému rodnému; dojímala mne snad tím více, protože jsem ji četl v Němcích, že mne tolik připomínala můj domov. Nevím, že bych kdy později

nebo před tím zažil při knize tak hlubokého pohnutí, tak čistého, blaživého dojmu.

Nedaleko mého bytu stál tenkráte zavřený kostel, nyní sv. Václava, vystavěný za opata Otmara Kiliánem Dienzenhoferem na místě, kdež stával kostel broumovských evangelíků, známý z našich dějin při samém počátku třicítileté války. Tenkráte, když jsem bydlil v jeho sousedství, hrubě mne nezajímal, poněvadž jsem neznal jeho minulosti. Za to tím více vábil mne starobylý kostelík za městem, na hřbitově pod stromy, všechen dřevěný, s dřevěným ochozem plným pamětných nápisů na deskách, kostelík dřevěný gotického založení, veliká vzácnost, kolik set let už tu stojící. Nerozuměl jsem tenkráte jeho ceně; stavba sama však vábila svou zvláštností a poesií dávných věků. Dřevěný kostelík ten, mimochodem řečeno, stojí snad v těch místech, kdež stával prvotní, nejstarší, jistě také roubený kostelík malé, české osady za dob, kdy Broumovsko ještě bylo většinou samý prales. Tenkráte ještě nemělo nynějších německých vesnic, nýbrž jen několik českých osad, jak jsem se o tom už zmínil; tenkráte nebylo o městě Broumově a klášteře ani potuchy.

Další vycházky jsem od Neumannů konal jako sekundán, když jsem sháněl rostliny pro svůj herbář, tak jako v primě isem se z Hejtmánkovic zatoulal skoro každé soboty chytat motýly k osamělému rybníku v lukách, u borového lesa (Schlögelteich), poblíž úpatí Stěn. V tercii jsme vycházeli hledat nerosty. Vím, že jsme se za nimi pustili až po pruské hranice do kopců za Šonovem, vsí, že jsme tam hledali a také nacházeli polodrahokameny i hojné otisky rostlin.

Pěkné byly ty vycházky; zvláště rád si vzpomínám na slunečná, letní odpoledne u toho osamě-

lého rybníku, v jehož pozadí táhnou se ve stráních Stěn tmavé, širé lesy až na hřeben hor, až ku Hvězdě a za ní. Ta odpoledne jsem tam trávil celá sám a sám u tiché vody, zrcadla lesa, v louce, v prozářeném, vonném boru, kdež všude bývalo tak ticho a přece tak rušno životem hmyzu, kdež poletovalo tolik pěkných motýlů.

V gymnasiu chodilo vše pořád stejně, až na to, že přibyl nějaký nový předmět. Také začali s tělocvikem jako s nepovinným předmětem. Kdo se dal do něho zapsat, musil na přehlídku k lékaři, k doktoru Fr. Roserovi, známému pak poslanci na říšské radě, kdež neúnavně obnovoval svůj návrh na zrušení malé lotterie. Pocházel z Teplic (Wekelsdorf) a jmenoval se původně Popper Moric. Pod tím jménem studoval na broumovském gymnasiu r. 1847 až 1850. Ten mne také přehlédl. Pamatuju se, že jsme hovořili po česku.

Ve škole učilo se mi snáze, poněvadž jsem uměl už slušně německy. Prospěch můj nebyl zlý, ale také ne výtečný. V primě jsem byl (v druhém běhu) dle lokace devátý mezi 39 žáky, v sekundě osmý mezi 25, v tercii devátý mezi 23 a v kvartě šestý mezi 20. Od primy až do tercie (1863 až 1866) měli jsme na vysvědčení známku nejenom z mravů a z pilnosti, ale také z pozornosti. Na kvartánském vysvědčení známky z pozornosti už žádné není.

Co jsem prvního běhu v sekundě vyváděl nebo co se se mnou dělo, už nevím; něco však bylo, poněvadž mně na vysvědčení napsali:

Mravy: zákonné.

Pozornost: mdlá.

Pilnost: povrchní.

Ale již druhého semestru všecko jsem si spravil. —

Co se ve světě dálo, o to jsem se, chlapec ještě, nestaral. Českých novin jsem v Broumově ani nezahlédl; než ani německých nedostalo se mi do rukou. O politice jsem nic neslyšel a také o ni nedbal. Až pak jsem se přece musil ohlédnout, když dolehly zvěsti o krvavých zápasech i do mého nejbližšího okolí. Bylo r. 1863. V Polsku bouřila revoluce. O té jsem slýchal, i jméno vůdce polských povstalců, Mariána Langiewicze. Také jeho podobiznu jsem vídal i slečny Pustowojtovy, věrně mu oddané, v mužském obleku chodící.

Tenkráte jsem si také koupil fotografii Mariána Langiewicze, sedícího v polském národním kroji na krásném vraníku. To již bylo po revoluci, v čas, kdy polského diktatora jsem měl nedaleko; žilť tou dobou internován v pevnosti Josefovské, přebývaje nejprve v budově velitelově v přízemí a pak, bedlivěji střežen, v jízdeckých kasárnách. Nepamatuju se, že bych byl doma něco slyšel o Langiewiczovi, že jej máme takřka v sousedství, nebo o Pustowojtovně, která prý potají za ním přišla do Josefova.

Více se mluvilo o výpravě do Šlesviku a Holštýnu r. 1864. Různé obrázky a rytiny, spodobující výjevy z té války, přinášely nám novin nečtoucím vědomost o ní; hledívali jsme na ně bez hlubšího zájmu. Za nedlouho jsem pak uviděl podobné výjevy na vlastní oči.

Na jaře r. 1866 (to jsem chodil do tercie), začaly proskakovat hlasy, že bude vojna s Pruskem. Čím dále tím určitěji se to roznášelo a víry docházelo, zvláště když Prušáci sbírali vojsko ku hranicím, kamž nebylo z Broumova daleko. Pojednou také z Hronova mně přišlo psaní s novinou, že tam

přitrhlo oddělení rakouských husarů, že jsou na bytech, že u strýce Zejdla mají hlavní stráž. Po té nějaký hronovský rodák, se kterým jsem se v Broumově náhodou potkal, všecko mně dotvrdil a ještě více vypravoval o těch husarech, o jejich rytmistrovi, jak je zlý jako čert, nedávno že na jeho rozkaz vypláceli jednoho z husarů lískovkou u Zejdlů na dvoře.

To bylo v květnu. Hlasů o nastávající vojně přibývalo; rostly chvatem jako vítr před bouří. Lidé se lekali, že Prušáci překročí hranice, a v to zase, že tady při hranicích budou školy zavřeny, že dostaneme už teď vysvědčení. To jsme slyšeli rádi; nechápali jsme a neuvažovali, co je vojna. Nás vábily vagace, předčasné vagace. Slyšeli jsme o nich rádi, ale zdálo se nám nemožná, aby už teď začaly; byloť teprve počátkem června, a školní rok tenkráte trval do posledního července.

Než jednoho dopoledne vstoupil ředitel P. Volfgang do třídy, ač neměl u nás hodiny; a tvář jeho ne usmívavá a jasná jako jindy. Nějak neklidně nám ohlašoval, abychom se přichystali a doma oznámili, že se skončí školní rok už teď, že přišlo nařízení, aby nás propustili, poněvadž nastává válka s Pruskem, vysvědčení že dostaneme 19. tohoto měsíce (června). Toho bylo, nemýlím-li se, asi za tři dny. Pustili nás, bylo po učení. U velikém vzrušení vyrojili jsme se z gymnasia. Myslím, že nikdo z nás války se nelekl a na ni nemyslil, nýbrž jenom na prázdniny, že budou již vagace, o několik neděl delší vagace. Hlavní dojem z té zprávy byl mezi námi studentíky vlastně radostný. Jen jsem přišel do bytu, již jsem napsal psaní domů, co se děje, aby tatínek pro mne přijel.

Stalo se. V ustanovený den po ránu přihrčela naše bryčka před domek paní Neumannové. Bylo 19. června 1866.

XXVI.

Vše se dálo toho dopoledne jako o překot. Vysvědčení nám rozdali nějak chvatně, truhlička donesena s pospěchem do bryčky a rozloučení u Neumannů také jako na kvap. Paní Neumannová, její sestry a stará matka děsily se Prušáků, kteří, jak se rozneslo, stáli už nedaleko hranic a jen jen je překročit. Toho jsem hrubě nedbal. Já jen na domov myslil. Hned počátkem jízdy dověděl jsem se od otce, že husarů v Hronově už není, že odjeli, za ně však že máme oddělení pěchoty, české vojáky od plzeňského pluku, u nás že je také jeden z nich na bytě. To již byla jako vojna. Ale ohlásila se ještě dříve, nežli jsme dojeli domů.

Za Broumovem na silnici, tam, kde zabíhala do hutberských lesů, zjevili se proti nám jezdci v helmách. Dva rakouští dragouni jeli volným klusem směrem k Broumovu. První hlídka, kterou jsem za té války spatřil. Nezastavili nás, nic se neptali. Doma u nás nová vojenská známost: ten voják od plzeňského pluku v bílém kabátě s červenými výložky; jméno tohoto hosta našeho jsem zapomněl. Dobře se však pamatuju, že měl mnoho práce s uniformou, s cíděním bílého kabátce a knoflíků, s natíráním bílého řemení, které pak sušil na bidélku nad kamny. Byl to dobromyslný mladík nováček, jenž se na válku nijak netěšil, a jenž se ještě ani v signálech dobře nevyznal.

Jak jednou zalehlo k nám do světnice troubení, vyskočil náš vojáček, jako by střelen a hned všecko své zboží skládal do hnědého „telete"; jak to tam na rychlo nacpal, hodil tele na záda, popadl pušku a jal se s námi srdečně se loučit, s pánem bohem dávat, tak že to již přišlo, že potáhnou do ohně, na Prajze. Ale z toho ohně vrátil se za chvíli a zase všecko skládal a věšel, „tele", plášť, řemení, pušku i čáko, a to že nic nebylo, že nerozuměl, že se zmýlil, to že troubili jen k „rozkazu".

Toho roku slavil jsem svůj svátek opět doma. Dva, tři dny po něm rozlétla se Hronovem zpráva, že na Broumovsku čekají nepřítele, Prušáci že stojí už při samých hranicích, a jak budou na Broumovsku, že dorazí hned také k nám. Z toho náhlý strach, že budou Prušáči „rabovat". Lidé začali uklízet lepší věci, kam mohli, hlavně do sklepů, a leckde je i zazdívali.

Důkladnou skrýši měli ve „dvoře"; o ní jsem už vypravoval. Kromě té také ještě „pustej sklep", podzemní sklepení ze staré ještě tvrze, k němuž vedla úzká šíje. Nad tímto sklepem bývala sednička a v té nocovával za starých časů náchodský děkan nebo jeho zástupce, kdykoliv přijel do Hronova za duchovní službou. To bylo tenkráte, když Hronov neměl ještě své fary, a kdy náchodský duchovní, nechodil už na byt do hronovské školy. Ten „pustej sklep" byl do té doby, t. j. do r. 1866 opravdu již pustý. Ale když tohoto roku strhl se ten poplach, vzpomněli na něj dvorští a mnoho v něm ukryli; nejen oni, nýbrž také sousedé, kteří sem snesli peřiny a jiné cennější věci.

Poplašné zprávy jen pršely. A každá ještě letem rostla, zveličovala a nové plodila. Ta nejdivočejší zněla: Prušáci že již vtrhli na Broumovsko,

že rabují a berou na vojnu, všechen mladý lid že odvádějí. Z toho panika. Ty hrůzy se pamatovaly; oživla paměť na příkoří předků za Fridricha II., jenž opravdu dával mladé muže, svobodné i ženaté, na Policku a Broumovsku shánět a vřaďovati do svých pluků.

I dalo se teď všechno na útěk. Bylo dne 26. června. Utíkali hlavně lidé z Policka, než i z Broumovska utíkali pěšky i vozmo. Mnoho z nich ujíždělo Hronovem k Náchodu a dále do kraje. Vůz hrčel za vozem, za nimi opěšalí muži jednotlivě, v houfcích, všichni v ustrašeném pospěchu. Vidím po dnes živě před sebou houf mladých a také ne zrovna nejmladších mužů ze Srbské, Zlička, z Machova, synků, pacholků i mladých hospodářů, ale i vývrostků, jak proudem se hnali od kostela dolů kolem našich, někteří v nedělním obleku, jiní ve všedním, jak od práce uskočili, s uzlíky, bez uzlů; někteří si nesli v ruce jen „bunclouky", t. j. nedělní boty vysokých, tuhých a lesklých holení, a jiného nic. Ale nebyli to samí vybraní, kteří strach míti mohli, které by Prušák, kdyby byl na vojnu sháněl, jistě a rád sebral; nejeden nepovedený utíkal a jeden také, dobře se pamatuju, volatý. Ale strach je zmátl. A oni ten strach nesli dále, plašili jiné a budili zmatek.

Také mnozí Hronovští se dali na útěk před Prusy. Tak zmizeli náš výborný ochotník divadelní Antonín Hepnar, švec, Ant. Souček, krejčí, Josef Langer, zámečník, Ant. Třasák, podučitel, veselý, mladý muž, horlivý hudebník, a jak tenkráte bylo, nadšený pěstitel ruštiny, jenž ve svém ruském zanícení mimořádně učil azbuce i děti ve škole. S těmito prchli dva bratři Michálkové, František, Adolf, oba řezníci, a tři bratři Freiwaldové, kteří jeli na dvou

koních. Na tomto útěku setkali se s mým starším bratrem Josefem.

Ten asi den před tím odjel z Hronova s naším koněm a vozem; odvážel zboží z hronovské první továrny, o které ještě povím, do Vídně, majetníku té továrny. Dobře tam dojel, zboží složil a zase k domovu se obrátil. Ale když dorazil do Jihlavy, seznal, že se nedostane dál; bylof po bitvě u Hradce Králové a pruská zátopa valila se již v tyto končiny. V Jihlavě uklízeli zboží z tabákové továrny; bratr, pomýšleje na to, že se vrátí zase do Vídně, nabídl správě aerární továrny svůj povoz, aby zadarmo nejel. Rádi jej přijali a hned musil nakládat tabák do svého fasuňku.

V tom právě dorazili do Jihlavy hronovští uprchlíci, Hepnar, Třasák, Souček, všech devět, jak jsem je výše vyjmenoval, a ti postrašili bratra, že, pojede-li s nákladem, tedy zvolna, že jej Prušáci dohoní, že mu seberou koně i vůz nebo že jej donutí na přípřež, pročež aby složil tabák a jel s nimi. Bratr poslechl. Tabák složil, a hned měl za něj jiný náklad, živý a veselý, sedm krajanů. Osmý a devátý jeli koňmo vedle vozu, jako convoy té družiny, jež většinou, až na Frant. Michálka, měla málo peněz, za to dost veselosti a humoru i v tom psotném utíkání. Zamířili na Vídeň, odtud pak chtěli do Uher, kdež měl Souček, krejčí, švagra myslivcem. Byla pak o tom celá Odysseia, plná příhod a nehod cestou do Uher, v Uhrách i cestou zpět; o té svým místem se ještě zmíním.

Tenkráte také zmizel z Hronova můj švagr Krejčí a bratranec Adolf Prouza, jenž měl nedávno po maturitě. Ti zamířili do Plotišť u Hradce Králové, kdež byla naše sestřenice Sofie Hejnová, provdaná Hirschmannová. Tak ti a jiní zmizeli a kdo zůstali, ukrý-

vali cennější věci, pokud jich už neskryli; ba už i dobytek zaháněli do lesů, nejvíce do Maternice, ale i na Jírovu horu a jinam do odlehlých lesních zákoutí. Ta pojednou oživla. Válečné idylly. Dobytek v lese u stromů uvázaný nebo volně se pasoucí, a kolem uprchlíci se zásobami na chvat sebranými. Topili ohně, dojili, vařili. A dole údolím pak zarachotily pruské bubny, a píšťaly pronikavě pískaly do kroku tmavým řadám pruských vojáků, jejichž helmice i zbraň blýskaly se na slunci zářivého červnového dne.

Já zůstal doma, té chvíle nejstarší z dětí naší rodiny. Sestra Helena byla tou dobou již vdána a z domu, a bratr Josef odjel. Zůstal jsem já, tercián, s mladším bratrem Adolfem a sestrou Boženou. Prvního pruského vojáka jsem uviděl ráno dne 27. června. Bylo překrásné jitro. Přiharcoval od „papírny", mlýna, hulán v modrém kabátci se žlutými výložky, s pikou, na níž třepetal se praporeček. Na silnici před okny placho, prázdno; jen naproti u sousedů stála Markéta bednářova, byla velké postavy, tenkráte, tuším, ještě svobodná, se založenýma rukama, a dívala se na dojíždějícího, nezvaného hosta.

Ten zarazil před ní koně a drže bambitku v natažené pravici, začal se vyptávat. Pamatuju se dobře, že Markéta se nic nelekla, že se usmívala, když hulán na ni tak spustil a že mu klidně odpovídala. Vyptav se, je-li tu vojsko, kde je nebo kam ustoupilo, nač Markéta ovšem neodpověděla, pobodl koně a jel dále. Za ním přiklusal druhý, třetí, pak celý houfec, projížděli náměstí, uličkou. Hledali rakouské vojáky, ale neuhodili na ně, ač je měli docela na blízku. Četa totiž plzeňského pluku, která do do té chvíle byla posádkou našeho městečka, utekla se nahoru na hřbitov a tam se skrývala. Odtud pak

ustoupila přes „fara" a polními stezkami tajně a oklikou někam k Josefovu. Vinca hrobařů je tam vedl.

Záplava nastala. Za hulány pěchota v tmavomodrých kabátcích, v helmicích, v tmavošedých nohavicích, v botách nízkých holinek, za rachotu bubnů, za zvuku píšťal, hrajících do kroku notu, která mně zůstala v paměti. Byli už prachem pokryti a prachem na silnici zvířeným kráčeli zardělí, pádným krokem dále k Náchodu.

Že jsou také na „padoli", jsem zaslechl. Ihned běžím za stavení zahradou k řece, za níž se rozkládá „padol". Tenkráte se ještě neblyštěly na ní koleje železné dráhy a nestálo tam žádných stavení; jen samé pole tam, velký lán krásně zrajícího obilí. Od strže u řeky viděl jsem k mostu u papírny, na šedý jeho pískovcový oblouk a na tmavé řady pruského vojska přes něj do městečka postupující; ale v tom také to, jak celé oddělení zabočilo před mostem ze silnice v pravo na pole, rovnou do toho obilí.

Napřed tam vjelo několik jezdců jako do brodu; jejich koně zapadli po prsa ve vlnách hustých klasů. Za chvíli bylo po žních. Kus po kusu toho obilí se sklonil, padl, zmizel, zdeptán koňmi a pěšími; a dál přes zdupané, sešlapané obilí postupovala hrozná žatva. Za chvíli po všem poli jako po děsné potlučenině. Na ní se rozložil oddíl Prušáků. Odpočívali tu. Stál jsem naproti na druhém břehu a dobře jsem viděl všecku tu zkázu. Mnozí z vojáků sbíhali z pole k řece nabrat vody. Sestoupil jsem také až k samé řece a volal jsem na pruského vojáka proti mně na druhém břehu, mnoho-li jich táhne. Byla to naivní otázka studentíkova. Voják se usmál zkřikl: „Milion."

Po té šaškovité odpovědi jsem nemohl dále jednat. Otočil jsem se a pryč do stavení. Tam už mne sháněli. Stavení plno Prusů, černo jich; nejvíce na síni. Všichni se tlačili ke komoře, kdež matka prodávala chléb a boží dar. Volala na mne, abych bral peníze. Ti vojáci většinou sem přiběhli z padole, z toho ležení polního, nakoupit něco k snědku. Za chvíli zmizelo z komory všecko pečivo; ani podbělka tam nezůstala, jako když vymete.

Prušáci většinou platili; snad jenom ten odešel nezaplativ, kterému jsme nemohli hned dodati na podávaný velký jeho peníz. Komora prázdná; dřevěná však miska plna pruských peněz. Matka tím vpádem, tou zátopou polekaná, vybízela mne, abych také utekl do lesa a dávala mně peníze.

Ale já zůstal; nechtělo se mi od toho vzrušujícího divadla. Bylo mně to opravdu divadlem. Strachu jsem neměl, a nebezpečenství, jež uhodilo, jsem nerozuměl a nevážil ho. A tak jsem se jen díval a pozoroval.

Ti tam na padoli byli, teď to vím, gardové oddělení, kteréž pak zamířilo na Červený Kostelec. Ale jiné houfy a pluky táhly Hronovem dále k Náchodu, kam současně postupoval jiný armádní sbor od Chudoby k rakouské celnici. Silnice vojskem ani netrhla. Díval jsem se na ně ze světnice, ze dvorečka, u cesty. Tmavý, hlučný ten proud valil se kolem našich oken. Na druhou stranu cesty, naproti k sousedům přeběhnouti nebylo možná.

Myslivci v čákách, pěchota v helmicích za pískajícími pištci, důstojníci na koních v čele oddílů nebo jim po boku krajem silnice jedoucí, v tom skupina vyšších důstojníků na pěkných koních, za pěchotou dělostřelectvo, nekonečný had děl a vozů rachotících a drnčících, až se naše okna třásla, a

zase prapory pěších, zpívající, za nimi bílí kyrysníci s hudbou na koních — krásný pohled — a nové řady pěchoty, z jejichž tmavých řad rudě skropených červeností výložků blýskaly se kovové knoflíky a kování helmic — takový hlučný a rozmanitý, pestrý proud valil se silnicí kolem našich.

V něm různé vozy pod plachtami, také zelené, bedněné, kuchyně to korunního prince Fridricha, jak nyní vím, a jiné vozy s nápisy. V těch jsem jedno jméno často četl, buď „Löwenfeld" nebo „Blumenthal",*) dnes už určitě nevím, které.

Ráno minulo jako okamžik. Proud vojska neměl konce. Zrak už díváním předrážděn. Mohl jsem oči zavřít, doma, na zahradě, a pořád jsem viděl nekonečné řady pruské pěchoty. Pojednou zaduněly z daleka, z náchodské strany temné rány dělové. Zaduněly a bouchaly dál, hustěji, a připomínaly děsivě, že ten malebný proud vojska před námi chvátá rovnou na hrozné jeviště krvavého dramatu, jež se právě začínalo. Že kdes u Náchoda, bylo jisto; určitého však jsme té chvíle nevěděli nic.

Tu tam vyběhli na výšinu „příčnici" k lipkám nebo na vrchy ke Studynkám a Slavíkovu rozhlédnout se k Náchodu. Než nepřinesli nic určitého. Zatím bylo v Hronově hojně starostí s pruským vojskem, které pořád ještě přicházelo. Ten onen oddíl se na nějakou dobu zastavil, aby si oddechl a se občerstvil. Hlavně hospody byly obleženy. Nejhlučněji se Prušáci rojili v hostinci mého strýce Seidla (Zejdla), jemuž se také dostalo nejvzácnějšího ze všech Prusů tudy táhnoucích, pruského ko-

---

*) Löwenfeld, generál, velitel předvoje pruského. Generál Linhart Blumenthal, štábní náčelník armády korunního prince Fridricha.

runního prince, pozdějšího německého císaře Fridricha III.

Princova kuchyně, zelené, bedněné vozy, zarazily v nádvoří strýcovy hospody a zůstaly tu až do druhého dne. Korunní princ, pro nějž zřízen byt o třech pokojích v prvním patře, přijel ráno toho dne 27. června; dlouho se však nezdržel. Záhy odjel se svou družinou do Náchoda, za nímž na výšinách Bránky a Václavic (starého Dobenína) zuřila bitva.

K první srážce, o které jsme hned nezvěděli, došlo již včerejšího dne (26 června), když pruský předvoj dorazil přes Dušníky a Levín až po samé hranice českého království, až k řece Medhuji. Za řekou, na české půdě, u celnice před Náchodem stálo malé oddělení pěšího pluku Khewenhüllerova, č. 35 (plzeňského), s dvěma, tuším, děly. Hned začala střelba tu i tam. Dlouho však netrvala. Rakouský houfek rychle ustoupil. Jen jeden z něho zůstal, pěšák Josef Souček, o němž ještě se zmíním; střepina pruského granátu jej zabila. Nechali jej ležet u zdi; jen pláštěm ho přikryli.

Prušáci na rychlo zřídili most na polo stržený, a hned také budovali druhý; ještě téhož dne opanovali Náchod. Za tímto předvojem hrnuly se toutéž silnicí od Dušník a Levína nové a nové oddíly V. armádního sboru; mezi nimi také vestfálský, pěší pluk, který až v noci, byla jasná, měsíčná, dorazil k Medhuji a tu odpočíval a čekal. Tuto jasnou ale studenou noc strávil tu bez ohně, bez slámy, v bramborách, také mladý poručík toho vestfálského pluku, Detlev von Liliencron, později proslulý německý básník a romanopisec, loňského roku zemřelý.

Bouřlivé „hurrá" rozlehlo se nazejtří záhy z rána dne 27. června, když vestfálský pluk přecházel hranice, míře k Náchodu, odkudž předvoj, přenocovav tu v městě, vytrhl už časně ráno a obsadil výšinu Branku. A tam se pak za nedlouho strhla bitva.*) My v Hronově jsme slyšeli její hřímání od rána čím dále tím prudší; ztichlo až odpoledne okolo čtvrté hodiny.

Po tu dobu neměli jsme poklidnější chvíle. Po-

---

*) Ve svém „Leben und Lüge" vypravuje Detlev von Liliencron: „Křičíce „hurra" překročili jsme hranice. Všichni se ohlíželi, vypadá-li cizí země jinak nežli Prusko. Minuli jsme velkou celnici s dvouhlavým orlem. Tu stály první domy. Za jedním z nich ležel zabitý rakouský voják až po vlasy přikrytý pláštěm. To byl první mrtvý, kterého jsme spatřili. Pošilhávali jsme po něm plachým, chvatným pohledem. Z jiného domku vesele vyhlíželo děvčátko asi šesti nebo sedmileté; mělo v rukou černého psíčka a chovalo jej jako panenku. Bylo půl sedmé, když jsme se blížili k Náchodu. Za čtvrt hodiny po té táhli jsme městem. Nad ním nahoře vypínal se zámek. Přede dveřmi stáli bledí a ustrašení obyvatelé. Prohlíželi jsme si je se zvláštním pocitem. Nabízeli nám vodu. Ale: je otrávena, je otrávena, se rozlétlo. Jak bych se byl rád napil!" Náchodem jen prošli. Za městem krátká zastávka. „Ulehli jsme do lánu zrajícího obilí. Vždyť jsme ve válce. Ale zvláštní cit nás všechny pojal, že jsme zdupali boží ourodu. — — Steinmetz přehnal se kolem nás se svou družinou. Na hlavě měl ohromnou čepici se štítem v koženém povlaku, právě takovou, jakou vídáme na vyobrazeních starého Blüchera (1813)." (A Steinmetz sloužil v pruské armádě od toho roku 1813.) Detlev v. Liliencron tu vyznává, že mu bylo vždy nevolno, když musil před Steinmetzem mašírovat nebo když před ním stál. „Ale to budiž řečeno," dodává, „že žádný generál na světě by byl nedobyl Náchoda a Skalice. Jemu jedinému se to podařilo, jemu jsme povinni díkem za obě vítězství." Detlev bojoval na Bránce. Po bitvě vrátil se jeho prapor do Náchoda, kdež hlídal celou noc zajaté. Detlev vzpomíná hrůzy té noci, na zmatek na náchodském náměstí, na vzdechy a nářek raněných. Hned nazejtří ráno musil dále „kolem zámku", tedy přes Kramolnu ke Skalici do nové bitvy, ve kteréž byl raněn a u Dubenské myslivny ošetřen.

řád nové vojsko, vojsko a vojsko, u větších, menších oddílech, vozy a zase noví vojáci, pěší, jízda. Zastavovali se, sháněli jídlo a pití. Pamatuju se, že jeden z vojáků, kteří k nám se dostali, bradatý, velký a ne již mladý Pomořan (a Pomořané záhy, hned neblaze prosluli svým drsným, urputným chováním), si poručil cibuli a prkénko, na tom že si rozkrájel cibuli a kus syrového masa, jež si přinesl, to vše že osolil a opepřil a pak s chutí snědl.

Z našeho příbytku jsem se skoro po celý den nedostal, neboť měl jsem tu pořád co dělat, hlavně jako tlumočník. Vím také, že pruský voják s puškou v ruce, shánějící koně ku připřeži, zle na mne uhodil a hrozil, když uviděl starý chomout, konírnu a když po koni marně pátral. Pozdě odpoledne sběhl jsem si dolů „na městečko", na náměstí, když jsem zaslechl, že se Prušáci prý vracejí od Náchoda. Dostal jsem se tam právě ve chvíli velkého vzrušení mezi pruskými vojáky. Došel jsem až na roh dnešní radnice, tenkráte soukromého domu. Přes cestu, před domem strýce Seidla, na místě tenkráte poněkud povýšeném, stál pruský generál vysoké postavy, světlé brady v čele generálů a houfce bílých kyrysníků v blýskavých helmách a pancířích, a držel v ruce žlutý, rakouský prapor v pravici. Vysoko jej zdvihal a ukazoval jej vojákům, kterých byla plná silnice či ulice i dále náměstí. A vojáci jako rozpálení, nadšeni křičeli „hurrá!", zdvihali helmice do výše a zase „hurrá, hurrá!"

Generál vysoké postavy byl sám korunní princ; toho okamžiku tenkráte jsem to nevěděl. Ten prapor v dnešní bitvě dobytý přivezl z náchodského bojiště. Ostatek doplním z pamětí svého přítele a někdy učitele, Karla Jankova, tenkrát učitele v nedalekých Žďárkách, jenž té chvíle stál tu také, meškaje

celý den v domě svého tchána, mého strýce Zejdla. Ti generálové, kteří za korunním princem Fridrichem stáli, byli náčelník štábu generál Blumenthal, jenž za tohoto polního tažení i později ve Francii se tak proslavil, a starý generál Steinmetz, vítěz toho dne, na nějž čekalo ještě vítězství u České Skalice a Svinišťan; v tom skupení stáli také splnomocněnci anglický a francouzský. Ti a ostatní z družiny přijeli na kočárech z náchodského bojiště.

„Hurrá" hřímalo městečkem a zabouřilo nanovo, když pak rakouský prapor, jehož žerď byla zlomena, vystrčili přivázaný na nové, prozatímní žerdi z třetího okna bytu korunního prince. Ten tu zůstal na noc i četná jeho družina; jen generál Blumenthal a oba cizí splnomocněnci odjeli. Tetka Zejdlová musila z kuchyně; její panství zabrali královští kuchaři. Proto se však tetičce, aniž komu jinému z rodiny neuvolnilo. Byloť nutno sloužit jiným. Přes sedmdesát vysokých důstojníků hostila strýcova hospoda. Korunní princ večeřel s družinou nahoře v sále, kterýž musil být na rychlo jakž takž upraven. Měltě strýc Sejdl, také obilní obchodník, na tom sále hromady obilí a kupy pytlů.

U nás, v našem příbytku, měli jsme pruskou společnost méně skvělou: samé obecné vojáky a snad nějakého sergeanta. Nastlali jim slámy na podlahu a tu se uložili. Bylo jich jako švábů, plná podlaha. Oni na zemi, já na posteli. Pamatuju se, že bylo mezi nimi několik Poláků a těm že se ostatní smáli a šašky že si z nich tropili.

Zdá se mi, ale tu v tom na svou paměť nespoléhám, že již toho dne 27. června na večer jsem uviděl první pruské raněné, které, tuším, na dvou vozích přivezli z náchodského bojiště do Hronova. Vozy ty stály na náměstí u statue pod jasany. Ra-

nění vojáci, ten s obvázanou hlavou, onen s obvázanou rukou, na polo svlečení nebo v plášti přes ramena, byli samí lehčeji ranění. Ale na ubledlých tvářích bylo vidět utrpení; pohled na ně, na zkrvácené jejich obvazy i šaty budil soustrast.

XXVII.

Nazejtří ráno, 28. června, vyběhl jsem si s některými ze svých kamarádů, nevím už, s kterým, na „padol", kdež na poli, na zdupané úrodě tábořilo opět plno pruského vojska; nevím, zdali tu leželi přes noc, nebo snad že záhy z rána přitáhli a tu odpočívali. S kamarádem jsme přeběhli silnici u rozcestí a vylezli do stráně, na Jírovu horu pod menší buk, odkudž jsme měli volný rozhled na rozcestí k podhornímu mlýnu, na celou padol, na všecko vojsko dole tábořící. S námi se tu zastavili dva tkalci, myslím, ze Zbečníka nebo Rokytníka, kteří se vraceli z Hronova a nechtěli nebo nemohli mezi vojskem po silnici a mířili proto tudy „přes vrcha" domů.

Pojednou dole v ležení, ve vojsku hnutí. Všecko se obracelo k mostu u „papírny", odkudž přijížděl kočár a houfec kyrysníků. Kočár nejel rovnou k podhornímu mlýnu směrem k Polici, nýbrž na rozcestí uhnul na levo ke Zbečníku. Vojsko dole již všecko na nohou. Kdo seděl nebo ležel, vyskočil, všecko se tlačilo k silnici, každý mával rukou, helmou, placatou čepicí a křičel „Hurrá!" — „Hurrá!" bouřilo, vítalo, pozdravovalo generála v kočáře — korunního prince Fridricha, jenž jel na Červený Kostelec.

„Cák tak křičej?" ptal se jeden z těch tkalců. A druhý s vážnou jistotou: „Poženou šturmem."

Obrátil se a stoupal dál, výš a zmizel v lese; druhý za ním. Ale my dva hoši jsme se toho šturmu nelekli. Jen jsme se zasmáli tomu válečnému znalci.

Po celý ten den pořád ještě táhlo pruské vojsko Hronovem, celé pluky, menší oddíly; mezi nimi, za nimi vozy vojenské i selské přípřeže, sehnané na Broumovsku a na Policku. A zase jako včera: zastavovali se u nás, sháněli jídlo, pití, jehož obého se již nedostávalo, tak jakož i soli. Tou dobou bouřila bitva dvě míle opodál, u České Skalice, v dubině, při železné dráze, u samého města.

Svízel válečnou poznali jsme již hojně za ty dva dny; krvavou její hrůzu spatřili jsme toho dne, 28. června, na večer, když přivezli od Náchoda plné vozy raněných vojáků, hlavně Prusů, ale také i rakouských. Po malé zastávce vezli je dále k Polici; smutný ten transport neustal, ani když se setmělo. Po celou noc projížděly Hronovem vozy s bolestným nákladem. Nazejtří po ránu dne 29. června, bylo svatých Petra a Pavla, přijely vozy s novými raněnými z bojiště Náchodského a Skalického. Z těch některé složili v Hronově a donesli je do staré, dřevěné školy, jejíž klasa či třída stala se nemocnicí.

I tohoto dne a také příštího, 30. června, procházelo Hronovem vojsko, ale již řídčeji; za to hustější řady vozů projížděly. A ještě nové povozy Prusové sháněli a doléhali pro ně na strýce Seidla, jenž vedl správu městečka za onemocnělého purkmistra Foglara. Strýc opatřoval tu správu velmi obratně; dle potřeby byl rozhodný a pevný, nebo zase dovedl výmluvně jednat a smlouvat.

Toho dne 30. června ráno rozneslo se, že za Náchodem na Bránce, na bojišti dosud leží „naši" ranění, že nikdo o ně nepečuje, že Prušáci se starají jenom o své. To bylo v sobotu a bitva na Bránce

svedena ve středu; tedy už čtvrtý den leželi dle té pověsti ranění bez ošetření na krvavém poli. Z toho rozhořčení u nás i soustrast, ale také hned rozhodnutí: pomoci těm ubohým. Hned sehnali vůz (nepamatuju se již, kdo měl v tom největší účastenství), naložili na něj obvazy, občerstvení pro raněné, jmenovitě také dost tvarohu jako chladící prostředek. Roznesloť se, jak ukrutná žízeň trápí raněné.

Přiběhl jsem domů s tou novinou, co se chystá. Otec stál právě u válu a vyvaloval bochníky chleba.

„Jeď taky," rozhodl se hned, jak jsem už o tom vypravoval, „budeš mít nač pamatovat."

Otcovo vyzvání splnilo mé tajné přání. Chutě jsem poslechl.

Vyjeli jsme na fasuňku do Náchoda. Tam bylo jako na mraveništi. Na ulicích, na náměstí plno Náchodských i Prušáků. A raněných — Leželi na slámě před domy (byl jasný, horký den), leželi v kostele na slámě. Přesvědčili jsme se, že pověst u nás lhala. Ranění z bojiště sem dopravení nebyli jenom Prušáci. Také množství rakouských raněných mezi nimi. Mezi tmavými uniformami pruskými bělaly se kabáty rakouské pěchoty, a kde leželi vojáci z nich svlečeni, bylo vojenské příslušenství zřejmo dle barvy nohavic. Raněných plný kostel, ještě více jich, jak jsme slyšeli, nahoře na zámku. Než tam jsme se té chvíle nestavili, nýbrž zamířili jsme z města ven, na Bránku, na bojiště.

Jede-li kdo dnešního dne z Náchoda Starým Městem k Vysokovu, uvidí u cesty blíž i dál hroby bojovníků padlých tu dne 27. června r. 1866. Když my jsme dne 30. června téhož roku tudy se ubírali, hroby ty už asi byly, neboť nepamatuju se, že by

tu leželi mrtví, nezakopaní vojáci. Náš vůz dal se silnicí k Vysokovu; několik z naší společnosti jej nechalo a pustilo se ze Starého Města polní cestou na levo přímo k lesu na Bránce, na bojiště. Měli s sebou košíky s občerstvením pro raněné. Vydali se tam, ačkoliv v Náchodě slyšeli, že ranění z Bránky jsou už všichni uklizeni a že jsou většinou tu v Náchodě.

Naši nevěřili a šli hledat raněné, v zákoutí snad zapomenuté. S těmito Hronovskými byl jsem také já. Nekráčeli jsme dlouho a již jsme uviděli počátek zkázy. Ve svahu pod lesem, v cestě ležel zabitý kůň tmavé barvy, již obraný, bez sedla, všechen už nadmutý a plný much. Kus dále, v lese, uhodil jsem na první lidskou mrtvolu, a to z nenadání, jak jsem houští obešel. Mně zrovna u nohou, zsinalou tváří proti mně na znaku ležící rakouský voják. A jako by zrovna na mne upíral sklené, otevřené oči. Zaleknut jsem nad ním stanul. Hrozný pohled. — Byl střelen do břicha a v bolestech strhal si s něho šaty. Rána již černá, a kolem ní hrozné barevné odstíny. Voják ležel sám.

Ale čím dále lesem, tím více mrtvol. A les sám těžko raněný, rozstřílený, větve na zemi sražené, sestřílené, nebo jen nastřelené, jako zraněná křídla se stromů visící. A pak když jsme vykročili z lesního šera na plné světlo horkého, zářícího dne červnového, když jsme překročili napříč silnici k Vrchovinám a rozhlédli se nevelkou plání a svahem dolů k Vysokovu, zvláště k Václavicům, jak hrozný to pohled a rozhled!

Kde se jindy vlnily lány obilí, tu teď smrti hrozná žeň. Na zničené ourodě, na mezích, v alejích ovocných stromů, níž u lesíka, všude ještě dost mrtvých, ačkoliv jich už větší část za ty dva dny

zakopali. Naběhlé mrchy padlých koní různo ležící jako temné kopečky nad tou spoustou; stuhlé jejich nohy rovně trčely do zářícího horkého vzduchu. Mezi těmi kopečky bílé body rakouských kabátů, skvrny nebo i řada jiných, temných uniforem a mezi tím veškerou prostorou strakatina zahozených tornistrů, bílého řemení, papírů, pablesky zbraně, plechových kotlíků.

Nad tím tu tam silhouetta pruského vojáka v helmici, s puškou v ruce, stráž bojiště, o samotě stojící nebo dohlédající na dva, na tři vesničany mrtvoly snášející nebo mělký hrob kopající. Nade vším modré nebe, zářící slunce, ale vzduch těžký, hrozný zápachem z mrtvol, krve a mrch už v rozkladu.

Bylo zřejmo, že raněných tu již žádných nenajdeme; ale přece jsme se dali bojištěm dolů. Zápach, který nás uhodil už nahoře v lese, dusivě houstl a odporně omamoval; až mdlo mi z něho přišlo. Dali mně napít rumu a tím jsem se zkřísil tak, že jsem mohl s nimi jíti dál. Pak jsem už vydržel. Kráčeli jsme kolem mrtvých vojáků rakouských i Prušáků, ležících v různých polohách ve zkrvácených uniformách různo nebo i v řádkách, v kupkách, mnozí s obličeji už zčernalými, opuchlými.

Mezi mrtvými po širém bojišti šavle, pušky jako rozmetené, čáka, helmice, tornistry většinou otevřené a většinou také již vybrané od hrobařů a hyen bojiště, jež i tu hned po bitvě se vyskytly. Jen věci méně cenné zůstaly, a všude jich jako naseto, místem jako by se jich nachumelilo: kartáčů a kartáčků, prkének pod kovové knoflíky na cídění, a papírů, psaní. —

Pohled žalostný. —

Ale nejžalostnější, nejdojímavější u starobylého kostelíka sv. Václava se hřbitůvkem, u jehož kamenné obruby, tenkráte nevysoké a sešlé*) kupa mrtvol, skoro samých rakouských myslivců.**) A kostelík, v němž odpočívají někteří vladyckého rodu Straků z Nedabilic, poslední útočiště bránících se myslivců a vojáků pluku „Deutschmeister", byl zpustošen. Vešli jsme do něho a uviděli obraz hlavního oltáře***) pruským granátem roztrhaný, oltář pobořený, varhany porouchané.

Vybavuje se mně také vypálené za bitvy stavení a několik žen, jež jsme potkali, a jež sbíraly na bojišti pláště a jiné součástky uniformy, které nebyly krví příliš prosáklé, a pamatuji se, že jedna z nich divě volala jako na omluvu: „Když nás vypálili, proč bysme si nevzaly." —

I já, přiznám se, byl bych si rád odnesl památku z bojiště, šavli nějakou. Ale nesebral jsem jí, třeba že nebylo na blízku žádné stráže. Bez památky však jsem přece neodešel. Hrst nábojů jsem sebral a schoval do kabátu, kapsou, již jsem natrhl, dolů mezi látku a podšívku. To jsem si odnášel a kupku psaní, jichž bylo množství bojištěm jako rozsypáno. České byly ty listy, i v moravském některém nářečí, dnes už nevím v kterém, polské, německé, od milenek, nevěst, od matek, většinou velmi prosté, ale všechny dojímavé, plné obav a úzkostných přání, aby jej (adressáta) pán bůh zachoval, panenka Maria ochránila. — Dlouho jsem

---

*) Nynější, vyšší, je z r. 1891

**) Byli od 25. praporu, Moravané.

***) Obraz sv. Václava od Hellicha zavěšen tu r. 1853 hlavně přičiněním děkana Jana K. Rojka, archaeologa a vlasteneckého buditele na Novoměstsku.

ta psaní choval; dnes už nevím, kterak se mi ztratila, kam se poděla.

Ty náboje na bojišti sebrané donesl jsem, mimochodem řečeno, také šťastně domů. Tam rozloupav je, sesypal jsem si všechen prach z nich a navlhčiv ho, dělal jsem z něho „sopky", jež jsem s kamarády v olšinách u řeky nebo ve stráni na Jírově hoře vypaloval.

Prošli jsme bojištěm od Bránky až na Václavice, odtud na Vysokov, u kteréž dědiny stala se za té bitvy dne 27. června divoká srážka jízdeckých švadron, rakouských kyrysníků s pruskými dragouny a hulány. Z Vysokova samého, kdež za té bitvy několik stavení lehlo popelem, raněné již uklidili. Mrtvé však z té jízdecké srážky jsme ještě uviděli. Došli jsme ke Kosinkově zájezdné hospodě,*) tenkrát opuštěné, a tam v stodole — Dech se mně zatajil, když jsem shlédl v roubené prostoře humno pokryto mrtvými jezdci, samými kyrysníky. Všecko tu na humně bílo. Mrtví leželi v bílých kabátcích, většina jich přikryta bílými plášti, většinou až po bradu, ten onen i přes obličej. A samí statní muži veliké postavy. Bylo tam ticho jako v nějaké kapli. Skulinami roubených stěn dralo se světlo zářivého dne a třáslo se zlatými prošlehy na bílých, kyrysnických pláštích i po zsinalých tvářích.

Tam u starého kostelíka na Václavicích ti myslivečkové moravští v kupě u sešlé zdi hřbitovní, a tady v stodole ti bílí mrtví obrovitých postav — Nemožná jinak říci: Do smrti nezapomenu. —

Z Vysokova jsme se vrátili do Náchoda, rozdat, co jsme nesli na bojiště. Zašli jsme na zámek, kdež ve velké místnosti, myslím, že to byla sýpka, uvi-

---

*) Toho času tu ještě nebylo železné dráhy.

děli jsme hojně raněných. Leželi, seděli na ložích, na zemi, lehčeji ranění přecházeli na polo oblečení nebo svlečení, jenom plášť přes rameno v té místnosti i venku. Tolik bolestí všude, tolik ran, mnoho těžkých, a také zohavujících. Slyšeli jsme, že od středy už mnoho raněných zemřelo, že je pochovali za zámkem na konci staré lipové aleje.*)

Z Náchoda jsme se vrátili do Hronova. S vozem, na kterém jsme ráno vyjeli, jsme se cestou již nesetkali. Část naší společnosti zajela s ním ráno z Náchoda na Vysokov a za Vysokov, k Dubnu u České Skalici, kdež předevčírem se strhla tuhá bitva. Odtud raněné přivezli na tom voze. Vypravovali o hrůzách, které tam shlédli, o mrtvých a raněných oloupených, že našli v dubině jednoho do naha svlečeného, toho že chtěli už pominout, ale když se blíže na něj podívali, seznali, že dýchá, že žije. Toho také sebrali a naložili. Byl to mladý rakouský poručík od myslivců, Vídeňan, tuším, rodem.

Raněných se u nás všude ujali opravdu s láskou a obětivostí. Nejvíce jich leželo, jak jsem už pověděl, ve škole, jiní došli pečlivého ošetření v rodinách, jako u Friců, u kupce Červíčka, u strýce Seidla; ostatních už nepamatuju. Ale to vím, že také naproti nám přes cestu v bednářově domě ležel v prvním patře těžko raněný Rusín. Kdo jej z domu ošetřoval, už nevím. Ležel v malém pokojíku sám; na židli ležela otlučená puška. Našli ji na bojišti u něho, byla jeho, a tak mu ji také přivezli. Měl těžkou, smrtelnou ránu. Když jsem mu na matčino vyzvání donesl jahody na osvěžení, už si jich ani nevšiml. To již pracoval k smrti. Byl už starší

*) Dnes tam hřbitůvek v obrubě na způsob staré rozvaliny.

voják, záložník, na nějž čekala doma v Haliči žena a několik dětí.

Ale nedočkaly se ho. Zemřel tak jako u Friců jeho krajan Manžur Sěmko ze Seligemalonky, a pochován je na starém hronovském hřbitově u kostela tak jako ostatní, kteří v Hronově na své těžké rány zemřeli. Tabulka označuje, že tu odpočívají:

Heřman Haman z Hronova, č. pluku 74.
Moric Vymetal z Olomúce, č. pl. 5.
Antonín Hladovec ze Záříčí, č. pl. 75.
Antonín Smetana z Tužepoli, č. pl. 77.
Matěj Valík z Harty, č. pl. 77.
Václav Manžur Sěmko, Seligemalonka, č. pl. 26.
Karel Bílek z Hůrky, č. pl. 75.

Tento seznam není snad úplný. Pamatuju se, že ve staré škole naší zemřel šikovatel od čáslavského pluku, a toho v tom seznamu není. Heřman Haman, první v tom pořadí jmen, byl rodák Hronovský, který také jako záložník ženatý musil do války. Po bitvě u Hradce Králové nalezli jej v nějaké dubině, tuším, že mezi Nechanicemi a Hradcem, těžce raněného. Zpráva o tom došla do Hronova a rodina si jej odvezla domů. Ubohý krejčí Haman alespoň mezi svými zemřel.

Toho nebylo přáno druhému Hronovanu, který u Hradce Králové zahynul, Josefu Kociánu. Pamatuju se na něj, že jsem jej viděl před válkou ve vojenské uniformě, když byl v Hronově návštěvou u staré své matky. Byla to výměnice „u Kleprlíků". Dnes tam zděný dům na místě starého, roubeného statku, který pamatuju; dřevěné výměníkovo stavení v nádvoří zůstalo déle, ale dnes už ho také není.

Jednou pozdě večer za těch válečných dnů r. 1866 jsem šel „městečkem" (náměstím); měsíc jasně

svítil. Když jsem došel ku Kleprlíkovým, zaslechl jsem z nádvoří ženský nářek. Ve statku samém ticho, ani hnutí. Nahlédl jsem do nádvoří. Na prahu výměnkářské chalupy seděla stará Kleprlíková, vlastně Kociánová z druhého manželství, ovdovělá. Seděla sama, a také na nádvoří nikde člověka; plakala hlasem, rukama lomila, syna volala, zoufale volala. To nevím, zdali z úzkosti, ve strašné nejistotě o něj, či když už došla určitá zpráva, že zahynul v bitvě také mezi Hradcem a Nechanicemi, když právě byl, na bojišti samém, povýšen ze šikovatele na poručíka. V šikovatelské uniformě padl, ale s důstojnickou šavlí v ruce. Jeho podoba v mé paměti vybledla. Jeho však matku šedovlasou za té měsíčné, tiché noci zoufale naříkající pořád ještě vidím.

Třetí Hronovan, Frant. Sedláček, voják u našeho, hradeckého pluku, tenkráte velkoknížete Konstantina, pak náš milý soused dosud žijící, šťastně z té bitvy vyvázl.

Většina raněných, v Hronově ležících, se pozdravila. Poměrně velmi záhy ten myslivecký poručík, ač do prsou střelený, kterého našli na bojišti u Dubna do naha obraného. Jiný raněný, z uherského pluku, se také uzdravil, byl však v Hronově po druhé raněn — šípem Amorovým. Zamiloval se tu a také pak později tu svou milou odvezl si do Pešti za ženu.

Dvěma raněným, kteří leželi ve škole, jsem psal psaní. Jeden z nich, byl od čáslavského pluku, diktoval mně, dobře si tu renomáž pamatuju, že u Skalice „dekovali" železnici a tu že přilítla kulka, a ta že se mu rozpleskla o čelo nad okem. Viděl jsem tu „kulku", jež povolila tvrdému čelu toho hrdiny; byla to jen štibra olova, která mu způso-

bila lehkou ránu. Pak už chodili někteří ranění Hronovem, i do vsí a tam se, jak byli od různých pluků, jednou i porvali.

Tolik o raněných v Hronově sumou. Nyní zase do války samé.

Do Hronova vrátili jsme se z náchodského bojiště pozdě odpoledne. Nové raněné uviděli jsme nazejtří. Vezli je na vozích směrem k Polici. A dolů, směrem k Náchodu, přejížděly zase řady vozů s různými náklady, hlavně se zásobami; s nimi, mezi nimi také jednotlivé vojenské oddíly. Zvláště se pamatuju na „černé husary", kteří měli ne černé, ale tmavohnědé attily. Na černých kalpakách probělávala se jim umrlčí hlava nad dvěma skříženými hnáty.

Před našimi okny silnicí pořád živo a hlučno; rachot vozů, dusot jízdeckých koní, hluk přecházejících vojáků a všelijaké chasy za nimi se táhnoucí. To vše zaráželo se obyčejně „na městečku", na náměstí, pro odpočinek. Na prostranství kolem statue pod jasany nebylo někdy ani hnutí; po každé takové návštěvě nové stopy a zbytky, jež všecko náměstí místem už husto pokrývaly; sláma roztroušená, seno, různé odpadky a hnoje všude. Z toho všeho těžký zápach.

Třetího července, t. j. třetí den, co jsme se vrátili z bojiště, ráno sprchlo. Bylo sychravo a pod mrakem pak celý den. Toho jitra zaduněly pojednou dělové rány, daleká střelba. Temné to hřímání pak neustalo. Všichni jsme byli jím vzrušeni. Zase bitva, toť jisto, ale kde. Poněvadž „české" vojsko, jak u nás říkali, ustoupilo od Skalice, od Svinišťan a pořád prý ještě ustupovalo, hádala většina, že je bitva někde u Hradce Králové, ač také jiní přinesli, že Prušáci bombardují Josefov, a jiní, že hradeckou pevnost. Většina však věřila v bitvu. A proto

vzrušení, neboť všichni cítili, že se děje asi něco rozhodného. Věřilť do té chvíle, že to ustupování je úmyslné, že lákají Prušáky do roviny, tam že je chtějí mít, tam že je „čepicemi utlučou". A co pak bude, stane-li se tak, budou-li Prušáci zahnáni! Od Hradce k nám pět mil. A tudy, naší krajinou musili by nazpátek, a poražené vojsko na ústupu zapaluje — Obav, strachů, divných výkladů a rozumů všude dost a dost. —

Myslím, že už nazejtří došly první, neurčité zprávy o tom, že je po „tajném plánu" Benedekově, o kterém se tolik mluvilo, a že Prušáci zase zvítězili. U nás nechtěli tomu věřit, ale musili, zvláště když udeřily jistotné a hrozné podrobnosti o porážce a útěku rakouské armády. Všude se pak mluvilo o zradě, o tom, že vojsko bylo Prusům zaprodáno, že rakouští generálové byli zrádci nebo neschopní, nedbalí své povinnosti, v den bitvy opilí. Nejpotupněji mluvili o nešťastném Benedekovi a generálu Clam-Gallasovi.

U nás se pak celkem utišilo a také uvolnilo. Na ten čas nebylo žádných zemských hranic. Finanční stráž od nich zmizela, a pašerství přestalo. Mohloť se všecko zboží volně z Pruska k nám donášet i dovážet. A tak se i dálo. Přestala nouze o sůl a cukr, o tabák. Všecko teď docházelo z nedalekého Pruska. Zvláště tabák byl laciný, ale také hodně špatný, jak kuřáci naříkali. I já jsem okoušel pruského toho výrobku, který prodával kdo a kde chtěl, bez koncesse, volně. Vím, že jsem si koupil doutník od nějaké báby, která „rozbila svůj stánek" na obráceném koši u cesty nad podhorním mlýnem, a že ten doutník neměl žádné špičky ale místo ní už udělanou dírku, tak že se mohl ihned zapálit, a že mně po tom doutníku nic nebylo. V ten čas

jedl jsem někdy pruské vojanské suchary. Byly jako prkénko, v kávě však nadrobené a rozmočené chutnaly dobře.

Bitva u Hradce Králové byla poslední událostí, o které jsem zevrubnějších zpráv uslyšel. Co se po ní dále dělo, o tom jsme neměli spolehlivých novin. Byloť poštovní spojení na ten čas přerušeno. Jen o tom jsme se dovídali, že Prušáci postupují dál a dál. U nás, v Hronově, jsme je občas také vídali, než což to bylo proti proudu posledních dnů června měsíce!

Také na jednotlivého jezdce pruského tu vzpomínám, který tou dobou jel Hronovem, ne však k Náchodu, nýbrž nahoru směrem k Polici. Bylo za jasné noci, už pozdě, když dojížděl k našemu stavení, maje helmici něčím zahalenu, ale ne pouzdrem nějakým, a kolem našich dál se hnal silnicí. Že to snad nějaký kurýr od pruské armády z Čech do Pruska chvátající, jsme hádali. A ta jeho helmice zahalená — Obzvláště pro ni připadal mně ten pozdní jezdec, jenž se kolem jen mihl a v tiché noci zmizel, tak tajemným. —

Pojednou jsme spatřili celé houfy pruského voiska, a znovu rozléhal se městečkem rachot děl a vozatajstva. Mír byl smluven a pruské vojsko vracelo se domů. To bylo v srpnu a ještě i v září. Nastalo podobné divadlo, jaké jsme viděli za června měsíce; než tak velkolepé přece nebylo. Nevalilo se již tolik vojska, nehrnuly se nekonečné, tmavé proudy. Toliko oddíly, větší, menší, postupovaly Hronovem dále k Polici nebo tu zůstávaly na noc, hlavně pěchota; za ní dělostřelectvo, vozatajstvo, huláni. Pamatuju se, že jsem stál právě u mlýna „papírny", když tudy na novou silnici zabočilo od-

dělení gardových kyrysníků v lesklých pancířích a helmách, všichni na vysokých koních.

Z vojáků, kteří zůstali u nás na nocleh, jeden mně notně zatopil. Polák byl. Přišel do naší sedničky, a když tam uviděl na stole knihy (byly mezi nimi některé do kvarty už napřed v Broumově koupené), sáhl po nich jako hladový. Jak shlédl Caesara, řeckou mluvnici, hned se dal do hovoru o škole a hned — jistě nějaký professor — jal se mne zkoušeti ne z latiny, ale z řeckých, nepravidelných sloves. Co by byl páter Leander říkal! Tu byl můj Hradec. Než jinak choval se pan professor v uniformě velmi roztomile.

Také vítěz u Náchoda, České Skalice a Svinišťan, starý generál Steinmetz jel zpátky Hronovem s celým svým štábem. Jistě jsem je viděl, ale generála, kterého jsem v červnu spatřil jen na chvilku před strýcovou hospodou v družině korunního prince, jsem nepoznal. Že jel Hronovem, vím z Tomkových Pamětí, dle kterých generál Steinmetz dojel do Police dne 2. září, tu přenocoval a hned nazejtří dále se vydal přes nedaleké hranice.

Pak přestaly ty vojenské průvody, přestal rachot děl a vozů. Nepřítel byl ze země; ale nový zas a hroznější udeřil na všecku krajinu i na ostatní naši zemi — cholera. A zase průvody kolem našich oken, žalostné průvody pohřební z městečka, z přifařených vesnic, průvody pak už jen malé, tiše, bez hudby, bez zpěvu, beroucí se pod lipami nahoru ke kostelu, na hřbitov. Denně třeba několik jich.

V našem sousedství nezemřel nikdo, a z naší rodiny také ne. Strachu jsem tenkráte neměl; v tom věku, kterého jsem tenkráte byl, se člověk smrti neleká. Ale když pojednou otec ulehl, když jevily se na něm příznaky hrozné té nemoci, když mu

dávaly do postele pod nohy horké cihly, popadla mne ouzkost. Pro štěstí však poměrně záhy se pozdravil.

XXVIII.

Bylo po vojně, ale hovoru o vojně všude dost a dlouho. Ti, kteří uprchli před Prušáky, vrátili se dříve nebo později. Nejpozději ta hronovská výprava do Uher; ta někdy až v září. Jednou odpoledne toho měsíce zahlédl jsem od našeho stavení bratra Josefa dojíždět od „městečka". Náš vůz, ale kůň v něm zapřažený! Bratr odjel z Hronova v červnu s hnědkou v pěkném chomoutu a tu klusá vysoký bělouš kropenatý. A v jakém řemení! Bez chomoutu, jen ve šlích. Věc to u nás nevídaná, snad jen u cikánů někdy obyčejná.

Bratr dojel na náš dvoreček už sám. Jednotlivci jeho společnosti seskočili, jak jel Hronovem, jak kdo měl nejblíže domů, ke svým. Bylo divení, úžasu z toho návratu, žertů, posměšků, vypravování. Z toho jen toto: Když utíkali a v Jihlavi bratra vracejícího se z Vídně přiměli, aby obrátil, že se domů nedostane, zamířili nejprve na Vídeň. Ale tam všude plno tak, že nedostali noclehu. Spali venku, na voze; i koně nedostali pod střechu. Ráno se vydali z Vídně na východ, přes Švechaty do Uher. V Prešpurku se zdrželi, co si prohlédli město a hrad. A pak dále, po širých rovinách, nekonečnou silnicí.

Asi tři míle od Rábu skončila se jejich pouť, v dědině u myslivny, kdež byl myslivec Čech, Lešák, švagr Součka, krejčího. Paní myslivcová byla Hronovská, rodem Němečková, sestra Součkovy ženy, naší divadelní ochotnice. Tam v té dědině se Hronované usadili. Žili všelijak, proto že neměli pe-

něz na zbyt, vyjma Michálka, řezníka. Žili všelijak, jenom ne smutně.

Bratrova hnědka zalíbila se tamějšímu mlynáři a také si ji koupil i s chomoutem. Bratr ji dobře prodal; pak sám na rychlo koně kupoval, když došla jistotná zpráva, že je smluveno příměří. A tak si pořídil toho bělouše i s tím postrojem, a lacino. Jednu chybu měl ten uherský kůň: že neuměl chodit na jedné oprati. Ale musil. Na té jedné oprati doklusal od Rábu až do Hronova, zase přes Vídeň, Jihlavu, na Brno, Holice, Hradec Králové. Od Jihlavy jeli uprchlíci bez bratří Freiwaldů, kteří se vydali jinou cestou domů.

Na vojnu u nás také připomínaly, a dlouho, částky vojenských obleků, nejvíce rakouských, jež bylo vídati na lidech, hlavně dělnících. Nejvíce se promodrávalo vojenskými nohavicemi nebo čepicemi, ale také kabátce různých výložků se bělaly na silnici, v polích. Obleky ty pocházely všechny z bojiště, buď přímo odtud od jejich majetníků přinesené nebo od jiných lacino koupené. Hrůzu přešlé války připamatovávaly v domácnostech také rozmanité dekorace dosud nevídané, skupiny připravené z bodáků vojenských, kulí různých velikostí, orlů a orlic z rakouských čák a pruských helmic.

Zatím nastal podzim a začátek školního roku. Zdá se mně, že byl o něco později nežli jindy; určitě však se nepamatuju. V sekundě, v tercii bydlel jsem u pí. Neumannové; nyní v kvartě dostal jsem se na nový handl, ke kováři Mayerovi na podměstí Obersandu. Ze zahrádky za jeho domem bylo vidět na všechno imposantní průčelí velikého kláštera nahoře na návrší nad podměstím. S této strany působí Dienzenhoferova stavba s rozlehlou zahradou nejmohutněji.

Kovářský mistr Mayer, kterému žertem přezdívali „Quarckschmied", nevelký suchopárný, s věnečkem vousů pod bradou, také horlivý ostrostřelec, žádný obr kovářský, byl typ německého řemeslníka: dovedný, pracovitý, houževnatě vytrvalý a šetrný, nad míru šetrný. Za mlada prošel jako tovaryš vandrem světa kus. Rád o tom vypravoval, že přes Alpy doputoval pěšky do Terstu, pak do Mestre u Benátek. Nepamatuju se však, že by byl také o Benátkách samých se šíře zmiňoval.

Všecka jeho rodina velmi spořádaná, velmi šetrná, chovala se ke mně pěkně a srdečně. Vycházel jsem se všemi velmi dobře po všechen čas. Mistru Mayerovi jsem ob čas i v kovárně pomáhal. Měch jsem tahal, a často i na kovadlině přitloukal. Ohňová ta práce mne velmi bavila.

Rozumí se, že i v Broumově se první čas rozprávělo skoro jen o válce, jmenovitě jak bylo tu, v městě, co zkusili. Pak opět musy panovaly. Ve škole, v učení všecko zase jako před tím. Jen v domácí četbě stala se značnější a důležitá změna v posledním ročníku. Za broumovského svého pobytu četl jsem, co jsem kde ku čtení sehnal a co nám půjčovali z gymnasijní bibliotheky.

V bytě paní Neumannové dostal se mi do rukou nějaký německý rytířský román z počátku 19. století s rytinou před titulním listem. Na tu, na brnění rytíře a na kroj dámy s vysokým, krajkovým límcem do týla pamatuju se určitěji, nežli na obsah knihy samé, které jsem snad ani nedočetl. Také něco z Claurena jsem té doby seznal, jak se mi půjčkou ze sousedství namátlo.

Tu, tam, ale zřídka kdy, namanula se mi česká kniha, náhodou do Němec zabloudivší. Tak také „Babička" Němcové, kterou jsem tu poprvé četl, jak

jsem už vypravoval. Za to více jsem četl o svátcích a velkých prázdninách. Chodíval jsem nahoru do školy k panu učiteli Sagnerovi, jenž mně i teď ochotně půjčoval knihy. O jedněch vánocích, byl jsem v sekundě nebo v tercii, přinesl jsem si od něho „Slávy dceru", v Kobrově vydání. Pochybuju, že bych ji byl tenkráte celou přečetl; ani čas na to nestačil. Ale kdyby i byl stačil. Bylo to těžké čtení pro studentíka. Mnohému a mnohému jsem nerozuměl; i znělka zazněla mi tenkráte poprvé. Základní však tón celé skladby, vroucí, vášnivou lásku ke Slovanstvu, jsem pochytil, ten nevyzněl mi na prázdno.

V Broumově jsem také stával před českou knihou. To jsem chodil buď do čtvrté třídy nebo do primy. Na severní straně náměstí na podloubí, kterého dnes už není, byl velký knihařský závod s papírnictvím. Menší podobný obchod měl krámek v domě v jihovýchodním rohu náměstí. Tam jsem jednou zahlédl za sklem polozasklených dveří velký sešit, titulní list, plný neobyčejných ornamentů, v nichž stála na levo dívčí líbezná postava s lyrou v rukou a na pravo muž s copy na spáncích a v krpcích, jaké jsem vídal u dráteníků. Nahoře nad figurami nadpis: „Rukopis Králodvorský".

O rukopise Králodvorském jsem do té chvíle nevěděl nic. Mne ten nadpis vábil hlavně tím, protože byl český; ale přede vším jsem se tu často zastavoval pro ten obraz, pro ty postavy. Byloť na nich všecko tak zvláštní, i ten ornament; vzpomněl jsem si při nich na obrázky, které jsem vídal v Hronově u kupce Vlacha v časopise „Erinnerungen", na „Žižkovo narození", na „Žižkovu smrt". Bylyť jim kresbou tak podobny. Titulní ten list neuváděl zplna jména kreslířova; neznal jsem ho, ale posta-

vy jím vytvořené zůstaly mně živé v mysli, až jsem se po létech s nimi shledal v Litomyšli u Šmilovského, jenž měl Rukopis Králodvorský Maňesem illustrovaný. Ten sešit tam v Broumově byl první Bellmanova vydání, kteréž nedokončeno pro nedostatek odběratelů. Do toho krámku dostal se asi obchodní cestou. Dnes by, myslím, broumovský knihkupec se neodvážil vystavit české dílo za sklo svého výkladu.

V tercii nebo v kvartě, určitě již nevím, pořídil jsem si koupí nebo výměnou od některého z českých spolužáků knihu, jež se mi stala pravou pokladnicí nových vědomostí. Byla to „Česká čítanka pro třídy vyššího gymnasium". Že ji vydal F. L. Čelakovský, tenkráte jsem nevěděl. Tato anthologie z české literatury, která nemá žádného literárního úvodu, aniž životopisných zpráv (vyjma rok narození a smrti jednotlivých autorů), seznámila mne s českou literaturou. V té čítance četl jsem ukázky z našeho písemnictví od nejstarších dob až do let padesátých. Rukopisem Králodvorským (Zábojem a Slavojem v prose) začíná, V. V. Tomkem, tenkráte, v roku vydání té knihy (1851) třiatřicetiletým, končí.

„Čítanka" Čelakovského stala se mně dobrodiním. Našel jsem v ní tolik nového, ukázky ze spisovatelů, které jsem znal jenom dle jména nebo kterých jsem ani tak neznal. Poprvé jsem tu četl verše Čelakovského. Vzpomínám si také, že se mně zvláště líbila báseň Jindřicha Marka (Jan z Hvězdy) „Muromská korouhev", velebící ruskou chrabrost. Z Máchy nemá „Čítanka" nic. Ale již za nedlouho po tom seznal jsem jeho spisy.

Školní četba, t. j. z gymnasijní bibliotheky první dvě léta nebyla valná. Samý Krištof Schmid, Nieritz, Hofmann. Z těch něco také v českých překladech.

Z toho čtení dnes nevím už nic, leda několik titulů, jako: „Červený mlynář", „Růženka Jedlohradská" — Za to české knihy, vlastně časopisy, Mikovcův „Lumír" a Tylovy „Květy" působily mocnějším dojmem, zvláště „Lumír".

Ten nám půjčovali, když jsem byl v kvartě. Do gymnasijní bibliothéky dostal se darem. Na přidešti svazků byl podepsán „Basil Jedlička", to si určitě pamatuju. Byl to broumovský benediktin, narozený r. 1804 v Blatné, vrstevník a přítel Jana Pravoslava Koubka. Když r. 1835 V. V. Tomek, tenkrát absolvovaný filosof, přišel poprvé do Police nad Medhují, aby o prázdninách vyučoval synka pana vrchního, byl tu P. Basilius kaplanem. O těch prázdninách Tomek učil, ale sám se také učil, v klášterní zahradě — tancovat „na trávníčku, který býval za stinnou alejí, tu, kdež se z ní přichází k nynější besídce na půlnoční straně zahrady". — Za učitele měl hospodářského praktikanta Kazeckého. Domácí informátor potřeboval toho tanečního umění, neboť u pana vrchního se ob čas tančilo. K tomu vždycky hrával na klavír kaplan P. Basil, výtečný hudebník.

Tu panovala harmonie. Někdy však dostával se mladý filosof s P. Basilem, jenž přicházíval k direktorovým, do půtky. Hádávali se „o předmětech filosofických, politických, dějepisných, ve kterých mé (Tomkovo) stanoviště bylo pořád ještě čistě liberálné, jeho (Jedličkovo) konservativné, mně tehdáž naskrz nesrozumitelné, protivné". Přes to však se oba dobře snášeli, ano, spřátelili se, a důvěrné to přátelství vytrvalo až do smrti.

P. Basil stal se r. 1838 professorem při broumovském gymnasiu, kdež dlouho nepobyl. R. 1840 ustanoven za faráře na Bezděkově u Police. R. 1847

oddal v Polickém kostele V. V. Tomka s Liduškou Dáňovou, dcerou polického vrchního; mládencem při svatbě byl Havlíček. Téhož roku dostal se P. Basil z Bezděkova za faráře do německé vesnice Martinkovic (Märzdorf) na Broumovsku, kteráž jako před tím Bezděkovská, často, a ještě častěji, hostívala V. V. Tomka. V Martinkovicích P. Basil zemřel r. 1874. Od něho měla gymnasijní bibliothéka v Broumově „Lumíra". A já tu na „Lumír" a jeho dárce, na P. Basila, vděčně vzpomínám.

Byl jsem přehorlivým čtenářem „Lumíra", který obsahoval tolik básní, románů, novell původních a přeložených, tolik zajímavých historických zpráv a článků. Ale všech ročníků se mi tu do rukou nedostalo. Vzpomínám si, že poprvé jsem tu četl Heydukovy básně, z nichž některé („Mé bílé růži") jsem si opsal. Připadá mně také, co jsem si tenkráte hlavy nalámal českým hexametrem, který jsem tou dobou četl poprvé, kterak jsem uvažoval o těch verších mně podivných, do sloh neurovnaných, bez rýmu, nestejně dlouhých, kterak jsem počítal jich slabiky, hledal a zkoumal, dle jakých pravidel jsou složeny. Ale vše bylo marno. Teprve v druhém běhu kvarty zablesklo mně světélko, když jsem se poučil o prosodii a metrice latinské a německé.

V kvartě chopil jsem se i péra. Napsal jsem vesnickou povídku; o jakém titulu, už nevím. Hrdinou toho obrázku byl Tonda Kohoutský, synek zbečnický, kterého pro děvče stloukli tak, že se pomátl na rozumu. Vídal jsem ho doma, blázna ubohého, který míval na klobouku plno svatých obrázků. „Lumír" jistě nebyl bez vlivu na tento můj pokus, který jsem ovšem tajil a nikomu se ani slovem o něm nezmínil.

Než jiná povídka z broumovských let, mimochodem řečeno, dostala se přece na veřejnost, povídka sepsaná ne v Broumově, ale po dvacíti letech v Praze, povídka „Do Němec", na kterou se moji čtenáři snad pamatují. V ní je hrdinou chlapec daný do Němec, toužící po domově; leccos, co zkusil a čeho zažil, je z toho, čeho jsem já sám v Němcích zažil. Ale ten chlapec v povídce, jenž pln touhy doběhne domů na Vánoce, zemře. Tento smutný konec není vymyšlen. Tak zemřel malý, rozmilý žáček litomyšlského gymnasia, Flieder se jmenoval, který se rozběhl za sychravého dne domů do Oujezda u Litomyšle na velkonoční svátky, tam se rozstonal na zánět plic a zemřel. Byl jsem mu s několika kollegy na pohřbu. O tom pohřbu seznal jsem také postavu té povídky, starého studenta, jenž se představoval „Joannes Kolář, studiosus olim clericus", jenž „jako Žižka vytloukal fary a zámky". Mne také pak přepadl v mém supplentském pokojíku a omámil mne svou latinou, kteréžto latinské oraci suma a smysl nejsvětleji byly projádřeny posledním její slovem: „viaticum".

V Broumově jsem tu tam četl v „Lumíru", ještě více však v Tylových „Květech" jméno K. H. Máchy. Zmínky a narážky byly takové, že jsem zatoužil poznati toho tenkráte mi záhadného básníka. S počátku jsem se po něm nadarmo sháněl; až pak náhodou jsem se dověděl, kde byly jeho spisy vydány.

Toho posledního roku v Broumově poprvé jsem okusil chleba domácího učitele. V kvartě jsem dostal první hodinu. Učil jsem číst a psát malé děvčátko, bydlící u svého dědečka a své babičky. Otec té holčičky byl na vojně nějakým úředníkem, tuším, a na čas poslal ji svým rodičům. Jména jsem za-

pomněl, ale to si pamatuju, že ti staří lidé bydleli na pokraji města, poblíže hradební zdi. Kolikrát za týden jsem tam učil, už nevím; snad denně. Ale to vím, že mne tam obyčejně uctili kávou a že jsem měl měsíčního platu zlatku, jeden zlatý.

A to jasně vidím, jak jednoho zimního večera vyšel jsem z toho domku starých lidí do větru a chumelice, drže v hrsti měsíční výplatu, papírovou zlatku, a jak, když jsem ji chtěl schovat do váčku (nedaleko mýta to bylo), vítr mně ji náhlým zadutím vyfoukl, vydral z ruky; papírek se mně mihl před očima, mžikem zavířil do výše jako motýl a zmizel ve tmě. Stál jsem jako přimrazen a díval se v tu stranu, kam vítr zanesl mou mzdu, mou zlatku, tak těžko vydělanou. Byla to tenkráte bolestná ztráta.

Kvartou byl konec mého broumovského pobytu. Vyšší gymnasium zřídili krátko po mém odjezdu. Ale kdyby už i tenkráte bývalo, nebyl bych zůstal. Toužilť jsem po Hradci Králové, abych tam vystudoval vyšší gymnasium tak jako Adolf, bratranec, jenž tou dobou meškal už v Praze na universitě. A tak jsem se rozloučil s gymnasiem otců benediktinů, s Broumovem, na něž na všechny rád vzpomínám. Z mých bývalých učitelů dnes už nikdo na živu. Také jejich bratři řádoví, které jsem znal, odešli a všichni odpočívají na hřbitově u kostelíka „zur unseren lieben Frau", u toho vzácného, starobylého chrámu dřevěného pod lipami.

Také z broumovských spolužáků mnozí už zemřeli; ostatní se rozešli světem. V Broumově samém zůstal jen jediný, někdy Dimter Sefla, advokát Dr. Josef Dimter, jenž byl svého času purkmistrem v Broumově. Tam jsem po svém odchodu z gymnasia zřídka se podíval. Čím dále tím méně známých mně

tam zůstávalo. Časně odcházeli, tak jako paní Neumannová a její nejmladší sestra Thekla. Když jsem se za příští návštěvy, to jsem byl už v Litomyšli, sháněl, kde jest z nich nejstarší, dobrá, hodná „Tante Marí", dověděl jsem se, že je v nemocnici ošetřovatelkou. Šel jsem ji navštívit: To shledání mne dojalo.

Ale skoro každého roku zajdu si o prázdninách z Hronova na Hvězdu. Odtud hledívám na sličné Broumovsko horami obklopené, na Broumov a starý jeho klášter, na Grosdorf, na Hejtmánkovice, na osamělý rybník Schlögelteich na úpatí Stěn pod lesy, mně milý a památný. Ale na Hvězdě už mne nevítá starý Voborník, myslivec, už tam nehraje na housle hajný v zeleném klobouce Verner, trnkových, čtveráckých oček a nezpívá:

„Bezděkovský kostelíčku —"

a tu veselou:

„Kdybych byl praelátem —
— — — — — — — — — —
byla bys praelátkou,
tou velebnou matkou

Už nezpívá a za mne už jiný sedá na pískovcovém balvanu, naslouchá táhlému šumění lesů dole ve skalách a ve stráních a dívá se zamyšleně do zářivého, krásného dne nad krásnou krajinou, brada šedá, mrzutá, a vzpomíná na veselého hocha, jenž tu skákával šťastný a jarý, kterého těšil svět. —

XXIX.

O prázdninách po kvartě bylo pro mne událostí, když se mi dostaly do rukou Máchovy spisy. Sháněl jsem se po nich už v Broumově, marně však; až doma o kterýchsi svátcích toho roku kvartánského uviděl jsem sešit Máchových spisů Kobrova vydání u herce p. Červíčka při kočující společnosti, nevím už které. Pamatuju se jen tolik, že při ní byl herec p. Ludvík, později divadelní ředitel v Americe, a jeho první žena. Tak jsem se dověděl, kde bych si Máchovy spisy mohl opatřiti.

Když jsem si potřebné peníze uskládal, zaslal jsem je do Prahy Kobrovu nakladatelství. Dychtivě jsem očekával knihy. Jasně vidím, jak náš strážník a zároveň sluha poštovní, Kocián, odevzdal mi před stavením na záspi balíček z Prahy a jak jsem se s tím balíčkem hnal do sedničky, jak jsem jej nedočkavě rozdělal a sešity ve světle modré obálce obracel, prohlížel, a hned mlsavě ochutnával, hned tu, hned tam četl, začátek prvního dílu, „Máj", a zase začátek druhého, „Cikány", jak mne v nich uvábilo oslovení krajiny v úvodu, a zase dál: „Hluboko v křivoklátských lesích přivítala kukačka jarní jitro." To začátek „Křivoklátu" a hned zase zpátky, kus žalářní scény „Máje", pak „Intermezzo".

Nový svět se mi Máchovým dílem otevřel a nová řeč mně zazněla, jiná nežli v básních dosud mně známých. Nedovedl jsem ji tenkráte ocenit, ale cítil jsem, že tu jiný, krásný zvuk. Mácha byl za těch prázdnin mou nejmilejší četbou. Již na počátku jsem se zmínil, jak jsem ho v sedničce ve výstupku čítal i na zahradě pod javory, pod ořešemi u řeky. „Máj", pak „Márinka", „Cikáni", „Křivo-

klát", mne tenkráte nejvíc uchvacovaly, zvláště „Máj" a „Márinka".

Jiné knihy půjčoval mně pan učitel Sagner a bratranec Adolf. Ten si z Hradce vozíval hodně knih. Nejvíce divadla. Tak jsem za těch prázdnin na nižším gymnasiu přečetl, myslím, všecky Klicperovy kusy i u vydání Dra Gabriela, i v prvotních vydáních, jmenovitě v „Almanachu" v Hradci Králové J. H. Pospíšilem vydávaném a ještě švabachem tištěném. Také Tylovy kusy jsem četl a jiné, cenné i méně cenné v Pospíšilově „Divadelní bibliothéce".

Ze zásuvky starého prádelníku tetky Prouzové, kdež měl bratranec Adolf knihy uloženy, dostal se mi do rukou také starý časopis „Krok",*) z něhož si pamatuju nejjasněji, že měl velkou rytinu zpodobující vítězství Samovo nad Franky. Než tetin prádelník obsahoval také knihy nové. Tu jsem nejprve uviděl Nerudovo „Hřbitovní kvítí", jež mně bratranec pak daroval. Malá ta knížka a Máchovy spisy byly poklady mé chudé knihovničky. Je vozil jsem po léta v studentském svém kufru vždycky z prázdnin do Hradce, ačkoliv jsem je už nejednou přečetl.

První dojem „Hřbitovního kvítí" nebyl ovšem tak uchvacující; ale cítil jsem, že to něco zvláštního, jiného. Ostrý tón mne mladičkého studenta místem zarážel, lecčemu jsem nerozuměl a tenkrát ani rozuměti nemohl. Pamatuju se zvláště, jak jsem si hlavu lámal básní, začínající:

„Na vršíčku dům stál bláznů,
panna tudy chodila,
chytili ji, aby bláznům
k vůli leccos rodila —"

---

*) Počal vycházeti r. 1821 za redakce J. Sv. Presla. Hlavním spolupracovníkem byl Jungmann.

Za to se mi nad jiné líbila:

„V vlasti jsem a přece divná tužba
svírá prsa těsným okovem — —
— — — — — — — — — — — — —
že bych zaplakal si v domě vlastním
píseň tužby, toužnou Odysseji -

To byly nejhlubší dojmy z prázdninové četby na nižším gymnasiu. Kromě čtení zabavovalo mne nejvíce divadlo. Naši ochotníci, už prve jmenovaní, pilně hráli. Hlavní péči o divadlo měl bratranec Adolf; středisko zůstávalo pořád „u Knahlů", třeba že starý pan Knahl tou dobou na jevišti už nevystupoval. Ale malovati pro divadlo nepřestal; bylo-li třeba nějaké dekorace nebo části její, opatřil to. Také úlohy ještě rozepisoval svým pěkným, čitelným švabachem. Kus role jím napsané po dnes chovám na památku, jakož i malé, hodinářské kladívko s vyrytým letopočtem 1772 a s písmeny C. P. Rok po vojně vešel smutek do jeho roubeného příbytku. Dne 19. září r. 1867 zemřela paní Knahlová. Odpočívá na starém hronovském hřbitově nedaleko kostelních dveří opodál zapadlého, zapomenutého hrobu starého faráře Zeidlera, kmotra jejího muže, náruživého milovníka ptactva a čihadla, jenž ji pokřtil už jako nevěstu, když se vrátila ze svého útulku na boušínské faře. —

Také já, žák nižšího gymnasia, jsem někdy vystoupil na jevišti hronovského stánku Thaliina, ovšem v úlohách jen malých nebo statistských. V těch šedesátých létech, před válkou, tuším, že r. 1864, stala se u nás událostí zábava, do té doby neznámá, „Beseda". Byla po způsobu památných besed z let čtyřicátých, z časů Tylových, v létech šedesátých hlavně

Barákem obnovených; tančilo se v ní, deklamovalo i zpívalo. Zavedl ji u nás můj bratranec Adolf se studenty, jmenovitě s Janem Dobšem. Bratranec také přinesl z Hradce nový tanec „besedu", tenkráte z brusu novou,*) a ta vzrušovala mladý svět. Pamatuju se, že sestra Helena chodila s kamarádkami učit se tomu novému tanci, a že pak šla na „Besedu" jako ostatní přítelkyně po selsku ustrojená, v pěkné, květované šněrovačce a že měla vlasy upleteny ve dva rulíky.

Na první besedě u nás jsem nebyl, na pozdější však se pamatuju z autopsie. Vím, že se deklamovaly básně vážné i žertovné, že pořád ještě se líbily „deklamovánky" Tylovy, Rubešovy i Klicperovy. Kromě těch se přednášely novější, vybírané hlavně z „Besedníku", uspořádaného J. Barákem, H. Přerhofem a J. R. Vilímkem r. 1861 a 1862. Mnohé z těch básní pomáhaly tenkráte v našem pohorském zákoutí zaněcovat cit vlastenecký, a dobře působily. Z veselých zvláště se líbil Hálkův „Frajtr Kalina", kteréhož u nás výborně přednášeli, rozumí se v kostýmu, i bratranec Adolf i přítel jeho Jan Dobeš, jako deklamátor zvlášť oblíbený. Všichni u nás rádi poslouchali básně a také kvarteta, jež studenti se sousedskými zpěváky do těch besed nacvičili; na tanec besedu však a na „kadryl", čterylku, kterou tenkrát u nás také zavedli, zabroukala ta ona sousedka, poněvadž se musila na ty tance jen dívat a nemohla jíti do kola.

V těch létech to bylo, kdy se u nás „počaly duše hřáti ohněm národního vědomí". Působily v to divadlo, „besedy" i výlety o prázdninách studenty,

---

*) Sestavil ji Karel Link podnětem Nerudovým. Beseda poprvé tančena v sále Konviktském r. 1863.

hlavně zase bratrancem Adolfem pořádané, o nichž se zpívaly vlastenecké a národní písně; působily v to noviny, první čas zvláště Šimáčkův „Posel z Prahy", později také „Národní Listy". Hronov měl pojednou čtenáře novin. Z počátku jich nebylo mnoho; ale z kruhu těchto sousedů, kteří také měli smysl pro působení studentů, podniklo se leccos, co zastrčenému městečku posloužilo na poli národním i hospodářském.

Vedle ochotnického spolku, díla to studentů a nadšených, místních ochotníků, byl toho času také založen čtenářský spolek „Hron", jenž odbíral „Posel z Prahy", „Národní Listy", „Světozor" a „Humoristické Listy", tenkráte ještě malého formátu s kresbami Frant. Kolára, a zařídil si také knihovnu spisů většinou zábavných. Prvotní středisko své měl u kupce Jana Vlacha v našem sousedství, naproti zděnému domku Ignáce Němečka, obchodníka střižným zbožím, jenž byl toho času jedním z nejčilejších sousedů pokroku milovných. Němeček, výborný pěstitel své zahrady, vydatná síla v dobrovolném orchestru našeho ochotnického divadla, měl hlavní účastenství při zakládání čtenářského spolku i záložny, kterou několik sousedů hronovských zřídilo po válce, r. 1867.

Před tím, tuším, že r. 1864, vystavěna v Hronově první továrna na obecním pozemku „vohradě", kterouž tenkráte vedl stezník od nynějšího železného mostu kolem stavení za onoho času Kociánova („Kocián od branky") až do Velkého Poříčí ke příbytku Semerákovu, nyní Térovu. Továrně, kterouž vystavěl Vídeňák Huber, říkali „herbábná", poněvadž se v ní shotovovaly látky hedvábné, hlavně černé šátky a hladké látky na šaty. Byla bez ko-

mínu, bez parního stroje. Měla stavy vesměs ruční, z počátku osmdesát jich, později přes sto. O tkalce za tyto stavy nebylo v naší tkalcovské krajině zle. Ale ti, kteří chodili do této továrny, z počátku si hrubě nepolepšili. Vydělalit sobě první čas 4 zl. 50 kr. týdně. Mnozí ještě méně, zvláště ti, kteří do práce přicházeli později. Nebylot, když se ručně pracovalo, pracovní doby přesně určené a přísně zachovávané. Některý dělník pracoval třeba od páté hodiny ranní až do osmé na večer; jiný však přicházel teprve o deváté a mohl pracovati tak dlouho, jak se mu líbilo. O žních a vůbec v čas polních prací počet továrních dělníků značně prořídl. Po létech zřídili tu „herbábnou" továrnu, stojící u řeky na vodní pohon. Ale to se neosvědčilo. Továrně se nedařilo a v létech devadesátých minulého století ji zavřeli.

Tenkráte v létech šedesátých a sedmdesátých stála o samotě, jediná; značnějšího vlivu na hospodářské a sociální poměry u nás neměla. Hronov zůstával i při ní klidným, rolnickým městečkem. Až pak koncem let sedmdesátých zablýštěly se opodál ní kolejnice železné dráhy a zahučela lokomotiva. Železnice vedoucí od Chocně do Pruska, do krajin uhlím bohatých, přilákala podnikavé průmyslníky. Přicházeli cizí a zakládali továrny, veliké, s vysokými komíny. V těchto továrnách zmizela ta stará „herbábná", splynuvši s jednou z nich. Ale přicházely také novoty a počaly prosakovat a měnit náš kraj. Proměny se hrnuly a jako jarní vody splachovaly a smývaly, stíraly prach, ale i svěží, osobitou barvu. Jiné teď živobytí, jiný lid, jiné blaho a jiná tíha. Mnoho se změnilo, mnoho jako stín pominulo. Staré, idyllické „Padolí" to tam; tiché městečko zmizelo a dnes tu hlučné, tovární město.

Ale předběhl jsem. Vrátím se opět do let šedesátých, do času, kdy stala se v mém životě důležitá změna, když vstoupil jsem do vyššího gymnasia v Hradci Králové.

XXX.

O starožitném tom městě slýchal jsem často již za dětství, jako o sídle hlavních úřadů a biskupově, jako o pevnosti, plné vojska, kam chodila všecka odvolání, kamž odváděli od nás mladý lid, kdež byly vysoký soud a těžká vězení. Z toho, co jsem pak zvídal z vypravování bratrance Adolfa, vyvstával mně Hradec jako město majstrů a studentů, kdež na staroslavném gymnasiu všecko je české, kdež volný, studentský život, kdež působí znamenití professoři.

A za chlapeckých let a na nižším gymnasiu dostalo se mi do rukou tolik knih, vydaných v Hradci Králové „impressí Jana Hostivíta Pospíšila", zvláště kusů Klicperových! A Klicpera sám, jak jsem už v Broumově věděl, působil v Hradci Králové; na pouchovském pak hřbitově u Hradce, kamž Hradečtí pochovávají, odpočíval Turinský. To jsem věděl už doma i to, že nápis na pomníku Turinského složil Klicpera. Pověděl mně to bratranec Adolf, z jehož bibliothéky v zásuvce starého prádelníku vypůjčil jsem si, když jsem byl, tuším, v tercii, Turinského „Virginii". Tento literární nimbus ozařoval mně Hradec zvláštním kouzlem a budil ve mně úctu i zvědavost i touhu dostat se do těch míst.

A tak bylo přirozeno, že jsem netesknil, když minuly prázdniny a měl jsem se do Hradce vypravit. Klidný však jsem přece nebyl. Pomyšlení, že jdu

z německého ústavu, že nejsem v češtině dost honěný, že mně bude leccos vadit na ústavě ryze českém, naháněło mi poněkud strach. Přípravy na pobyt v Hradci byly větší, nežli když jsem se vydával do Němec. Do Hradce jsem už neměl truhličku, nýbrž černý studentský kufr dřevěný, do něhož matka mi uložila prádlo, pěkné, plátěné a co do počtu dosti hojné. Za to šatstva nebyl i tentokráte nadbytek. Ani svrchníku jsem ještě neměl. Za to pak v Hradci, připomínám si, dostal jsem později svrchník modní, raglán, jak se tenkráte nosil. V takovém raglánu uviděl jsem poprvé Otokara Hostinského, když jsem r. 1871 přišel do Prahy, a v takovém raglánu chodil ještě v létech osmdesátých Vojta Náprstek. Ten můj hnědý raglán šel se mnou pak i do Prahy na universitu, mimochodem řečeno, a tu smutně skončil hned prvního roku o štědrém dnu v zastavárně dělnického spolku „Oul", poněvadž jsem toho dne neměl ani krejcaru.

Ale ještě o tom kufru. Matka uložila do něho také ovoce z naší zahrady, kamenný hrnek se soleným máslem (u nás tenkráte se máslo vesměs solilo), a bochník chleba do bílého plátna zavázaný. To bylo na večeře na dlouhý čas. Na vrch těchto zásob v kufru, na prkno s uchy urovnala matka ostatek prádla a já přidal své papíry, knihy, hlavně Rankův Slovník, Nerudovo Hřbitovní kvítí a Máchovy spisy.

Samý konec měsíce září r. 1867 rozloučil jsem se za časného jitra s matkou a sourozenci. Na dvorečku nečekala na mne bryčka, jako když jsem jezdíval do Němec, nýbrž fasuněk pod plachtou. Otec jel se mnou. Fasuněk vzal proto, poněvadž chtěl z Hradce, nemýlím-li se, přivézti nějaké obilí. Z Hronova jsme jeli přes Náchod, Skalici k Jaroměři, ko-

lem Josefovské pevnosti, kdež jsme v nějaké hospodě u silnice zastavili, aby se koně nakrmili. A zase pak dále nekonečnou silnicí, po které honil chladný vítr bělavé oblaky prachu. Kolem samá rovina, podzimně zbarvená, pustá, tichá; teskno nad ní, ačkoliv byl slunečný den. Choulil jsem se ve voze, na ráz však jsem se vzpružil, když otec ukázal bičem před sebe a hlásil:

„Tamhle je Hradec."

„Bílá" věž biskupského chrámu vztyčila se v dáli nad širou rovinou.

Pozdě odpoledne dojížděli jsme od Pouchova k Hradci, tenkrát ještě pevnosti. Všecko mne s počátku připomínalo na Josefov: cihlové, zardělé hradby s drnovými kryty, příkopy, brána, kasematy, kasárny, vojáci ve bráně a kolem různo chodící. Až jsme vjeli poslední, ne pevnostní, nýbrž městskou starou branou do vlastního města. Ta brána „slezská", s vladislavským W., před mnohými už lety rozbořená, zvláště vábila můj zrak, jak svou starožitnou výstavností, tak ruchem kolem. Kmitá se mně pohnutý obraz té chvíle: hradby před tou slezskou branou, keře zaprášené kustovnice na nich, branou procházející vojáci v bílých a jiných kabátech, měšťanský lid, povozy selské i kočárky; za branou na levo krámce níž i výše, na krámcích plno ovoce, pečiva i bochníčků vojenského chleba do sloupků vyrovnaného, bečky sliv, soudky naložených okurek, nad tím tlusté báby zardělých obličejů. Vůz hrkotal po dlažbě malého náměstí kolem podsíně na levo a zarazil na velikém náměstí, z části také podloubím vroubeném, a to před hostincem „u modré hvězdy".

Podzimní den už pohasínal; na dlouhém náměstí ještě plno lidí. Přecházeli nahoru, dolů, dů-

stojníci, civilisté, mezi nimiž mnoho studentů; v pozadí starý gotický kostel z cihel s vysokou „bílou" věží. Chvíli jsem se díval na starý chrám, v němž kdysi na čas odpočíval mrtvý Žižka, na ruch táhlého prostranství, až všechen jízdou roztřesen vydal jsem se za otcem do hospody. Bylo již pozdě a proto jsme nešli vyhledat byt, který nám bratranec Adolf doporučil a pro mne zamluvil, ve kterém on sám za svých hradeckých studií přebýval.

V hospodě jsme se dlouho neomeškali; záhy jsme „šli ležat", jak u nás říkají, a to do konírny. A jak jsem tak v šeré té maštali ležel na zemi na prostém lůžku nedaleko koní, s myslí vzrušenou novými dojmy, ne bez obavy, jak bude zítra v gymnasiu, budu-li musit podstoupiti přijímací zkoušku, poněvadž jsem z německého gymnasia, a v to jak mně přicházela vzpomínka na matku a na domov, zalehlo k nám do ticha a temna táhlé zatroubení. A znělo dál, vážně a mně té chvíle tak smutně, večerní signál vojákům, kterýž jsem tenkrát slyšel po prvé. Zapomněl jsem na všecko a jen jsem naslouchal tlumeným, melancholickým zvukům, sám měkce roztesknění.

A vzpomínám, kolikrát jsem tomu signálu za svého hradeckého pobytu pak naslouchal, ať jej troubili na hlavní stráži na náměstí, nebo když trubači kráčeli městem a tu „večerku" troubili. A nikdy lhostejně jsem jí nenaslouchal, ať za horkých, letních večerů v dusnu studentského pokojíka na otevřeném okně do dvorku, ať za branou mezi lány obilí, nebo v temnu pod stromy, u Labe tiše proudícího, když přes hradby do polí se nesly večerem táhlé ty zvuky, tlumeněji, dál a dále, temněji, tišeji, jak trubači obcházeli pevností.

Ráno po té noci „u modré hvězdy" vyhledali jsme s otcem byt. Nebyl daleko od té hospody, na protější straně na podsíni, nyní zastavěné, blíže k malému náměstí v domě řezníka Petříčka. Otec dle informací, jež měl od bratrance Adolfa, záhy se smluvil s kvartýrskou, starou již a dýchavičnou ženou. S ní jednal, ne s jejím mužem, suchým, dlouhým krejčím s licousy a prořídlými vlasy přepečlivě sčesanými. Studenty měla ona na starosti; muž, starý, krejčovský elegán, si hleděl šití, ale spíš ještě své dlouhé dýmky, s bílou sádrovou hlavičkou. Otec vyjednal mně byt a zaopatření druhu nejlacinějšího, „na půl stravy", t. j. oběd bez masa, polévku totiž a jen příkrm, a k snídani a k svačině kávu beze všeho. Za to vše, bez prádla, ujednáno platu 8 nebo 12 zl. měsíčně, určitě už nevím. Večeře měl jsem si opatřovati sám.

Z bytu pak do gymnasia. Zapsali mne do kvinty na mé vysvědčení, bez přijímací zkoušky. Tím se mně hrubě uvolnilo; bylť jsem si vědom svých nedostatku ve školních vědomostech, jmenovitě v češtině, řečtině a v mathematice. Po zápisu chodil jsem s otcem až do jeho odjezdu. Na kus jsem s ním pak i vyjel, slezskou branou za pevnost, a tu jsem se s ním rozloučil. Odtud vrátil jsem se oklikami, cestou v novém mi a neznámém městě jako výzkumnou do bytu svého a svých společníků.

Skládal se z kuchyňky, velikého a menšího úzkého pokoje. Tyto dvě místnosti hostily šest studentů, šest jejich postelí, šest kufrů a tři stoly kromě ostatního nábytku a za dne také mistra Praxe, jenž šil u okna velikého pokoje. Nejstarší ze spolubydlících byl Fr. Pazler, od Hradce Králové, ze Stěžírek, oktaván, ale privatista, dvaadvacetiletý, švihák s pěkným knírkem, pečlivě a elegantně se strojící. Druhý

contubernalis Josef Paděra, oktaván, rodem z Hořiněvsi, tak jako já pekařův, synovec Jos. Paděry, někdy ředitele akademického gymnasia (1853 až 1856), rovněž dobře dvacetiletý, urostlý, sličný, černých vlasů a tmavých očí. Stále chodil v černém obleku, jehož svěžesti ob čas různo napomáhal. Co do zaopatření neměl se tak ani jako já, t. j. nebyl ani na stálé „půl stravy". Za to mu z domova donášeli obyčejně o trhu, chléb a „boží dar" a měl tudíž po celý rok, „žemlové léčení", on, zdravý hoch, jenž by byl podkováky strávil.

Když my jsme ve velikém pokoji obědvali, sedával vedle v menším na svém kufru a „obědoval" také, někdy jen tvrdé rohlíky. Netrudil se však, veselý byl, rád se smál a rád také poškádlil kvartýrskou. Ráno vstávaje zazpíval si ob čas pro její potěšení „pobožnou":

U kláštera stojí kámen,
má panenka sedí na něm —"

Jak se tato „ranní" z menšího pokojíku ozvala, již se rozhorlovala ve velikém pokoji nebo v kuchyňce paní Praxová, v čepci, rozhorlovala i děsila:

„Ježíš Mariá, pane Paděra! Pane Paděra!" Ale pan Paděra zpíval dál:

„A volá: Vojáci pojďte sem,
já už v klášteře nejsem! "

A tu hned napřed povím, že příštího roku, když Paděra odešel, zabral jeho místo v menším pokojíku našeho kvartýru zase oktaván, dvaadvacetiletý Felix Bárta. Vidím jej, nevelkého, ale sporého, přibledlé pleti, přihnutě a trochu houpavě chodícího,

nebo jak sedí u stolu v oblacích dýmu, kuřák, veliký kuřák, a studuje. Jinak tiše usměvavý, zvláště v šedých očích, suchého humoru, dobrosrdečný. Měl statečnou, ráznou matku, jež přijížděla do Hradce někde od Kutné Hory za obchodem; za jakým, už nevím, ale to, že skoro po každé přivezla Felixovi spoustu zelníků. Ty pak choval ve veliké škatuli pod postelí; mne někdy na ně pozval, ale já se po tom jídle, tenkrát mi novém, tuze nehnal.

Do septimy chodil náš spolubydlící Josef Rykr z Humburků u Nového Bydžova, kadeřavých vlasů, jasných, veselých očí; bydlil tu již s mým bratrancem Adolfem, kterého měl rád a na kterého vzpomínal. To nás záhy sblížilo, ačkoliv byl o dvě léta výše. Chodívali jsme někdy spolu za město na procházku. A na to si ještě vzpomínám, jak Rykr přicházíval potěšen z gymnasia, když měli řečtinu, když četli Odysseiu, s jakým nadšením mluvil o professorovi Velišském, o jeho výkladech slavné té básně.

V tom bytě sešel jsem se také s „Brounovákem", s Matějem Kubcem z nedalekých Plačic, jenž na nás studenty v Broumově v gymnasiu zvonil, jak jsem už vypravoval. Byl ze statku, a proto měl v almaře oddělení stále zásobené chlebem, máslem i tvarohem, z kterýchžto zásob jsem chodíval, když trhla nouze, kamarádovi „rekvirovat", jak jsem se tomu naučil od Prušáků, a dával jsem smějícímu se Kubcovi cedulky, poukázky za ty rekvizice; ale ty obligace zůstávaly a zůstaly, tak jako před tím přemnohé pruské, bez vyplacení, a dobrý kamarád ho nevymáhal.

Dva oktaváni, septimán, všichni už dospělejší, dva kvintáni, z nichž jednomu (Kubcovi) bylo na osmnáctý rok, druhému (mně) na sedmnáctý, a je-

ště jeden studentík z nižšího gymnasia, na jehož jméno se nemohu rozpomenout, to byla studentská kolonie v těch dvou pokojích, o které se ještě tu tam zmíním. Valného pohodlí jsme tu neměli, ale nikdo ho nevyžadoval. Jen lepšího vzduchu byli bychom si přáli, zvláště za parných dní a horkých letních večerů, kdy bývalo znáti, jaká je v městě nedostatečná kanalisace. My obzvláště to cítili, neboť okna našeho bytu byla do dvorku; nad to dole v domě řeznický závod, v němž i uzeniny prodávali. A voda také nevalná, vlahá, myslím, že z kašny. Přes to vše nezastonal z nás nikdo za celý rok.

Naproti našemu domu přes ulici Pospíšilovo knihkupectví a nakladatelství. Zatím je minu a rovnou do gymnasia na náměstí, do bývalé jezuitské kolleje, jejíž jednu část mělo vojsko osazeno. Tam také zrovna vedle gymnasia hlavní stráž, kdež voják stráží přecházející přes tu chvíli řvavě volal kamarády do zbraně „Gewehr heraus!", aby vzdali čest vyššímu důstojníku, kolem se beroucímu. Gymnasium mělo vchod nevalný, schody dřevěné.

Když jsem po prvé vstoupil do kvinty, do své třídy, ustrnul jsem; jako v oule. Přes sedmdesát kvintánů; většinou postoupili z hradecké kvarty, ostatní přibyli z rychnovského gymnasia. Z Broumova Kubec, Hladík, Esop, Joerka a já. Ale tak jsme nezůstali. Z té přepočetné kvinty udělali dvě; jedna (a) byla o čtyřiceti žácích a měla za ordináře prof. Končinského; druhou (b) o čtyřiatřiceti žácích spravoval prof. Čeněk Vyhnis, jenž právě toho roku nastoupil v Hradci svou učitelskou dráhu. My Broumováci, až na Hladíka, dostali jsme se k němu, do b. Živě se pamatuju, jak jsem jej, tenkrát pětadvacetiletého supplenta poprvé uviděl na schodech, když jsme se všickni v gymnasiu chystali do kostela,

v tvrdem, nízkém klobouku, v tmavomodrém, nedlouhém raglánu širokých rukávů, v jakém, ale delším, chodíval také prof. Velišský. Tenkrát jsem se divil mladému, přismědlému professoru, dost dlouhých, černých, lesklých vlasů a bystrých, tmavých očí, jak s kollegy živě mluví, jak rozkládá, a zase hbitě mluví a zase rozkládá.

Našim ordinářem byl jen v kvintě, kdež učil latině a němčině. Když příštího roku obě kvinty se spojily, stal se ordinářem sexty prof. Jos. Končinský a ten naším ordinářem zůstal až do oktávy. Vyhnisa jsme měli na němčinu po celé vyšší gymnasium. Na něj tu zvláště vzpomínám. Udá se mi ještě příležitost, abych šíře o něm pověděl, o něm i o svých učitelích v Hradci Králové.

XXXI.

První čas pokládal jsem se, jelikož přistěhovalec z jiného gymnasia, jako za cizince. Ale poměrně záhy seznámil jsem se a sblížil se všemi spolužáky z b i také s mnohými z a. Některé ty známosti rozehřály se v upřímné přátelství, ale ne hned v kvintě, nýbrž až později. S mnohými spolužáky nedošlo k častějším stykům mimo školu hlavně proto, poněvadž bydlili v biskupském konviktě „Borromeu" a tvořili jakoby obec pro sebe. Z nich jeden mně byl zvláště sympatický: Michálek Jos. z Vystrkova, někde od Humpolce, chudý hoch, v tváři barvy přibledlé jako voskové a na konec nešťastný. Odvedliť jej na vojnu, k dělostřelcům a zemřel v Pešti ve vojenské nemocnici.

Z Borromeistů naší kvinty byl také milý Chmelíček Vilém, nyní děkan v Dol. Kralovicích, Šíl Josef,

teď doktor lékařství v Kolíně a Jan Houžvička, nedávno zesnulý professor německé reálky v Praze, ale Čech upřímný, tenkráte v kvintě dvacetiletý, už jako gymnasista vousatý. Ten, v septimě, tuším, připadl na myšlenku, že by se měl postaviti pomník králi Jiřímu z Poděbrad a psal o tom také Palackému. Palacký mu odpověděl a Houžvička choval to psaní jako svátost; nikomu ho nedal do rukou, jen je ukazoval. Starší ještě než Houžvička byl v naší kvintě Hovorka František, jedenadvacetiletý, který však s námi dále nešel. Pamatuji se, že jsem v kvintě seděl vedle Bohumila Drahoše, nyní c. k. ředitele pošt, a že jsem od něho koupil nebo nějak vyměnil Kollarovu „Slávy dceru", vzácného dnes vydání z roku 1832.

Osobních známostí se studenty vyšších tříd jsem s počátku neměl. Jinak jsem je znal všecky a záhy, jak už bývá, že mladší žáci dobře si všímají svých starších kollegů. Jeden z nich byl znám nejen po všech třídách, našeho gymnasia ale i po všem městě. Všude hleděli na něj jako na hrdinu. Kulhal a chodil o holi. To kulhání měl z vojny, z bitvy, myslím, že u Skalice, kde byl raněn. Sloužilť po čas války r. 1866 jako dobrovolník. Po válce vstoupil z válečného šiku zase do řady studentské. Když jsem přišel do Hradce, byl Halberstadt František, nyní ředitel poštovního úřadu v Jablonci nad Nisou, v septimě.

S jmény starších kollegů seznamoval jsem se s počátku v gymnasiu v exhortní síni, po jejíchž stěnách visely v prostých rámcích nevelké, staré rytiny zobrazující výjevy ze starořímského života, hlavně vojenského. Tu po exhortě slýchal jsem ta jména, když katecheta Hakl je četl, aby se přesvědčil, jsme-li tu všichni.

Z těch jmen stalo se mi pak některé milým, mnohé nabylo i silného zvuku v naší veřejnosti. Tam v exhortní síni po prvé se mi ozvalo jméno Patrika Blažka, milé paměti, pak hejtmana a posléze žurnalisty, který už jako student získal si lásku všech kollegů starších i mladších a všech, s kterými se stýkal; tam v exhortním sále volával katecheta Hakl Urbana Jarníka, teď universitního professora, Čeňka Krupského, nyní dvorního radu při nejvyšším soudním dvoru, Karla Marka, teď sekčního chefa v ministerstvu železnic, Antonína Truhláře, pak ředitele akademického gymnasia, mého pak vzácného přítele, o kterém ještě povím, Josefa Popa, pak odborného přednostu v ministerstvu orby a posléze ministra orby, Čeňka Strouhala, už tenkrát na gymnasiu prohlášeného mathematika, nyní universitního professora, Isidora Vondráčka, jenž pak působil při gymnasiu broumovském, Zvolského Václava, teď vrchního poštovního správce v Praze, Jareše Františka, nyní professora v Kyjevě, Hněvkovského Adolfa, teď MUDra v Praze, Kuchaře Josefa, jenž jako oktaván vydal v Hradci sbírku svých básní.

Tam po prvé jsem uslyšel jméno Jaromíra Nečasa, nyní váženého MUDra, jehož básně v almanachu „Ruchu", za let universitních vydaném, budily mezi námi pozornost, Dytrta Jos., nyní generála v. v., Kryla J., nyní faráře na Hořičkách, F. A. Šuberta a jména mých krajanů Schreibra Ant., nyní vikáře ve Žlebích, a Zimy Fr., nyní kněze v benediktinském klášteře na Slovanech, s kterýmiž krajany jsem jezdíval domů na svátky. V jejich třídě býval také p. Dr. Jan Podlipný; ten však tenkrát, když já přijel do Hradce, odebral se na akademické gymnasium v Praze.

Přede mnou, tuším, dvě léta, byl Raimund Petr,

už tenkrát prohlášený varhaník a hudebník, který odebral se jako nejeden z hradeckých studentů na Rus a působil tam jako gymnasijní professor.

Za mnou o třídu níže studoval Frant. Ruth, nyní ředitel královéhradeckého gymnasia, o dvě třídy za mnou Mikš Josef, toho času professor na Rusi, známý svými studiemi o ruské literatuře, a o několik tříd níže Dr. Fr. Krejčí, filosof, professor české university.

Na bohoslužby chodívali jsme kolem hlavní stráže do bývalého jezuitského kostela P. Marie, někdy také do kaple při něm; v té mne zajímal cyklus obrazů ze života sv. Aloisa, kteréž namaloval malíř jezovita P. Raab.*)

V tom kostele jsem po prvé uslyšel zpívat „Hospodine, pomiluj ny". Dokud bylo kralohradecké gymnasium německé, t. j. do r. 1861, zpívali studenti v kostele písně latinské, německé a české. Poslední však čas, z opposice proti katechetovi Dru Krausovi, kovanému Němci, jenž česky neuměl a všecko vlastenecké hnutí mezi studenty pronásledoval, začali studenti zpívati jen česky.**) A tak v neděli po mši pravidelně ozvalo se také „Hospodine, pomiluj ny", a hlaholilo i za mých časů. A jak tenkrát doba byla, zpívali jsme i my ten staročeský chorál, který naši předkové zpívali před bitvami. jako píseň vlasteneckou.

---

*) Ignác Raab nar. 1715 v Nechanicích u Bydžova, † 1787 na Velehradě. Namaloval množství obrazů, hlavně oltářních, slohu dekorativního, živého koloritu. „Byl malíř nevšedně nadaný, dekoratér velmi obratný a technicky vyspělý." Jeho malby jsou jmenovitě v Kutné Hoře v kostele sv. Barbory, v Praze u sv. Mikuláše na Malé Straně, na Strahově i v Petrohradě na Rusi.

**) Otakar Jedlička: Upomínky na gymnasium kralohradecké z let 1857—1865. Akademické listy, roč. II., 1879.

Mezi hradeckými studenty bylo za mých časů mnoho zpěváků a výborných, jež vedl mladý professor Arnošt Skřivan, nyní na Smíchově na odpočinku žijící, u nás studentů velmi oblíbený. Slýchali jsme je o výletech, v kostele, kdež zpívali na kůru o mši vždy nějakou vložku. Někdy zazpíval solista, jichž měli několik. Tři z nich byli moji spolužáci, Zygl Jindřich, basista, nyní v Chrudimi žijící, pak dva tenoristé, Mádr Alois a Kaufmann Emilián, nyní professor České medicinské fakulty, pěstitel zpěvu do této chvíle. To všechen kostel tenkrát pobožně naslouchal, když ozval se s kůru jeho nebo Mádrův tenor. S Mádrem jsem se od času maturitní zkoušky nikdy už nesetkal. Vstoupil do semináře, stal se kaplanem; hudbu pěstovati nepřestal. V Přepychách na Opočensku, kdež působil, zřídil si v obci orchestr, zřídil a znamenitě vycvičil. „Politik" svého času měla feuilleton nadšeně líčící koncert tohoto vesnického orchestru kaplanem výborně řízeného. Mádr dostal se později do Višnové u Dobříše a zemřel r. 1896.

V obou kvintách bylo nás čtyři a sedmdesát; když jsme se pak za rok sloučili, měla sexta žáků jedenašedesát. Ani ti všichni nebyli z našich kvint. Z litomyšlské přibyl Frant. Pavelka, nyní plukovník v. v.; z loňské sexty zůstal i v naší Bohdan Jelínek, s kterým jsem se záhy spřátelil. Sedali jsme pak ve školní lavici vedle sebe, já časem jako jeho stráž, když Jelínek zapomenuv na professora a na všechno, začal črtat i za vyučování verše tužkou do malého notesu. Notesy míval plné veršů, zlomků i celých básní.

Některé z nich nezůstaly jen v těch notesích. Už jako gymnasista uveřejnil několik básní v časopise. Živě vidím, jak mně hlásil,, byli jsme v oktávě, r. 1870, první svou tištěnou báseň, jak mně běžel

z lavice naproti, když jsem vstoupil do třídy, a všechen rozradován volal: „Lojzíku, jsem básníkem. Mám báseň v „Květech".

Že mu ji uveřejnili ve „Květech",*) že mu ji Hálek přijal, rozplašilo všechny jeho pochybnosti. Ale zrovna tak radostně jako mně tu báseň ohlásil, ukázal mně už před tím, krásnou růži stolistou na dlouhém stonku, a v radostném nadšení mně svěřil, že je milován. Ta růže byla od jeho Gustinky.

Z této mladé, studentské jeho lásky vypučely jeho nejkrásnější písně. Z těch jednu „U lože" uveřejnily „Květy" společně s jeho básní „Dědkovi" r. 1871, když jsme byli ještě v oktávě. Na tu svou první lásku nemohl zapomenout ani pak, i když se rozešli, i když milostné štěstí jinde, v Praze, se na něj smálo a samo mu přicházelo vstříc. Vím to z jeho hovorů i básní. Skoro všecky jsem čítal v rukopise i v Praze, jak byly napsány.

Bohdan Jelínek byl urostlé postavy, sličné tváře, hnědých, jiskrných očí, černých, hustě kadeřavých vlasů, zjev elegantní; a veselý, vtipný. V Hradci jsme chodívali ke spolužáku Josefu Saalovi, milému kamarádu, jehož matka byla velkou čtenářkou a přítelkyní literatury. Saal měl dvě sestry, obě veselé letory. Z těch starší, Marie, podotýkám pro všechno, byla nevěstou, a mladší, Boženka, nemohla o sobě z plna říci s dívkou v „Štědrém dnu"; „Hoj, já mladá dívčina, srdce nezadané." Jelínek chodíval k Saalům jako do přátelské rodiny a s ním někdy také já, ale to až později, v septimě. I na výlet se Saalovými se pamatuju, na veselý výlet na vršek do lesa u Nového Hradce. Myslím, že po tomto výletu to bylo, kdy mne stihla katastrofa a já mu-

*) Před bojem. Květy r. 1870, č. 48.

sil do vězení, do gymnasijního karceru; o tom až později.

V učitelském sboru měl Jelínek zvláštního příznivce, professora Vyhnisa. Tomu přinesl místo vypracování na thema „Spartam, quam nactus est, orna —“ báseň, krátkou, pěknou báseň. Vyhnis upřímně potěšen, promluvil s uznáním o ní před veškerou třídou. Od té chvíle si Jelínka všímal, knihy mu půjčoval (a ty Jelínek zase mně) i na procházky s ním chodíval. Pamatuju se, že mne jednou až závist uhlodla, když jsem ve vsi Plotištích, kamž jsem k sestřenici tam provdané chodíval, potkal Vyhnisa s Jelínkem. Měl jsem Vyhnisa rád a takhle s ním jít a naslouchati mu —

A všickni professoři Jelínkovi dost přáli proto, že psal básně, když seznali, jak je neobyčejně nadán. Rád to tu uvádím; za to tím trapněji si připomínám, že se všichni marně přimlouvali za Jelínka u maturitní zkoušky, aby předseda přehověl a přimhouřil oko nad tím, že Jelínek v řečtině vázl. Předseda, professor Kvíčala, nedal se obměkčit, a tak Jelínek, který nechtěl filologii studovat, nýbrž medicinu, padl.

Rád si vzpomínám na Jelínkova otce, dobrého, srdečného muže, jenž ob čas, za synem přijel do Hradce z Choltic, kdež byl komorníkem hraběte Thuna. Bydlil tam v zámku, za nímž se rozkládá rozlehlý park s krásnými partiemi, se starými duby mohutných kmenů. V tom parku, v jeho „tiché, snivé zeleni“ strávil Jelínek nejblaženější chvíle svého dětství a ten park pak poskytl mladému básníku nejeden obraz, nejednu náladu. —

Tím parkem v nádherných barvách podzimu prováděl mne Jelínek začátkem října r. 1873 v bluze poštovního úředníka, již velmi přepadlý. Stavil jsem

se u něho, vraceje se z prázdnin do Prahy, z které on musil na jaře odjeti pro plicní neduh. Za této choltické návštěvy seznal jsem Bohdanovu milou matku a jeho dvě sestry. S mladším jeho bratrem, Josefem, stýkal jsem se přátelsky už v Praze, kdež studuje bydlil s Bohdanem. Po druhé setkal jsem se s jeho rodinou příštího jara, 1874, když jsem s Vrchlickým a Jos. Bašem přijel do Choltic Bohdanovi na pohřeb. Po šestatřicíti letech přišel jsem do Choltic po třetí, loni na podzim, když Bohdanovi odhalovali pomník nad hrobem vedle rovu jeho otce. Stařičká, osmdesátiletá matka Bohdanova zaplakala i sestry jeho, když jsem k nim vstoupil, a objaly mne jako svého.

V sextě sešel jsem se s Josefem Bašem, jenž byl před tím v kvintě a. Narodil se r. 1850 v Jílovici na Opočensku; tenkrát, za gymnasijních let měl však domov v Plesu u Josefova, kdež rodiče jeho hospodařili na selské živnosti. Byl dobrým přítelem Bohdana Jelínka už z nižšího gymnasia. Mé přátelství s Jelínkem sblížilo mne také s Bašem; pak jsem se s ním i spřátelil zvláště v posledních dvou letech na gymnasiu a ještě více v Praze na universitě. Baše, štíhlý hoch, s dolíčkem na bradě, dlouhých vlasů od čela do týla česaných, velkých, tmavých očí, zatuplého nosu, na němž se mu již tenkrát blýskaly brejle, byl bystrého, pronikavého rozumu, výborný student, břitký dialektik. Básnil a měl vedle Jelínka mezi námi zvučné jméno jako poeta.

Již na gymnasiu uveřejňoval pod pseudonymem Antonowicz (pod tím také i později) duchovní písně v evangelických časopisech (byltě evangelík) a v kalendáři „Orloj". Ostatní své básně, ballady a romance, podpisoval vlastním jménem. Psal duchovní písně, ale také humoristické a satirické verše,

jež na universitě uveřejňoval v humoristických časopisech, většinou pseudonymně. Za těch universitních let byl členem našeho kroužku, v němž se scházeli jmenovitě Thomayer, Aleš, E. K. Liška, první čas také Bohdan Jelínek. Ob čas zapadli jsme, zvláště Aleš, Liška, já a medikové, s nimiž jsem bydlil a z nichž dnes na živu jediný, přítel doktor Fr. Cibulka v Pardubicích, do zahrádky „u anglické královny" ve Vladislavově ulici. Tam, jak Liška tvrdil, měli největší roštěné z celé Prahy. Na ty jsme ovšem nechodili denně, aniž každého týdne, nýbrž, když byl svátek, t. j. když nějaký honorář zavlažil.

Za těch universitních dob zajel jsem na pozvání Bašovo k nim do Plesu na posvícení. Také on mne navštívil, později, kdy jsem už byl v Litomyšli, o prázdninách v Hronově r. 1875 zrovna v ten čas, kdy tam meškal A. V. Šmilovský. Pak jsme se již neviděli až po patnácti a více letech v Praze r. 1891 o sjezdu nás abiturientů z r. 1871. Tenkráte byl Baše advokátem v Hradci Králové. Již nebásnil. Nevelkou sbírku svých veršů „Silhouetty" vydal r. 1883. Při sjezdu kollegů r. 1901 v Hradci Králové mezi nás nevstoupil. Odpočíval už od r. 1899 pod drnem, milý druh a přítel. Pochován jest v Černilově.

V sextě sešel jsem se také s Jos. Lacinou, rodilým z Malína. (R. 1850.) Před tím byl rovněž jako Baše v V.a. V Hradci jsme se dost zkamarádili, i do bytu jsem k němu chodíval, bližší však styky nastaly až na universitě, kdež Lacina studoval tak jako já historii. Tu již na gymnasiu horlivě pěstoval a vynikal v ní. Myslím, že již na gymnasiu se podpisoval jménem „Kolda", a to písmem obyčejným i svým (měltě svou abecedu runám podobnou) a že již na gymnasiu sepsal svou parodii

„Lidiada", kterouž vydal na universitě r. 1874 pod pseudonymem „Kolda Malinský", pod kterým i pak uveřejňoval své belletristické práce. Zemřel r. 1908 v Praze, spisovatel, učitel vysoce zasloužilý, přítel osvědčený.

Zatím se tu s hradeckými spolužáky loučím; však se s nimi ještě sejdu v té, oné kapitole.

XXXII.

Když jsem r. 1867 vstoupil do kvinty hradeckého gymnasia, bylo ve sboru professorském několik mladých učitelů, z nichž někteří právě svůj úřad nastupovali, jako Čeněk Vyhnis, p. Dr. Emanuel Taftl, Petr Durdík, Jan Slavík; z těch Petr Durdík byl nejmladší, teprve dvaadvacetiletý, jak si teď vypočítávám. Vedle nich působili mužové nejlepších let, jako p. Jos. Votruba, Končinský, Ondřej Franta, ani ne čtyřicetiletí. Také z ostatních, kteří nás učili, žádný tenkrát ještě neviděl Abrahama; nejstaršímu F. Fischerovi bylo osmačtyřicet, V. Jandečkovi sedmačtyřicet. Sám ředitel Jan Květoslav Klumpar, jenž právě toho roku 1867 začal v Hradci Králové působit jako ředitel, právě překročil čtyřicítku.

Mým mladým očím zdál se mnohý z nich starší, nežli byl, zvláště prof. Jandečka, šedé brady a prokvetlých, na temeni poněkud prořidlých vlasů, jež dlouhé, až do týla, nosil, a Václav Vojáček, třeba že mu hlava ještě nesešedivěla. V Broumově professoři pořád v klerikách a v benediktinském kolárku, tady v Hradci v čamarách. Alespoň velkou většinou a když ne pořád, v neděli nebo o slavnostech je nosili. Katecheta Hakl denně přicházel v čamaře do školy. Pokud se pamatuju, jediný Končin-

ský nenosil čamary; do školy chodil v úřednické čapce, někdy i v bluze, v létě vždy v bílé vestě.

Tenkráte čamara panovala. Za těchto mých hradeckých let ustálil se typ hladké čamary s ležatým límcem s hustou řadou čamarových knoflíků buď s poutky nebo bez nich. Sem tam se však ještě této doby vyskytla divočejší čamara z prvních let šedesátých, plná pertlí a šňor, s volnou šňorou od ramene přes prsa, se širokými rukávy, z nichž každý měl na vrchní straně nad zápěstím klínovou vložku, modrou nebo červenou, obšitou černými prýmky, takovým divným „cifrováním". Takovou čamaru, mimochodem řečeno, má student na Alšově roztomilé kresbě „Studentské vzpomínky".

Dost zvláštní čamaru nosil professor Vojáček. Myslím, že si ji přivezl ze Slovenska, kdež před tím působil. Byla ne dlouhá, zelená, na zádech od slunce poněkud požloutlá, v předu se šňěrováním od prsou k pasu se úžícím.

„Slováků" měli jsme v professorském sboru několik. Ředitel Klumpar byl před tím ředitelem v Uherské Skalici na Slovensku, Vojáček professorem v Levoči, Končinský a Franta působili na gymnasiu v Báňské Bystřici.

V Broumově professoři vyholených tváří, tady, vyjma katechetu, všichni vousatí, buď s kníry nebo knírky, s kozí bradou, jako Vyhnis, s licousy, jako prof. Fischer, plných vousů, jako Jandečka, nebo s krásnou, dlouhou bradou, jako Ondřej Franta.

Čas vše mění i časy. Snad jsem tenkráte na toho, onoho ze svých professorů jinak hleděl, někdy alespoň, nežli dnešního dne. Mladá, nezkušená mysl ukvapeněji soudí a podléhá náladám a dojmům. A těch dojmů — kdo studoval, zná je, t. j. obavy, někdy i strach, radosti z dobrých výsledků, roztrpče-

ní ze špatných, zvláště nebyly-li zaslouženy, a ví, jaké pak z toho úsudky, jak přeskakují a se mění. Nejhůře působí osobní nechuť učitelova a z té často jeho nespravedlnost, ironie, posměšek i schválnost. Něčeho takového jsem na hradeckém gymnasiu nezkusil. Nikdo mně z mých učitelů neublížil; jen když mne zavřeli do karceru, domníval jsem se jako každý odsouzený, že jsem si tolik nezasloužil; za nevinného jsem se neměl, a proto nezůstala ve mně ani kapka hořkosti.

A tak rád si vzpomínám na své bývalé professory; z nich jenom tři jsou na živu, pan rada K. Doucha, pan doktor Emanuel Taftl a pan prof. Jos. Votruba, jehož kollegou jsem se stal po létech na gymnasiu v Žitné ulici. Tam byl mým kollegou a tam učil ještě mého synka latině, jako mne kdysi v Hradci řečtině.

Tam jsem míval ovšem také hořké chvilky. Nejčastěji u prof. Václava Jandečky. Byl jsem slabý počtář, mé základy v mathematice ne dost pevné. Za to professor nemohl. Ale nebyl jsem sám, jenž se ho děsíval, a ne sám v naší třídě; také v jiných třídách se ho báli. Slýchal jsem o tom často i od starších. V. Jandečka, žák proslulého prof. Jandery, nástupce Stan. Vydry na pražské filosofii, byl výtečný mathematik a jistě dobrý učitel; to mu dosvědčí zase jiní jeho žáci. Ale té hrůzy jeho bývalo přece jen příliš.

Když vstoupil do třídy, prokvetlé brady, dlouhých vlasů, přísného obličeje, v zimníku, šál volně od krku přes prsa jako štolu, o holi s kostěnou rukojetí, když se bral v ramenou do předu pochýlen, volným, těžkým krokem ke kathedře, ztichlo vše jako pěna a někdy i srdce zabušilo, když usednuv vytáhl katalog a začal v něm hledat a hledal, hle-

dal — A pak zkoušel, obyčejně mlčky, ani slovem nepomáhaje, leda že prohodil krátkou, ale břitkou poznámku, anebo že blud, tápání a zmatek žákův rázem skončil svým: „Dost, sedněte si.“ Znělo to klidně, ale v tom hlasu zabarvení, jehož nelze naznačiti, ledově zněl smrtelný ortel.

Dnes s úsměvem si vzpomínám, jak jednou jsem šel se spolužákem, teď je bankovním úředníkem, ráno do gymnasia. První hodinu jsme měli mít Jandečku. Mluvili jsme o této hrozné první hodině. V tom přijížděla od pražské brány kuklenská pošta, žlutá bryčka a v ní koník, bělouš. Kamarád si pošty povšiml a z hluboka, upřímně si povzdechl: „Kdybych byl teď na tu hodinu tímhle šimlem.“

Tak se té první hodiny bál.

Přísného toho professora viděl jsem jednou se smát a to ve škole, když vykládal logarithmy. Připadlof mu v tu chvíli nějaké přirovnání, nemýlím-li se, z loveckého života; a to povedené přirovnání, z kterého dnes už nic nevím, jej tak rozveselilo. Prof. Jandečku měl jsem na mathematiku v V. a VI. Nerad bych ukřivdil učenému muži, jenž napsal první naše učebnice geometrie pro vyšší gymnasium, a výborné, jak odborníci uznali; to, co jsem napsal, nebudiž nějakým soudem jeho učitelské působnosti. Píšu toliko své vzpomínky a dojmy. Nezapomínám při tom, jaký já jsem byl mathematik, a že bylo pak světleji, veseleji, když jsem měl Jandečku v VII. na logiku. Rád si vzpomínám na jeho jasné výklady. A ne ubohou „dostatečnou“, ale „chvalitebnou“ jsem si od něho odnesl po oba běhy z tohoto předmětu.

S Jandečkou setkal jsem se po létech v Litomyšli, kamž přijel k nám na reálku jako zemský školní inspektor předsedat o maturitní zkoušce. Tu

opět jsem uslyšel jeho oblíbenou otázku, kterou usmívaje se, dal, jakoby mimochodem, kterémusi abiturientu: v kterou dobu denní bylo, když (dle básně rukopisu královdvorského) „věje větříček z knížecích lesů, běžela zmilitka ku potoku —“

Mluvil jsem o prof. Jandečkovi; přirozeně hned vzpomínám na jeho kollegu a přítele, na prof. Frant. Fischera, jehož dětem byl Jandečka kmotrem. Ti dva, Jandečka a Fischer, kus starého Hradce, spřátelení a jaký rozdíl! U Jandečky chmurná přísnost, u Fischera nelíčená srdečnost a dobrota. Kdo z tisíců žáků hradeckého gymnasia šedesátých let nevzpomněl by si rád na professora Fischera, který, když měl dát nedostatečnou, měl snad ještě více mutací a starostí, nežli ten, kterému tu známku měl napsat? Tam Jandečkovo přísné: „Sedněte si,“ tu Fischerovo: „No tak vám ‚stříknu‘ ještě jednu otázku,“ a „stříkl“ po té třeba ještě jednu a pak ještě někdy dal lhůtu k nové zkoušce.

Dobrý, srdečný muž, učitel horlivý a svědomitý. Bohužel jsem měl ho jen jeden rok, v kvintě. V sextě přišel k nám mladý pán, a četl nám expliky, ze kterých se připravoval ke zkoušce; a tak jsme od něho mnoho nechytili. Jaký rozdíl proti jeho předchůdci u nás v kvintě! Vidím prof. Fischera, muže neveliké ale ramenaté postavy, s licousky, an stojí před lavicemi s nějakým tvarem krystallovým z lepenky pro názor urobeným a horlivě vykládá nebo jak v zahradě botanické za gymnasiem v houfci studentů květiny určuje nebo určovat dává, zkouší, opakuje —

Prof. Fischer byl vrstevníkem Tomkovým, o rok mladším. Narodil se r. 1819 ve Dvoře Králové, ale ještě téhož roku dostal se jeho otec za učitele do Hradce Králové. A tak byl prof. Fischer jakoby Hra-

dečanem. K jeho otci chodil V. V. Tomek do normální školy. Ve svých Pamětech připomíná si, že se r. 1864 setkal s professory Jandečkou a Fischerem, „kterého jsem co mladší pachole pamatoval. (František Fischerův.)“ Prof. Fischer patří k těm, kteří zakládali literaturu našich učebnic. Vydalť „Nerostopis pro vyšší gymnasia“ (1864) i dva díly „Arithmetiky pro nižší gymnasium“ (1868 a 1870).

Roku 1881 stal se ředitelem státního gymnasia v Litomyšli spojeného s reálkou, do té doby městskou, v jedinou střední školu. V professorském sboru tohoto ústavu byl jsem tenkráte také já. Bývalého svého učitele měl jsem teď za ředitele. Celou kapitolu bych mohl napsat o létech, která jsem tu s ním strávil až do r. 1888, kdy jsem se dostal do Prahy. Celá kapitola, a bylo by milo ji psát; ale ta patří do vzpomínek litomyšlských. Než alespoň to řeknu, že si na ředitele Fischera vzpomínám rád, tak jako na hradeckého professora. Byl mně ředitelem i přítelem a přátelský byl poměr jeho vážené a milé rodiny k mé. Řed. Fr. Fischer zemřel r. 1890 a pochován je v Litomyšli na hřbitově sv. Anny, kdež také odpočívají M. D. Rettigová a Šmilovský.

A teď o třetím z těch nejstarších v hradeckém sboru za mých let, o prof. Václavu Vojáčkovi, jehož jméno je tisícům českých studentů známo jako spisovatele velkého slovníku latinsko-českého. Než nesepsal jen toto dílo. My tenkráte o jiných jeho pracích literárních hrubě nevěděli, tak jako o tom ne, že původně byl právníkem a že zastával i jiné úřady, nežli školský, že r. 1847 podrobil se zkoušce soudcovské z oboru práva trestního, že byl politickým správcem panství tetínského a že působil r. 1849—1851 jako výpomocný úředník při kanceláři říšského sněmu ve Vídni.

Že byl na Slovensku v Levoči jako professor, jsme věděli, nikoli však, že podvakráte: poprvé od r. 1851 až do r. 1855, kteréhož roku odebral se do Vídně a tam zastával úřad korrektora při ředitelství skladu školních knih. R. 1858 dostal se do Levoče po druhé, jako skutečný professor, odtud roku 1862 do Hradce Králové. Také jsme nevěděli, že když mu bylo dvacet dvě léta (Vojáček se narodil na Tetíně r. 1821), sepsal drama „Ludmila",*) líčící boj Drahomíry proti Ludmile na Tetíně (pohanstva proti křesťanství), že r. 1845 vydal romantickou báseň „Václav" **) (král Václav IV.) s věnováním: „Antonii" a že přeložil Historii Girondinů od Lamartina i Cooprova „Posledního Mohykána".

My znali vlastně jen starého professora (takovým se nám zdál), v uherské čamaře, nevelké postavy a kolíbavé chůze, vlasů i plné brady ne zrovna přepečlivě hleděných, často roztržitého, svého okolí hrubě nevšímavého a jako do sebe hledícího, jenž své žáky jménem málo znal a snad většinou ani neznal. Ve škole leccos přehlédl, přehověl, přísné kázně nedbal; a přece jsme ho neměli za slabého a neodvážili se něčeho nevážného vůči němu. Bezděky jsme ctili jeho učenost a ta byla jistě veliká.

V jeho hodinách největší volnost. Ani na svých místech jsme nesedali. Kamarádi se shlukovali v kupky nebo i stáli, odvažovali se z lavic až k oknům hledícím do dvora, patřícího k velitelství či k hlavní stráži. Tam dole přebýval nějaký starý šikovatel a ten měl dceru, a té dceři spustili jednou kama-

---

*) Ludmila. Drama ve třech dějstvích od V. Vojáčka. V Praze. Tisk a sklad Jar. Pospíšila. 1843.

**) Václav. Báseň od V. Vojáčka. V Praze. Tisk Jar. Pospíšila. 1845. Dějiště té básně většinou zase ve Vojáčkově rodné krajině, na Karlštejně a pod Karlštejnem.

rádi na motouzu psaníčko. A professor Vojáček přecházel u katedry před prvními lavicemi plně obsazenými a horlivě vykládal (měli jsme jej na češtinu v VI.) o Pavlu Židkovi, kterak nectně psal o králi Václavovi IV. a hned také dokládal drastickou ukázkou z Pavla Židka, kteréž Jirečkova Anthologie ovšem neměla.

Vojáček vykládal tenkým hlasem horlivě a zajímavě o „spanilé naší mluvě slovanské" a o české literatuře těm, kteří jej chtěli poslouchat a rádi jej poslouchali (býval jsem také mezi nimi), a nedbal bzučení a šumotu ze zadnějších lavic, ani těch, kteří si hleděli jiného, snad jsa přesvědčen, nač takové studenty nutit, když nemají lásky k předmětu, že dosti na tom, když má jen hlouček věrných.

Professora Vojáčka jsem měl jenom rok, v sextě. Roku příštího stal jsem se jeho sousedem, když jsem se z Petříčkova domu přestěhoval na „máselnou podsíň", blízko Pospíšilových do „Patočkova táboru", vlastně do „táboru Patočkové", o kterémž svým místem musím také něco povědět. My bydleli do zadu, byt prof. Vojáčka proti nám přes síň byl v přední části domu. Prof. Vojáček, jehož manželka byla Slovenka, z Levoče tuším, paní vysoké postavy, měl dvě sličné dcerušky. Potkávali jsme svého professora často; ale nikoho z nás nezastavil, neoslovil. Jistě si nás nepamatoval.

Když jsem vstoupil do oktávy, r. 1870, odstěhoval se do Prahy, kamž byl povolán na akademické gymnasium. Po létech, po r. 1888, kdy jsem se dostal z Litomyšle do Prahy, potkával jsem jej, byl od r. 1885 ve výslužbě, starouška již, na Karlově náměstí, v zimě hodně zabaleného, pořád jako zamyšleného, okolí si nevšímajícího. Brával se asi k jezovitům, k nimž že dochází, jsem slyšel. Zabývalť

se, co v Praze meškal, hlavně theologickou literaturou; překládal do češtiny z Tertuliána, s P. Votkou z Tomáše Aquinského, jakož už před tím tlumočíval encykliky a papežské listy a psával do Časopisu katolického duchovenstva a jiných kněžských listů. Bylo by zajímavo sledovat, jak dospěl do této fáse svého duševního života. Není však možná, a kdyby i bylo, šlo by za meze těchto vzpomínek.

Ještě drobnost, kterou jsem zaslechl o prof. Vojáčkovi z posledních jeho let. Vypravovala mně v Praze čiperná slečinka o nějaké zábavě, v rodině, tuším, že o nějaké svatbě, na kterou byla pozvána, že si také zatančili a že jim hrál na klavír pan professor Vojáček, takový stařičký pán (nevěděla, že jsem býval jeho žákem), že byl také na svatbě, že jim pěkně hrál, ale takové staré kousky, staré, ale hezké —

Vypravování té slečinky mne dost překvapilo. Jako by nové světélko proskočilo na učence od světa odvráceného. Stařičký professor hrál na klavíru mládeži do skoku, ale „takové staré kousky", snad z let čtyřicátých, kdy blouzníval a básnil a věnoval své verše „Antonii".

Prof. Vojáček zemřel r. 1898.

V tom domě na „máselné podsíni" měl jsem za souseda nejenom svého professora, ale také svého ředitele. Přes dvorek za hlavní budovou v menším domě bydlil tenkráte ředitel Jan Květoslav Klumpar. Kdo jej po prvé spatřil, muže slušně vysokého, hubeného, hustých, ač ne dlouhých knírů, šedých očí ostrého pohledu pod tmavým hustým obočím, jistě si pomyslil: „To je asi přísný pán." Hleděl tak, tvrdé přísnosti však neznal. Nenaháněl hrůzy, přál studentům, a studenti jej měli rádi. Sám upřímný vlastenec, nepoutal ovšem nikterak vlastenecké-

ho smýšlení mezi studenty a nedusil vlasteneckých projevů z byrokratických ohledů nebo z ohledů na vyšší místa. — A tenkráte, jmenovitě za Herbstova ministerstva, byla těžká doba, zvláště pro správce českých středních škol; tenkráte dávali pro vlastenecké smýšlení a jednání ředitele do pense a professory propouštěli ze služby.

Živě se pamatuju na ředitele Klumpara, když k nám do kvinty, po prvé, tuším, vkročil; myslil jsem, že přichází s úředním oznámením. A ředitel začal, že dnes je úmrtní den Jos. Jungmanna; stručně ale pěkně o něm pověděl, a že na jeho památku založena je při gymnasiu nadace, Jungmannova nadace, jejíž výtěžek uděluje se chudému žáku, v češtině zdárně prospívajícímu, a že letošního roku uděluje se — — Komu se tenkrát udělila, již se nepamatuju. Mne z Němec přišlému překvapila nadace sama, nadace toho jména, i účel její. Znělo mi to tak neobyčejně a nějak radostně, když ředitel tak vlastenecky promluvil a pak všechny nás nabádal, abychom se pilně a horlivě vzdělávali v mateřském jazyku.*)

*) Po válce r. 1859 bylo „první manifestací probouzejícího se ducha národního v Hradci Králové uspořádání oslavy Jungmannovy v listopadu r. 1859". Hlavně snahou proslulého továrníka hudebních nástrojů V. F. Červeného, professora Kristiána Stefana a staříčkého J. H. Pospíšila, uspořádána pěvecká, hudební a deklamatorní akademie s programem úplně českým. Tenkráte se v Hradci po prvé zpívalo: „Já jsem Slovan s duší tělem" a Jelenův sbor: „Vše jen ku chvále vlasti a krále". Návštěva byla neobyčejně hojná, třeba že z úřednictva a důstojnictva demonstrativně nepřišel nikdo. Výsledek Akademie byl znamenitý. Na památku této Akademie odevzdali pořadatelé ředitelství gymnasijnímu stozlatovou obligaci s dodatkem, aby každoročně v den úmrtí Jungmannova (15. XI.) úroky byly darovány chudému studentovi. Viz Ot. Jedlička: Upomínky na kralohradecké gymnasium z let 1857—1865.

Naše třída neměla nikdy řed. Klumpara na vyučování; jen jednou u nás suppoval za některého nemocného professora. Bylo to asi v sextě, poněvadž ředitel Klumpar s námi opakoval o jednotě českobratrské; opakoval a také sem tam něco pověděl. Tenkráte jsem po prvé slyšel, že kolečko nad u v našem pravopisu zavedl bratr Jan Roh, spisovatel českobratrský, jenž měl styky a jednání s M. Lutherem, rodilý Domažličan a že do smrti po domažlicku zadrhoval. To jsem si odnesl z té hodiny pana ředitele.

Jak přátelsky se choval ke studentstvu, jevilo se nejzřejměji o studentských výletech. O těch se ještě zmíním.

Pana ředitele jsem vídal v gymnasiu a také doma, když se vracel z ústavu a přecházel dvorečkem do svého bytu, jej a také jeho rodinu, paní ředitelovou, jež nosívala přes ramena angorový, velký šátek a chodila s dceruškou nebo s dvěma svými chlapečky.

Když jsem se rozloučil s Hradcem, setkal jsem se s řed. Klumparem poměrně záhy. Byl svého času také inspektorem českých škol v broumovském hejtmanství. A tu jeda jednou Hronovem, zastavil se u nás (tenkráte jsme bydlili ještě ve stavení pod kostelem), „že slyšel, že jsem doma". To byla pro mne čest a velké potěšení. Po létech zajel jsem do Hradce a tu jsem šel s poklonou k panu řediteli. Přijal mne velmi mile a srdečně. Za hovoru jsme se dostali na Broumov a tu rozevřel album a ukázal mně podobiznu mého bývalého broumovského ředitele, P. Volfganga Morávka, s nímž se seznámil, když dojížděl na Broumovsko.

A zase po letech, po třicíti od naší maturity, jsem uviděl řed. Klumpara. Na památku té maturity

měli jsme sjezd v Hradci Králové. Šli jsme pozvat pana ředitele, aby nás poctil a mezi nás přišel. Přijal nás přátelsky, tenkráte pětasedmdesátiletý, slíbil, přišel, srdečně k nám promluvil a vesele s námi besedoval. Loňského roku zemřel u věku čtyř a osmdesáti let. Tisíce hradeckých studentů na něj mile vzpomíná a bude vzpomínat.

Zmínil jsem se o německém katechetovi Dr. Krausovi, nepříteli všeho národního ruchu mezi studenty. V Hradci učil na gymnasiu do r. 1861. Po něm nastoupil Bohumil Hakl, jenž do té doby působil při vojenském vychovávacím ústavě v Belluně v Benátsku. Hned první svou „vzletnou exhortou o lásce k vlasti a svým vlídným chováním mysli i srdce naše si naklonil," vzpomíná Otokar Jedlička. A vlídným, milým učitelem byl i pak, za mých časů.

Když jsem přišel do Hradce, bylo katechetovi Haklovi čtyřicet let. Do školy přicházel vždy v čamaře, černě, jako svátečně oblečen, sličný, černovlasý muž svěží barvy, elegantní kněz. Měl jsem jej od kvinty do septimy. Po všechen ten čas nepřihodilo se v naší třídě za jeho hodin nic rušivého. Měli jsme jej rádi; to se také projevilo, když r. 1870 ustanoven byl za faráře do Hořic, jak jsme se s ním loučili a pak jej vyprovázeli kus za město. Z Hořic poslal naší třídě velmi pěkný a srdečný list, aby se poděkoval a s námi naposled se rozžehnal.

Už jako katecheta byl literárně činný; hlavní však jeho činnost spisovatelská připadá do jeho let hořických. Když r. 1897 slavil své sedmdesátileté narozeniny, přijeli za ním do Hořic mnozí jeho žáci; mezi nimi slavný professor E. Albert, rovněž odchovanec kralohradeckého gymnasia. Děkan Hakl Alberta přečkal. Zemřel r. 1904 u věku sedmasedmdesáti let.

Jeho nástupcem na hradeckém gymnasiu stal se mladý kněz Jan Ehmer (nar. 1844 v Borové u Poličky), vysoký, hubený, s brejlemi na nose, tváře pobledlé a nezdravě vypadající, s licousky na spáncích. Chodil v černém, šosatém kabátě, podoben spíše venkovskému kaplanu. Ve škole mluvil živě, často rozhorleně, zvláště když polemisoval proti některým názorům.

Byl milovník hudby a výtvarného umění; snažil se i ve studentstvu pro ně budit smysl. Každé neděle po kostele vykládal v gymnasiu těm, kteří ze studentů na jeho pozvání přišli, o stavitelských slozích. Poněvadž neměl ani obrazů, ani jiných pomůcek pro názor svých posluchačů, kreslil křídou na tabuli, seč byl, a vždy s ohněm, jak také vykládal. Zemřel u milosrdných v Praze předčasně, r. 1887 a pochován jest v Poličce do hrobu svého otce.

Na řečtinu v V. měl jsem v prvním běhu prof. Vyhnisa, v druhém běhu prof. P. Durdíka. Toho také v téže třídě a také jenom na jeden semestr na němčinu. Vzpomínek málo. Jen to vím určitě, že jsme prof. P. Durdíka měli ve vší vážnosti, ačkoliv byl tak mlád a teprve začínal. Vážně vystupoval, vážně učil. Řečtinu v šesté měl pan professor Votruba, v VII. a v VIII. professor Ondřej Franta, dlouhé brady, modrých, přísných očí, ne však zlý, jenž miloval jadrné promluvení nebo přirovnání a rád se i zasmál a zažertoval. Před tím, nežli se dostal do Hradce, působil v Těšíně na gymnasiu za ředitele Jana Kalinčáka, autora slavné „Reštavrácie", s nímž získal si zásluh o shodu českopolskou. Z Hradce povolán do Prahy, kterou opustil r. 1878, kdy byl jmenován ředitelem gymnasia v Rychnově nad Kněžnou. Zemřel v Praze roku 1900.

Na dějepis jsme měli od kvinty až do oktávy prof. Jos. Vinohorského. První mé vystoupení u něho v V. na podiu bylo pranešťastné. „Nakreslete mi Východní Indii —“ žádal prof. Vinohorský. My v Broumově map na tabuli nikdy nekreslili, a vůbec měli jsme zeměpis jenom v primě. A teď z ničeho nic kreslit Východní Indii. Několik poledníků a rovnoběžek jsem načmáral, jak jsem to vídal na mapách, bez číselného však označení, ale do té namalované mříže jsem nic neměl. Stál jsem před ní mlčky v tupé zaraženosti, až mne professor poslal, abych si sedl.

Pak bývalo lépe, nikdy však znamenitě. Nejlepší má známka z dějepisu byla chvalitebná; než i dostatečnou nacházím na starém vysvědčení. Prof. Vinohorský, s knírky, s vlasy od čela do týla česanými, vykládal stoje, opřen o kathedru loktem, pod který rozestřel cíp svého kabátu. Naše, či mé, abych nekřivdil účastenství na tom, o čem vždy plynně vypravoval, nebývalo vždy živé a upoutané, zvláště když odbočoval. Více mne zajímaly jeho výklady z češtiny, z literatury, na kterou jsme jej měli v septimě a oktávě, zvláště jeho obsáhlé výklady o Čelakovském a Kollárovi a rozbory jejich díla. Prof. Vinohorský, jenž psal o Štítném a jiné vědecké články a vydal prostonárodní dějepis český, byl také autorem povídky „Bratr Renát“, vydané v Dědictví Maličkých r. 1864, svého času velmi rozšířené a oblíbené. Zemřel r. 1878 v Praze, kdež byl od r. 1871 professorem při české reálce.

V mathematice v septimě a v oktávě se mi uvolnilo, když nás jí učil professor Jan Slavík, později ředitel akademického gymnasia v Praze a posléze zemský školní inspektor na Moravě.*) Když dostal

*) Zemřel ve výslužbě na Smíchově r. 1906.

naši třídu, byl mladý pán, zajímavě přibledlé tváře, tmavých očí. Úsměv nebyl u něho žádnou vzácností, někdy i zažertoval, i malou disputaci v příslušných mezích časem připustil, zvláště v psychologii, kterou nám v oktávě pěkně a živě vykládal*) a která mne ještě více upoutala, nežli před tím logika. Snad proto, že jsem v psychologii prospíval, byl na mne mírnější v mathematice, ve kteréž jsem se jednoho semestru v septimě a jednoho semestru v oktávě dopracoval až i „dobré".

Do bližšího a volnějšího styku přicházeli jsme s prof. Slavíkem o cvičeních, kdy všecko gymnasium se chystalo „do pole", na celodenní výlet. Prof. Slavík byl nejvyšším velitelem a cvičil s námi v širokém příkopě hradecké pevnosti všeliké nástupy, šikování se a mašírování. Byly to pěkné a veselé chvíle.

Na konec ještě o pánech ordinářích. Prof. Jos. Končinský vedl nás od sexty, resp. od kvinty až k maturitě. Bydlil vedle Pospíšilových, tak že pak, když jsem se přestěhoval do „Patočkova tábora", stal jsem se jeho sousedem. Když jsem se dostal do Hradce, byl pětatřicítiletý, svěží muž, pěkné, ušlechtilé hlavy, plavých vlasů, s kníry a krátkou kozí bradkou. Nedlouho před tím ovdověl. Choť jeho, jak jsem slýchal, velice sličná, zemřela za cholery, zanechavši mu dcerušku

Prof. Končinský se po druhé neoženil. Málokam vycházel, zábav, společností nevyhledával; žil sám s dceruškou. Hodně kouřil, ale jen krátké, to jsme věděli. První rok, co jsem přišel do Hradce, měl ještě několik žáků „na privát"; chodili k němu do bytu, aby se pocvičili v latině. Byl výborný

*) Tiskem pak vydal: Zkušebné dušesloví.

učitel. Na jeho hodiny rád si vzpomínám, třeba že ne na všechny; ne na grammatické a na ty, na něž připadla komposice. Grammatika a překládání z češtiny do latiny mně hrubě nechutnalo.

Za to když jsme čekali auktora — Končinský nezabíjel ho mluvnickými rozbory a slovíčkářstvím. Svým výkladem textu upoutal každého, kdož byl jen poněkud čilejší mysli. Nerozehříval se horováním, nemluvil emfaticky, bylo však cítit, jak autora pronikl, že ho má rád, že mluví o něm s láskou.*) Jasným výkladem osvítil místo, ukázal, co na něm význačného a zvláště krásného, co čistě lidského. Všude v těch dávných dějích a scénách vystupoval mu člověk; kde se dalo, připomenul naši dobu, přirovnávaje staré poměry k našim. Zvláště Tacitus, ten chmurný dějepisec, stal se mně výklady Končinského milým. Za té četby jinak vystupovaly před mé oči dávné události; tu mrtvá jindy jména nabývala živé tvářnosti.

Končinský nám ukázal psychologii Tacitovu, jak líčí jednotlivé karaktery i veliká hnutí; tu jsem se naučil nazírati do politických a sociálních poměrů. Římský historik pessimista u výkladu Končinského utvrzoval ve mně odpor ku všelikému bezpráví, posiloval soucit k utiskovaným a lásku k svobodě. Některá místa plná rozhořčení velikého Římana mohutně působila, jiná pak, rád si vzpomínám, mne i dojímala.

Končinského jsem od maturity pak po léta nespatřil. V Hradci Králové zůstal až do r. 1883, kdy ustanoven byl za ředitele do Něm. Brodu. Od r. 1893, kdy vstoupil do výslužby, žil v Praze. Tu měl dceru

---

*) Tiskem vydal zdařilé metrické překlady Sofokleových tragedií **Oidipa na Kolóně**, a **Oidipa krále**.

provdanou; vnuci jeho chodili k nám do gymnasia v Žitné ulici. Dědeček byl jim tak trochu domácím učitelem, hlavně v řečtině. A tak zas učil, pořád svěží, výborného zdraví, ale již bílých vousů i vlasů, jež jakoby ještě zhoustly. Tou dobou jsem se s ním občas viděl; někdy na ulici, někdy v kavárně, do které docházel, když se vracel ze svého hostince. Byl stále zdráv a duch jeho neochablý, stále bystrý. A verše skládal, ale jen latinské a řecké. Psávali jsme si k svátku, já českou prósou, Končinský latinskými distichy. Loni došlo poslední. Když jsem mu letos psal k svátku, tušil jsem, že to je asi naposledy. Stonal a nedlouho po té zemřel.

O jeho pohřbu sešli se z celé Prahy jeho bývalí hradečtí a jiní žáci. Valný zástup jich kráčel za rakví milého professora. Z toho zástupu někdo snad si vzpomněl, tu ve stínu smrti, jak zesnulý jim vykládal Horáce, životní jeho moudrost. Mně zatanulo na mysli, jak jsme s Končinským četli Tacitova Agricolu, připadl mně začátek poslední kapitoly:

„Si quis piorum manibus locus, si, ut sapientibus placet, non cum corpore extinguuntur magnae animae, placide quiescas —“

Před Končinským byl nám v V. b. ordinářem prof. Čeněk Vyhnis. V té třídě měli jsme jej na latinu, na řečtinu (první semestr), na češtinu v druhém běhu (v prvním nás učil prof. K. Doucha), a pak na němčinu. Vyhnis tenkráte ještě mladý muž (nar. 1842 v Kostelci nad Labem), plný ohně, působil, ačkoliv teprve začínal, už s plným zdarem. Pamatuju se, že zesnulý zemský školní rada Václav Svoboda, který přišel k nám na inspekci na latinu, neutajil před námi své spokojenosti a že nepřímo vyslovil uznání mladému učiteli našemu v ten roz-

um, když se nám tak pěkně vykládá, abychom si toho vážili, učili se a vytrvali.

Po kvintě zůstala Vyhnisovi u nás jenom němčina a té nás pak učil až do oktávy. V páté a v šesté v prvním běhu byla němčina ještě předmětem řádným, v sextě v druhém běhu (r. 1869) psána je na vysvědčení jako předmět mimořádný. Známka z němčiny pozbyla své bývalé důležitosti; jinak u vyučování se nezměnilo nic. Pilně se pěstovala německá literatura; ukázky z ní četli jsme z Mozartovy anthologie, knihy to velkého formátu. Vše oživoval výklad prof. Vyhnisa, výborného řečníka, jenž ve mně vzbudil nejen lásku k předmětu, ale i chuť dále a více v něm pracovat, t. j. seznamovat se s německým písemnictvím. A tak jsem tenkráte mnoho přečetl ze Schillera, Goetha, z Wielanda, jehož „Oberon" mne zvláště okouzlil, Lessingova dramata i části jeho prósy, Höltyho, J. H. Vossa, jeho „Louisu" i jeho překlady z Homera; ale tyto překlady ne snad proto, aby mně sloužily ke školské praeparaci; na to byl, jak pamětníci se rozpomenou a usmějí, německý „Freund".

Kromě těchto a jiných autorů starších seznal jsem tenkráte také leccos z Heina, Meissnera, Lenaua, nic však z románové německé literatury novější.

Literární historie německá poskytovala Vyhnisovi také příležitost, aby za vhodných chvílí zmínil se nebo i promluvil o dílech světové literatury, jejíž byl znalcem.*) Když se nemohl o nich šíře rozho-

*) Tiskem vydal překlad Kálidásova staroindického dramatu Sakuntala, ukázku z překladu dramatu Urvasi téhož básníka, z řečtiny pak Svatého Basileia Velikého Slovo k jinochům, kterak by prospěchu nabyli z pohanských spisů řeckých.

vořit, alespoň se jich dotkl, upozornil na ně, jakož také často zavadil o umění výtvarná. Své výklady výmluvně, živě, často s ohněm přednášené, oživoval případným připomenutím na podobné zjevy v jiných literaturách nebo jich srovnáváním, ukázal na souvislost kulturních proudů a jejich vlivy. Byl z těch, kteří dovedou nejen vštípit vědomosti, nýbrž také povznést mladou mysl a rozehřát srdce pro vše dobré a krásné.

Nabádal k soukromé četbě, půjčil vždy ochotně ze svých knih. S jakým porozuměním šel vstříc tomu, u něhož postřehl jiskru tvůrčího ducha, o tom jsem už pověděl ve vzpomínce na Bohdana Jelínka. Vyhnis také pamatoval, že žáci vstoupí do veřejného života; proto kdež se hodilo, připomněl příkazy slušného se chování a shladil, často hravě, tu onu hranatost. Byl muž duchaplný, a tudíž ne pedantický.

Jeho shovívavost sám jsem poznal. V kvintě nebo v sextě jednou o jarmarku šel jsem odpoledne do školy. Že bylo ještě dosti času, nedal jsem se rovnou přes náměstí, nýbrž pustil jsem se podsíní kolem krámců také tam postavených. Na konci podsíně blíže schodů vedoucích dolů do ulice k Pražské bráně (už jí není), zahlédl jsem krámec, jakého jsem do té chvíle ještě neviděl: krámek s fotografiemi. Samá fotografie, větší, menší, většinou kopie starých obrazů nebo rytin dle těch obrazů. Toho já tenkráte nerozlišoval. Já jen viděl obrázky s vytištěnými jmény, co zpodobují, kdo jejich původce. Několik slavných jmen malířských jsem tenkráte znal z četby, ale nic z jejich děl. A tu na tom krámci kopie jejich obrazů, jejich a také jiných mistrů, jejichž jména jsem tu četl po prvé.

Jako přimrazen stál jsem u krámku a díval se, prohlížel a četl nová mně jména, hoře dychtivostí

něco míti z těchto pokladů. Jen se mně jedna fotografie zalíbila, už mne vábila druhá, třetí. A nebyly ani tak drahé, ty malé, visitkové, myslím, po šestáku nebo po dvou. Poletoval sníh, bylo mokro, to mám v paměti, ale tam na kraji podsíně u krámku s fotografiemi zapomněl jsem na chlad a nepohodu, i na školu i na své boty. Měly jít k ševci, měl jsem na to uchystané peníze, něco přes zlatku, a ty peníze jsem měl s sebou, u toho krámku. Ani jsem nezápasil; všechen žhavý vybíral jsem si fotografii, ovšem z těch nejlacinějších. Jak jsem koupil jednu, vedlo mne pokušení k druhé, třetí. —

Nevím, už, kolik jsem jich koupil, myslím však, že na ševce mnoho nezbylo. Když jsem ty žhavě žádané obrázky uložil do náprsní kapsy, náhle mnou leknutí projelo, že jsem zapomněl na školu. Bylo již dlouho po druhé. Jako kdybych byl u toho krámku něco ukradl, dal jsem se od něho do běhu a utíkal jsem do gymnasia. Tu hodinu měli jsme Vyhnisa. Byl v nejlepším; ticho po třídě. Ale, jak jsem otevřel dvéře a vstoupil s učením, patrně jako vyjeven, dali se kamarádi do smíchu. Černé oči Vyhnisovy zamrkaly, přísně se na mne upřely. Ostýchavě jsem přistoupil k professorovi, stojícímu před kathedrou, prosil jsem za omluvenou a pověděl jsem pravdu, proč jsem se tak omeškal, že jsem se zdržel u těch fotografií. Vyhnis se na mne podíval, už ne tak přísně, usmál se a jen řekl: „No tak si sedněte.“ A bylo dobře.

Mezi těmi fotografiemi, které jsem si koupil, byly Raffaelovy allegorie Spravedlnosti a Poesie z medaillonů na stropě Stanze della Signatura (tenkráte jsem ovšem nevěděl, kde jsou originály těch malých mých kopií), obrázek chlapce v skotském kroji na skotském pony jedoucího horským vřesovištěm.

Ostatních několik těch fotografií, které jsem si tenkráte v Hradci koupil, chovám po dnes: „Únos Denajiry (Quido Reni), „Únos Foeby a Elairy" (Rubens), „Venuše před soudem" (Fragonard) a „Lovkyně" (Cogniet), lovkyně v antickém kostymu držící zastřelenou holubici na dlani, v horské krajině klassické, s antickým chrámem nad jezerem v pozadí.

Ještě jednu vzpomínku na prof. Vyhnisa. Mluvil jsem o jeho živých, temperamentních výkladech. Jeden z nich mně zvláště v mysli teď oživl. Nevím, v které třídě už to bylo, ale v čas odpolední, koncem jara, když se schylovalo k bouři. A tu jsme zrovna četli Klopstockovu ódu „Die Frühlingsfeier", počínající se:

Nicht in den Ozean der Welten alle
will ich mich stürzen, schweben nicht,
wo die ersten Erschaffnen, die Jubelchöre der Söhne des Lichts
anbeten, tief anbeten, und in Entzückung vergehn —

Četli jsme, Vyhnis vykládal čím dále tím vřeleji. Stará, hymnická báseň uchvátila jej snad tím spíše a mocněji za té nálady blížící se bouře. Na mne alespoň působila. Zapomněl jsem na školní okolí, zanícen jsem naslouchal; a pak přišlo:

„Ach, schon rauscht, schon rauscht
Himmel und Erde vom gnädigen Regen.
Nun ist, wie dürstete sie, die Erd' erquickt —

Tyto verše se mi v duchu jímavě zas ozvaly nedlouho po tom. Opojen Goethovým Werthrem, četl jsem místo, kdy Werther v sále letního domu u okna s Lottou hleděl na déšť, rozšuměvší se po prudké bouřce nad jarní krajinou, kdy

Lotta dojata tím pohledem, majíc oči zarosené, položila ruku svou na ruku Wertherovu a pravila: „Klopstock", a Werther, vzpomenuv hned na nádhernou ódu, stržen proudem citů, sklonil se k její ruce a políbil ji, slze blažeností, která tím slovem Lottiným duší se mu rozlila.

Vyhnis působil v Hradci až do r. 1872, kterého se stal ředitelem příbramského gymnasia. O tom, jak tam zdárně působil, v těchto vzpomínkách šířiti se nemohu. Vytrval tam až do r. 1891, kdy na vlastní žádost byl sproštěn ředitelství. Jako professor vrátil se do Prahy, kdež byl ustanoven na gymnasiu v Žitné ulici. Tak jsem se s ním opět sešel. Stal jsem se jeho kollegou. Byl, jako býval, ducha pružného, svěžího, tělesně však ne zdráv. Postonával, pak jej stihlo i chrlení krve, až na jaře r. 1897 se roznemohl na smrt. Jeho sestra jej ošetřovala, bydlíc s ním v Krameriově ulici na Vinohradech.

Ob čas jsem jej navštívil. Když jsem dne 23. března dotčeného roku k poledni zase k němu přišel, umíral. Už mne nepoznal. Jeho sestra plačíc klečela u smrtelného lože. Klekl jsem vedle ní. Umírající dlouho nezápasil. Zesnul tiše.

Odešel před časem, u věku pětapadesáti let, učitel znamenitý, muž neobyčejně nadaný, na nějž, jako já tu, vděčně a rádi vzpomínají přemnozí jeho žáci. Odpočívá na Vinohradském hřbitově; do desky pomníku, jejž mu přátelé a žáci postavili, vryty jsou verše Vrchlického, oceňující vzácného toho muže.

XXXIII.

Na hradeckém gymnasiu byl mimořádný předmět, kterého v Broumově neměli: kreslení. Rozumí se, že jsem se dal do něho zapsat a chutě. Kreslení učil Adolf Russ, malíř a fotograf, muž pěkné hlavy s kozí bradou a s vlasy za uši do týlu česanými. Kreslili jsme v některé větší třídě v gymnasiu za volných odpolední. Zvláštního zařízení jako pro kreslírnu nebylo, také ne modelův a ne přesného postupu a systému. Kreslili jsme dle předloh. Učitel obcházel, opravoval. Byl dobrý, shovívavý muž. V jeho hodinách panovala akademická volnost; dovolil i vybrat si předlohu, když ta, ona někomu zvláště se líbila, dovolil přinést si předlohu i z domova. Pamatuju se, že spolužák Kopecký, kreslil „potopu světa" dle Doréovy illustrace. Rád jsem chodil do těch hodin; pilně jsem kreslil a nejen tam, ale i doma, zvláště o prázdninách.

Vzpomenuv na pana Russa, loučím se s učiteli svými. Vedle nich působili na kralohradeckém gymnasiu ještě jiní, jako Jan Červenka, překladatel Ovidia, otec básníka Jana Červenky, zemřelého r. 1908, Vojtěch Budecius, historik, oblíbený učitel. Za posledních mých let na hradeckém gymnasiu dostal se do sboru krajan můj Fr. Grešl, s nímž jsem pak sloužil v Litomyšli a jenž později se stal ředitelem gymnasia v Žitné ulici v Praze. Veliké vážnosti požívali Fr. Velišský, známý jako vědecký spisovatel, a Mašek Ignác, jako znalec češtiny, za těch let ještě ne literárně činný.

Toho roku (1867), kterého jsem přibyl do Hradce, odešel odtud prof. J. E. Kosina, s nímž tu také Jindřich Niederle před tím působil. Kosina se stal

v Olomouci ředitelem gymnasia „slovanského", jak tenkrát ouředně říkali. Od starších kollegů, jakož i od bratrance Adolfa jsem o něm slýchal jako o výborném učiteli. Mně a jiným zůstala po něm důkladná památka: „Grammatika jazyka latinského" s různými obrazci, kteráž mne vždycky netěšila.

A ještě o jednom professorovi mluvili s respektem a s úctou, o Kristiánu Stefanovi. Nepatřil už do sboru; byl z něho vyloučen, vládou suspendován právě toho r. 1867. Když sněm království českého, hájící houževnatě státního práva českého, odepřel v únoru toho roku voliti poslance na říšskou radu, byl rozpuštěn. Při nových volbách strana česká nátlakem vlády podlehla a tu pak německá většina provedla volby do říšské rady vídeňské. Proti těmto volbám podali čeští poslanci protest a ohradili se napřed proti tomu, „co říšská rada by učiniti mohla na újmu státnímu a ústavnímu právu království českého i koruny České". Tento protest podepsal jako poslanec za města Hradec Králové, Jaroměř a Josefov také professor hradeckého gymnasia Kristián Stefan, a opustil s ostatními poslanci sněmovnu. Za to jej vláda Herbstova propustila ze služby. Kristián Stefan léta již také literárně činný, hlavně jako překladatel,*) byl se svou rodinou bez chleba.

Než královské věnné město Hradec, jež jako poslanec zastupoval, se ho ujalo. Jmenovalo jej ředitelem městské, dívčí školy.

Já, tenkráte kvintán, neznal jsem všech těchto podrobností, nezabýval jsem se ještě politikou; ale dojalo mne, že pro vlastenectví byl professor Stefan

---

*) Přeložil Cervantesova Dona Quixota, překládal z Tacita, Puškina, Gogola, S. Pellica a j. Sám psal básně a povídky.

zbaven úřadu. Kristiána Stefana, jenž r. 1848 byl členem repeálu a členem výboru Slovanské lípy v Praze, jsem často vídal ve společnosti V. F. Červeného, zakladatele proslavené továrny na hudební nástroje, jednoho z nejpřednějších hradeckých vlastenců té doby. Sám jsem s prof. Stefanem nikdy nemluvil. Jednou jsem sice vstoupil do jeho bytu, těše se, že se s ním setkám, to když jako septimán a člen výboru studentského plesu jsem šel s oktavánem Pilnáčkem zvát pana professora a jeho rodinu na náš ples. Zastali jsme doma jeho choť a jeho dvě dcery, ne však pana professora.

Králové Hradec byl tou dobou městem národně zplna probudilým; ne však ještě dlouho. Důstojnictvo četné posádky, pravda, i této doby tvořilo cizí, německý svět pro sebe; také úřednictvo za tehdejší vlády národu našemu příkře nepřátelské stranilo se všeho národního ruchu. Ještě nedlouho před mým příchodem do Hradce mělo důstojnictvo v měšťanské besedě úplně vrch, jak o tom vypravuje Otakar Jedlička. Hradecký zpěvácký spolek se tenkráte jmenoval „Königgrätzer Männergesangverein", v městském divadle hrály jen německé kočující společnosti; germanisace panovala.

Teprve po vlašské válce r. 1859 stal se obrat. Českých firem přibývalo, do německých představení přestalo občanstvo chodit. Nastala národní rozluka. Důstojníci a úředníci soustředili se ve svém kasinu. Do Hradce přišla první česká společnost, Kulasova, řízená hradeckým rodákem Štanderou, ve kteréž byli také Mošna, Frankovský, Čížek, paní Ryšavá, a hrála s velkým úspěchem. R. 1862 dostali studenti v druhém běhu poprvé česká vysvědčení, professoři a ředitel Tomáš Bílek začali nosit čamary. Tenkráte zavedeny studentské plesy, lišící se rázem

ryze národním od německých plesů důstojnicko-úřednických. Zněmčilý „Männergesangverein" proměnil se řízením svého ředitele Styblíka ve spolek ryze český „Slavjan".

V městě působilo několik pokročilých a uvědomělých mužů, jmenovitě V. F. Červený, továrník, jehož dům byl ohniskem národního ruchu, také ještě za mé paměti. Vidím ho, statného muže, plavé, zaryšavělé brady, procházejícího se náměstím s Kristiánem Stefanem, jenž byl hubenější postavy, širší kozí brady, tmavých, za uši česaných vlasů, vidím ho v černé čamaře, s řádem na prsou v průvodu o Božím těle.

V tom průvodu, mimochodem řečeno, mne také zajímala hradecká zvláštnost: čtyři chlapci primáni, „pážata", napudrovaných vlasů v rokokovém, hedvábném obleku růžové barvy, v bělostných punčochách, hořící svíce a věnečky v rukou v krajkových rukavičkách, kráčející před nebesy. —

Ten veliký převrat v národním ohledu stal se v Hradci Králové během pěti, šesti let. Když jsem já do Hradce přibyl r. 1867, patřil mezi města národně nejprobudilejší. Byl čas vlasteneckého nadšení a politického, mocného rozruchu. Vláda stavěla se příkře nepřátelsky proti českému národu, proti jeho politickým, národním, osvětovým požadavkům a snahám. Byl čas vládních útisků i statečného odporu, byla doba persekucí i vytrvalého, obětivého boje, národních projevů, hlučných, mohutných táborů politických.

Konaly se hojné slavnosti, hlavně pěvecké, pořádaly se besedy, zakládaly se spolky sokolské, čtenářské besedy a jiné, světily se prapory, konaly se průvody, zpívaly se národní písně, nosily se „poděbradky" s lvíčkem a perem. Ve všem hořelo ná-

rodní nadšení, v písních a zpěvech i v těch šumných, někdy i přehnaných, povrchních okázalostech. Dnes o všem tom se často mluví a píše s úsměškem i s pohrdáním. Než kdo tak činí, zapomíná na dobu a rozvoj, že i nynější leta mají také své malichernosti, že se tou okázalostí probouzeli neuvědomělí, že v tom bylo sbírání sil, svolávání v jednotný šik. Ten, kdo dob těch zažil, rád se rozpomene na obecný ten rozruch, plný nadšení, jež přece nevzplanulo, nehořelo nadarmo, bez dobrých účinků, a v němž podnikány a vykonávány i věci vážné i veliké.

Bylo nedlouho po dusné době Bachova absolutismu, jenž všecko volnější hnutí pronásledoval a mařil. Když tato nejtužší pouta rozbita po válce r. 1859, projevovalo se národní smýšlení okázale, jako v rozradostnění u veřejnosti. Vše, čím osvědčovala se národní samobytnost, vše, co podnikáno na posílení a rozvoj národního života, vítáno s nadšením. Jen ten, kdo těch dob zažil, pochopí nadšení, které budily také národní písně a vlastenecké zpěvy „Kde domov můj" a „Hej Slované". — Otokar Jedlička uvádí ve svých „Upomínkách", jak nadšeně tleskali, když o divadelních představeních zahrála kapela 18. (pražského) praporu myslivců národní písně řízením kapelníka Schrolla, rodáka polického, jenž později se stal kapelníkem 18. pěšího pluku, hradeckého.

Tak jsme tleskávali i my studenti za divadelních představení a šli jsme, nevím kterého roku, za Pražskou bránu naproti pluku (píseckému, nemýlím-li se), který měl přitáhnout do hradecké posádky a jehož kapelu řídil kapelník Komzák. Jemu vlastně jsme šli naproti a jeho kapele, poněvadž jsme slyšeli, že hrává, a krásně, národní písně. A nesklamal nás. Když pluk se blížil mezi hradbami k bráně, dal kapelník znamení, hůl plukovního tam-

bora se zablýskla, a pod klenutím staré brány hlučně zajásala národní píseň.

Veliká a památná slavnost základního kamene Národního divadla v Praze v květnu r. 1868 byla jako radostná bouře. Její ohlas rozšuměl se zeměmi české koruny. My hradečtí studenti byli jsme už před ní vzrušeni. Slyšeli jsme o velikých přípravách k té slavnosti. Tenkráte poprvé zatoužil jsem po Praze. Abych si tam zajel, na to nebylo ovšem ani pomyšlení. Tím více jsem obdivoval dva starší kollegy, dva septimány, kteří se vypravili do Prahy k té slavnosti; a jako na olympijské vítěze jsem na ně hleděl, když se vrátili v sametových poděbradkách tmavé, višňové barvy se světlým lemem beránkovým a v něm s českým lvíčkem ve štítku nad čelem. V těch poděbradkách přijeli a v nich se městem procházeli Antonín Truhlář, později ředitel akademického gymnasia, a Josef Pop, nynější ministr orby. Rozumí se, že z těch dvou čepiček poděbradek bylo jich pak množství. Hlavně studenti v nich chodili. V tom, co toto píšu, vynořuje se mně živě a na oči staví čiperný student nevelký, ruměný, bystrých, tmavých očí, také v poděbradce, milý Patrik Blažek, jenž i pak, když nosil hejtmanskou uniformu, zrovna tak vlastenecky smýšlel a cítil, jako tenkráte pod poděbradkou. —

Toho r. 1868, dne 22. srpna, prohlášena „deklarace" českých poslanců, památná v zápase o naše státní právo, kterou podepsal také Kristián Stefan. Nastal čas nadšených „deklarantských" voleb. Všecka vládní persekuce nic nezmohla. Lid český nedal se volbami opět a opět vypisovanými unavit, docházel nebo dojížděl do vzdálených volebních míst jako na slavnosti. Hmoždíře hřímaly a hudba hrála, když celý šik vozů, někdy až padesát, ozdobený chvo-

jím a prapory, plný voličů, vytrhl z města do společného volebního místa. A vedle vozů jeli zhusta voliči na koních, pěkně ozdobených. Hudba hrála cestou, hudba hrála, když vjížděli do volebního místa, a voliči zpívali, a vítali se hlučně s ostatními, kteří už přibyli, všichni jedné mysli, všichni jednosvorní volit deklaranta.

Všude nadšení pro státní právo české, všude jednomyslný odpor proti ústavě a ústavákům. Cylindr a frak, jež nosili Němci a přívrženci vládní, byly nenáviděny, cylindry pronásledovány, „nalejvány". Cylindr zůstal jako symbol němectví a vlády na léta v nenávisti; nechuť ta udržela se jmenovitě na venkově ještě dlouho po tom, i když v Praze začali i dobří vlastenci nosit ten klobouk. Pamatuju se, že ještě v létech osmdesátých, když jsem byl v Litomyšli na gymnasiu, professor Jos. Durdík, ucházející se o litomyšlský, poslanecký mandát, byl by při volbě málem propadl, poněvadž vzbudil odpor mnohých tím, že přijel do Litomyšle v cylindru.

Je přirozeno, že veliký ten politický zápas budil rozruch i mezi námi studenty. V sextě, zvláště však v septimě a v oktávě, všímal jsem si už bedlivě a horlivě politiky. Stal jsem se „vyznavačem", abych tak řekl, českého státního práva a tím vyznavačem jsem zůstal a ještě tvrdším, když jsem důkladněji seznal české dějiny. V tom vření a víru politickém zatoužil jsem i po novinách. Tenkráte však neměl jsem k nim přístupu, leda v hospodě. A tak jsem se, počínaje septimou, odvažoval do těchto místností nám zapovězených. Lhal bych však, kdybych tvrdil, že se dálo jen a jen pro noviny; hlavním však magnetem byly.

Jeden list politický i tenkráte mohl jsem si snáze a bez nebezpečenství pořídit, „Pražský Denník", vládou tou dobou právě založený. Prodávali jej na náměstí v „abaldě" číslo za krejcar, tedy toho času neslýchaně lacino. Byl to však list vládní; koupit si jej bylo hanbou a proviněním. Z uvědomělých nečetl ho nikdo. Odpor ten byl obecný a trval léta. O tom doklad jen tak mimochodem. Za svých let universitních navštívil jsem přítele Thomayera v jeho rodišti Trhanově. Když jsem odtud odcházel, vyprovodil mne hodný kus, až na Riesenberk u průsmyku všerubského, na starý ten hrad, o kterém nedávno před tím jsem nadšeně četl v románě G. Sandové, „Consuelo". Tam v té šumavské rozvalině jsme se rozloučili a já kráčel sám lesní cestou, až mne zastavilo zkřiknutí:

„Čech nebo Němec!"

Obrátím se. Starý sedlák za mnou. Prohlásil jsem se:

„Čech!"

„Tak s vámi půjdu!"

A šel, dědeček hovorný a čiperný; dobře jsem se s ním bavil. I politiky si všímal. Když jsem se ho za řeči zeptal, čtou-li u nich také „Pražský Denník", vyhrkl ostře, jako bych jej urazil:

„My?" A hned dodal: „To radši vemem' hada do ruky." —

Budiž mně prominuto, že jsem tak odbočil, ale zdálo se mi, že ta episoda je příznačnou pro tehdejší léta.

Za těchto pohnutých dob vedl v Hradci Králové politickou správu Řehoř Smolarž, později rytíř Dobiaschowsky, krajský, pak místodržitelský rada, o němž by historie politických táborů a schůzí tehdej-

ších jistě vypravovala. Já sám na něj vzpomínek nemám. V Hradci úřadoval až do polovice r. 1870, kdy po něm tu nastoupil jako okresní hejtman Ludvík baron Malowetz z Malovic, starožitného rodu českého, spřízněného někdy s rodem Arnošta z Pardubic, kteréhož rodu byla také matka ryt. Jeníka z Bratřic.

Vídal jsem barona Malovce, nikdy však, rozumí se, nepřišel jsem s ním do styku. Za to po létech v Praze obdržel jsem od něho psaní. Z toho něco tu uvedu, třeba že to vlastně sem nenáleží. Ale Ludvík baron Malovec byl poslední jedné pošlosti tohoto někdy velmi rozvětveného a rozšířeného rodu a pak obsahuje list leccos zajímavého. Proto, doufám, bude mně odpuštěno, že zabíhám.

List ten z r. 1893 datován je „z panského domu velkostatku rust. H. Měcholupy". Psán je česky celkem správně, ač jinak z něho zřejmo, že čeština není pisateli jazykem mateřským. Baron Malovec žije ve výslužbě začal se zabývati českou literaturou a překládati z ní do němčiny. Mluvě o tom, uvádí obráceně citát, z Máchy, „že cesta jeho není již daleká" (na věčnost), jemu, rozuměj, starci, více než sedmdesátiletému. Tím citováním se ihned rozpomíná na Máchu:

„Lituji básníka Máchu, jehož hrob jsem dosti často viděl na malebně položeném hřbitově v Litoměřicích, kde též můj dobrý dědeček (otce svého jsem, bohužel, ani neznal) spočívá v Pánu. Tehdáž co novopečený, bezplatný komisar krajský neznal jsem ještě ničeho z literatury české. Teprv na vysokých školách učil jsem se idiomu (!) svých praotců od laskavého prof. Koubka, jenž mne jednou vedl do universitní knihovny, by mi ukázal Paproc-

kého.*) Pamatuji však zcela jasně nápis.**) Klecanský***) dal svým nákladem postavit Máchovi jednoduchý avšak vkusný kámen památný s nápisem: „Daleká cesta má, marné volání."

Avšak předobře též mi tane na mysl (!), jak mizerně jsem koktal po česku, když jsem byl vyslán na panství Dietrichsteinské Libochovic (!) v úředních záležitostech. Avšak můj dobrotivý učitel ve správě státní kritisuje můj protokol venku sepsaný, podotkl přece: „Sie können noch am meisten böhmisch." —

Dále vypravuje baron Malovec, že pak působil jako úředník v Uhrách, kdež se maďarsky naučil tak, že nepotřeboval žádného tlumočníka.

„Netřeba šířiti slov o tom, že jsem domácí (český) jazyk skoro zcela zapomněl, mysle, že se již nevrátím do Čech. Když my ubozí (sic) figury šachovní byli r. 1860 trestáni za hříchy hráčovy, tož jsem opět začal se cvičiti a teprv když r. 1870 jsem se dostal do Hradce Králové, nabyl jsem tu nynější svou znalost idiomu, tak že skoro stejně rychle dovedu psáti v obou jazycích zemských. Novellu ovšem bych snad dovedl zfušovati v mateřštině (moje drahá, nezapomenutelná máti byla z dolnorakouského rodu*), v češtině toliko žádosti, žaloby, slovem, něco v slohu jednacím."

A přece se odvážil na překlady z české belletrie, z českého „idiomu" do své „mateřštiny".

Přeložil některé z mých drobných povídek; „Ma-

---

*) Patrně historicko-genealogické dílo Paprockého „Diadochus". Koubek chtěl asi upozornit mladého barona, jak českým byl jeho starožitný rod.

**) Na pomníku Máchově.

***) Byl krajským hejtmanem v Litoměřicích od r. 1837 do r. 1846.

†) Karolina sv. p. Menshengen.

rylu" přečetl, ale „netroufám si najíti německá slova za ta starobylá pojmenování úřední, soudní —" Hlavně však píše o Vrchlickém.

„Vrchlického ‚Noc na Karlštejně' mne roznítila." Přeložil ji do němčiny a „rád, přerád by klestil cestu ke slávě Vrchlického." Uvádí zprávu, kterou slyšel, že v Hradci Králové „kněžím a gymnasistům bylo zapovězeno slyšeti tu prý bezbožnou ‚Noc na Karlštejně'. A on, starý ouředník, který pamatoval doby před r. 1848, dodává: ‚V té veselohře ani červená tužka předbřeznová by nenašla, čeho škrtati." Jak z listu patrno, byl baron Malovec velmi zbožný. In margine připsal: „Ještě slovíčko! J. V. je prý atheistou! ‚Noc na Karlštejně' a báseň ‚O půlnoci' svědčí proti."

Baron Malovec hledal, jak v listu obšírně vypisuje, nakladatele pro svůj překlad. Svým nákladem jej vydati se mu nezdálo, „neboť nejsem, bohužel, boháčem". Nakladatele nenašel, nedočkal se toužebně žádaného vytištění. Zemřel r. 1900 ve svém tusculum s nápisem „(zasloužilým) parva domus, magna quies".

XXXIV.

Z ruchu politického zase do klidu studentského kvartýru. U Praxů žili jsme, jak jsem už naznačil; já „na půl stravy", při čemž, když nastala saisona hlávkového salátu, se stalo, že jsem dostal k obědu polévku a salát, poněvadž salát byl příkrmem, a já měl vyjednáno k obědu polévku a příkrm. Ale to zdálo se i paní Praxové obědem příliš hubeným a tak k tomu salátu přidala pak i kousek masa. Salát jsme si pak strojívali také sami, k večeři, zvláště v létě okurkový s kyselou smetanou, sit venia verbo,

a zajídali kusem chleba. V Hradci, v kraji zelenin, byla ta večeře velmi laciná. Přítel Rykr byl takový náruživý milovník této krmě, že si strojil okurkový salát někdy i v zimě, t. j. koupil si od paní Melicharové, obchodnice potravinami, naši sousedky, na podsíni, kyselé smetany, nasypal do toho tlučeného pepře a trochu soli, a měl — okurkový salát bez okurek. Ty mu suggerovala chuť a vůně té míšeniny.

Bochník chleba jsem ob čas dostával z domova, když přijel někdo od nás do Hradce; někdy také otec, ale zřídka kdy. O jarmarku hradeckém vyhledával jsem vždycky obchodnici plátnem paní Fuchsovou, naši dobrou sousedku hronovskou, jež měla syna Antonína, mladšího mne, aby mne založila nějakým grošem. Učinila tak vždy ochotně; já toho dluhu sám neplatil, matka jej doma vyrovnala. Větší zásobu jídla, jmenovitě solené máslo, přivážel jsem si sám z domova, když jsem se vracel ze svátků nebo z prázdnin.

Jinak jsem si kupoval chléb od sousedky nebo od některé z hokyň u slezské brány, tam komisárek, bochníčky to chleba vojenského, kterémuž v Hradci také „kiňárek" (dle maďarského) říkali. Chléb ten byl sytý, ale těžký; kupoval jsem si jej obyčejně, když bylo zle. Tam u „slezské brány" opatřoval jsem si v septimě a v oktávě také balíčky vojenského tabáku. Hokyně jej měly od vojáků, kteří jim jej prodali, aby tak získali nějaký krejcar na hotovosti.

Septimán Rykr, s nímž jsem se spřátelil, měl obědy u pana domácího, jehož synka vyučoval. Ostatní sytila kuchyně paní Praxové; ti byli na celou stravu, až na Josefa Paděru, oktavána, zpěváka té pobožné, ranní písničky, který obědoval často na kufru. Než pak se mu povedlo. Dostal pěknou kondici; za tu měl nejen plat, ale také tři obědy týdně. Vidím

ho, jak přicházel od těch obědů, jak měl hubené tváře zardělé, jak se mu oči leskly a jak vesele si před námi a kvartýrskou odfukoval, to že se měl, to že byla traktace.

Přál jsem mu to upřímně. Měl jsem ho rád, byl milý; ke mně, kvintánu, on, oktaván, choval se vždycky srdečně a přátelsky. Odbyl gymnasium, odešel z Hradce, a víckrát jsem ho již nespatřil. Po letech jsem se dověděl, že je u dráhy, pak že se stal přednostou stanice v Uhersku, že se šťastně oženil. A potom té zprávy v novinách, že byl na nádraží nešťastnou náhodou vlakem zachycen a zabit!

Jeho nástupce v Praxově bytu Felix Bárta, jenž míval zásobu zelníků a jenž usmívaje se, rád si palcem a ukazováčkem hladil a tiskl chřípě, když chtěl něco veselého říci, šel po maturitě do semináře a stal se pak farářem v Nasavrkách. Od těch časů hradeckých jsem ho také již nespatřil; z nenadání přihlásil se r. 1898, to byl farářem v Zahrádce u Dol. Kralovic, srdečným, gratulačním listem, z kterého jsem měl radost. Nežil pak už dlouho, do r. 1900.

Septimán, pak oktaván Rykr měl také jít do semináře, jak si doma přáli; ale nešel. Proč tam nevstoupil, to mně svěřil. Šel ku dráze a dnes, vyšší úředník ve výslužbě, jistě si už nedělá okurkový salát v zimě; ale vzpomene si, bude-li tyto řádky číst, že jsme se od času Praxova kvartýru také neviděli, a řekne si, že tenkráte bývalo někdy všelijak, ale že to byly přece jen veselé, pěkné časy —

V septimě jsem přesídlil na protější, „máselnou" podsíň od paní Praxové k paní Patočkové, starší už vdově. Tam také větší a menší pokoj. Tyto dvě místnosti hostily pět studentů: Šinkoru, oktavána, mé spolužáky Jana Ježka, nyní konsistorního radu a professora náboženství při české reálce v Praze,

jenž kromě kufru měl i kytaru, Jana Kolína, nyní bankovního úředníka, a terciána Roztočila z Morašic u Chrudimi. Paní Patočková, která chodila na ulici v černém čepci, přes ramena velký šátek dost neurčité barvy, byla menší postavy; běhala čiperně, šukala, sháněla. Její strava si celkem od kuchyně paní Praxové hrubě neodevzdala. Jen na kávu se obzvláště pamatuju, na bílé hrníčky kávy, které nás čekaly v troubě, když jsme se odpoledne přihnali z gymnasia, hrníčky kávy zastřené škvrklým škraloupem, pod kterým, když jsme jej strhli, zaleskla se jakási modrošedě přihnědlá tekutina. Ale byli jsme při hladu a žaludek dobře sloužil, a tak ta „strojba kafé", do níž jsme nalámali pekařského chleba nebo komisárku, chutnala dost dobře.

Kvartýr paní Patočkové nabyl za nás jakési pověsti. Táhlo se tam za námi mnoho kamarádů. Byt náš stal se jakoby střediskem, zkrátka pak „táborem", Patočkovým táborem. Stálí hosté byli spolužáci Emil Novák, milý hoch, jenž zemřel jako poštovní úředník, Ant. Kopecký, jenž přicházel někdy i s houslemi (zemřel jako farář), Fr. Mareš, také již zemřelý, Bohdan Jelínek, milý Karel Veselý, zpěvák, už tenkráte veliký ironik, nyní MUDr v Imramově, s nímž v upřímném přátelství vytrval jsem také v Praze a po dnešní den. Jako externista přicházel někdy můj starší bratr Josef, voják. Sloužil u 18. pěšího, hradeckého pluku, ale nerad. Stýskalo se mu tuze po domově. Mezi námi se utěšil, zvláště když mu přítel Ježek zahrál na kytaru a zazpíval jeho zamilovanou písničku.

V „táboře" se hrálo na kytaru, na housle, a hodně se zpívalo. Ježek byl tenorista, Kolín, náš milý „Honza", měl znamenitý bas; však po gymnasijních studiích přijal engagement u soukromé opery

barona Dervisa, ruského boháče v Luganě, kdež působily také mnohé jiné síly české, jmenovitě Karel Bendl. Z „tábora" vyšlo také kvartetto, aby zazpívalo v předvečer slečně (jméno jsem zapomněl), u jejíž matky byl koll. Kopecký bytem. Já, ačkoliv nejsem zpěvák, musil jsem s nimi; když jsem nezpíval, dirigoval jsem. Nebyla to snadná věc, poněvadž se kvartetto cestou do schodů rozesmálo; sotva se v předním pokoji, kde měla se konat produkce, utišilo, už jeden z nich, duse smích, prskl — a již se obraceli všichni na útěk. Mému dirigentství nezbylo, nežli chytat je za šos a je zadržet. Povedlo se a pak i zpěv, s počátku kolísavý se zdařil. Ten i druhý, začež kvartetto i jeho dirigent uctěni večeří, párky a pivem, cukrovím a vínem. Slečna, kteréž kamarádi zazpívali, byla už starší; jako velkou vzácnost chovala dopis Boleslava Jablonského. Zaslal jí ho na její psaní, kterým mu vyjádřila své nadšení pro něj a svůj obdiv jeho básní.

V „Patočkově táboře" bouřívalo zvláště za divadelních představení, která jsme občas improvisovali, ovšem bez podia, bez dekorací. Tak trochu shakespearovskou scénu měli jsme za kamny stojícími v oblouku zdi mezi oběma pokoji. Ta kamna bývala nám za těch představení hradem nebo balkonem a třeba i cimbuřím, jak kus žádal. Hrálo se obyčejně, když kvartýrská odešla. Obecenstvo: oktaván Šinkora, připravující se k maturitě, a ten se od nás odvracel, a uši sobě zoufale zacpával, a někdy paní Patočková, z nenadání se vrátivší. A ta pak netleskala, ale spínala ruce nad hlavou, ach, pro Krista, co se to děje, co řeknou dole, co řekne — Ale u kamen — hradu, či balkonu herci jako zapálení nic nedbali.

Na podzim, v zimě odpoledne po škole, kdy se

kvapně stmívalo, „tábor" ztichl; slavili jsme „černou hodinku"; kouřili jsme z dýmek, totiž Kolín a já a naši návštěvníci, hovořilo se, povídalo se o tom, onom, nejvíce o domovu, o jeho všelijakých figurách, o feriích, o divadle. Večer zahořela na stolech světla, nastala práce do školy nebo se četlo. Toho světla tenkráte! Vzpomínám, že na nižším gymnasiu a ještě první čas v Hradci jsem čítal při světle malé lampičky velikosti jablka na skleněné nožce (byla z jednoho kusu), do které se lil řepkový olej, a která nevydávala mnohem více světla nežli noční lampička.

Při tom plamínku se četlo nebo při světle lojové svíčky; v Němcích a doma před tím také při louči a někdy i při měsíčku. Petrolejové, dost malé lampy nastaly později, tuším, že poslední léta na gymnasiu. A tak kdo usilovněji četl a pracoval při takovém světle, nemohl si zachovati dobrý zrak. Do kvinty jsem neměl brejlí. Ale již v sextě jsem jich užíval ve škole i na ulici.

Výsledek studií oznamovala semestrální vysvědčení, na nichž tenkráte nebylo znamení rakouského orla, jako dnešního dne, nýbrž vodovým tiskem vyznačené v jazycích všech národů mocnářství rakouského a jejich písmem slovo: „vysvědčení". Známky o prospěchu lišily se od nynějších. „Eminens" (E) = výborná, „ademinens" (ad) = chvalitebná, dobrá (1), dostatečná (1—), nedostatečná (2) „husa", zcela nedostatečná (3). Professor mohl polepšit „výbornou" na „výtečnou", jestliže žák se prokázal rozsáhlejšími vědomostmi, než jakých škola vyžadovala. „Dostatečnou" někdy ještě oslabili poznámkou, na př.: — „ale v písemném slabší". —

Názorných pomůcek a diagramů měli jsme tenkráte málo, v dějepisu žádných. V gymnasiu ne-

visela skříně pro psaní studentů; také jich pošta zpravidla neposílala jim do bytu. Dodávání dopisů a poukázek odbývalo se summárně. Listonoš Šubert v úřednické čapce, brejle na špičce nosu, brašnu přes prsa, psaní plnou hrst, čekal dopoledne, když se studenti hrnuli ze školy, před gymnasiem. Hned se kolem něho slétli jako hejno a jako mrak se kolem něho černalo. A pan Šubert, psaní v ruce nad hlavou, vyvolával jména, kdo tu má psaní, a odevzdával je deroucím se k němu adressátům.

V „táboře" jsme mívali hojně návštěv; také já se časem zatoulal do kamarádských bytů. V Borromeu však, myslím, byl jsem jen jednou. Častěji zašel jsem si k příteli Ant. Jasenskému, nyní řídícímu učiteli v Strážkovicích u Svatoňovic, jenž pilně pěstoval jazyky, jmenovitě francouzštinu, a jenž mně půjčoval Waltera Scotta v německém překladu. Často také jsem se stavil v pivovaře, v bytě mladého bednáře, u něhož bydlili Vincenc Vávra, nyní ředitel gymnasia přerovského, a Karel Probošt, později městský tajemník svého rodiště, Třebechovic. Ten mi pak po létech, když jsem psal román „F. L. Věk", ochotně opatřil památky po Dru Heldovi, pokud se v Třebechovicích, rodišti Heldově, zachovaly. Bohužel, také milý, dobrý Probošt odešel na věčnost před časem.

Za město, či za pevnost jsem na jaře a v létě často vycházel sám nebo s kamarády. Pouštěli jsme se do luk, do polí Slezskou, Moravskou, Pražskou branou i „ausfolem", výpadem v hradbách. Na jednu vycházku za jarního dne se zvláště dobře pamatuju. Antonín Truhlář, tenkrát oktaván, mne sextána vedl. Jak jsem se s tímto vážným studentem, jenž už na gymnasiu slynul jako výborný filolog, seznámil, určitě už nevím. Tane mi, jako by Truhlář

sám začal se mnou hovořit. Ale to vím, že dost záhy jsme se sblížili. V Hradci byl začátek našeho přátelství. Truhlář, který se znamenitě vyznal v botanice, vedl mne toho jarního dne do luk při řece Orlici. Bylo překrásné odpoledne. Na břehu pod starými stromy zahlédli jsme mohutnou postavu starého professora Bayera, bílých, dlouhých vlasů, v nízkém, staromódním cylindru. Byl pensista, léta před tím učil na hradeckém gymnasiu. Z těch časů pocházelo mnoho veselých anekdot o něm, které přecházely ze studentské generace na generaci. Rád se koupal v řece a toho dne snad už se chystal do vody.

Za této vycházky bezděky jsem s Truhlářem zopakoval leccos z botaniky a rád, neboť jsem byl jejím milovníkem. Ale nejvíce se mně líbilo a nejvíce mne překvapilo, když mne Truhlář zavedl k nějakému mrtvému rameni řeky, kdež kvetla spousta kosatců. To jsem viděl poprvé. U nás v lukách kosatců není. Proto mně kosatcové místečko v kvetoucích lukách s pozadím vysokých, starých stromů v záři slunce k západu se chýlícího nevymizelo z paměti a nevybledlo ani v barvách, ani v světle.

Skoro každé soboty chodíval jsem podél Labe, jehož zhoubné účinky, hluboké výmoly na hlinitých březích tu bylo nejlépe vidět, do vesnice Plotišť na návštěvu k sestřenici, dceři „dolejšího" mlynáře v Hronově, na kterého se čtenáři „U nás" snad pamatují. Provdala se za V. Hirschmanna, jenž měl v Plotištích v najatém statku nevelkou továrnu na cikorii. On i sestřenice chovali se ke mně laskavě a přátelsky. Býval jsem u nich na svačinu, v létě jsem zůstával i na večeři, a často mne pozvali i na nedělní oběd. Bývalo tam dobře a také veselo, zvláště o plotišťské pouti, kdy k nim přijeli z Hrono-

va bratři mé sestřenice nebo její sestra Božena se svým mužem Tyfou ze Srbské u Hronova. Ti pak přestěhovali se do Plotišť jako společníci závodu a chovali se ke mně neméně srdečně. Za těchto návštěv chodíval jsem kolem rodného domu Bohumíra Součka asi o čtyři třídy za mnou v Hradci studujícího, jenž po letech požíval v Praze jako dětský lékař veliké obliby.

Z Plotišť jsem se letního času vracíval dosti pozdě. Pěkně se chodilo za vlažných soumraků mezi obilím, podél houštin na břehu tiše plynoucího Labe. Nejednou jsem se zastavil a naslouchal teskným, žalobným písním maďarským, jež se nesly ze šera přes lány obilí letním večerem. To zpívali vojáci uherského pluku tenkráte v Hradci ležícího, vracející se z vesnické hospody nebo sedící někde na mezi mezi obilím. Pamatuju se, jak jsem se až ulekaně zarazil, když jsem, zpěváků nevida, po prvé uslyšel jejich teskně divokou notu.

V létě za volného odpoledne pustili jsme se ob čas do dědiny Malšovic u Orlice, na sklenku piva, na krajíc chleba s máslem, projet se na lodičce, nebo na svatojánský kopeček za Hradcem. Kostelík tam stojící má zvon, jenž kdysi hlaholíval pod jménem Jana Husa, a na němž ještě znát, jak to jméno násilně vyhladili.

Někdy jsem se zatoulal na „farářství" na jih od Hradce, do luk při Labi, u něhož prastaré, osamělé duby široko rozkládaly své koruny. Jednou v létě (v septimě jsem byl), pospíchal jsem do toho tichého zákoutí s Rousseauem, s jeho „Konfessemi". Německý jich překlad pocházel ze seminářské bibliotheky. Dnes už určitě si nepamatuju, jak se mi dostaly do rukou; trvám, že prostřednictvím některého majstra. To však mám živě na mysli, s jakou

nedočkavostí jsem chvátal do té samoty, jak v čtenářské rozkoši jsem se nad novou knihou schoulil do trávy pod starý dub, jak jsem se zahloubal, zabořil do čtení slavné té knihy. Seděl jsem dlouho, četl a četl, a na vše kolem zapomněl. Až pojednou se za mnou ozval hluboký hlas. Ohlédnu se — Professor Franta, hovořící s dvěma svými synáčky. Přistoupil ke mně.

„Ale, ale, Jirásku, vy tady — No, co pak pěkného čtete — Ukažte —"

Mlčky jsem podal knihu.

Podíval se na titulní list, podíval se překvapeně na mne, zakroutil hlavou, ale neřekl nic. Odešel, hovoře zase se synky. Mlčky však Rousseaua přece nepominul. Nedlouho po té vyvolal mne z řečtiny. Četli jsme Odysseiu. Překlad můj ucházel, v gramatice však jsem vázl. A tu se professor Franta usmál a řekl:

„Formičky ne, ale Rousseaua ano —" A dost. Tím to bylo vyřízeno.

Takové vycházky jsem tedy podnikal sám nebo s kamarády, pak i s gymnasiem, když se všecko vypravilo na celodenní výlet. Po prvé r. 1869, když jsem byl v sextě. Zmínil jsem se již o přípravách na tu velkou výpravu, kterak nás prof. Slavík cvičil. V tom mu také pomáhal p. dr. Taftl. A když všecko tak nacvičeno a přichystáno, sešlo se gymnasium na čety rozdělené za časného, červnového jitra na velkém náměstí, všecko v kvítí. Každá četa měla své číslované signum, ozdobené květinami, pentlemi, každá svého četaře s červenobílou šerpou; a v četě více méně každý s kytičkou nebo růží na kabátě. Čety seřadily se do čtverce, prostřed něho náš výborný zpěvácký sbor; ředitel Klumpar, maje svrchník přehozený přes rameno, hůl v ruce, růži na

prsou, promluvil několik slov, pak zpěváci zazpívali. Vážný sbor rozléhal se tichým ještě náměstím do svěžího červnového rána a povznesl mladé mysli těšící se na krásný den. Ten okamžik byl, alespoň pro mne, ze všeho výletu nejkrásnější.

Sbor dozněl, ředitel Klumpar dal znamení, povely se ozvaly, čety mžikem se seřadily na pochod, hudba v čele hlučně zahrála; malé vojsko pod ozdobenými signy vytrhlo branou ven a dalo se na východ bílou silnicí mezi obilnými lány a lukami a rozezpívalo se veselou pochodovou písní míříc do Třebechovic, rodiště doktora Helda, jenž svým rodákům vystavěl na památném Orebu místo sešlého dřevěného kostela zděný. A to místo si vybral za svůj poslední odpočinek. Tenkráte jsem nic nevěděl o dru Heldovi, s nímž jsem se potom v „F. L. Věku" tolik zabýval.

V Třebechovicích slavně nás uvítali. Byl pak opravdu veselý den. Středisko zábavy měli jsme v nějakém háji nebo v lesíku, dobře se nepamatuju. Naši zpěváci zpívali sbory, a my zpívali také, hrálo se i divadlo, tančilo se, byly deklamace, výstupy, byla i komedie; v ní a v těch výstupech zvláště vynikal a všecky mnoho obveseloval Patrik Blažek, jenž vystoupil i v kostymu, jako mladá „komediantnice". Výlet se vydařil výborně. Až samý večer vcházely naše čety do hradecké brány v plném skoro počtu až na několik marodů, kteří jeli za veselou armádou, a na jistý počet deserterů, kteří se drželi dámské společnosti a konali rytířskou službu.

Příštího roku, 1870, výlet se opakoval a zase do Třebechovic; r. 1871, to jsem byl v oktávě, vyšlo si naše gymnasium do Libčan, dobré půl hodiny na západ od památných Opatovic.

A že jsem v zábavách, vzpomenu i na studentské plesy hradecké, jež bývaly událostí v městě i pro okolí. Pořádaly je v masopustě septima a oktáva zcela samostatně. Obě třídy zvolily si výbor s předsedou, místopředsedou a pokladníkem; výbor pak obstaral všechno, zvaní, dekoraci, hudbu. Zvát jezdili také do okolí. Ples konal se v sále v budově kasina opodál pražské brány. Přijížděli na něj i z venkova, bohatí statkáři, nájemci dvorů se svými dcerami.

Kromě kolových tanců tančily se čtverylka a „beseda". V těch byla pro mne jistá nesnáz. Kolové tance jsem uměl všechny a ne špatně; naučil jsem se jim doma, bez tanečního mistra u muzik. V Hradci jsem se sice dal zapsati do tanečních hodin, ale ani jsem nenastoupil, poněvadž jsem nesehnal honorář tanečnímu mistru. A tak jsem studoval privatim, v „táboře Patočkové" i u kamaráda, E. Nováka, kdež jsme se učili za zvuků houslí čtverylce a „besedě", prozatím bez tanečnic. Bylo na čase vzdělati se v těchto tancích, neboť jsem byl už zvoleným výborem plesovým, kterýmžto úřadem mne kamarádi hned v septimě poctili.

Všecko pak dobře o plesu dopadlo. Tu by nebylo od místa vzpomenout na hradecký krásný svět oněch let. Kvetl, ó krásně kvetl; bylo tehdy mezi syny mus mnoho nadšení a touhy, mladých bolestí, jak bývá, a nejeden románek. O tom, onom jsem zevrubněji zvěděl; kamarádi se mi svěřovali, měl jsem jejich důvěru. Já sám byl v Hradci volný.

Tak tedy hradecké ty plesy studentské bývaly slavné; tančilo se za zvuků vojenské hudby dlouho přes půlnoc. A na konec, takový byl zvyk, studenti se chopili professorů (bývali to obyčejně mladší, kteří tak dlouho s námi vydrželi), vznesli jednoho

po druhém na svá ramena, nosili jej sálem za hlučného tleskání ostatních. A s kruchty hudebnické jásala fanfára za fanfárou. A vidím, jak tímto způsobem vznesl se také katecheta Hakl v čamaře nad spoustu mladých hlav, za tleskotu, za hlaholu trub i kotlů.

Ten den po plese prázdno; den příjemné únavy, vzpomínek, hovorů, podvečerní procházky, jak bývá.

A ještě o vycházkách, ale tajných, do hospod. Zakazovali do nich chodit, hlásilo se to každý rok, ale studenti chodili přece jako před tím za časů Klicperových (o tom jsem se už zmínil) a ještě dřív. Hradec měl několik studentských hospod. O jedné z nich slýchal jsem už doma od bratrance Adolfa. „Republika" jí studenti říkali; ouředně slula „U bílého lva". Stála naproti „Modré hvězdě". V jejím sousedství měl kloboučnický krám bratr zesnulého prof. dra. Jos. Durdíka, jehož otec tu také bydlil. Často jsem jej vídal, statného, starého pána, svěžího, zdravého obličeje s šedým věnečkem vousů pod bradou, dobře-li se na ty vousy pamatuju.

Hospůdku „U bílého lva" měl bratr divadelního ředitele Štandery. Pan hospodský, jenž napadal na nohu, nosil, jak tenkráte bylo modou, černou, sametovou, květy vyšívanou čepici bez štítu. Dvě, tři léta před mým příchodem do Hradce, bývalo „u bílého lva" hlučno. Scházeli se tu studenti a mnozí z Poláků po revoluci r. 1863 v Hradci internovaných; od toho roku do počátku r. 1865 dopraveno jich sem přes devět set. Vrchní dozor, a s počátku velmi přísný, měl nad nimi policejní rada Dedera, někdy průvodce Havlíčkův na jeho cestě do Brixenu.

Když jsem se dostal do Hradce, ještě často a dost jsem slýchal o internovaných Polácích, které

ubytovali v kasematech u Slezské brány. Odtud pak směli do města vycházet i bez hlídky; chodili do kostelů, navštěvovali seminář i rodiny hradecké, s nimiž se seznámili a od nichž byli všelijak podporováni, chodili do hospod. Slýchal jsem, jaké bylo mezi nimi a studenty bratření, že jeden z Poláků, důstojník národního vojska, zemřel v Hradci na rány, jež si v boji s Rusy utržil, a jaký měl slavný pohřeb na pouchovském hřbitově. Mnoho se také o tom vypravovalo, jak Poláci z hradecké pevnosti utíkali, jednotlivě i v houfcích, jak je v tom podporovali studenti, theologové a uvědomělí rolníci v okolí, s nimiž se staly o to úmluvy. —

Tam k „bílému lvu" či do „republiky" jsem také chodíval. Ale to už byla tichou hospůdkou. Jiné studentské hostince byly „u Vachků", „u Beků"; s Jelínkem jsem někdy zapadl také k Vintrům. Paní hostinská měla dvě dcery, z nichž jedna pak se věnovala divadlu. Do těch hospod a hospůdek vydával jsem se, počínaje hlavně septimou, pro společnost kamarádů a pro noviny. Těch tenkráte neviselo na hřebíku mnoho; obyčejně „Národní Listy" a „Humory". Čtenářem „Národních Listů" stal jsem se horlivým. Bylať pohnutá doba politická; doma nejtužší odpor proti vládě a za hranicemi takové události, jako vojna francouzsko-německá! O těch všech záležitostech hledal jsem zprávy přede vším; uviděl-li jsem však pod čarou trojúhelníček (věděl jsem, že to Nerudovo znamení), dal jsem se nejprve do feuilletonu.

Společnost scházela se většinou studentská; někdy mezi námi také nějaký soused, někdy voják. Vzpomínám zvláště na jednoho zástupce důstojnického, vlastence, který někdy zazpíval ostrou písnič-

ku, že jsme se až divili a ovšem mu tleskali a pak s ním zpívali.

Až se utrhlo ucho od toho džbánu. Nevím, jak se proneslo, kdo nás udal. Bylo to, jak jsem už řekl, po tom výletu se Saalovými. Tenkráte podvečer, vrátiv se do města, stavil jsem se ještě v hospůdce na noviny. A brzo potom vyšetřování. Z toho v naší třídě a v jiných náramný rozruch. Do toho milá nám zpráva, že starý pan Durdík byl v ředitelně za nás prosit. Vyšetřování však nezarazili. Také já musil do sborovny, kdež jsem zastal třídního, prof. Končinského, Řekl mně zkrátka bez hněvu, že chodím do hospody. Nezapřel jsem. „A jste prý v tom anteprenér," zase tak klidně. Řekl jsem, to že ne. A bylo po výslechu. Rozsudek: Karcer. Kolik hodin, už nevím. Zavedli mne do odlehlé, prázdné jizby na konci chodby a tam mne zavřeli. Tenkráte se vězňovi nedávala písemná práce. Já alespoň se na ni nepamatuju. Za to však na to, že jsem tam hudbě naslouchal. Ze sousedství zněla, z bytu p. Ulricha, ředitele reálky, otce nynějšího vysoce váženého pana starosty hradeckého. Dceruška pana ředitele hrála náhodou na klavír v tu chvíli. Znal jsem ji, slečinku útlou, plavovlasou, štíhle vzrostlou; hrála, nevědouc, jakého má vděčného posluchače.

Po tom karceru zůstala mně památka na vysvědčení. Jinak neměl oučinku ani na mne, ani na ostatní postižené. Ob čas opět jsem zapadl do hospody, na noviny, pro veselou společnost. V oktávě jsem se někdy odvážil i do vojenské kantiny. Vojska jsem si horlivě všímal od té chvíle, jak jsem vkročil do Hradce. Posádka bývala tu tenkráte četná a rozmanitá: dělostřelectvo, jízda, pěchota, která se ob čas střídala. Pamatuju se na oddíl boleslavského pluku (ještě v bílých kabátech), na dva uher-

ské, z nichž jeden měl hnědé a druhý černé výložky, „Mollinary" a „Mamula". Chodil jsem se dívat na cvičení, obcházel jsem jízdárnu, kasárny, hlavně jízdecké. Pak jsem se i do nich dostal, do kasemat u slezské brány, kdež r. 1849 chovali uherské zajaté honvédy, od r. pak 1863 až do 1865 internované Poláky, jak už řečeno.

V těch kasematech byl za mých časů ubytován prapor hradeckého pluku velkoknížete Konstantina; u toho pluku sloužil můj bratr Josef. Navštěvoval jsem jej v kasematech, někdy i v poledne, a pamatuju se, že jsem tam jedl z vojenského, plechového kotlíčku krupičnou kaši, kterou mně bratr přenechal. Za těch návštěv dost jsem poznal kasárnický život. Jízda mne obzvláště zajímala. Často jsem docházel alejí k jízdeckým kasárnám a tam jsem také ob čas vstoupil do kantiny, kdež bývalo plno dragounů, desátníků, strážmistrů. Mezi nimi sedal jsem u talířku guláše, jenž byl za 12 kr., u „štoucku" piva a poslouchal jsem i hovořil. Studenta mezi sebou dobře snesli.

Na tyto masité večeře často jsem ovšem nemohl; nejspíše ty dni po prvním, když jsem si odnesl z hodin honorář. Kondice jsem měl v městě i za branou, dost daleko, na pražském předměstí; tam dvě, u tesařského mistra jednu, druhou u mistra sedlářského. V té jsem učil gymnasistu, v oné dva chlapce z obecné školy a při tom jejich hluchoněmého bratra, jenž vrátiv se z ústavu, rozuměl a psal jen německy. Toho jsem učil, aby rozuměl a psal po česku. Bylo to pro mne hodně namáhavé; a cesty samé za bránu na předměstí často dost obtížné, zvláště když jsem se vracel na večer za jarních a podzimních plískanic a v zimě, když válo.

XXXV.

O studiu vlastním jsem leccos už pověděl nebo naznačil, vzpomínaje na své professory. Literární historie mne zajímala nejvíce. Z klassických básníků Homer a Ovid. Z toho jsem čítal v originálu hodně víc, nežli škola vyžadovala. Mezi spolužáky bylo několik výborných filologů; mezi nimi Rezek Josef, nyní professor na vojenském ústavu, tuším v Hranicích, Vávra Čeněk, Viravský Vojtěch, Zbraslavský Jan a Pospíšil Alois, náš primus. Viravský, nyní professor gymnasia v Truhlářské ulici v Praze, tenkráte útlý jako panenka, byl naší třídě „Vojtíšek". Zbraslavský Jan a Pospíšil Alois vydali se pak na Rus a stali se tam professory tak, jako mnozí jiní hradečtí studenti, jako Raimund Petr, J. Krsek, Jareš, Mikš, Kejzlar z Červeného Kostelce a jiní. Zbraslavský, rodák Skutečský, vrátil se, tuším, loňského roku jako pensista a zemřel letos na jaře na Král. Vinohradech. Milý Alois Pospíšil působí posud zdárně na Rusi, v Kyjevě, jako professor i jako vědecký spisovatel. Rozešel jsem se s ním r. 1871 a teprve po dvacíti letech jsem se s ním uviděl, o jubilejní výstavě; ne však na ní.

Tenkráte jsem trávil prázdniny ve vsi Strakově za Litomyšlí, poblíže širého lesa. Do té samoty za ošklivého dne, kdy pršelo jen se lilo, přijela bryčka a zastavila před mým obydlím. Divil jsem se, kdo by v té slotě — A pak jsem žasl — Pospíšil, Alois Pospíšil, Rus. — Po mnohých letech navštívil Čechy; vzpomněl si také na mne. Dověděl se, kde meškám; měl ke mně daleko, na míle, nedbal však a rozjel se. Jeho návštěva byla mně vzácným překvapením, měl jsem z ní velkou radost.

Tenkráte v Hradci, když jsem byl v septimě a oktávě, rozhořelo se na gymnasiu slovanské nadšení. Mnoho studentů oddalo se studiu slovanských jazyků, hlavně ruského, a polského; ten už od let šedesátých tu pěstován, kdy v Hradci meškali internovaní Poláci. Já se dal vedle francouzštiny také do polštiny. Špachtova mluvnice byla základem. Záhy jsem četl polské autory. Prostředkovatelem slovanských knih byl oktaván Frant. Jareš, jeden z nejhorlivějších Slovanů na hradeckém gymnasiu. Od něho hlavně jsem měl polské knihy; Malčevského „Marii" od prof. Vyhnisa. Četl jsem Brodzinského, Syrokomlu, Slowackého, Mickiewicze a vypisoval jsem si z nich jednotlivá místa do knížky, v níž jsem měl opisy z Heineho, z Lenaua (Albingenser), z básní Waltera Scotta, z Rousseauových Konfessí a j.; tu knížku mám po dnes. Soustavněji poznal jsem literaturu polskou z anthologie Cegielského. Romány polské četl jsem většinou v českých překladech, jak u nás vycházely od let padesátých, hlavně překlady Fr. Pravoslava Voláka z Kořeňovského, Siemienského, Čajkovského, překlady F. L. Vorlíčka z Řevuského, z Kraševského i z Čajkovského.

Začal jsem se také rusky učit, ale nevydržel jsem tak, jako při polštině, a tak jsem se s literaturou ruskou seznamoval jenom překlady. Tím způsobem poznal jsem Puškina, Lermontova, Gogola. Co jsem z těchto autorů na gymnasiu přečetl, působilo na mne mocně, zvláště Gogol.

Světy obou slovanských literatur, svět minulosti i svět lidový okouzlovaly mou mysl. Chvíle tehdejší četby plné dojmů, často i vzrušení, neminuly jako chvíle pouhého zabavení, nýbrž zůstaly hluboko v mysli. Kromě toho jsem četl mnoho, jak co jsem kde sehnal; vzpomínám zvláště na Waltera

Scotta, zejména na jeho básně, na Dickensův „Klub Pickwickův" (v německém překladě), na Chateaubrianda, na romány G. Sanda, Victora Huga, zvláště však na Byrona, jehož spisy jsem si opatřil v německém překladu. Dnes u pokročilém věku vzpomínám s jakousi závistí na ony chvíle, kdy jsem čítal jmenované autory, na chvíle tiché slasti, pohnutí, často i blouznění.

Z české literatury čítal jsem starší knihy, z dob probuzení, z nichž mnohé měla gymnasijní bibliotheka, a jež mne zajímaly také svou úpravou, tiskem i titulními rytinami, jako Šeb. Hněvkovského „Děvín", Šnajdrovy básně a j. Některé ze starších našich spisů uviděl jsem hned, když jsem přijel do Hradce, za sklem knihkupectví Pospíšilova. U toho byla má první zastávka hned po prvním noclehu. Záhy po tom zahlédl jsem také zakladatele proslavené té firmy, „biskupského impressora", Jana Hostivíta Pospíšila, jenž býval v literárních a přátelských stycích s Klicperou, Rettigovou, Zieglerem, Patrčkou a j. Když jsem ho poprvé viděl, byl stařec třiaosmdesátiletý, výrazné tváře, zahnutého nosu. Chodil volným krokem, ale vysoká jeho postava nesla se ještě dosti vzpřímeně. Malí hoši spěchávali k němu políbit mu ruku, a ne bez zištného úmyslu. Starý pán, jenž vydal tolik českých knih, a tolik jich českým světem rozšířil, rozšiřoval je i této chvíle; poděloval jimi a písničkami chlapce.

Tenkráte, vzpomínám si při J. H. Pospíšilovi, žil v Hradci Králové ještě jeden starý vlastenec a spisovatel z dob našeho obrození, Jan Stárek, professor theologického ústavu a spisovatel, narozený také jako Pospíšil v XVIII. století.*) Mezi starším

*) Nar. 1795, † 1883.

kněžstvem hradecké dioecése jistě ještě dnešního dne mnoho se vypravuje o starém „milostpánovi", jejž mám v paměti, jak na ulici vycházel, bělovlasý, pěkný stařec, v tmavomodrém, límcovém plášti a v botách vysokých, lesklých holení, jaké ještě také nosili u nás v Hronově farář Hromádka a kaplan pensista P. Jos. Šulc.

Četl jsem hodně, vše, kde jsem co sehnal. V sextě dostala se mi do rukou po prvé kniha od Karoliny Světlé. Bylo koncem školního roku, kdy se zkoušelo „z celého". Právě jsem se chystal na mathematiku a geometrii, na předměty mně nejtěžší. Počítal jsem na ně dobu dlouho do noci. Připravil jsem si lampičku i černou kávu, abych zmohl „klíbačku", kdyby na mne přišla. Začal jsem; nedalo mně však, abych se nepodíval na svazek „Matice lidu", který jsem si na večer někde vypůjčil. Poodložil jsem sešit s geometrií, podíval jsem se na vypůjčenou knihu, na „Kříž u potoka", prohlédl jsem si „jen tak" první stránku, a pak už jsem, nadobro zapomenuv na geometrii, nedal knihu z ruky, až jsem ji dočetl do poslední stránky To již kolem kamarádi spali a všechen kvartýr. A ještě pak, když jsem knihu s povzdechem odložil, dlouho jsem neusnul; a ne že bych se chytil geometrie. Pod Ještědem jsem bloudil —

Z českých, starších básníků jsem za hradeckých let nejraději čítal Čelakovského a Erbena. Byli mými zamilovanými básníky. Ze žijících tenkráte poetů požíval u nás studentů největší obliby Hálek. Z obou belletristických časopisů vídal jsem „Světozor" častěji nežli „Květy". My, kteří jsme veršovali (já, tuším, začal jsem v septimě, ale snad i dřív), sledovali jsme v nich zvláště plody nových básníků. Tou dobou nejvíce uveřejňovali své verše Goll, Kraj-

ník, Miřiovský. S počátku jsem své básně tajil, ale pak jsem se přece odvážil a poslal některé do „Světozora", a pak zas a zas; ale nadarmo. Nic neotiskli. Až v létě r. 1871 nedlouho před maturitou, spatřil jsem ve „Světozoru" svou báseň „Žena podloudníkova". Bylo to pro mne radostným překvapením, poněvadž jsem se už domníval, že báseň ta zapadla do redakčního koše tak jako ty předešlé.

A pak divadlo!

Jak nevzpomenouti podzimních a zimních večerů, kdy odbyv večeři, často všelijak, spěchal jsem na malé náměstí, kdež nedaleko Slezské brány v koutě stál dům s nevzhledným vchodem, kryjící stánek Thaliin, a kdy jsem se odtud vracel rozveselen nebo vzrušen kusem nebo hrou té neb oné vynikající herecké síly. Pro nás studenty bývalo událostí, když přijela do Hradce divadelní společnost. Za mého hradeckého pobytu vystřídalo se jich několik, z nichž nejlépe si pamatuju Kramuelovu, Pokorného a Švandovu. Divadlo samo, proti nynějšímu Klicperovu malé, zdálo se mně onačejší, nežli to, které jsem viděl v Broumově. My studenti jsme stávali v přízemku vedle sedadel, odkudž byl dobrý rozhled i na jednu stranu loží. Odtud jsem, první léta, tísně se mezi ostatními jako zapadlý, obracel v přestávkách oči své na pravo do jedné lože, kdež sedala něžná slečinka pohublých, přibledlých tváří, tmavých, krásných očí. Jako na obrázek jsem na ni hledíval. Nedlouho po tom, co jsem odjel z Hradce, doslechl jsem se, že zemřela, svobodná.

Před představením a v pausách hrávala v orkestru vojenská hudba a budívala bouře potlesku, jak jsem se už zmínil, když zahrála Národní písně. Repertoir těch divadelních saison byl dost rozmanitý. Dávali veselohry a frašky, činohry, „obrazy ze ži-

vota", tragoedie; Švandova společnost i operety, hlavně Offenbachovy. Shakespeare, Benedix, Gutzkov, Brachvogel, Raupach, Freitag, Scribe, Sardou, Dumas, Klicpera, Tyl, Hálek, Pfleger, Bozděch... tato jména kromě jiných známých i méně známých autorů bývala na divadelních cedulích.

Z herců se zvláště líbili Kramuele, Pokorný (Narcis), Paclt (v Záviši z Falkenštejna), Syřínek, Houdek, K. Lier, Wilhelm, jako komik i jako charakterní herec, jehož „Izák Loewi" jmenovitě vábil hojnou návštěvu, dále komikové Sourek, Kosina, Vajcr. V Hradci Králové poprvé jsem viděl pana Šmahu a to v Benedixově veselohře a pana ředitele Vendelína Budila, tenkráte milovníka a hrdinu, jemuž jsme hlučně a nadšeně tleskávali, jmenovitě v Sardouově „Vlasti", toho času zvláště oblíbené.

Z dam vynikaly sl. Bolardová, soubreta sl. Kačerovská, paní Houdková, sl. Janovská, sl. Králová, nyní paní Budilová. Já zvláště mám v milé paměti sl. Adélu Volfovou, kterou jsem poprvé na jevišti spatřil v Hradci v úloze Anežky de Champrosé v Bozděchově „Z dob kotillonů" a sl. Křepelovu, tehdá heroinu, které jsme my studenti věnovali věnec a které Bohdan Jelínek napsal nadšené verše. Po létech jsem se s ní setkal v Národním divadle jako s paní Winklerovou, když hrála (a výborně) starou Havlovou v mé „Vojnarce". Vzpomněl jsem při našem prvním setkání na Hradec. Paní Winklerové byla ta připomínka milá. Báseň Jelínkovu chovala jako vzácnou památku.

XXXVI.

Za mých hradeckých let nevedla dráha z Chocně přes Týniště do Hronova a dále na pruské hranice. Jel-li jsem na svátky, musil jsem drahou z Hradce na Josefov a na Červený Kostelec. Sem mně naši někdy poslali bryčku naproti, někdy jsem šel pěšky z nádraží ve Lhotě přes Kostelec. Na jaře, v létě dával jsem se kratší cestou přes Hájek, v zimě však musil jsem delší cestou přes celý dlouhý Horní Kostelec a přes Zbečník. Tato pouť ve sněhu a pozdě večer nebývala příjemná.

Vyjíždíval jsem tedy z hradeckého nádraží. Jednou však až z Předměřické stanice, kamž jsem doběhl z Hradce pěšky, a to k vůli Máchovi, abych uviděl jeho bratra. Již od bratrance Adolfa jsem věděl, že bratr Máchův je na té staničce. Zastával tam službu hlídače, byl však zároveň jakoby přednostou té, onoho času nepatrné stanice, t. j. vydával také jízdní lístky. A tak jsem uviděl Máchova bratra v tmavomodré, železniční uniformě, muže slušně vysokého, přismědlé, ne plné tváře, tmavé a již prokvetlé plné, husté brady. Zdál se mi zachmuřený a málomluvný. A tak jsem se neodvážil, tenkráte kvintán, tuším, na něj promluvit, zeptat se na slavného bratra jeho; jen jsem mu o lístek řekl. Snad pak už tam dlouho nebyl. Zemřel-li tam, nevím; jen to jsem slýchal, že vdova jeho s dětmi přestěhovala se do Hradce a že dost klopotně živila svou rodinu.

Na svátky a na vagace jezdívalo nás tou drahou slušně hojná společnost, studenti z Jaroměře, z Josefova a z okolí, ze Skalice, od Červeného Kostelce a já, jenž jsem měl nejdále; z Kostelce jme-

novitě Ant. Schreiber, nyní děkan ve Žlebích, Frant. Zima, teď benediktin kláštera na Slovanech v Praze, oba mne starší, Vincenc Koleta, Adolf Hanuš, pak ze Skalice Jan Řezníček, nyní ředitel měšťanské školy v Poděbradech.

Tenkráte měla dotčená dráha také vozy čtvrté třídy a v těch jsme, jelikož nejlacinějších, my studenti jezdívali. Sedadel v těch vozích nebylo. Všichni jsme stáli; jen ten, kdož měl větší uzel, mohl si na něm posedět. Společnost jsme mívali vždy hojnou a hodně pomíchanou, všelijaké strejce a tetky, handlíře, pláteníky světáky, kramáře, sedláky. Šňupali, kouřili, bánili, plivali po černé, zašlé podlaze; kouře a někdy dost těžkého puchu plno v tom nevlídném ‚kupé', ale, když jsme jeli my, také plno veselosti. Zpívali jsme a tropili žerty. Pamatuju se, že jedním z nejhorlivějších a nejveselejších zpěváků byl Zima, nyní vážný mnich benediktinský.

Po svátcích mne obyčejně vyvezl otec na nádraží za Červeným Kostelcem. Vydávali jsme se na tu cestu vždy časně z rána. Zvláště mi zůstaly v paměti ty ranní jízdy na saních po vánočních svátcích, skoro ještě za tmy, v mrazu, do kopce za Zbečníkem kolem Maternice lesa a pak tichým, zachumeleným lesem před Kostelcem.

Nejveseleji a nejhlučněji bývalo mezi námi studenty v té čtvrté třídě, když jsme jeli z Hradce plavou již krajinou, kdy v kraji sváželi poslední obilí, a kdy u nás byly nejhlavnější žně. My studenti měli jsme po sklízni; vysvědčení jsme si vezli a těšili se na vagace. Vzpomínám při tom, že tenkráte ještě trvaly zbytky starodávného vagantství, že za těch let o prázdninách ještě dost hojně chodívali chudí studenti „žebrem", „na syčárnu", hlavně po farách, klášteřích a dvorech, ale i po soused-

ských domech. Z hradeckého kraje vydávali se tou cestou nejvíce studenti z rychnovského gymnasia; pouštívali se nejen po Čechách, nýbrž i dál, na Moravu až do Rakous. Tam ovšem zapadali také studenti z jižních Čech, takže těch studentských návštěv prosebných mívali v Rakousích dost a dost až na obtíž. Proto prý v Šteyeru městě, vypravovalo se žertem, poručil obecní úřad, když nastaly prázdniny, dvěma strážníkům, aby stáli na koncích města a zaháněli žebravé studenty, a ti strážníci, že tam stáli až do sv. Václava, do konce prázdnin. Tyto vagační, studentské toulky zachovaly se až do let sedmdesátých minulého století. Někdy po r. 1874, to jsem už učil na gymnasiu, vydala zemská školní rada proti nim přísné nařízení, a to dorazilo poslední zbytky středověkého přežitku.

O vánočních a velkonočních svátcích, především však o prázdninách hráli jsme divadlo. Co jsem meškal v Hradci, hlavně sextou počínaje, vystupoval jsem často na hronovském ochotnickém jevišti v úlohách vážných a rozumí se také v zamilovaných. Maně mi připadá, jak jsem doma pod komínem na ohni v nístěji planoucím připaloval košili, poněvadž jsem měl večer ve své úloze také výstup (v „Sedláku Zlatodvorském" od Birch-Pfeifferové) po požáru, v kterémž požáru jsem se nějak vyznamenal. A tak, aby bylo vidět, že jsem se v těch plamenech brodil, klidně jsem doma připaloval košili, hlavně rukávy, z čehož matka, právě mne v tom paličství přistihnuvší, neměla velkou radost.

U nás v Hronově se od let šedesátých pilně hrálo, jak jsem už vypravoval; za tu dobu se naše ochotnické divadlo v lecčem vzmohlo i v garderobě i v rekvisitách. Ředitelem ochotnického spolku byl pořád pan Knahl; režii a vedení měl bratranec Adolf,

tou dobou medik. Později jsem i já řídíval zkoušky, zvláště později, když jsem studoval na universitě a měl jsem jisté zkušenosti z hradeckého a hlavně z pražského divadla. Někdy jsem také pomohl tu neb onu maličkost namalovat. Pan Knahl, tenkrát už sedmdesátiletý, nemohl se již divadlu tak věnovat jako dříve. Za to měla naše scéna několik mladších ochotníků, kterýmž bylo divadlo pravou náruživostí.

O Antonínu Hepnarovi jsem už psal. V jeho roubeném, čistě obíleném příbytku pod šindelovou střechou (stával proti nynější poště, letos jej zbořili), scházívali jsme se dost často a zasedali kolem verpánku, na němž mistr Hepnar, dobře třicítiletý, dost dlouhých, za uši česaných a poněkud zkadeřených vlasů, s knírky a kozí bradou, robotil. Této „umělecké" úpravy svých tmavých vlasů a vousů hledíval si bedlivě. My studenti, t. j. hlavně bratranec Adolf a já stavovali jsme se u něho na pohovoření nebo pojednat o novém představení, nebo aby šel na zkoušku. Trpíval neuralgií, naříkal na hrozné bolesti, až i díla musil nechat; ale, když jsme se u něho stavili a začali o divadle, bolesti mu vždycky polevily a zkoušky neodřekl.

Druhý, u něhož jsme se také stavovali, nesedal na verpánku, nýbrž stával s dřevěnou formou, bílou barvou natřenou a tiskl na plátno na modro obarvené vzorek vedle vzorku, na kapesní šátky nebo na „modračky", sukně tenkrát u nás u žen obecné. Měl také kozí bradku, ale plavou, a takové vlasy, také za uši česané. A světle modré, usmívavé, dobré oči. Nebyl tak hovorný, neměl humor jako Ant. Hepnar, ale hořel pro divadlo. Ten barvíř ochotník měl i z divadla druhé jméno. „Mondié" mu říkali a jmenoval se Jirásek. Pocházel ze Zbečníka. Vášnivý byl

ochotník, málo však hrál. Snad jen jednou vystoupil a to ještě s nevalným zdarem. Ve své nevelké úloze měl také asi dvakrát slovo „Mon Dieu;", ale když vystoupil, nějak se popletl a říkal pořád „Mon Dieu"! Pak už nehrál, ale památkou na toto vystoupení zůstalo mu to „Mon Dieu!" Jirásek Mondié mu říkali a zkrátka Mondié.

Pro ten nezdar divadla však nenechal. Pomáhal, pracoval ve spolku jinak a byl pro naše představení výbornou silou. Zřizoval nám jeviště, po případě kus dekorace namaloval, opatřoval rekvisity, všecku scénu vypravil, osvětlení, i červánky nám pořídil tenkráte při chudém osvětlení lojovými svíčkami, lojovými světly v plechových nádobách na rampě a olejovými, pak petrolejovými lampami. Jako Hepnar ochotně položil kladívko, když divadlo kázalo, tak Jirásek svou barvířskou formu. Nescházel o žádné zkoušce; první byl před představením na jevišti, poslední odcházel, když hra již skončena.

A třetí z těch nadšených ochotníků divadelních, Augustin Zachar, také švec, samostatný, ale ne ženatý jako Hepnar a Jirásek. Zdědil bílou, dřevěnou chalupu za mostem u silnice, starou a v boku již skleslou, tak že měla nevelká okna nevysoko nad cestou, skoro už v ní. U chalupy chlívek pro kozu, kterou choval jediný, chudý nájemník toho chudého příbytku. Domácí pán sám měl sednici, ve kteréž u verpánku pracoval. O prázdninách však málo. V tu dobu staral se víc o divadlo. Rozepisoval úlohy, četl divadelní kusy, sháněl garderobu nebo čeho bylo potřeba, chodil s námi studenty nebo besedoval s námi ve své chalupě. Mnoho tedy nevydělal, ale také mnoho nepotřeboval; žil skromně, až chudě. S veselou však myslí; divadlo mu všecko vynahradilo. Byl o několik let starší mne, hubených, přibled-

lých tváří; ale v zapadlých, tmavých očích měl oheň. Vášnivě rád hrál divadlo, ač neměl takového hereckého nadání jako Hepnar.

Vzpomínám si, jak se mnou se účastnil nočního výletu. Já tenkráte tuze rád trávíval noc pod širým nebem. O prázdninách nejednou jsem po nějakém věnečku zašel třeba o třetí, po třetí hodině po půlnoci do lesa a zatopil si tam oheň sám nebo s tím, oním vrstevníkem z hronovské školy. Do Vítových dolů v lese pod Zličkem zašli jsme jednou hned večer a hodlali jsme tam strávit u ohně celou noc. Vydrželi jsme však jen do půl noci, neboť nás liják zahnal domů.

Při posledním nočním táboře u ohně kraj lesa na vrchu k Zálesům, nedaleko již pruských hranic, odkudž jsme měli rozhled na Bor, Vrchmezí, do Pruska i k Náchodu pod hvězdným nebem zvláště jímavý, seděl také Zachar s podučitelem Hlásným. A tu se pak serval se strašidlem, které v bílém rubáši z nenadání se k nám dralo houštinou, lomíc rukama a sténajíc: „Karle, můj Karle!"

Byl to krejčí Vejr, také ochotník, jenž se tak ustrojil po spiknutí s bratrancem Adolfem. Ten o mé noční výpravě věděl, a nastrojil takové překvapení; sám nás s jinými napadl z druhé strany, připlíživ se úbočím v tutéž chvíli, kterou se bílé strašidlo dostalo skoro až k ohni. A tu Zachar skočil na ducha, když na něj byl nadarmo zkřikl, a to třesoucím se hlasem. A tak se popadl se strašidlem a bušil do něho; a strašidlo mlčelo, „aby, jak se pak vyznalo, nezkazilo špás", Roztrhli jsme je. Ale v té mele ztratil se nám učitel Hlásný. Utekl.

Noční tábor tím náhle ukončen. Raněné strašidlo svléklo svůj rubáš, my uhasili oheň, u kterého jsme chtěli probdět celou noc, a vrátili se do Hronova,

domnívajíce se, že tam učitel Hlásný doběhl už před námi. Ale nenašli jsme ho. Poněvadž byl v Hronově nedávno, obávali jsme se, že snad zabloudil v lese. Vydali jsme se (bylo již pozdě na noc), jej hledat. Ale nedostali jsme se ještě ani z městečka, a již jsme jej potkali. Šel všechen uštván, udýchán, s botami v ruce. Až do Poříče utekl s toho kopce a odtud se vracel. Tuze si naříkal na psy, jak na něj doráželi. — Zachar, jenž u ohně se vlastně lekl, jak svědčil jeho hlas, vysvětlil nám svou zuřivost: že měl strach o kalmuk, který měl u ohně (vypůjčený), že mu ho to strašidlo chce vzít.

Hrál s námi divadlo po mnohá léta, za mých gymnasijních a universitních studií. Pak, když jsem už byl z Hronova, uslyšel jsem, že prodal chalupu a že se vystěhoval do Náchoda. Tam se stal soudním poslem a tam se také oženil. Svatbu měl o prázdninách; pozval mne na ni a já mu šel za svědka. Teď už léta odpočívá pod drnem, ale ne na starém hřbitově hronovském jako Hepnar, nýbrž na náchodském.

O těch třech ochotnících, na něž rád si vzpomínám, musil jsem šířeji promluvit. Kromě nich působili při našem divadle někteří z těch starších, které jsem už dříve jmenoval a také novější ochotníci, jako Exner, stárek ve mlýně ‚papírna', Frant. Šimek, čepičkář.

Pro kronikářskou věrnost a úplnost nesmím pominout mlčením našeho famula, Jana Kaválka, mladého muže, vytáhlé, hubené postavy, vysedlých lícních kostí, osmahlého, jenž nám pomáhal jako statista, hlavně však posluhováním před provozováním hry, snášením stolic a jiných věcí, posluhováním při našich výletech, při dekorování, jenž nesl hrnec na vodu a jídlo do Vítových dolů za té mé noční

výpravy a staral se tam o vodu i topivo. Byl vyučen tkalcovskému řemeslu, ale za stavem nevydržel. Záliba v „kumštýřských" věcech jej od něho vytáhla a pudila pak jej i dál do světa, dobrodružit. Sloužil při panorámách, jezdil s komedianty, ve zvěřinci dělal „krotitele", vlastně jen opatrovníka šelem, jež krmil a z nichž jedna jej zostra pokousala či drápy pohladila. Občas se vrátil do Hronova, tu tam pracoval, pomáhal, zase zmizel, až když pak na čas opět přišel a při požáru hrdinsky pomáhal, zadržela jej smrt. Od toho ohně chřadl, až pak skonal, ubohý, někdy tak veselý světoběžník, v Náchodské nemocnici.

Z ochotnic z let šedesátých, jež většinou přestaly hráti, ještě nejčastěji vystupovala za mého ochotnického působení Josefa Langrová. Nové síly přibyly. Z těch si připomínám Salomenu Nývltovu, pak provdanou Jiráskovou, jež hrávala hlavně tragické úlohy, Pavlinu Vlachovu, Josefu Brejtrovu, Barušku Červíčkovu.

V čas prázdnin účastnila se našich divadelních představení vnučka starého pana Knahla, žákyně pěvecké školy Pivodovy. Přijížděla s matkou, s mladší sestrou a malými bratřími na vagace k dědečkovi, jejž tou dobou navštěvoval na nějaký den také jeho syn Jan, výborný hudebník.*) Pro tu sličnou Pražku těšíval jsem se na naše hry divadelní a na vagace více nežli jindy a chodíval jsem raději a častěji a ne již s klidným srdcem do roubeného příbytku se zahrádkami v průčelí, cestičkou mezi nimi, nad

*) Jan Knahl (nar. r. 1823 v Hronově, † 1901 v Praze), registrátor arcib. konsistoře a ředitel kůru ve dvorní kapli král. hradu pražského. Z jeho skladeb nejznámější je sbor „Já jsem Slovan duší, tělem ' a nápěv písně „Tam tichou nad Lužnicí".

níž se klenulo husté, jerichové loubí. Tenkráte tam nebyly ani světnice, ani sednička přes síň ještě nic pozměněny. Ještě stál ve světnici u okna do zahrádky, k silnici hodinářský stolek, vedle visela černá, zasklená skřínka s kapesními hodinkami, po stěnách tikaly visuté hodiny, z nich některé velmi staré, v koutě u dveří bělala se pec, u níž stála zelená kamna s kranclem. Tak to tu bylo, jako když si sem Antonín přivedl Justynku. Její román se tu skončil. A nový se tu začínal.

Divadlem jsem se tenkrát v čas prázdnin mnoho zabýval a mnoho jsem také četl doma v sedničce a venku na zahradě pod olšemi u řeky, jak jsem o tom už vypravoval. O prázdninách r. 1870 měl jsem zvláštní, vzrušující četbu, která se začínala teprve pozdě na noc. V červenci toho roku vypověděl Napoleon III. Prusku válku. A s Pruskem vytrhlo všecko Německo do pole. O tom jsem se dočetl ještě v Hradci. Když došlo k srážkám a bitvám v srpnu měsíci, byl jsem už na prázdninách. V hostinci u Červíčků (nynější hotel „Radnice") měli Národní Listy. Ale pošta jezdící od Náchoda do Broumova stavovala se v Hronově až k jedenácté hodině na noc. Co do Hronova přivezla, tedy i noviny, roznášelo se až druhého dne dopoledne. A tak dlouho čekati na zprávy z bojiště jsme nemohli. Vyprosili jsme si na poštmistrovi Foglarovi, že nám Národní Listy vydával hned, jak došly.

A tak jsme sedávali denně za těch letních nocí na lavičce u Foglarů a čekali, až pošta přijede, až nám poštmistr vydá číslo novin, rozumí se při tehdejší dopravě, že včerejší, ne-li starší; a pak s ním honem k Červíčkům. Tam v prostorné hospodské jizbě, dnes pozměněné, s dřevěným stropem o mohutném, hlavním trámu jsme četli, buď bratranec

Adolf nebo já, Červíčkovi, sousedům a kamarádům ochotnickým, my vzrušení jim vzrušeným zprávy z bojiště. Že naše vroucí sympathie byly při Francouzích, netřeba ani podotýkat.

První zprávy ohlašovaly úspěšné boje Francouzů. Ale pak rána za ranou. Za těch srpnových a zářijových nocí četli jsme tučně tištěné telegramy, pak obsáhlejší zprávy o bitvách u Wörthu, u Gravellotte, kdež vítěz na Bránce a u Skalice, starý Steinmetz, naposledy bojoval, o Met obležení. Pak Sedan, pád Štrasburku, obležení Paříže. Co tu mezi námi rozčilení! A posléze státní převrat ve Francii a zřízení republiky. Tam v té sednici pozdě v noci poprvé jsem uslyšel Marsellaisu. Bratranec Adolf nám ji zahrál na housle a zazpíval.

Při tom mně připadá, že příštího roku 1871, na jaře, tuším, uviděl jsem francouzského vojáka z té války, v uniformě, v rudých nohavicích, ale ovšem beze zbraně. Utekl z pruského zajetí, myslím, že z Kladské pevnosti, dostal se přes hranice do Čech a pak do Hradce Králové. Naši lidé přijali jej přátelsky, hostili, podarovali jej a vypravili jej na další cestu, aby se dostal do své vlasti.

XXXVII.

Tou dobou, kdy jsem studoval na vyšším gymnasiu v Hradci Králové, stala se důležitá událost v životě evangelíků porůznu bydlících v Hronově a v okolních vesnicích v nejbližším sousedství i dál až za Hrádkem a Novým Městem nad Medhují.

V nejedné kapitole nové kroniky „U nás“ jsem vylíčil, jak jim bývalo od let dvacátých až do padesátých minulého století, jak žili bez duchovní sprá-

vy, jaké mívali nesnáze s pohřby, jaká protivenství od svých katolických sousedů, jak se scházeli, většinou samí chudí tkalci, po staveních, „aby se cvičili v pobožnosti". Tyto poměry trvaly celkem i za mých chlapeckých let. Právě toho roku, kterého jsem se narodil, strhla se z fanatické nesnášenlivosti bouře při evangelickém pohřbu na Hrádku, o kteréž jsem vypravoval.

Projevy nesnášenlivosti, třeba že ne tak divoké, dály se ob čas i u nás. Pamatuju se, že jako chlapec slýchal jsem mluvit o evangelících buď tvrdě nebo s posměškem; od svých, z naší rodiny však od nikoho. Zmínil jsem se již s počátku, jak otec můj snášenlivě smýšlel o evangelících, tak jako strýc Seidl (Zejdl). Ale k nám přicházelo mnoho lidí v neděli po ranní i také všedního dne, a tu jsem občas zaslechl, jak ten, onen ostře se dotekl toho, onoho, třeba ještě katolíka, že chodí přes hranice, do Stroužného, do kostela mezi evangelíky, nebo že se dal na jejich víru, nebo jak s jistým radostným uspokojením si povídali, že evangelíkům o jejich schůzi pod okny zabečeli. Vondra „kořenička", o kterém jsem už vypravoval, míval na evangelíky také z ostra nabroušeno.

Dobře si také pamatuju, že se mnoho mluvilo o Burešovi, truhláři, o Khomovi, sklenáři, jenž měl roubený příbytek dole, poblíže zděného stavení Koubova, že přestoupili, a také to, jak jsme se ve škole nějak zpytavě a divně dívali na malého Kristiána, synka Khomova, chlapce útlého, jenž „chuře" (stonavě) vypadal a jak jsme si povídali, že on, Kristián, až mu bude čtrnáct let, bude také evandělíkem. Nevím, stalo-li se tak; útlý ten chlapec nedočkal se velkého věku. Jeho otce jsem ovšem dobře znal, ale seznámil jsem se s ním teprve po létech. A zná-

most ta mne těšila. Byl to muž na své chudé poměry sečtělý, bystrého, myslivého ducha; měl také humor a výraznou řeč. Historii o tom, jak se stal evangelíkem, vylíčil jsem v cyklu „Černá hodinka".*)

Tam v pátém obrázku vypravuje Khom pod jménem Bureš večer před mlýnem starému mlynáři, stárkovi a mlečům, kterak přestoupil a jak seznámil se na stavbě s Balcarem zedníkem, jenž „měl zrovna takové myšlénky jako on", jak s ním po práci strávil celou noc „na chalpě" (na půdě), kdež si vlezli do velkého sudu do lněných hlávčin, a tu že jeden druhého zkoumal. Balcar víc uměl a Khoma přemáhal, ale on, Khom (Bureš), nechtěl povolit, a tak se až do rána portovali, ani neusnuli a ráno si ujednali, že Bureš (Khom), přijde k Balcarovi na Hájek.

Ten Balcar v tom obrázku není vymyšlenou osobou. Žil tenkráte a stal se později i proslulým jako zakladatel nové církve. Narodil se r. 1832 v Horní Radechové u Hronova, z rodičů katolických. Byl velký čtenář, obzvláště bible. Když mu bylo tři a dvacet let, stal se evangelíkem helvetského vyznání; později však, když se mu kázeň v této církvi zdála málo přísnou a když náprava, o kterou usiloval, i písemně, nedála se tak rychle, jak si přál, vystoupil z této církve a založil u nás na Hronovsku po roku 1864 svůj vlastní sbor „svobodnou evangelickou církev českou", jež měla asi čtyřicet členů a přistoupil s ní formálně ku všeobecné církvi v Anglii, Skotsku a Americe. R. 1873 vystěhoval se do Rzů u Nov. Hrádku, vystavěl r. 1880 s pomocí ze Skotska modlitebnu v Bystrém u Nového Města nad Medhují a tu zemřel r. 1888. Za chlapeckých let jsem vídal tohoto zajímavého muže, ale na jeho podobu se již

*) Sebrané Spisy svazek XIII. (Z různých dob 3.)

nepamatuju. Příbytku, v němž na Hájku u Hronova přebýval, a v němž se konala nejedna schůze pobožných a hloubavých, říkají podnes „fara".

Evangelickou rodinu, kterou jsem nejprve poznal, byla Zejdlova v Hronově. Na „starého" Zejdla, který v „U nás" je „mladý" Zejdl, zvláště dobře se pamatuju, jakož i na to, že jej otec chválíval jako svědomitého a poctivého dělníka. Rodiny Turkova a Hejnyšova přebývaly v Zálesí, v Podborku, jak se nazývá samota několika chalup za Hronovem na výšině pod lesem nad cestou, vedoucí do Žďárek, vsi při samých hranicích zemských. Naše pozemky, počínající se kus za Hronovem na „příčnici" táhly se neširokým pruhem přes „doleček" (louka) dále přes „havrlinka" (louka), až na „kopec", tu ve stráni, nad kterouž se černal nevelký náš les. A za tím lesem těch několik roubených stavení výše uvedených. Turkovi bydlili v nejbližším sousedství našeho lesíka. Stýkali jsme se s nimi často a vždy přátelsky.

U Hejnyšů se „bratři" a „sestry" scházívali, aby tu společně vykonali pobožnost. Takové schůzky bývaly i v nedalekých Žďárkách u Kubečků a v Hronově u Zejdlů. Mezi ty „bratry" chodívali i mnozí katolíci buď ze zvědavosti nebo z náklonnosti; mnozí z těch hostí přestoupili pak na evangelickou víru. Největší hnutí náboženské bylo r. 1854 a vůbec v těch létech padesátých a šedesátých, kdy mnoho mužů a žen přestupovalo na víru evangelickou, většinou na helvetskou. Přestupování nebylo snadné, ne bez obtíží, jež činíval jmenovitě katolický farář. Přes to vše evangelický sbor v Hronově a v nejbližším okolí mající počátkem 19. století jenom několik rodin, snad jen dvě, tři, vzrostl v těch létech skoro na půl druhého sta duší. Byl však rozptýlen a ne-

měl ani svého hřbitova ,jako Machovští „bratři", kteří si jej založili už počátkem devatenáctého století.

Evangelíci hronovští a z okolí pochovávali své zemřelé prvotně na katolickém hřbitově hronovském. Na pohřeb přijížděl evangelický farář z Kláštera, který však nesměl na hřbitově nad hrobem promluvit a pobožnost vykonati, nýbrž před hřbitovem, pod jeho schody. Za takové příležitosti, o evangelickém pohřbu poprvé jsem uviděl evangelického kněze a slyšel jsem jej nad rakví mluvit. Tenkráte jsem byl ještě chlapec; ale to jeho proslovení se mně líbilo, a pamatuju se, jak si známí, kteří ze zvědavosti přišli se podívat, pochvalovali, že se o evangelickém pohřbu koná všecko po česku.

R. 1859 usnesli se členové evangelického sborečku hronovského, poněvadž je tehdejší farář hronovský Fr. Hromádka z katolického hřbitova vypověděl, že si zařídí vlastní pohřebiště. Majetných mezi nimi nebylo; tkalci většinou a namnoze chudobní složili se a koupili si od Jos. Pavla, souseda hronovského, „grunt pod jménem Chocholouš", 880 čtvereč. sáhů výměry" za 510 zl. Rozpomínám se, jaký rozruch z toho tenkráte nastal, co bylo řečí, že „helviti", jimž tu, tam pro potupu také „beranů" dávali, budou mít na Chocholouši vlastní svůj „krchov". Na dolejším konci Hronova, tenkráte v polích, poblíže lesa, na chlumku Chocholouši založen tedy hřbitov, prostý, beze zdi, bez ohrady; jen stromy jej vroubily.

Už zařízení tohoto hřbitova bylo nesnadným a nákladným pro chudé evangelíky; aby si vystavěli vlastní svůj kostel nebo modlitebnu, na to nemohli ani pomyslit. Do kostela chodívali do nedalekého Pruska, do Stroužného, kdež byl evangelický kostel a kdež se bohoslužba konala po česku. V létech čty-

řicátých minulého věku působil tam znamenitý farář Bergmann, o němž jsem v „U nás" obšírně vypravoval. Ale mateřskou svou církev měli hronovští evangelíci v Klášteře za Opočnem. Než tam bylo daleko, dobré tři míle, a tak jenom jednou nebo dvakráte do roka tam docházeli. Ale napořád tak nezůstalo. R. 1869 stala se změna.

Když jsem tohoto roku v srpnu o prázdninách (to jsem právě odbyl sextu) přišel jednou k strýci Seidlovi, zahlédl jsem v hostinské místnosti pána černě oděného, vážně vypadajícího. V kuchyni od tetičky jsem se dověděl, že to je „pastor", evangelický farář, ten že v Hronově ostane, že se tu usadí. A tak se stalo.

To byla ta důležitá událost v životě hronovských evangelíků, o které jsem se zmínil na počátku této kapitoly. Hronovský sbor měl tedy svého duchovního. Nebyl to skutečný farář, nýbrž jen výpomocný duchovní, vikář faráře a superintendenta Jana Veselého na Klášteře. Jmenoval se Pavel Jelen. Že jej hronovský sbor obdržel, o to měl největší zásluhu Jan Janata, farář a senior v Chlebích u Nymburka, jenž svého času do Hronova si zajel a zdejší sboreček a jeho poměry seznal. Jeho přičiněním se stalo, že přátelé evangelické, reformované církve české ve Skotsku hmotně přispěli, aby náklad na vikáře byl uhrazen. Pastor Jelen, tak jej Hronovští titulovali, kázal v najaté místnosti v domě Fr. Šefelína, v přízemí, tam, kdež nyní je kupecký krám. Vikář Jelen působil v Hronově až do března r. 1871, kdy zvolen byl za faráře v Strměchách. Tu zastává ten úřad po dnešní den. Za jeho pobytu v Hronově byl jsem v posledních třídách vyššího gymnasia. Nikdy jsem se s ním nesetkal, ale pamatuju se, že mne tenkráte popudilo, když jsem jednou za-

slechl, že i jemu nějaký nezbeda pod okny bečel jako beran.

Hronovský evangelický sbor byl opět bez pastýře. Než senior Janata zase pomohl. Jeho a superintendenta Veselého přičiněním bylo na supt. konventu sjednáno, aby byl pro diasporu*) severovýchodních Čech ustanoven cestující kazatel se sídlem v Hronově. A za tohoto cestujícího kazatele zvolen byl všemi seniorátními výbory českými Josef Šára, který se do Hronova přistěhoval koncem května r. 1872. Kázal v najaté místnosti a zase v domě Fr. Šefelína, ale ne již v přízemí, nýbrž v prvním patře, kdež měl také byt. Tou dobou jsem meškal první rok na universitě v Praze. Dle doby měl bych tu v historii evangelíků hronovských ustati; přece však pro celek a okrouhlost přidám několik zpráv a vzpomínek.

S farářem Šárou, jenž byl mladý, svobodný muž světlých vlasů a knírků a zaryšavělé kozí bradky, chování velmi vážného, seznámil jsem se o prázdninách. Mé sympathie k českým bratřím nás sblížily. Chodíval jsem do jeho bytu, kdež s ním bydlily mladší jeho dvě sestry, Baruška a jí starší Anna, kteráž se pak provdala za mého příbuzného Antonína Šimka. Bývaly to milé chvíle, jež jsem strávil ve společnosti mladého faráře a jeho sester. Jediné jsem mu míval v duchu za zlé, že byl na ně přísný v tom, že jich nedovolil do žádných zábav, jmenovitě ne v neděli do divadla.

Často jsem sedával s farářem samotným, a tu jsme se zabývali většinou vážnými hovory o theo-

---

*) Diaspora (rozptylení) je společný název všech jednotlivých evangelíků ve velké vzdálenosti od sboru uprostřed katolíků žijících.

logických otázkách, o historii českobratrské i poměrech zdejšího lidu evangelického. A s tím jsem se pak seznamoval prostřednictvím pana faráře. Chodil mezi ně, navštěvoval je po veškerém svém okršleku, obsahujícím celé hejtmanství Broumovské, Náchodské, až k pomezí České Skalice, větší část hejtmanství Novo-Městského a Trutnovský okres, Úpický a Žacléřský. Chodil mezi ně po dolích, po horách, a oni přicházeli také k němu nejen do modlitebny nýbrž i do bytu. Seznal jsem tak přátelský, srdečný poměr duchovního k věřícím, kteří přicházeli s důvěrou, většinou samí tkalci a nezámožní a mluvili a jednali ne poníženě, nýbrž upřímně a nelíčeně.

Tak jsem se seznámil s nejednou zajímavou postavou vesnickou už tenkrát i pak později, když pan farář bydlil ve své vlastní faře. Zvláště si vzpomínám na cestu, kterou jsem s ním (už jako professor) vykonal do Tysu, v kopcích u Nového Hrádku, kdež konal pobožnost s „bratry" a „sestrami" v těch stranách roztroušeně přebývajícími. Sešli se tu v modlitebně, to jest v čistě vybílené jizbě dřevěné, bělostné chalupy. Rád si vzpomínám na tu krásnou, letní neděli, na zajímavé shromáždění v čistém staveníčku v zarostlé stráni nad úzkým údolím, na muže a ženy, na mladé i staré, kteří všichni mně připomínali zbožné schůzky našich předků a kteří všichni mne tak mile a srdečně uvítali. Tam, když se pobožnost skončila, sebral jsem také nejednu zprávu o bouři vypuknuvší na Hrádku pro evangelický pohřeb. Nejvíce mně jich poskytl Jozue Poul, tkadlec, jenž u vysokém věku zemřel r. 1906, velký písmák, muž nad jiné zajímavý. Ten mně pak i písemně vylíčil, jak se stal evangelíkem. Pocházel z Rovného; bydlel v Dobřanech, v tak zvaných Do-

lech u Dobřan v kopcích za Novým Městem nad Medhují.

Mlčením nemohu pominouti dvou milých postav z našeho, hronovského zákoutí, Václava Flouska, († 1903) z Machovských Končin a ženy jeho Anny, s nimiž jsem se seznámil u pana faráře Šáry v Hronově. Seznámení to bylo tím snazší, poněvadž Flouskovi dobře znali mé rodiče i bratry. S Flouskovými setkával jsem se v Hronově i na jejich samotě. Zastavil jsem se u nich pokaždé, kdykoliv jsem vystupoval na skalnatý Bor nebo s něho sestupoval. Hora ta vypíná se jen z malé části na české půdě; větším dílem svým patří Prusku. Na tom českém kusu, ve stráni, při samých hranicích, pod starými třešněmi, jejichž plod tu zraje až v srpnu a v září, stálo Flouskovo staré, roubené stavení s přízemní pavláčkou a s přístavky, malebný koutek, odkudž viděti na lesy dole i daleko na kopcovitou krajinu.

Krásný koutek a milé vždycky tu uvítání dobromyslného, srdečného Flouska a jeho ráznější veselé ženy, přirozeného vtipu a pěkné, jadrné řeči, jakouž také Flousek měl. A uvnitř, v prosté jizbě, když jsem poprvé do ní vkročil, jaké překvapení! Dost knih mně ukázali, většinou starých, v starých vazbách. I Komenského „Praxis" mezi nimi, a „Hlubina —" Vždycky rád jsem se stavoval u Flousků; a teď s potěšením vzpomínám na hodné, rázovité ty lidi, na chvíle, kterých jsem u nich zažil. Také připomenu, že starý Flousek ve sboru jednou také veřejně promluvil.

Bylo v prosinci r. 1873, když po installaci p. Jos. Šáry na cestujícího kazatele, promluvil ke sboru senior Janata, od let už jeho přítel. Za té řeči zeptal se přítomných, zdali netouží po vlastní modli-

tebně. Všichni zaraženě mlčeli, až tu Václav Flousek z Machovských Končin vstal a pravil:

„Při té naší chudobě nemůžeme na to ani pomyslit."

Senior odvětil:

„Tak chudí přece nejste, abyste si jí ani přát nemohli."

A Flousek na to:

„My jsme tak chudí, že ani přát si to netroufáme." —

Než myšlenka byla pronešena. Toho dne na večer šel za měsíčného světla senior Janata s kazatelem Šárou a hronovskými evangelíky na Chocholouš, na evangelický hřbitov. Ale než vstoupili, zastavil se senior pojednou u hřbitova, a zvolal: „Zde bude stát modlitebna!" — —

A stalo se. V únoru r. 1874 ujednáno ve schůzi zastupitelstva zdejší diaspory, aby se v Hronově vystavěla modlitebna s příbytkem pro duchovního. V srpnu t. r. koupen od hronovské obce pozemek 1241 čtvereč. sáhů za 194 zl. 20 kr. Údové zdejšího sboru ihned upisovali a skládali příspěvky. Při veškeré obětivosti nemohlo se tolik sebrat, mnoholi bylo na stavbu třeba. Tu pomohli souvěrci a příznivci za hranicemi, ve Skotsku, ve Švýcařích, v Holandsku, v Němcích; odtud jmenovitě továrník Langen v Kolíně nad Rýnem.

Přípravy ku stavbě konaly se r. 1875; stavba sama začala se na jaře r. 1876 a již dne 19. listopadu t. r. konána v nové modlitebně první pobožnost. Tohoto podzimku odstěhoval se od Šefelínů také p. Jos. Šára do nového svého bytu v domě modlitebny, toho času ještě cestující kazatel, od ledna pak r. 1885 skutečný farář farního sboru hronovského, zřízeného r. 1884, a teď také senior.

Za těch let seznámil jsem se také s Janem Janatou seniorem, jenž byl i literárně činný a básně skládal. Přijíždíval obyčejně v létě o prázdninách do Hronova. Byl milý, srdečný muž, horlivý vlastenec. Mně vždycky připadal svou nevysokou, složitou postavou, širokou, zdravě zardělou tváří zatuplého nosu, dlouhých vlasů, dlouhé, husté brady poslední dobou silně do běla prokvetlé jako husitský kněz. — Zemřel v Chlebích r. 1907 u věku osmdesáti let.

XXXVIII.

Posledního roku mého gymnasijního studia změnilo se mé zákoutí na naší zahradě u řeky. U břehu na jednom místě usazoval se na vodě tiše tam stojící hustý, železitý rez a vyskakovaly tam bubliny. A voda z toho místa měla jinou chuť. Nebožka matka říkávala, že děkan Regner už před dávnými léty na to místo ukazoval, že tu je železitá voda, taková, jakou mají v Chudobských lázních, a že stéblem píval z toho místa, kdež ty bubliny vyskakovaly. Než nikdo toho nedbal. Až r. 1871 můj otec dal kopati v zahradě nedaleko řeky: uhodili tu na pramen minerálné vody, „ostré vody", jak u nás říkali. Zřízena tu studně, jež měla nahoře nízké, prkenné bednění, bíle natřené, s červenou stříškou. V té byl poklop a tudy se nabírala voda (nepumpovala se) do sklenic nebo do džbánků na železném oku nebo háčku na konci tyče. Po letech tu postaven jakýsi kiosk, jak ještě dnes viděti. Než do vody v té studni tlačila se také voda říčná. Proto později, po několika létech, vykopána studně nová dále od řeky.

Vedle té původní, tenkrát prosté studny pod javorem, vystavěl otec malé lázně dřevěné, z trámců

a prken prostě zřízené, šindelem kryté. Jejich přízemní pavláčka se sloupky, nesoucími široké přístřeší, zarostla záhy psím vínem. A tak lázeňky v zelenu, v sousedství rozložitých javorů, mající v pozadí staré, košaté hrušky a olše u řeky, vypadaly malebně. Můj koutek za nimi u samé řeky, pod olšemi, kde po hustých křovinách povíval divoký chmel, zůstal mi nezměněn. Dnes tam mnoho jinak. Lázně teď, lepenkou kryté, sešly a jsou zavřeny; ten onen strom, olše, hruška stará, javory košaté ty tam, všechny poraženy.

Když ty lázně r. 1871 se otevřely, uspořádána u nich malá slavnost, na jaře, při kteréž měl hlavní účastenství bratranec Adolf Prouza. Také já jsem přijel z Hradce. Po té nastala mi tuhá práce, příprava k maturitní zkoušce, která se tenkrát konala ze všech předmětů i z náboženství. My ji měli koncem července r. 1871; předsedou byl prof. Jan Kvíčala. Přísný ten muž budil postrach už svým jménem a pak tím, jak nás oktavány při zahájení maturitní zkoušky „povzbudil". Smysl toho byl, aby ten, kdož se domnívá, že není dost připraven, raději odstoupil. Já tu maturitní operaci musil jsem podstoupit na dvakrát. Začali mne zkoušet až odpoledne, nedozkoušeli, pak mne nechali se vyspat a nazejtří dopoledne to skončili. Před zkouškou jsem ovšem nebyl klidné mysli, ale, jak na mne řada došla a sedl jsem ke stolu, bázeň ta tam. Dobře se pamatuju, že, když jsem už seděl proti professorům, opodál předsedy prof. Kvíčaly, že se mně kmitlo, jak budeme doma hrát divadlo.

A dobře to šlo, t. j. ta zkouška maturitní.

Hned po ní odjel jsem domů. V té radosti bylo mně loučení s Hradcem snadné. S sebou vezl jsem si Vlčkovu „Osvětu", kteráž toho roku právě za-

čala vycházeti. Byla tenkrát událostí. Naše nejpřednější síly literární měly v ní své příspěvky. Domů jsem jel už rozhodnut o svém budoucím povolání. Už jsem se rozloučil se svou zamilovanou myšlenkou, že budu malířem. Toužil jsem po tom a snil o tom. Ani otec ani matka mne k ničemu nenutili. Ale já cítil a viděl jsem, že ve mne doufají za těch poměrů doma víc a více se horšících, že by mé malířství, o němž jsem se jim ani slovem nezmínil, bylo jim velikým a snad bolestným zklamáním.

A tak jsem se odhodlal na professuru, studovat dějepis, předmět mi vedle literární historie nejmilejší.

Pěkně míjely prázdniny po maturitě, po nichž jsem měl vkročit do nového světa. Čekala mne nejedna svízel, poněvadž jsem se nemohl nadít potřebné podpory hmotné z domova. Než nelekal jsem se. Chutě jsem se vypravil do Prahy, které jsem ještě neznal. A jel jsem tam za situace pro náš národ jasnější, utěšené, kdy stalo se narovnání s Vídní, kdy po reskriptu ze dne 12. září radostně mluvilo se o tom, že panovník se dá korunovat na českého krále. I v první přednášce, kterou jsem na universitě slyšel, zazněl ohlas nadšené, obecné nálady. Prof. Tomek úvodem promluvil k nám, že ještě nikdy tak radostně nezačínal svých přednášek, jako tuto, kdy splněny jsou tužby našeho národa, kdy nastává mu bohdá, šťastnější doba —

A pak za krátko rozháněla nás studenty policie, „Pávkova brigáda", s nasazenými bodáky, když jsme vytáhli demonstrativně vítat doktora Riegra, vracejícího se z Vídně, kdež nám všecko zmařili.

XXXIX.

Zavírám knihu svých chlapeckých let a svého gymnasijního studia. Po maturitní zkoušce rozešli jsme se světem. Dvakrát jsme se od té doby spatřili, po dvacíti letech r. 1891 a po třicíti letech r. 1901, rozumí se, že ne plným počtem. Mnozí z kamarádů odešli za ta léta na věčnost, někteří nemohli přijeti. Scházeli jsme se již šedí a sestárlí. Mnohého z nás nemohli jsme ani hned poznat. A vícekrát se již sotva sejdeme.

Vzpomínám také na toho, jejž jsem tu tak často jmenoval, na bratrance Adolfa Prouzu. Studoval medicinu; klopota chudého studenta zůstala s ním i v Praze, nezměnila ho však ani tu, nezdusila jeho veselé mysli. Když se stal doktorem, usadil se v Polici nad Medhují. Toho se otec jeho již nedočkal, ale matka. Syn si ji vzal k sobě; po tolika trampotách a starostech nastaly jí jasné a klidné dni. Pomáhala opatrovat dítky svého „Adoufka", zpívala jim svým stařenským, ale příjemným hlasem. Někdy se také ozval druhý hlas k její notě; to jí Adolf přizvukoval. Vídal jsem ten šťastný, rodinný život, neboť o prázdninách jsem často býval u bratrance.

Žil v šťastném manželství, působě jako oblíbený, lidumilný lékař a také, tu na jazykovém rozhraní, jako vlastenecký intelligent. Chudé léčil zadarmo, a tam na Policku, v tkalcovském zákoutí, bylo chudiny mnoho; a ještě často uštědřil svým chudým nemocným, ač jemu samému ani tu nezbývalo. Koncem školního roku 1879, pátého, co jsem učil v Litomyšli, měl jsem před svatbami. Srdečně jsem se těšil, že bratranec na ně přijede, že bude

mi za svědka. Slíbil mně to. A v tom zoufalé psaní od jeho ženy, že se Adolf roznemohl na smrt. Léčil ve vsi chudého tkalce, jenž onemocněl skvrnitým tyfem. A tu strašlivou nemoc odnesl si z té chatrče. Zemřel. Zůstala mladá vdova, tři nezaopatřené děti. Rodina zdrcená, hoře nesmírné. Než i všecko město i okolí upřímně truchlilo nad ztrátou ještě mladého, šlechetného lékaře. Účastenství o pohřbu bylo ohromné, z Police, z Hronova, ze všech pohorských vesnic v okolí, a mnoho upřímného pláče na polickém hřbitově, kdež jsme bratrance uložili.

První pomoc rodině poskytl starší bratr zesnulého, Karel, inženýr v Orlové. Rodina Adolfova přestěhovala se na čas k němu, později do Litomyšle. Jen tetka Prouzka tam zůstala. Byla opět u syna, měla se dobře, ale v dalekém Slezsku nemohla zvyknout a stýskalo se jí po domově. Ale již se do něho nevrátila.

Když po několika létech jsem přijel do Orlové na svatbu její vnučky Žanynky, vdávající se za Dra F. Slámu, odpočívala tetka Prouzová již na Orlovském hřbitově. Vzpomínky sletěly se, když jsem stanul u jejího hrobu, vzpomínky na ni, na Adolfa, na strýce Prouzu, odpočívajícího na starém hronovském hřbitově, a zachvěly srdcem. Pak ještě jednou ocitl jsem se blízko jejího hrobu. Blízko, ale nemohl jsem se u něho zastavit. Vracel jsem se r. 1907 ze své třetí výpravy za „Bratrstvem" z Uher, ze Šaryšské stolice. Jel jsem přes Těšín k Bohumínu kolem Orlové. Byl večer. Jeho temnem mohl jsem z vlaku jen pohledět k Orlové, kde asi hřbitov a ukázat dceři Lidušce mne provázející:

„Podívej se, tam odpočívá tetka Prouzová."

Třicet let minulo od toho smutného dne, co jsme pochovali mého nejlepšího přítele z mladých

let. Dnes jsem v rodné krajině osaměl. Staré Padolí zmizelo; za ně už jiné město. A přece vracím se každého roku do těch míst.

Vypravoval jsem mnoho ze své paměti na ně. Vzpomínky ty dopisuju „na dolejším konci" bývalého Padolí ve vysokém břehu, kdež stával za mých chlapeckých let starý dub, a kudy se vracívalo procesí o křížových dnech od lipky z polí na „příčnici" s dalekým rozhledem k Náchodu i do Prus. Teď v tom břehu tichá zahrada a v ní nejvýše, ve stínu osyk a bříz píšu tyto poslední řádky a dávám s bohem kamarádům a přátelům z mladých svých let a vám, čtenáři a čtenářové.